

LATVIJAS UNIVERSITĀTE JURIDISKĀ FAKULTĀTE

PROMOCIJAS DARBS

DELEGĒTĀS LIKUMDOŠANAS PIRMSĀKUMI EIROPĀ UN LATVIJĀ

Juridiskās zinātnes
doktora studiju programmas doktorante

Anda Smiltēna

As11493

Promocijas darba vadītājs:

Dr.iur., Prof. Jānis Lazdiņš

Rīga 2016

Satura rādītājs

Ievads.....	3.lpp.
1. Jēdziena skaidrojums un temata vēsturiskais konteksts.....	11.lpp.
1.1.Jēdziens “deleģētā likumdošana”.....	11.lpp.
1.2. Jēdziena izpēte Latvijā.....	22.lpp.
1.3. Likumdošanas varas doktrīnas izveidošanās konstitucionālajās tiesībās.....	28.lpp.
2. Deleģētā likumdošana antīko laiku tiesībās.....	48.lpp.
2.1.Formālās likumdošanas pirmsākumi sengrieķu polisās.....	48.lpp.
2.2.Deleģētās likumdošanas pazīmes romiešu tiesību avotos.....	57.lpp.
2.3. Edikta jēdziens romiešu tiesībās.....	72.lpp.
2.4. Papildinošās deleģētās likumdošanas pirmsākumi prētoru tiesību jaunradē.....	75.lpp.
2.5.Romiešu tiesību attīstība kodifikāciju periodā.....	79.lpp.
3. Deleģētā likumdošana viduslaikos.....	86.lpp.
3.1. Tiesību paradigmas transformācija viduslaikos.....	86.lpp.
3.2. Deleģētās likumdošanas pazīmes vispārīgās tiesību sistēmas tiesību avotos	90.lpp.
3.3. Aizstājošās deleģētās likumdošanas pirmsākumi zemes tiesību sistēmā	114.lpp.
4. Deleģētās likumdošana un tās nozīme Livonijas tiesību sistēmā.....	134.lpp.
4.1. Lēņu sistēmas izveidošanās Livonijā.....	134.lpp.
4.2. Rīgas arhibīskapa tiesību jaunrade.....	139.lpp.
4.3. Zemes kungu pārstāvju sanāksmju tiesību jaunrade.....	151.lpp.
4.4. Rīgas pilsētas tiesības.....	158.lpp.
4.5. Livonijas zemes privilēģijas un deleģētās likumdošanas leģitīmais pamats ..	165.lpp.
Kopsavilkums.....	170.lpp.
Anotācija latviešu valodā.....	174.lpp.
Anotācija angļu valodā (Summary).....	175.lpp.
Anotācija krievu valodā (Аннотация).....	176.lpp.
Izmantotās literatūras, normatīvo aktu un juridiskās prakses saraksts.....	177.lpp.

IEVADS

Vēl 19. gs. un 20. gs. sākumā jauna likuma pieņemšana bija ievērojams notikums valsts dzīvē. Likumprojektus augstā juridiskā kvalitātē ar vislielāko rūpību izstrādāja labākie tiesību zinātnieki. Tā, piemēram, Austrijas Civillikums (1811.) un Vācijas Civillikums (1896.) tika pieņemti 19. gs., bet tie ar atsevišķām izmaiņām joprojām ir spēkā un apmierina tiesiskās regulācijas vajadzības. Arī grozījumi šajos likumos tika izdarīti visai reti, tikai tad, ja tas patiešām bija nepieciešams.

Mūsdienās situācija ir citāda. Strauji mainīgā dzīve spiež ikvienu valsti ik gadu pieņemt vairākus simtus likumu grozījumu, savukārt izpildvaras institūcijas pārvaldības kārtībā izdod ievērojamu daudzumu normatīvo aktu. Mūsdienās tiek runāts par tiesiskā regulējuma pārmērīgu jaunradi.¹ Šo parādību mēdz saukt par „normatīvo aktu plūdiem” jeb „likumdošanas inflāciju”² – normatīvo aktu ir kļuvis par daudz, tie nemitīgi savā starpā ir jāsālāgo un jāprecizē, un tādējādi rodas jauni grozījumi. Šādos apstākļos likumdevējs vairs nespēj tikt galā ar savu uzdevumu, un vērojama tendence, ka izpildvara aizvien vairāk tiek iesaistīta likumdošanas procesā, savukārt likumdevējs aizvien vairāk zaudē savas likumdevēja pozīcijas izpildvaras priekšā.

Kārtība, kas nosaka izpildvaras institūciju tiesības darboties likumdošanas jomā, mūsdienās atrodama daudzu valstu konstitūcijās, piemēram, Igaunijā,³ Somijā,⁴ Slovēnijā,⁵ Baltkrievijā,⁶ Vācijā.⁷ Šo konstitūciju tekstā ir tiešas norādes par deleģētās likumdošanas institūtu, proti, izpildvaras institūcijai tiek dotas tiesības izdot normatīvo aktu. Katrā konstitūcijā šīs tiesības ierakstītas nedaudz citādi. Piemēram, Slovēnijas konstitūcijas 119. panta „a” punktā noteikts, ka valdība koleģiāli lemj par valdības noteikumiem. Turcijas konstitūcijas 115. pantā noteikts, ka Ministru padome var izdot noteikumus, kas nosaka likumu piemērošanu tajās robežās, ko paredz likums, nodrošinot, ka tie nav pretrunā ar spēkā esošajiem likumiem. Šādus noteikumus Turcijā

¹ Valsts prezidenta 2012. gada 12. decembra rīkojums Nr. 7 „Par priekšlikumu izstrādi likumu grozījumu skaita un apjoma samazināšanai”. Latvijas Vēstnesis, 13.12.2012., Nr. 196 (4799).

² Šulmane D. „Legislative Inflation” – An analysis of the Phenomenon in Contemporary Legal Discourse. *Baltic Journal of Law & Politics*, Vol. 4, Issue 2. Pieejams: <http://www.degruyter.com/view/j/bjlp.2011.4.issue-2/v10076-011-0013-4/v10076-011-0013-4.xml?result=6&rskey=zbHVTP> (aplūkots 2016. gada 9. martā).

³ Constitution of Estonia. Pieejams: http://www.servat.unibe.ch/icl/en00000_.html (aplūkots 2012. gada 15. aprīlī).

⁴ Constitution of Finland. Pieejams: <http://www.finlex.fi/fi/laki/kaannokset/1999/en19990731.pdf> (aplūkots 2012. gada 15. aprīlī).

⁵ Constitution of Slovak Republic. Pieejams: http://www.vop.gov.sk/en/legal_basis/constitution.html (aplūkots 2012. gada 15. aprīlī).

⁶ Constitution of Belarus Republic. Pieejams: http://www.servat.unibe.ch/icl/bo00000_.html (aplūkots 2012. gada 15. aprīlī).

⁷ Basic Law of the Federal Republic of Germany, Deutscher Bundestag. 2010. Pieejams: <https://www.btg-bestellservice.de/pdf/80201000.pdf> (aplūkots 2015. gada 22. aprīlī).

paraksta Valsts prezidents, un to promulgācijas procedūra ir tāda pati kā likumiem.⁸ Polijas konstitūcijas 87. pantā minēts, ka noteikumi ir vispāršaistošs Polijas tiesību avots, savukārt 146. panta ceturtais daļas „c” punktā noteikumu izdošana nosaukta par vienu no galvenajām Ministru padomes funkcijām.⁹ Igaunijas konstitūcijas 87. panta 6. punktā noteikta valdības funkcija izdot ordonanses un direktīvas saskaņā ar likumu un likuma izpildei.¹⁰

Latvijas konstitūcijā deleģētās likumdošanas institūts vairs nav tieši ierakstīts. Ar 2007. gada 3. maija grozījumiem no Latvijas Republikas Satversmes tika izslēgts 81. pants, kurš noteica, ka laikā starp Saeimas sesijām Ministru kabinetam ir tiesība, ja neatliekama vajadzība to prasa, izdot noteikumus, kuriem ir likuma spēks. Jau no Satversmes sapulces stenogrammām redzams, ka šāda panta iekļaušana Satversmē ir bijusi ļoti diskutabla, lai gan tā zināmos gadījumos dod tiesības izpildvarai uzstāties kā likumdevējam.¹¹ Pēc Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanas 81. pants bieži tika izmantots Ministru kabineta darbā. Visbeidzot 2007. gadā šis pants no Latvijas Republikas Satversmes tika izslēgts, tādējādi Latvijā vairs nepastāv deleģētās likumdošanas modelis, kurā izpildvarai ir tiesības izdot normatīvo aktu ar likuma spēku. Tomēr tas nenozīmē, ka Latvijā deleģētās likumdošanas institūts vairs nepastāv.

Lai gan Satversmē nav rakstīts, ka Ministru kabinetam būtu tiesības izdot noteikumus likumu piemērošanai likumā noteiktā deleģējuma ietvaros, šādas tiesības Ministru kabinets īsteno kā konstitucionālu tradīciju. Ministru kabineta noteikumi tika izdoti jau tūlīt pēc Satversmes spēkā stāšanās 1922. gadā, un to izdošana ir turpinājusies visu Satversmes darbības laiku līdz pat mūsdienām. Līdz šim nedz pirmā parlamentārā posma laikā (1922–1934), nedz pēc valsts atjaunošanas (kopš 1993. gada) Ministru kabineta tiesības izdot ārējus normatīvos tiesību aktus – Ministru kabineta noteikumus – netiek apstrīdētas. Šai ziņā pastāv vispārēja vienprātība.¹² Tādējādi ar tiesību jaunradi Latvijā nodarbojas gan parlaments, gan valdība.

Statistika par pēdējos 10 gados Latvijā pieņemtajiem normatīvajiem aktiem ir šāda:¹³

Gads	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Likumi	332	286	299	334	476	415	255	215	396	282	213

⁸ The Constitution of the Republic of Turkey. Pieejams: http://www.anayasa.gov.tr/images/loaded/pdf/dosyalari/THE_CONSTITUTION_OF_THE_REPUBLIC_OF_TURKEY.pdf (aplūkots 2012. gada 5. maijā).

⁹ Constitution of the Republic of Poland. Pieejams: <http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/angielski/kon1.htm> (aplūkots 2012. gada 5. maijā).

¹⁰ Constitution of Estonia. Pieejams: http://www.servat.unibe.ch/icl/en00000_.html (aplūkots 2012. gada 15. aprīlī).

¹¹ Latvijas Satversmes Sapulces stenogrammu izvilks (1920–1922). Latvijas Republikas Satversmes projekta apspriešana un apstiprināšana. [b.a.]. Rīga: Tiesu namu aģentūra, [b.g.], 470., 851. lpp.

¹² Konstitucionālo tiesību komisijas viedoklis par iespējamo ministra noteikumu satversmību. 2011. gada 31. maijs. Pieejams: http://www.president.lv/images/modules/items/KTKT_viedoklis_01_06_11.pdf (aplūkots 2013. gada 13. jūlijā).

¹³ Dati atlasīti, izmantojot vortāla www.likumi.lv attiecīgo datu atlasē parametrus.

MK	1062	1091	960	1137	1680	1259	1063	839	1491	848	799
noteikumi											

Šī statistika rāda, ka deleģētās likumdošanas kārtībā ik gadu tiek izdots ievērojams skaits normatīvo aktu, dažkārt pat vairāk nekā tūkstoš noteikumu viena gada laikā. Zīmīgi, ka deleģētās likumdošanas kārtībā izdoto normatīvo aktu skaits vairākkārt pārsniedz likumdevēja izdoto normatīvo aktu skaitu; vēl jo zīmīgāk ir tas, ka likumdevējs caurmērā strādā ar vienādu kapacitāti – gadā pieņem 300–400 likumus, turpretī valdība spēj viena gada laikā izstrādāt un apstiprināt gan 662 noteikumus, gan 1680 noteikumus, ja nepieciešams. Tātad valdības kapacitāte normatīvo aktu izstrādē ir ievērojami lielāka nekā likumdevējam, turklāt valdība spēj būt ievērojami elastīgāka. Var izdarīt interesantu apsvērumu: saskaitot visas tiesību normas, ko pēdējo desmit gadu laikā pieņēmusi Saeima un ko pieņēmis Ministru kabinets, redzams, ka tieši Ministru kabinets ir izstrādājis un apstiprinājis absolūti lielāko daļu Latvijā spēkā esošo tiesību normu.

21. gadsimta gaitā deleģētās likumdošanas apjomam aizvien pieaugot, atsevišķi tiesību zinātnieki norādīja, ka šāda tendence rada apdraudējumu tradicionālajai valsts varas dalīšanai. Bažas radīja tas, ka parlamenta likumdevēja lomu pamazām sāka pārņemt izpildvara,¹⁴ un tā varēja pat pilnībā pārņemt likumdevēja funkcijas, kā tas notika nacistiskajā Vācijā.¹⁵ Zinātnieki aizvien nopietnāk sāka runāt par deleģēto likumdošanu kā draudu patiesi demokrātiskai valsts iekārtai.¹⁶ „Deleģētā likumdošana ir specifisks valststiesību institūts, kas konkrētā situācijā var palīdzēt valstij efektīvāk veikt likumdošanas funkcijas, taču vienlaikus rada risku, ka varas līdzsvars starp likumdošanas varu un izpildu varu var nosvērties uz izpildvaras pusi tiktāl, ka tiek apdraudēta pati demokrātiskās valsts iekārtas būtība.”¹⁷

Esošās deleģētās likumdošanas doktrīnas, kas nodrošina varas dalīšanu un līdzsvaru starp likumdevēju varu un izpildvaru likumdošanas funkciju jomā, nav paredzētas tik intensīvai likumdošanas darbībai, kāda vērojama mūsdienās. Likumdošanas efektivitātes vārdā pamazām tiek upurēta likumdošanas varas patstāvība un nodalīšana no citiem varas atzariem. Deleģētā likumdošana mūsdienu Eiropas valstīs, arī Latvijā, ir ļoti plaši praktizēta tiesību jaunrades forma, kas, iespējams, apdraud pašus valsts uzbūves konstitucionālos pamatus – valsts varas dalīšanas principu. Deleģētā likumdošana rada apstākļus tam, lai likumdevējs aizvien vairāk tiesību

¹⁴ Caroll A. Constitutional and Administrative Law. London: Pearson Longman, 2009, p. 149.

¹⁵ Frotscher W., Pieroth B. Verfassungsgeschichte. München: Verlag C. H. Beck, 2012, S. 305.

¹⁶ Page E. Governing by Numbers. Delegated legislation and Everyday Policy-Making. Portland: Hart Publishing, 2001.

¹⁷ Levits E. Normatīvo tiesību aktu demokrātiskā leģitimācija un deleģētā likumdošana: teorētiskie pamati. Likums un Tiesības, 4. sēj., 2002, Nr. 9 (37), 264. lpp.

jaunrades procesā uzticētos izpildvarai un tādējādi aizvien vairāk tiesību normu tiktu radītas izpildvaras institūcijās, nevis parlamentā.

Varas dalīšanas princips mūsdienās tiek uztverts kā pašsaprotams valsts varas institucionālais modelis. Lielākajā daļā valstu konstitūciju ir skaidri saskatāms varas dalīšanas princips un konstitūcijas teksts ir uzskatāmi sadalīts šādās nodaļās: likumdošana, izpildvara, tiesa.

Varas dalīšanas doktrīnas pamats ir tāds, ka jābūt skaidri nodalītai likumdevēja darbībai, izpildvaras darbībai un tiesu darbībai, lai nodrošinātu, ka neviens varas atzars nedarbojas cita vietā un ka ir ieviesta skaidra šo varas atzaru līdzsvara un atsvara sistēma.¹⁸ Svarīgs varas dalīšanas principa aspekts ir tas, ka kompetences varas atzaru starpā tiek nodalītas un centralizētas – tas nozīmē, ka likumdošanas vara pieder vienam konkrētam subjektam, kurš ir pilnvarots attiecīgo varu īstenot.

Deleģētā likumdošana ir sarežģīts tiesību institūts, kurš pastāv, kaut arī tas acīmredzami nesaskan ar varas dalīšanas pamatprincipiem. Deleģētā likumdošana neveicina varas dalīšanas mērķa sasniegšanu, proti, to, lai viens varas atzars nevarētu nesamērīgi iejaukties cita varas atzara funkciju pildīšanā un lai vara pārmērīgi nekonzentrētos vienas institūcijas (personas) rokās. Tieši pretēji, deleģētā likumdošana mazina likumdevēja nozīmi, pārņemot daļu likumdošanas funkciju izpildvaras rokās. Šāda kārtība nestiprina likumdevēja varu. Mūsdienu apstākļos deleģētā likumdošana savas intensitātes un apjomu dēļ faktiski draud izjaukt varas atzaru līdzsvaru likumdošanas funkcijas izpildē. Konstitucionālo tiesību teorija nesniedz skaidrojumu, kā deleģētā likumdošana darbojas varas dalīšanas modelī un kā iespējams sasniegt mērķus, kuri saistīti ar varas dalīšanu. Konstitucionālo tiesību teorija skaidro tikai to, kāpēc deleģētā likumdošana ir noderīga efektīvai likumdošanas funkcijas īstenošanai.

Tai pat laikā, gan plašā deleģētās likumdošanas izplatība, gan skopie komentāri, kas to pamato, faktiski liek uzskatīt, ka bez deleģētās likumdošanas pati likumdošanas sistēma nespēj darboties, un tādējādi deleģētā likumdošana ir katra normāla likumdošanas procesa (plašākajā nozīmē) dabiska sastāvdaļa.

Tā kā deleģētā likumdošana saskanīgi neiederas valsts varas dalīšanas modelī, var pieņemt, ka deleģētā likumdošana kā tiesību jaunrades forma ir radusies pirms mūsdienu konstitucionālisma teorijas ar varas dalīšanas, tautas suverenitātes un likuma virsvadības principiem. Šīs hipotēzes pierādīšanai ir veltīts promocijas darbs.

Promocijas darba mērķis ir noskaidrot deleģētās likumdošanas vēsturiskās izcelsmes laiku Eiropā un Latvijā, kā arī apzināt iespējamus apstākļus, kas to veicinājuši.

¹⁸ Barnett H. Constitutional and Administrative Law. 4th edition. London: Cavendish Publishing Limited, 2002, p. 105.

Promocijas darba uzdevumi:

- 1) konkretizēt deleģētās likumdošanas jēdzienu, definējot noteiktā deleģētās likumdošanas kārtībā izdota tiesību akta pazīmes;
- 2) identificēt tos vēstures posmus, kuri ir veicinājuši romāņu-ģermāņu tiesību loka attīstību;
- 3) katrā no šiem posmiem identificēt atzīto tiesību avotu sistēmu;
- 4) noskaidrot katra tiesību avota tiesību jaunrades procedūru un tiesisko ģenēzi;
- 5) analizēt, vai šie tiesību avoti atbilst deleģētās likumdošanas kārtībā izdota tiesību akta pazīmēm;
- 6) izpētīt deleģētās likumdošanas pirmsākumu vēsturisko posmu un apstākļus;
- 7) identificēt Livonijas izveides un feodālās struktūras pamatā esošos tiesību aktus un analizēt tiesību jaunrades juridisko raksturu šajos tiesību avotos;
- 8) apzināt Livonijā atzītos tiesību avotu veidus un izvērtēt to izdošanas juridisko pilnvarojumu un atbilstību deleģētās likumdošanas kārtībā izdota tiesību akta pazīmēm.

Pētniecības darbs veidots tādejādi, ka sākotnēji tiek konstatēta virkne mūsdienu jēdzienā “deleģētā likumdošana” ietilpstošās pazīmes. Šī uzdevuma veikšanai izmantota indukcijas slēdziena metode – pētījumā tiek aplūkota virkne Latvijas un citu valstu pētnieku deleģētās likumdošanas definīcijas, aplūkoti deleģētās likumdošanas mērķi un uzdevumi tiesību sistēmā un no šī faktu kopuma tiek konstatētas deleģēto likumdošanu raksturojošās pazīmes. Darba turpinājumā identificēta katram romāņu-ģermāņu tiesību sistēmas attīstības posmam raksturīgā tiesību sistēma un tajā atzītie tiesību avoti (antīkajos laikos – grieķu, romiešu un bizantiešu tiesības, viduslaikos – vispārīgā tiesību sistēma un zemes tiesību sistēma), kā arī analizēts, vai šiem tiesību avotiem piemīt deleģētās likumdošanas kārtībā izdota tiesību akta pazīmes.

Pētījumā galvenokārt izmantota analītiskā izpētes metode, ar kuras palīdzību vērtēts, vai plebiscīta lēmumi, prētoru edikti, kanonu apkopojumi, landtāgu recesi un citi tiesību avoti atbilst deleģētās likumdošanas kārtībā izdota normatīvā akta pazīmēm. Tiesību avotu var atzīt par deleģētās likumdošanas kārtībā izdotu, ja tas, ņemot vērā vēsturiski nosacītas izmaiņas tiesību sistēmā, atbilst visām konstatētajām deleģētās likumdošanas kārtībā izdota normatīva akta pazīmēm.

Atsevišķi tiesību avoti, piemēram, kanoni, privilēģijas vai prētoru edikti, vairāku gadsimtu laikā piedzīvojuši noteiktas transformācijas, kas maina to juridisko formu un nozīmi tiesību sistēmā. Tāpēc šādu tiesību avotu izpētē lietota arī vēsturiskā izpētes metode, lai izsekotu līdzīgu vēsturiskajai evolūcijai. Tādējādi tiek novērsts vēsturiski fragmentārs skatījums uz tiesību avota juridisko evolūciju.

Salīdzinošā metode izmantota, lai izvērtētu, vai atsevišķas būtiskas vēsturisko tiesību avotu iezīmes ir pielīdzināmas attiecīgajai mūsdienu jēdziena izpratnei. Piemēram, salīdzināta jēdzienu „amatpersona” vai „likumdošanas funkcija” izpratne attiecīgajā vēstures periodā un korespondējošā izpratne mūsdienās.

Papildus darbā izmantota arī deduktīvā un induktīvā slēdziena metode, lai apkopotu izdarītos secinājumus, formulētu gala secinājumus un lai vispārinot apkopotu slēdzienus, kas izdarīti ar citām zinātniskās pētniecības metodēm.

Pētījums galvenokārt balstīts uz izpētāmajā vēsturiskajā posmā atzītu zinātnieku sniegto tiesību avotu uzskaitījumu un attiecīgajā vēsturiskajā laika posmā spēkā esošajiem normatīvajiem aktiem. Pētījuma daļa, kas veltīta antīko laiku tiesību avotu analīzei, balstīta uz romiešu jurista Gaja (*Gaius*, 130–180) darbā Institūcijas sniegto tiesību avotu mācību un *Corpus Iuris Civilis* tiesību avotu uzskaitījumu. Savukārt viduslaiku tiesību analīzē par pamatu ņemtas Seviljas Izidora (*Isidorus Hispalensis*, ap 560–636) darbā *Etimologiae* un Graciāna (*Franciscus Gratianus*, *Johannes Gratianus*, *Giovanni Graziano*, dz. 11. gs.) darbā *Decretum* sniegtās liecības par atzītajiem tiesību avotiem. Pētījuma secinājumi, cik vien iespējams, ir pamatoti ar antīko laiku un viduslaiku tiesību avotiem, kas ilustrē deleģētās likumdošanas problemātiku, kā arī ar attiecīgajos vēsturiskajos laika posmos atzītu autoru viedokļiem. Tā promocijas darbā izmantotas, piemēram, Platona, romiešu juristu Ulpiāna (*Gnaeus Domitius Annius Ulpianus*, 170–228) un Papiniāna (*Aemilius Papinianus*, 142–212), Akvīnas Toma (*Thomas Aquinas*, 1225–1274), Graciāna u. c. atziņas, kā arī atsauces uz mūsdienu Eiropas, Amerikas Savienoto Valstu un Krievijas zinātnieku doktrinārajiem darbiem.

Šī pētījuma tematisko lauku veido izpildvaras īstenotā deleģētā likumdošana, tas ir, darbā analizētas tikai tādas tiesiskās attiecības, kad likumdošanas varas funkcijas ir deleģētas izpildvaras amatpersonām vai institūcijām. Tā kā tiesnešu tiesības darba autores ieskatā ir atsevišķi nodalāms un pašlaik Latvijā diezgan intensīvi pētīts temats, promocijas darbā nav aplūkotas iespējamās tiesu varas īstenotās likumdošanas funkcijas – tās ir tikpat būtiskas, cik izpildvaras īstenotās likumdošanas funkcijas, un būtu pētāmas atsevišķi. Promocijas darbā nav skartas arī pašvaldību tiesības darboties likumdošanas jomā – pašvaldības likumdevējas statuss būtiski atšķiras no izpildvaras statusa, jo pašvaldības ir tieši vēlētas un tātad arī tieši leģitimētas institūcijas, tomēr to likumdošanas tiesības tiek subordinētas parlamenta likumdošanas tiesībās. Arī šādu aspektu analīze uzskatāma par atsevišķa pētījuma tematu.

Promocijas darba ierobežotā apjoma dēļ nav iespējams aplūkot deleģētās likumdošanas vēsturi un atzītos tiesību avotus visās pasaules tiesību sistēmās. Tā kā Latvijas tiesības jau no 13. gs. ir veidojušās romāņu-ģermāņu tiesību loka ietvaros, arī promocijas darbā aplūkotās

valstis un teritorijas ir saistāmas ar romāņu-ģermāņu tiesību loku. Ja kāds vispāratzīts tiesību koncepts nav radies romāņu-ģermāņu tiesību lokā, tomēr vēlāk tajā pilnībā pieņemts un atzīts, tas promocijas darbā ir izmantots. Tā, piemēram, analizējot varas dalīšanas teorijas rašanos, nav iespējams apiet Džona Loka ieguldījumu šīs teorijas attīstībā. Šāda romāņu-ģermāņu tiesību loka robežu pārkāpšana autorei ieskatā ir pieļaujama un savienojama ar promocijas darba mērķi.

Promocijas darbs sastāv no trim nodaļām, kurās analizēts pētāmā tiesību institūta jēdziens un tā līdzšinējā izpēte.

Pirmā nodaļa ir veltīta deleģētās likumdošanas jēdziena izpētei, tajā analizētas divas dažādas likumdošanas formas, ko aptver viens jēdziens „deleģētā likumdošana”, kā arī konstatēts deleģētajai likumdošanai raksturīgo pazīmju kopums, kas ir turpmākā pētījuma pamatā. Tāpat šajā nodaļā aplūkota līdzšinējā deleģētās likumdošanas izpēte Latvijā. Atsevišķā apakšnodaļā sniegts kopsavilkums par vēsturiskajiem konstitucionālo tiesību teorijas attīstības apstākļiem, kuru iespaidā deleģētās likumdošanas institūts ir ieguvis to vietu un nozīmi valststiesību teorijā, kāda tam ir mūsdienās. Šai nodaļā apkopota būtiska informācija, kas izmantota, analizējot tiesību avotus nākamajās pētījuma nodaļās.

Otrā nodaļa aptver antīko laiku tiesību sistēmas Senajā Grieķijā, Romā un Bizantijā. Sākotnēji apzināti un analizēti Senās Grieķijas tiesību avoti, jo tieši sengrieķu kultūra tiek uzskatīta par senāko kultūru, kas ietekmējusi romāņu-ģermāņu tiesības. Šajā nodaļā analizēti antīko laiku tiesībās atzītie tiesību avoti un šo tiesību avotu atbilstība deleģētās likumdošanas kārtībā izdotam tiesību aktam. Konstatēta papildinošās deleģētās likumdošanas institūta rašanās un tālāka evolūcija līdz pat *Corpus Iuris Civilis* apstiprināšanas laikam.

Trešajā nodaļā aplūkoti viduslaiku tiesību sistēmās atzītie tiesību avoti. Šajā nodaļā analizēts, vai romiešu tiesību, kanonisko tiesību, lēņa tiesību un zemes tiesību sistēmās ir pazīstams deleģētās likumdošanas institūts un vai deleģētās likumdošanas institūts viduslaikos ienācis romiešu tiesību percepcijas ceļā. Skaidrota aizvietojošās deleģētās likumdošanas institūta rašanās.

Ceturtajā nodaļā aplūkota viduslaiku Rietumeiropas tiesību sistēmai atbilstošas tiesību sistēmas rašanās Livonijā. Livonija izvēlēta kā Latvijas tiesību vēstures izziņai būtisks viduslaiku valstiskais veidojums – tās tiesību sistēma, kas radusies uz deleģētās likumdošanas kārtībā izdotu tiesību aktu pamatiem, uzskatāmi parāda aizvietojošās deleģētās likumdošanas rašanās un plašās izplatības iemeslus. Šajā nodaļā analizēti Livonijas tiesībās atzītie tiesību avoti un to atbilstība deleģētās likumdošanas kārtībā izdota tiesību akta pazīmēm.

1. JĒDZIENA SKAIDROJUMS UN TĒMAS VĒSTURISKAIS KONTEKSTS

1.1. Jēdziens „deleģētā likumdošana”

Likumdošanas funkciju deleģēšanai mūsdienās ir visai plaša izpratne. Nosacīti var izšķirt ārēju un iekšēju likumdošanas funkciju deleģēšanu. Ar ārēju likumdošanas funkciju deleģēšanu saprot likumdošanas funkciju deleģēšanu dažādām starptautiskām organizācijām. Zīmīgākais piemērs ir likumdošanas darbība, ko veic Eiropas Savienības institūcijas¹⁹, tomēr šī nebūt nav vienīgā starptautiskā organizācija, kas rada saviem biedriem, suverēnām dalībvalstīm, saistošus normu priekšrakstus. Piemēram, arī Starptautiskās Civilās aviācijas organizācijas standarti ir vispārobligāti civilajā aviācijā.²⁰ Savukārt likumdošanas funkciju iekšējai deleģēšanai var būt vairākas formas. Likumdošanas funkciju deleģēšana notiek starp federālu valsti un tās federācijas subjektiem. Dažkārt pie deleģētās likumdošanas pieskaita arī pašvaldības tiesības izdot ārējos normatīvos tiesību aktus.²¹ Protams, ar deleģēto likumdošanu saprot arī valdības tiesības atsevišķos gadījumos izdot normatīvos tiesību aktus, kam ir likuma spēks, kā arī apstiprināt tā saucamos likumpamatotus tiesību aktus. Dažkārt, runājot par deleģēto likumdošanu, mēdz lietot jēdzienus „primārā likumdošana” un „sekundārā likumdošana”. Šāda likumdošanas funkciju daudzveidība un jēdzienu dažādība liek precizēt jēdziena „deleģētā likumdošana” lietojuma robežas un satura izpratni šajā darbā.

Vārdkoptermins „deleģētā likumdošana” sastāv no diviem vārdiem. Ar deleģējumu saprot pārstāvību, deleģēšanu – pārstāvja nosūtīšanu.²² Vārda „deleģēšana” izcelsme saistāma ar latīņu valodas vārdu *delego*²³ – „nodot, piešķirt, piedēvēt”. Delegāts darbojas deleģētās likumdošanas ietvaros kā likumdevēja pārstāvis, nevis pats ir likumdevējas varas turētājs. Likumdošana savukārt tās vienkāršākajā izpratnē ir likumu radīšanas process. Termins „likumdošana” latviešu valodā, visticamāk, radies, tulkojot krievu valodas terminu *законодательство*, iespējams, arī vācu valodas terminu *Gesetzgebung*. Latviešu juridiskā terminoloģija ir samērā jauna, lielākā daļa

¹⁹ Franchino F. *The Powers of the Union. Delegation in EU*. New York: Cambridge University Press, 2006, p. 373.

²⁰ Starptautiskās civilās aviācijas konvencijas 37. pants. Pieejams: http://www.google.lv/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=3&ved=0CCkQFjAC&url=http%3A%2F%2Fwww.vvc.gov.lv%2Fexport%2Fsites%2Fdefault%2Fdocs%2FSTA%2FTulkojumi_no_anglju_val%2FKonvencijas%2FConvention_on_International_Civil_Aviation.doc&ei=8Ir9VJTvMYWtaa3igJgK&usq=AFQjCNHgSrdpu1XxWD1b9-hR0FOtknorgQ&bvm=bv.87611401.d.d2s (aplūkots 2015. gada 9. martā).

²¹ Barnett H. *Constitutional and Administrative Law*. 4th edition. London: Cavendish Publishing Press, 2002, p. 484; Levits E. Normatīvo tiesību aktu demokrātiskā leģitīmācija un deleģētā likumdošana: teorētiskie pamati. Pieejams: www.public.law.lv (aplūkots 2011. gada 15. janvārī).

²² Akadēmiskā terminu datubāze. Pieejams: <http://termini.lza.lv/term.php?term=deleģēt&list=&lang=LV> (skatīts 2011. gada 23. novembrī).

²³ Latin dictionary. Pieejams: <http://www.math.ubc.ca/~cass/frivs/latin/latin-dict-full.html> (skatīts 2012. gada 18. janvārī).

terminu ir radušies 19. gs., tulkojot Krievijas impērijas likumus. Ir zināmi daudzu juridisko terminu autori,²⁴ tomēr termina „likumdošana” precīzi rašanās apstākļi un konkrēts autors pagaidām nav noskaidrots. Domājams, termins veidots, vadoties no vācu un krievu valodas terminiem.

Latvijas Republikas tiesību sistēmā deleģētās likumdošanas institūts bija pazīstams vēl pirms Latvijas Republikas Satversmes apstiprināšanas.²⁵ Šajā laikā netika lietots īpašs termins šīs Ministru kabineta tiesības apzīmēšanai. Termins „deleģētā likumdošana” vai kāds cits termins ar šo pašu jēgu netika lietots arī, Tautas sapulces deputātiem apspriežot Latvijas Republikas Satversmes projekta 79. pantu (vēlāk 81. pantu).²⁶ Termins ar līdzīgu jēgu latviešu tiesību doktrīnā parādās 20. gs. 20. gadu sākumā. Jānis Griķis raksta, ka „likumdošanas funkcija ir pārnesta izpildvaras rokās”.²⁷ Kārlis Dišlers nedaudz vēlāk runā par Ministru kabineta leģislatīvo funkciju, kas tiek veikta vispārējās un speciālās delegācijas kārtībā,²⁸ bet nelieto terminus „likumdošana delegācijas kārtībā” vai „deleģētā likumdošana”. Padomju laikā izdotajās valsts un tiesību teorijas mācību grāmatās termins „deleģētā likumdošana” netiek lietots,²⁹ latviešu juridiskajā terminoloģijā tas parādās vien 20. gs. 90. gados.³⁰

Lai apzīmētu tiesiskās attiecības, ko sevī ietver likumdošanas funkciju nodošana izpildvaras institūcijai, tiek lietoti dažādi termini: „deleģētā likumdošana”³¹, „sekundārā likumdošana”,³² „pārvaldes kārtībā izdoti rīkojumi”³³. Arī citās valodās šo tiesisko attiecību apzīmēšanai lietoti vairāki termini: krievu valodā – *делегированное законодательство*, angļu valodā – *delegated legislation* un *subordinate legislation, secondary legislation*³⁴, vācu valodā – *Rechtsverordnung*³⁵. Ar šiem terminiem cieši ir saistīti termini „likumpakārtotie tiesību akti” latviešu valodā un *подзаконный нормативно-правовой акт* krievu valodā.

²⁴ Birziņa L. Latviešu juridiskās terminoloģijas attīstība XIX–XX gs. Rīga: Latvijas Universitāte, 1991, 5. lpp.

²⁵ Latvijas Satversmes Sapulces stenogrammu izvilks (1920–1922). Latvijas Republikas Satversmes projekta apspriešana un apstiprināšana. [b.v.], Tiesu namu aģentūra, [b.g.], 472. lpp.

²⁶ Turpat, 470.–480. lpp.

²⁷ Griķis J. Ministru kabineta likumdošanas darbība. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 3. sēj., 1924, 352. lpp.

²⁸ Dišlers K. Latvijas valsts varas orgāni un viņu funkcijas. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2004, 148. lpp.

²⁹ Plotnieks A. Padomju sociālistiskās tiesības: marksistiski ļeņiniskā vispārīgā tiesību teorija; zinātnes sākotne, attīstība un sociālistisko tiesību problēmas. Rīga: Zvaigzne, 1975, 310. lpp.; Padomju tiesības. V. Millera un E. Meļķiņa redakcijā. Rīga: Zvaigzne, 1978, 399. lpp.

³⁰ Jelāgins J. Tiesību pamatavoti. Grām: Mūsdienu tiesību teorijas atziņas. Mācību grāmata / rakstu krājums. Aut. kol. prof. E. Meļķiņa redakcijā. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 1999, 145. lpp.; Juridisko terminu vārdnīca. Aut. kol. I. Krastiņa vadībā. Rīga: Nordic, 1998, 302. lpp.

³¹ Juridisko terminu vārdnīca. Aut. kol. I. Krastiņa vadībā. Rīga: Nordic, 1998, 58. lpp.

³² Pastars E. Kas ir deleģētā likumdošana. Jurista Vārds, 14.01.2003. Nr. 2 (260).

³³ Griķis J. Ministru kabineta likumdošanas darbība. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 3. sēj., 1924, 327. lpp.

³⁴ Parliament of United Kingdom: Secondary Legislation. Pieejams: <http://www.parliament.uk/business/bills-and-legislation/secondary-legislation/> (aplūkots 2015. gada 10. martā).

³⁵ Köbler G. Deutsches Etymologisches Wörterbuch. Pieejams: <http://www.koeblergerhard.de/der/DERR.pdf> (aplūkots 2015. gada 23. aprīlī); Fisher H. D. German Legal System and Legal Language. 4th edition. Routledge, 2009, p. 20.

Kā redzams, viena daļa terminu tiek lietota, lai apzīmētu pašu likumdošanas darbību, kura ir deleģēta, tādējādi sekundāra jeb subordinēta. Otra daļa terminu tiek lietota, lai apzīmētu šādas likumdošanas kārtībā pieņemtus normatīvos tiesību aktus – pārvaldes kārtībā pieņemtos aktus un likumpakārtotos aktus. Izpētot terminu lietošanas gadījumus, iezīmējas noteiktas konsekvences.

Starpkaru Latvijā termina „deleģētā likumdošana” vietā parasti lietoja terminus „pārvaldības kārtībā izdoti noteikumi” un „tiesības pārvaldības kārtībā izdot rīkojumus”. Šāds terminu lietojums pamatā redzams Kārļa Dišlera darbos: „Ārējo normatīvo aktu, tā saukto pārvaldes kārtībā izdoto noteikumu izdošana, kad likumdevējs devis tam speciālu pilnvarojumu, ir viena no nozīmīgākajām pārvaldes darbībām.”³⁶ Minētie termini lietoti arī citu autoru darbos, piemēram: „Mēs, apskatot Ministru kabineta likumdošanas funkcijas, neņemsim saprotams vērā t. s. pārvaldes kārtībā izdotos rīkojumus”³⁷ vai „Ministru kabineta visbiežāk izdotais tiesību akts ir noteikumi. Lielākā daļa no tiem izdoti Ministru kabineta kompetences ietvaros, un tos parasti sauc par pārvaldes kārtībā izdotiem noteikumiem”.³⁸ Šādus terminus joprojām lieto arī Satversmes tiesa: „Tātad Satversme „klusuciešot” pieļauj Ministru kabinetam izdot noteikumus pārvaldes kārtībā”³⁹ un „pārvaldes kārtībā izdoto noteikumu izdošana”.⁴⁰ Savukārt citas tiesas pamatā lieto terminu „likumpakārtotie tiesību akti”.⁴¹ Līdzīgs termins sastopams arī juridiskajā publicistikā: „Likumpamatoto aktu normas ir ietvertas, piemēram, Ministru kabineta noteikumos, kurus izdod Ministru kabinets.”⁴²

Savukārt pašas likumdošanas darbības apzīmēšanai pamatā lietoti termini „deleģētā likumdošana” un dažkārt „sekundārā likumdošana”, šo terminu lietošana saistāma ar Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanas laiku un vēlākajiem gadiem.

Jēdzienam „deleģētā likumdošana” latviešu valodā atrodami vairāki atšķirīgi skaidrojumi. Voldis Jakubaņecs šo terminu skaidro ļoti vispārīgi: „Vēl izšķir deleģēto likumdošanu, ar kuru saprot valdības normatīvos aktus, ko tā pieņem ar parlamenta pilnvarojumu un kuriem ir likuma spēks. [...] Bet gadās, ka parlaments apzināti pieņem likumus, kas sastādīti ļoti vispārējā formulējumā, t. i. – „likuma rāmjus” („skeleta likumdošana”), tādā gadījumā deleģētā

³⁶ Dišlers K. Ievads Latvijas valststiesību zinātnē. Rīga: A. Gulbis, 1930, 191. lpp.

³⁷ Griķis J. Ministru kabineta likumdošanas darbība. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 3. sēj., 1924, 327. lpp.

³⁸ Lēbers D. A., Bišers I. Ministru kabinets. Komentārs Latvijas Republikas Satversmes IV nodaļai „Ministru kabinets”. Rīga: [b.i.], 1998, 145. lpp.

³⁹ Branta A., *Ultra vires* principa izpratne un tā piemērošana Latvijas Republikas Satversmes tiesas spriedumos. Referāts nolasīts Satversmes tiesas un Lietuvas Konstitucionālās tiesas konferencē (seminārā) „Ultra vires princips konstitucionālās tiesas praksē” Ventspilī, 2007. gada 7. septembrī. Pieejams: http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/Branta_ultra_vires_07_09_2007.pdf (aplūkots 2013. gada 22. aprīlī)..

⁴⁰ Satversmes tiesas 2008. gada 23. septembra spriedums lietā 2008-01-03. Latvijas Vēstnesis, 30.09.2008.

⁴¹ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2009. gada 26. janvāra blakus lēmums lietā SKA-40/2009, [13]. p.; Administratīvās rajona tiesas 2010. gada 30. jūlija spriedums lietā A05224-10/12.

⁴² Džugleja T. Tiesību pamati. Mācību līdzeklis. Rīga: Rīgas tirdzniecības tehnikums, 2011, 25. lpp.

likumdošana netiek postulēta, bet kļūst neizbēgama.”⁴³ Savukārt Juridisko terminu vārdnīcā deleģētā likumdošana skaidrota šādi: „Deleģētā likumdošana – īpašās situācijās likumdevējas varas institūcija, balstoties uz konstitucionālām normām, deleģē, nodod daļu savu funkciju citām valsts varas institūcijām. Tas notiek apstākļos, kad likumdevēja vara pati nerealizē savu funkciju. [...] Deleģētā likumdošana pamatos ir paredzēta krīzes un ārkārtēja stāvokļa gadījumiem, tad, kad parlaments pats nespēj nodrošināt steidzamu likumu pieņemšanu.”⁴⁴ Kā redzams, abi skaidrojumi attiecas uz deleģēto likumdošanu, bet katrā no tiem ir sniegts atšķirīgs deleģētās likumdošanas skaidrojums. Nevar nepievērst uzmanību tam, ka ikkatrs autors aplūko tikai vienu no iespējamām deleģētās likumdošanas izpausmes formām, bet teikto attiecina uz deleģētās likumdošanas jēdziena izpratni kopumā.

Juridiskajā literatūrā pastāv vēl cits, atšķirīgs šī jēdziena skaidrojums: „Sekundāro likumdošanas orgānu darbību likumdošanas jomā valststiesībās apzīmē ar jēdzienu deleģētā likumdošana. Šis jēdziens atspoguļo domu, ka primārais likumdevējs ir parlaments (dažās valstīs – arī tauta), bet sekundārais likumdevējs var darboties likumdošanas jomā tikai tad, ja primārais likumdevējs tam šādas tiesības vispār vai konkrētajā gadījumā ir deleģējis, tas ir, piešķīris. [...] Daudzās demokrātiskās valstīs sekundāras likumdošanas tiesības vispār vai konkrētā gadījumā ir deleģētas (piešķirtas) arī izpildvaras orgānam – valsts prezidentam vai valdībai, bet dažkārt arī valdībai padotām valsts pārvaldes iestādēm.”⁴⁵ Tāpat tiek skaidrots, ka deleģētā likumdošana ir „specifisks valststiesību institūts, kas konkrētā situācijā var palīdzēt valstij optimālāk veikt likumdošanas funkcijas, taču vienlaikus tas rada risku, ka varas līdzsvars starp likumdošanas varu un izpildvaru var nosvērties uz izpildvaras pusi tiktāl, ka tiek apdraudēta pati demokrātiskā valsts iekārtas būtība. Tādēļ deleģētās likumdošanas institūts jāanalizē kontekstā ar varas dalīšanas principu”.⁴⁶

Latvijas normatīvo aktu sistēmā deleģētās likumdošanas legāļdefinīcija nav atrodamā. Ministru kabineta iekārtas likuma 31. pants vien nosaka, kad un ar kādiem nosacījumiem Ministru kabinets var izdot ārējos normatīvos aktus – noteikumus: „Ministru kabinets var izdot ārējus normatīvos aktus – noteikumus tikai šādos gadījumos: 1) ja likums Ministru kabinetu tam īpaši pilnvarojis. Pilnvarojumā norāda tā galvenos satura virzienus; 2) lai apstiprinātu starptautisko līgumu vai tā projektu, denonsētu starptautisko līgumu vai apturētu tā darbību, ja Satversmē vai likumā nav noteikts citādi.”⁴⁷ Šis uzskatāms par plašāko deleģētās likumdošanas ietvaros izdoto

⁴³ Jakubaņecs V. Juridiski terminoloģiskā skaidrojošā vārdnīca. Rīga: [b.i.], 1999, 43., 44. lpp.

⁴⁴ Juridisko terminu vārdnīca. Aut. kol. I. Krastiņa vadībā. Rīga: Nordic, 1998, 58. lpp.

⁴⁵ Levits E. Normatīvo tiesību aktu demokrātiskā leģitīmācija un deleģētā likumdošana: teorētiskie pamati. Likums un Tiesības, 4. sēj., 2002, Nr. 9 (37), 261. lpp.

⁴⁶ Turpat.

⁴⁷ Ministru kabineta iekārtas likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 28.05.2008., Nr. 82 (3866).

normatīvo aktu skaidrojumu, kāds sniegts Latvijas Republikas normatīvajos aktos. Krievijā, kuras tiesību sistēma palēnām atgriežas romāņu-ģermāņu tiesību lokā, deleģētās likumdošanas ietvaros izdota normatīvā akta apzīmēšanai lieto terminu *подзаконный нормативно-правовой акт*. Šis termins Krievijas juridiskajā literatūrā raksturots kā „kompetentas institūcijas juridiskais akts, kas izdots uz likuma pamata un likuma piemērošanai, un nav pretrunā ar likumu”.⁴⁸ Savukārt paša termina „deleģētā likumdošana” skaidrojumā ir sastopama tā pati divējādā termina izpratne, kādu redzam latviešu valodā. No jēdziena „likumpakārtotais tiesību akts” skaidrojuma izriet, ka deleģētās likumdošanas ietvaros tiek radīts likumam subordinēts likuma piemērošanas instruments. Tomēr krievu valodā sastopama arī otra deleģētās likumdošanas jēdziena izpratne: „Deleģētā likumdošana (*делегированное законодательство*) – dažās valstīs valdības (Francija, Itālija, Spānija, Polija u. c.) vai valsts galvas (Baltkrievija, Kazahstāna, Kirgizstāna) pēc parlamenta pilnvaras (delegācijas) izdots normatīvais akts, kam faktiski ir likuma spēks.”⁴⁹

Angļu valodā deleģētās likumdošanas apzīmēšanai lieto divus terminus – *delegated legislation* un *subordinate legislation*, bet to nozīme un jēga ir vienāda. „Deleģētā likumdošana (subordinētā likumdošana) – likumdošana, kas tiek veikta parlamenta akta noteiktajos ietvaros. Tās primārais uzdevums ir nodrošināt parlamenta aktu piemērošanu, nosakot detalizētas un tehniskas prasības parlamenta aktu darbībai.”⁵⁰ „Subordinētā likumdošana ietver tos likumdošanas instrumentus, kurus radījušas tās personas vai institūcijas (kas nav likumdevējs), kurām likumdošanas vara ir tikusi deleģēta ar likumu.”⁵¹

Vācu valodā termins *Rechtsverordnungen* skaidrots šādi: tas ir „abstrakts un vispārīgs tiesību regulējums ar atsauci uz oficiālo likumu, ko izsludinājusi atbilstoša pārvaldes institūcija, pamatojoties uz tiesisko pilnvarojumu”.⁵²

Tātad deleģētās likumdošanas raksturīgākā pazīme ir tā, ka likumdošanas jomā darbojas institūcija, kurai likumdošanas vara nepieder, bet tā ar likumdevēja konkrētu gribu ir deleģēta noteiktā situācijā. Atkarībā no situācijas deleģētā likumdošana var izpausties kā 1) likums, kas radīts ārkārtas apstākļos, kuros parlamenta darbība nav iespējama; 2) pārvaldes kārtībā likumu efektīvai piemērošanai radīts likumpakārtots normatīvais akts, kas satur procedūru aprakstus un detalizētas, tehniskas prasības.

⁴⁸ Абдулаев М. И. Теория государства и права. Учебник для высших учебных заведений. Серия «Учебники для вузов». Москва: Финансовый контроль, 2004, с. 241.

⁴⁹ Юридический словарь. Pieejams: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/lower/14264> (aplūkots 2011. gada 20. novembrī).

⁵⁰ Dictionary of Law. Edited by Martin E. A. 5th edition. Oxford University Press, p. 142.

⁵¹ Ellis-Jones I., Berker D. Essential Administrative Law. Sydney: Cavendish Publishing, 2001, p. 11.

⁵² Kirchhof I. (Hrsg.), Handbuch des Staatsrechts der Bundesrepublik Deutschland. Heidelberg: C. F. Müller, 2007, S. 11.

Šāds secinājums rāda, ka deleģētās likumdošanas satura tvērumā vienkopus pastāv divas atšķirīgas nozīmes. Juridiskajā publicistikā ir norādīts, ka dažādas tiesību jaunrades formas nevajadzētu vienādot: „Sekundāro likumdošanu nevar vienādot ar deleģēto likumdošanu, jo deleģētā likumdošana nozīmē likumdošanas tiesību īstenošanu likumdevēja vietā.”⁵³ Šādam secinājumam var piekrist.

Rūpīgāk izvērtējot ārkārtas apstākļos un pārvaldības kārtībā veikto deleģēto likumdošanu, redzams, ka šo tiesību jaunrades formu atšķirības ir ievērojamas. Uzmanību var vērst uz četriem svarīgākajiem aspektiem.

Pirmkārt, deleģētās likumdošanas ietvaros tiek radīti dažāda juridiskā spēka ārējie normatīvie akti, pirmajā gadījumā tie ir likumi, otrajā gadījumā – likumpakārtotie akti. Otrkārt, atšķiras tiesību jaunrades rīcības brīvības ietvars: „Ministru kabinets nedrīkst izdot noteikumus likumdevēja kompetencē esošos jautājumos. Par tādu svarīgu un nozīmīgu valsts un sabiedrības dzīves jautājumu reglamentāciju, kuros nepieciešama konceptuāla izšķiršanās un politiska diskusija, jālemj likumdevējam pašam.”⁵⁴ Savukārt, ja izpildvaras institūcija ārkārtas situācijā aizstāj likumdevēju, tā darbojas tieši likumdevēja kompetences ietvaros un bez satura aprobežojumiem, ja vien tādus nenosaka konstitūcija. Treškārt, vienai no deleģētās likumdošanas izpausmēm ir pastāvīgs raksturs, proti, valdība pastāvīgi ir pilnvarota izdot likumpakārtotos normatīvos tiesību aktus un pastāvīgi to arī dara, otrai ir ārkārtas raksturs, proti, ir jāiestājas likumā īpaši atrunātiem ārkārtas apstākļiem, kas liedz darboties pašam likumdevējam, lai likumdošanas funkcijas pārietu valdībai.

Ceturtkārt, arī mērķi, kādiem kalpo deleģētā likumdošana, vienā vai otrā izpratnē ir dažādi. Juridiskajā literatūrā norādīti vairāki deleģētās likumdošanas mērķi, kas saistīti ar likumpakārtoto normatīvo tiesību aktu izdošanu. Pirmkārt, tas atvieglo likumdevēja darbu. Ja likumdevējs pats censtos izdot visus normatīvos aktus, likumdošanas sistēma būtu smagnēja. Otrkārt, šāds regulējums ir tik tehnisks, ka likumdevējam būtu jāveic ilgas konsultācijas ar ekspertiem, tādēļ likumdošana tiek tuvināta šim ekspertu līmenim.⁵⁵ Regulējums ir fleksibls – rodies jaunām sabiedriskajām attiecībām, likumdevējs ne vienmēr var paredzēt visas šo attiecību nianšes, un deleģētās likumdošanas ietvaros ir iespējams šīs nianšes noregulēt, neiesaistot likumdevēju. Bez jau minētā viens no deleģētās likumdošanas mērķiem ir arī lielāka tiesiskās skaidrības nodrošināšana, proti, deleģētās likumdošanas ietvaros izdotie normatīvie akti nodrošina normatīvā akta līmenī noregulētu, detalizētu procedūru un kritēriju aprakstus likumā noteikto

⁵³ Pastars E. Kas ir deleģētā likumdošana. *Jurista Vārds*, 14.01.2003., Nr. 2 (260).

⁵⁴ Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2011. gada 11. janvāra spriedums lietā 2010-40-03. *Latvijas Vēstnesis*, 13.01. 2011., Nr. 7 (4405).

⁵⁵ Bradley A. W., Ewing K. D. *Constitutional and Administrative Law*. 14th edition. Pearson Longman, 2007, p. 676.

tiesību realizācijai. Savukārt deleģētajai likumdošanai, kas saistīta ar valdības likumdošanas funkciju, ārkārtas apstākļos, kuros nepieciešama neatliekama un steidzama rīcība, lai novērstu vispārēju apdraudējumu un saglabātu starptautisku mieru, ir pavisam cits mērķis.⁵⁶

Nenoliedzot, ka abas iepriekš aplūkotās likumdošanas darbības saista arī visai nozīmīgas līdzīgas pazīmes, un vienlaikus atzīstot, ka šajās likumdošanas darbībās ir saskatāmas būtiskas atšķirības, jāsecina, ka tik atšķirīgu darbību apzīmēšana ar vienu un to pašu terminu nav īsti korekta.

Izpildvaras darbību likumdošanas jomā apzīmēšanai lieto gan terminu „deleģētā likumdošana”, gan terminu „sekundārā likumdošana”. Šķietami termins „sekundārā likumdošana” ir šaurāks, jo ar to parasti apzīmē nevis likumdošanas darbību ārkārtas situācijās, bet gan tieši likumpamatoto aktu izdošanu.⁵⁷ Līdz ar to pirmšķietami varētu pieņemt, ka šāda termina konsekventa lietošana attiecībā uz likumpakārtoto normatīvo tiesību aktu izdošanu un deleģētās likumdošanas lietošana attiecībā uz valdības likumdošanas darbību ārkārtas situācijā varētu viest zināmu skaidrību un konsekveni šo jēdzienu nošķiršanā un terminu lietošanā.

Tomēr arī pret šādu priekšlikumu izvirzāmi divi iebildumi. Pirmkārt, termins „deleģētā likumdošana” jau ir pietiekami ierasts attiecībā uz likumpakārtoto normatīvo tiesību aktu izdošanu, un minētajās valdības funkcijās tas tiek lietots arī citās valodās. Otrkārt, pēdējo desmit gadu laikā ir nostiprinājusies prakse terminu „sekundārā likumdošana” lietot attiecībā uz Eiropas Savienības likumdošanas funkcijām, izdodot Eiropas Savienības dibināšanas līgumiem pakārtotus tiesību aktus, proti, regulas, direktīvas, lēmumus un rekomendācijas.⁵⁸

Valdības likumdošanas tiesības ārkārtas situācijas gadījumā Latvijas tiesību sistēmā bija nostiprinātas Latvijas Republikas Satversmē. Tās 81. pants agrāk noteica: „Laikā starp Saeimas sesijām ministru kabinetam ir tiesība, ja neatliekama vajadzība to prasa, izdot noteikumus, kuriem ir likuma spēks. Šādi noteikumi nevar grozīt Saeimas vēlēšanu likumu, tiesu iekārtas un procesa likumus, budžetu un budžeta tiesības, kā arī pastāvošās Saeimas laikā pieņemtos likumus, tie nevar attiekties uz amnestiju, valsts nodokļiem, muitām un aizņēmumiem, un tie zaudē spēku, ja nav vēlākais trīs dienas pēc Saeimas nākamās sesijas atklāšanas iesniegti Saeimai.” Kopš 2007. gada 31. maija, kad stājās spēkā grozījumi Latvijas Republikas Satversmē, kas izslēdza šo pantu, valdības likumdošanas tiesības ārkārtas situācijas gadījumā Latvijā vairs nav paredzētas. Līdz ar to termina „deleģētā likumdošana” divējādā nozīme saskatāma, ja jautājums tiek aplūkots vēsturiskā Latvijas tiesību sistēmas kontekstā. Nebūtu pamata apgalvot, ka termins „deleģētā

⁵⁶ Bradley A. W., Ewing K. D. Constitutional and Administrative Law. 14th edition. Pearson Longman, 2007, p. 677.

⁵⁷ Sk.: Pastars E. Kas ir deleģētā likumdošana. Jurista Vārds, 14.01.2003., Nr. 2 (260).

⁵⁸ Franchino F. The Powers of the Union. Delegation in EU. New York: Cambridge University Press, 2006, p. 373; Eiropas tiesības. Aut. kol. T. Jundža red. Rīga: Juridiskā koledža, 2007, 79. lpp.

likumdošana” Latvijas tiesību sistēmas kontekstā ir daudznozīmīgs un varētu izraisīt pārpratumus, tomēr jāatzīst, ka šī daudznozīmība joprojām saglabājas, ja termins tiek lietots konstitucionālo tiesību kontekstā vispār, jo citu valstu konstitucionālās tiesībās var būt saglabājusies deleģētā likumdošana ārkārtas gadījumos.

Šajā darbā ar jēdzienu „deleģētā likumdošana” saprotama gan izpildvaras tiesību jaunrade likumpakārtoto tiesību aktu izdošanā, gan izpildvaras tiesību jaunrade, ārkārtas apstākļos aizstājot pašu likumdevēju. Ja ir būtiski uzsvērt deleģētās likumdošanas veidu atšķirības, lietoti divi atšķirīgi termini: „aizvietojošā deleģētā likumdošana” – gadījumos, kad likumdevējs pats ārkārtas apstākļu vai citu iemeslu dēļ nevar pildīt savu funkciju un to ir nodevis citai institūcijai, un „papildinošā deleģētā likumdošana” – gadījumos, kad likumdevējs ir deleģējis radīt papildinošus skaidrojumus pareizākai likumu piemērošanai.

Jēdziena „deleģētā likumdošana” satura izpratne politiskajā filosofijā un juridiskajā literatūrā jau kopš 18. gs. ir neatraujami saistīta ar varas dalīšanas principu. Tomēr šī jēdziena satura izklāstā atklājas zīmīga pretruna: no vienas puses, varas dalīšanas modelis liedz izpildvarai pildīt likumdošanas funkcijas, no otras puses, šāda kārtība ir ērta un laba, īstenojot efektīvu likumdošanas funkciju.

Nepieciešamību nodalīt likumdošanas varu no izpildvaras Šarls Luijs de Monteskjē (*Charles-Louis de Secondat, Baron de La Brède et de Montesquieu*, 1689–1755) raksturo šādi: „Kad likumdošanas vara un izpildvara ir apvienota vienā personā vai vienā amatpersonu kopumā, vairs nav brīvības, jo ir pamats baidīties, ka tas pats monarhs vai senāts, kas rada tirāniskus likumus, to tirāniski arī piemēros.”⁵⁹

Konstitūcijas teorija aizliedz vienam varas atzaram pārņemt citam atzaram piederošo varu vai nodot savu varu citam varas atzaram.⁶⁰ Konstitūcijas aizliedz vienam varas atzaram iejaukties varā, kas deleģēta citam varas atzaram.⁶¹ Demokrātiska valstiskuma un sabiedriskās iekārtas pastāvēšana ir atkarīga no tā, kā politikā tiek īstenots varas dalīšanas princips.⁶² Izpildvaru parasti raksturo kā spēcīgāko no trim valsts varām, tās faktiskie resursi un pieejamais katras jomas ekspertu klāsts izvirza izpildvaru līderpozīcijās. Neatkarīgi no tā, kas ir rakstīts konstitūcijā, ja varas reālajā sadalījumā ir pieļauta izpildvaras pārlieku liela likumdošanas vai tiesu varas funkciju pildīšana vai arī pārējo varas atzaru vājuma dēļ izpildvara ir spiesta uzņemties jaunus un netipiskus pienākumus, valsts konstitucionālie pamati tiek degradēti. „Izpildvara koncentrē sevī

⁵⁹ Montesquieu Ch. L. *The Spirit of the Laws*. Cambridge Texts in the History of Political Thought. Cambridge University Press, 1989, p. 157.

⁶⁰ Kanovitz J. R. *Constitutional Law*. 12th edition. New Providence: Matthew Bender & Company, 2010, p. 7.

⁶¹ *Ibid.*

⁶² Pleps J., Pastars E., Plakane I. *Konstitucionālās tiesības*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2004, 529. lpp.

daudz lielākus resursus nekā citi valsts varas atzari un tieši tāpēc izpildvarai ir jābūt iekļautai ļoti sabalansētā varas dalīšanas mehānismā, jo izpildvaras dominante pār citiem valsts varas atzariem gandrīz vienmēr radīs autoritārismu”⁶³ vai pat iespējamus tirānijas draudus.⁶⁴

Tomēr praksē varas dalīšana tās striktajā teorētiskajā aspektā nav iespējama, tādēļ tiek pieļauti izņēmumi no vispārējiem varas dalīšanas pamatprincipiem. Konstitucionālo tiesību doktrīnā tiek uzskatīts, ka „nepieciešamība sasniegt varas dalīšanas mērķus atsevišķos gadījumos pieļauj atkāpes no varas dalīšanas principa formālas īstenošanas, ja šādas atkāpes padara valsts varas funkciju īstenošanu efektīvāku, nostiprina kādas valsts institūcijas neatkarību no citas varas vai nodrošina triju varas atzaru savstarpējā līdzsvara un atsvara sistēmas funkcionēšanu”.⁶⁵

Deleģētās likumdošanas pastāvēšana tiek attaisnota šādi: „Prasība, lai likumdevējs pats likumdošanas ceļā izšķirtu visus valsts dzīves jautājumus, mūsdienu sabiedrības komplicētajos dzīves apstākļos ir kļuvusi grūti īstenojama. Likumdevējam nav iespēju izsmeļoši likumdošanas ceļā izlemt visus jautājumus, kuriem nepieciešams regulējums. Šāda likumdevēja rīcība bieži vien būtu novēlota, jo likumdošanas process ir smagnējs un laikietilpīgs. Lai nodrošinātu efektīvāku valsts varas īstenošanu, ir pieļaujama atkāpe no prasības, ka likumdevējam visi jautājumi pilnībā jāizšķir pašam. Šī efektivitāte tiek sasniegta, likumdevējam likumdošanas procesā izlemjot svarīgākos jautājumus, bet detalizētāku tiesību normu izstrādāšanu deleģējot Ministru kabinetam vai citām valsts institūcijām. Šāda kārtība ne vien padara pašu likumdošanas procesu efektīvāku, jo likumdevējam nav jānodarbojas ar tehnisku jautājumu risināšanu, bet arī ļauj ātrāk un adekvātāk reaģēt uz normatīvā regulējuma grozījumu nepieciešamību. Ministru kabinets vai citas pilnvarotās valsts institūcijas „tehnisko” normu izstrādē visbiežāk ir kompetentākas nekā likumdevējs, un lēmumu pieņemšanas process šajās institūcijās nav tik komplicēts.”⁶⁶

Juridiskajā literatūrā norādīti vairāki deleģētās likumdošanas mērķi, kas ir saistīti ar likumdevēja darba atvieglošanu:

1) deleģētās likumdošanas regulējums ir tik tehnisks, ka likumdevējam būtu jāveic ilgas konsultācijas ar ekspertiem, tādēļ likumdošana tiek tuvināta šim ekspertu līmenim;

⁶³ Spale A., Pleps J. Konstitucionālās tiesības. Tālmācību studiju kurss. Rīga: SIA „Biznesa vadības koledža”, 2008, 167. lpp.

⁶⁴ Campbell T. Separation of Power in Practice. Stanford: Stanfords University Press, 2004, p. 1.

⁶⁵ Konstitucionālo tiesību komisijas Viedoklis par Valsts prezidenta funkcijām Latvijas parlamentārās demokrātijas sistēmas ietvaros. 2011. gada 10. maijs. Pieejams: http://president.lv/images/modules/items/Viedoklis_10majis.pdf (aplūkots 2015. gada 9. martā).

⁶⁶ Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2007. gada 9. oktobra spriedums lietā Nr. 2007-04-03, 15. punkts. Latvijas Vēstnesis, 12.10.2007., Nr. 165 (3741).

2) rodoties jaunām sabiedriskajām attiecībām, likumdevējs ne vienmēr var paredzēt visas šo attiecību nianse, un deleģētās likumdošanas ietvaros ir iespējams šīs nianse noregulēt, neiesaistot likumdevēju;⁶⁷

3) deleģētā likumdošana ar īpašiem nosacījumiem ir realizējama arī ārkārtas situācijās, kurās nepieciešama neatliekama un steidzama rīcība, lai novērstu vispārēju apdraudējumu un saglabātu starptautisku mieru;⁶⁸

4) lielāka tiesiskās skaidrības nodrošināšana, proti, deleģētās likumdošanas ietvaros izdotie normatīvie akti nodrošina normatīvā akta līmenī noregulētu, detalizētu procedūru un kritēriju aprakstus likumā noteikto tiesību realizācijai.

Apkopojot iepriekš minētos faktus par deleģētās likumdošanas jēdzienu, iespējams uzskaitīt šādas deleģētās likumdošanas pazīmes:

1) vispāršaistošu tiesību priekšrakstu izdod institūcija vai amatpersona, kas apveltīta ar publisko varu, bet vienlaicīgi nav uzskatāma par likumdošanas institūciju;

2) institūcija vai amatpersona, izdodot tiesību priekšrakstu, apzinās, ka nerīkojas savā vārdā, bet gan likumdevēja tieši vai netieši dotā pilnvarojuma ietvaros. Pilnvarojums izriet no šīs institūcijas vai amatpersonas parastās kompetences vai tiek piešķirts ar īpašu pilnvarojuma aktu;

3) vispāršaistoša tiesību priekšraksta izdošana ir viena no institūcijas vai amatpersonas pastāvīgi noteiktām kompetencēm, tai nav gadījuma raksturs, bet gan noteiktas amata pilnvaras vai funkcijas raksturs;

4) vispāršaistošais tiesību priekšraksts satur tiesību normas, un šīm tiesību normām ir vispāršaistošs raksturs:

a) tiesību normas piemērojamību nodrošina valsts tiesu vai izpildu vara, ja nepieciešams, piespiedu kārtā;

b) tā ir lietojama vairākkārtīgi un attiecas uz nenoteiktu personu loku.⁶⁹

Papildus iepriekš minētajām pazīmēm papildinošā deleģētā likumdošana atbilst šādām pazīmēm:

1) vispāršaistošais tiesību priekšraksts ir saturiski pakārtots likumdevēja izdotajiem tiesību priekšrakstiem un nevar būt pretrunā ar tiem;

2) vispāršaistošais tiesību priekšraksts ir vēsts uz likumdevēja izdoto tiesību aktu piemērošanas atvieglošanu, skaidrošanu un precīzāku detaļu noteikšanu;

3) vispāršaistošo tiesību priekšrakstu mērķis ir padarīt tiesību sistēmu elastīgāku pret izmaiņām, mazināt nepieciešamību izdarīt grozījumus esošajos likumos.

⁶⁷ Bradley A. W., Ewing K. D. Constitutional and Administrative Law. 14th edition. Pearson Longman, 2007, p. 676.

⁶⁸ Ibid., p. 677.

⁶⁹ Iljanova D. Vispārējo tiesību principu nozīme un piemērošana. Rīga: Ratio iuris, 2005, 29. lpp.

Savukārt aizstājošā deleģētā likumdošana papildus atbilst šādām pazīmēm:

- 1) vispārsaistošais tiesību priekšraksts aizvieto likumu, stājas tā vietā;
- 2) subjekts, kurš rīkojas likumdevēja vietā, izdod vispārsaistošu tiesību priekšrakstu, jo pats likumdevējs attiecīgajā laikā nav spējīgs vai kavējas izdot attiecīga satura tiesību priekšrakstu.

1.2. Jēdziena izpēte Latvijā

Latvijas konstitucionālo tiesību nozarē deleģētā likumdošana ir visai maz analizēts temats. Laikā, kad Satversmes sapulce izstrādāja Satversmi, kā arī pēc Satversmes apstiprināšanas visu 20. gadsimta 20. gadu laikā juristu interesi saistīja likumdošanas tiesību deleģēšana Satversmes 81. panta kontekstā.⁷⁰ Šādu izpildvaras pilnvaru iekļaušanu valsts konstitūcijā tā laika juristi uzskatīja par visai apšaubāmu. Turpretī papildinošā deleģētā likumdošana nesaistīja tiesību zinātnieku un citu juristu interesi – kā zināms, šādas valdības tiesības viņi neuzskatīja par vajadzīgu *expressis verbis* iekļaut Satversmē. Arī Satversmes sapulces stenogrammās valdības tiesības izdot rīkojumus (kā tolaik sauca noteikumus) pārvaldības kārtībā nav apspriestas.⁷¹ Šādas tiesības tika uzskatītas par pašsaprotamām. Piemēram, atzītākais pirmskara latviešu konstitucionālo tiesību eksperts Kārlis Dišlers raksta: „Daļu no pārvaldes kārtības izdotajiem Ministru kabineta noteikumiem Ministru kabinets izdod bez speciālās delegācijas; varētu teikt, ka šinīs gadījumos Ministru kabineta noteikumu pamatā meklējama no Satversmes gara atvedināta vispārīgā delegācija. Ja Ministru kabinets ir augstākais administratīvās varas orgāns, kurš vada valsts tekošās darīšanas saskaņā ar likumiem un Saeimas norādījumiem, un ir atbildīgs par likumu izvešanu dzīvē, tad arī bez *expressis verbis* Satversmes formulētas vispārīgas delegācijas jāatzīst Ministru kabinetam tiesība pastāvošo likumu robežās noregulēt ar vispārīgiem rīkojumiem (noteikumiem) dažus jautājumus, kuru noregulēšanu prasa attiecīgu likumu izvešana dzīvē vai valsts iestāžu lietderīgas darbības intereses.”⁷²

Arī mūsdienu Latvijas zinātniskajā literatūrā deleģētā likumdošana pamatā ir aprakstīta kā pats par sevi saprotams un mūsdienu valstī neizbēgams tiesību institūts. Juris Jelāgins Ministru kabineta noteikumu būtību skaidro šādi: „Lai palīdzētu dzīvē īstenot likumus, izpildvara – Ministru kabinets izdod noteikumus. Parasti valdība savas kompetences ietvaros izdod noteikumus, lai izpildītu likumus. Tas notiek tad, ja likums Ministru kabinetu īpaši pilnvaro izdot noteikumus. Ne velti Ministru kabineta noteikumus sauc par likumpamatotiem aktiem. Noteikumiem ir jāatbilst likumam.”⁷³ Jānis Pleps un Edgars Pastars raksta: „Šie akti veido to likumdošanas (šī termina materiālajā un plašākajā izpratnē) daļu, kas radusies nevis likumu radīšanas ceļā, bet to izpildes ceļā, kur nenotiek nekāda saskarsme ar likumdošanas tiesību

⁷⁰ Disterlo B. Juridiskas piezīmes pie LR Satversmes. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1923, Nr. 7; Griķis J. Ministru kabineta likumdošanas darbība Latvijas praksē. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1924, Nr. 8; Mucenieks P. Valdības tiesība izdot noteikumus ar likuma spēku. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1924, Nr. 5.

⁷¹ Latvijas Satversmes Sapulces stenogrammu izvilks (1920–1922). Latvijas Republikas Satversmes projekta apspriešana un apstiprināšana. [b.v.], Tiesu namu aģentūra, [b.g.], 1357. lpp.

⁷² Dišlers K. Latvijas valsts varas orgāni un viņu funkcijas. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2004, 148. lpp.

⁷³ Jelāgins J. Tiesību pamatavoti. Grām: Mūsdienu tiesību teorijas atziņas. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 1999, 77. lpp.

deleģēšanu. Valdības tiesības izdot normatīvos aktus pārvaldes kārtībā pamatojamas ar dzīves realitāti [...]”⁷⁴ Savukārt Egils Levits atzīst: „Likumdošanas kompetence (t. i., kompetence izdot vispārējos normatīvos aktus) parasti ir piešķirta ne tikai galvenajam likumdevēja orgānam – *parlamentam*, bet pakārtota likumdošanas kompetence bieži ir piešķirta arī *valdībai* (kurai bez tam ir tiesības piedalīties likumdošanas procesā parlamentā, sagatavojot un ierosinot likumprojektus).”⁷⁵ Jānis Neimanis likumdošanas funkcijas izpildījumu izpildvaras ietvaros raksturo šādi: „Arī noteikumi satur vispārējus, abstraktus tiesību priekšstatus. Tie materiāli saista normas adresātus tāpat kā likums, tomēr tie savu formu iegūst atšķirīgi, kā likumi, kurus pieņem likumdevējs konstitucionāli noteiktā procedūrā. Noteikumus izdod izpildvara, pamatojoties uz likuma (formālā izpratnē) pamata. Tādējādi tiek nošķirta likumdevēja vara no izpildvaras.”⁷⁶ Latviešu juridiskajā literatūrā gan Ministru kabineta tiesības izdot noteikumus, gan nu jau izslēgtajā Satversmes 81. pantā iepriekš paredzētās tiesības aprakstītas kā viena un tā paša deleģētās likumdošanas institūta izpausmes formas. Piemēram, „deleģētās likumdošanas institūta jēga ir nodot kādam citam tiesības izdot likumus (ja ne pēc formas, tad pēc būtības), proti, nosakot valstiskās regulēšanas nepieciešamību un apmērus”.⁷⁷ Nevar nepamanīt, ka latviešu juridiskajā literatūrā trūkst padziļinātas analīzes par deleģētās likumdošanas institūta juridisko darbu un ar to saistītajām juridiskajām problēmām. Tā vietā autori pamatā sniedz tikai šī tiesību institūta aprakstu.

Nelielu diskusiju par šī tiesību institūta problemātisko dabu raisījusi vien iniciatīva deleģētās likumdošanas tiesības piešķirt arī ministriem. Atzinumu par šāda risinājuma iespējamību valsts pārvaldes kapacitātes stiprināšanai ir sniegusi Valsts prezidenta Konstitucionālo tiesību komisija.⁷⁸ Tāpat par šo jautājumu atrodami atsevišķi nelieli raksti juridiskajā publicistikā.⁷⁹

Izvērtāko analīzi par deleģētās likumdošanas institūta būtību vairākos savos spriedumos ir sniegusi Satversmes tiesa, tādējādi Latvijā pastāvošā deleģētās likumdošanas izpratne balstās uz Satversmes tiesas secinājumiem.

Interesanti atzīmēt, ka Latvijas Republikas Satversmes projekta apspriešanas laikā 81. pants tika piedāvāts tikai kā pagaidu instruments, kas vajadzīgs jaunai valstij, lai tā pienācīgā

⁷⁴ Pleps J., Pastars E., Plakane I. Konstitucionālās tiesības. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2004, 529. lpp.

⁷⁵ Levits E. Valsts un valsts pārvaldes juridiskā struktūra un pamatjēdzieni. Jaunā Valsts Pārvalde, 2002, Nr. 1, 2.–8. lpp. Pieejams: <http://public.law.lv/ptilevicvalsts.html> (aplūkots 2013. gada 13. jūnijā).

⁷⁶ Neimanis J. Ievads tiesībās. Rīga: zv. adv. Jānis Neimanis, 2004, 81. lpp.

⁷⁷ Pleps J., Pastars E., Plakane I. Konstitucionālās tiesības. Papildināts un pārstrādāts izdevums. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2014, 319. lpp.

⁷⁸ Sk.: Konstitucionālo tiesību komisijas viedoklis par iespējamo ministra noteikumu satversmību. 2011. gada 31. maijs. Pieejams: http://www.president.lv/images/modules/items/KTKT_viedoklis_01_06_11.pdf (aplūkots 2013. gada 13. jūlijā).

⁷⁹ Smiltēna A. Ministru un autonomo iestāžu ārējie normatīvie akti. Jurista Vārds, 01.02.2011., Nr. 5.

laikā varētu aizstāt visus Krievijas impērijas likumus ar Latvijas Republikas likumiem.⁸⁰ Tika uzskatīts, ka 81. pants ar laiku zaudēs savu aktualitāti un nozīmību Latvijas Republikas Satversmes sistēmā. Taču šāda prognoze izrādījās nepareiza. Nepieciešamība analizēt deleģētās likumdošanas institūtu radās jau pašos pirmajos Satversmes tiesas spriedumos, un šāda nepieciešamība attiecās gan uz aizvietojošo deleģēto likumdošanu, gan uz papildinošo deleģēto likumdošanu. „Demokrātiskā valstī likumdošanas vara pieder tautai un likumdevējam. Pārējām valsts institūcijām ir tiesības izdot vispārsaistošus (ārējus) likumpamatotus normatīvos aktus tikai tad, ja šīs tiesības ir īpaši deleģētas ar likumu. No tā izriet pārvaldes likumības princips, saskaņā ar kuru pārvaldes institūcija var darboties tikai likuma ietvaros.”⁸¹ „Satversmes 81. pantā ietvertais jēdziens „pastāvošās Saeimas laikā pieņemtais likums” aptver ne tikai Saeimas pieņemtā likuma izsludināto tekstu, bet arī tos priekšlikumus par atsevišķu normu iepriekšējās spēkā esošās redakcijas saglabāšanu, kurus Saeima izskatījusi un pieņēmusi likumprojekta trešajā lasījumā, kaut arī tie formāli netiek atspoguļoti izsludinātajā likuma tekstā.”⁸²

Spriedumā, kas publicēts 2001. gadā, Satversmes tiesa sniedz skaidrojumu, kā aizvietojošā deleģētā likumdošana atšķiras no papildinošās deleģētās likumdošanas: „Pārvaldes kārtībā Ministru kabinets var izdot vienīgi likumam pakārtotus normatīvus aktus, tātad noteikumiem jāatbilst likumam. Noteikumus izdod, lai palīdzētu dzīvī īstenot likumus. To panāk, noteikumus konkretizējot (detalizējot) likuma normas. Līdz ar to vārdi „ar likumu nav noregulēts” saprotami tā, ka jautājums ar likumu nav noregulēts līdz galam un tas prasa detalizētāku reglamentāciju. Ministru kabinets, izdodot noteikumus, nedrīkst tajos ietvert tādas normas, kas nav uzskatāmas par palīglīdzekļiem likuma normas īstenošanā.”⁸³ Proti, šis spriedums likuma rakstītā teksta jēgu iezīmē kā robežšķirtni starp nepieciešamību precīzāk izskaidrot likuma teksta jēgu (papildinošā deleģētā likumdošana) un jauna, iepriekš ar likumu nenoteikta satura ieviešanu tiesiski regulējamajā sfērā (aizvietojošā deleģētā likumdošana).

Pretēji uzskatiem, ka Latvijas Republikas Satversmes 81. pants ir tikai īslaicīgs palīginstrumentu tiesību sistēmas sakārtošanai, praksē šis pants tika piemērots bieži, un Satversmes tiesai pat vēl 2005. gadā bija nepieciešams analizēt aizvietotās deleģētās likumdošanas tiesiskās attiecības: „Satversmes 81. pantā nav uzskaitīti visi jautājumi, par kuriem Ministru kabinets nav tiesīgs lemt šā panta kārtībā, jo atsevišķos gadījumos pati Satversme izslēdz Ministru kabineta tiesības īstenot kādu Saeimas likumdošanas tiesību. Piemēram, Satversmes 67. pants paredz tikai Saeimas tiesības lemt par valsts bruņoto spēku lielumu miera

⁸⁰ Latvijas Satversmes Sapulces stenogrammu izvilks (1920–1922). Latvijas Republikas Satversmes projekta apspriešana un apstiprināšana. [b.v.], Tiesu namu aģentūra, [b.g.], 470. lpp.

⁸¹ Satversmes tiesas 1998. gada 11. marta spriedums lietā Nr. 04-05 (97), 4. punkts.

⁸² Satversmes tiesas 1997. gada 7. maija spriedums lietā Nr. 04-01 (97), 1. punkts.

⁸³ Satversmes tiesas 2001. gada 3. aprīļa spriedums lietā Nr. 2000-07-0409, 5. punkts.

laikā, bet Satversmes 68. pants tikai Saeimai ļauj lemt par tādu starptautisko līgumu apstiprināšanu, kas nokārto likumdošanas ceļā izšķiramos jautājumus. Satversmes 81. panta kārtībā nav grozāmi arī likumi, kuru pieņemšanai Satversme īpaši pilnvaro Saeimu un Latvijas pilsoņu kopumu. Piemēram, tikai likumdevējs ir pilnvarots „īpašā likumā” lemt par Valsts prezidentam piešķiramo apžēlošanas tiesību apjomu un īstenošanas kārtību (Satversmes 45. pants), „sevišķā likumā” – par Valsts kontroles kompetenci (Satversmes 88. pants) un „uz atsevišķa likuma pamata” – par īpašuma piespiedu atsavināšanu sabiedrības vajadzībām (Satversmes 105. pants).”⁸⁴

Fakts, ka Satversmes tiesa tik bieži vērtē normatīvo aktu atbilstību Latvijas Republikas Satversmē ietvertajiem deleģētās likumdošanas institūtiem, liecina, ka praksē likumdošanas funkcijas īstenošana Ministru kabinetā nav tik viennozīmīga un skaidra, kā to apraksta latviešu tiesību zinātnieki.

Ministru kabineta normatīvās jaunrades praksē bieži rodas domstarpības par to, kā pareizi izprotams Saeimas dotais deleģējums izdot Ministru kabineta noteikumus. Satversmes tiesas spriedumi patlaban ir autoritatīvākais avots, kas apraksta kārtību un nosacījumus, kā Saeima sniedz Ministru kabinetam deleģējumu izdot noteikumus.

„Lai apstrīdētā norma būtu uzskatāma par pienācīgā kārtībā pieņemtu normatīvo aktu, kas konkretizē Satversmes 107. panta prasības par darba samaksas minimumu, šiem Ministru kabineta noteikumiem ir jāatbilst vairākiem nosacījumiem. Pirmkārt, Ministru kabinetam noteikumu izdošanai ir nepieciešams īpašs likumdevēja pilnvarojums, kas ietverts likuma normā. Pilnvarojumā jābūt formulētiem noteikumu galvenajiem virzieniem. Otrkārt, ņemot vērā to, ka Ministru kabinets noteikumus izdod, lai veicinātu likumu īstenošanu, tajos nedrīkst ietvert tādas normas, kas nav uzskatāmas par palīgglīdzekļiem likuma normas īstenošanai. Treškārt, Ministru kabinets noteikumus var izdot tikai likumā noteiktajos gadījumos, likuma ietvaros, un šie noteikumi nedrīkst būt pretrunā ar Satversmi un citiem likumiem. Ceturtkārt, Ministru kabineta noteikumi jābūt publicētiem un pietiekami skaidri formulētiem, lai tajos ietvertu normu adresāts varētu izprast savas tiesības un pienākumus.”⁸⁵

„Tiesību normai, ar kuru likumdevējs pilnvaro Ministru kabinetu noregulēt Satversmē noteikto personas pamattiesību īstenošanas kārtību vai ierobežojumus šo tiesību īstenošanai, ir jābūt skaidrai un precīzai. Nav pieļaujama personas pamattiesību ierobežošana, atsaucoties uz neskaidru vai pārprotamu likumdevēja pilnvarojumu. Ja likumdevēja pilnvarojuma apmērs rada šaubas, Ministru kabinetam šis pilnvarojums jāīsteno, iespēju robežās izvairoties no personas

⁸⁴ Satversmes tiesas 2005. gada 16. decembra spriedums lietā Nr. 2005-12-1003, 13. punkts.

⁸⁵ Satversmes tiesas 2005. gada 21. novembra spriedums lietā Nr. 2005-03-0306, 9. punkts.

pamattiesību ierobežošanas, ja uz ierobežojumu nepieciešamību nav tieši norādīts pilnvarojumā normā.”⁸⁶ „Valdības pieņemtajiem lēmumiem jārada pašlāvība uz to, ka tie tiek pieņemti, ievērojot taisnīguma principu un citus vispārējos tiesību principus, un tās rīcībai jāatbilst likumam.”⁸⁷

Satversmes tiesas praksē attiecībā uz Ministru kabineta noteikumu konstitucionalitāti iezīmējas divi galvenie aspekti. Pirmkārt, likumdevējam ir jādod speciāls deleģējums attiecīgo Ministru kabineta noteikumu izdošanai. Otrkārt, Ministru kabineta noteikumiem ir saturiski jāatbilst speciāli dotā deleģējumā precīzi norādītajiem satura virzieniem. Satversmes tiesa vairākkārt ir bijusi spiesta norādīt, ka deleģētās likumdošanas robežas ir pārkāptas un Ministru kabinets ir darbojies likumdošanas jomā bez leģitīma pamata.⁸⁸ „Tātad šie normatīvie akti ir *ultra vires* un nelikumīgi.”⁸⁹

Satversmes tiesas prakse deleģētās likumdošanas institūtu vērtē kā izņēmumu no vispārējās valsts varas dalīšanas kārtības. Nosacījumi un kritēriji, ko Satversmes tiesa ir izvirzījusi deleģētās likumdošanas īstenošanai, ir vērsti uz to, lai deleģētās likumdošanas institūts iederētos vispārējā valsts varas dalīšanas kārtībā. Šī atziņa jo sevišķi redzama šajā Satversmes tiesas secinājumā: „Likumdevēja pilnvarojumam Ministru kabinetam izdot ārējos normatīvos aktus ir jā saglabā varas savstarpējās kontroles un līdzsvara attiecības, kā arī jāatbilst citiem tiesiskas valsts principiem. Likumdevējs, pilnvarojot izpildvaru izstrādāt regulējumu kādā jautājumā, nedrīkst radīt risku, ka līdzsvars starp likumdevējvaru un izpildvaru varētu nosvērties uz izpildvaras pusi tiktāl, ka tiktu apdraudēts varas dalīšanas princips un līdz ar to arī demokrātiskas valsts iekārtas būtība.”⁹⁰

Respektīvi, no Satversmes tiesas prakses un latviešu tiesībzinātnieku Egila Levita, Jura Jelāgina, Jāņa Plepa u. c. atziņām izriet pieņēmums, ka Ministru kabineta likumdošanas funkcija ir jāaprobežo pēc iespējas strikti, lai gadījumi, kad Ministru kabinets var izdot noteikumus, un saturs, kādu tajos var ietvert, būtu tulkojams pēc iespējas šauri. Parasti iespējami šauri iztulko tieši tos gadījumus, kad no vispārīgās kārtības tiek noteikti izņēmumi. Par šādu izņēmumu tiek uzskatītas arī Ministru kabineta tiesības izdot noteikumus, proti, šāda darbošanās likumdošanas jomā ir izņēmums no varas dalīšanas principa, kura konkretizācija Latvijas Republikas Satversmes 64. pantā⁹¹ noteic, ka likumdošanas tiesības pieder Saeimai un tautai. Tātad Latvijā ir izveidojies uzskats, ka deleģējuma fakts ir jāskata tieši varas dalīšanas principa kontekstā. Šādi secinājumi tiek balstīti galvenokārt tikai uz Latvijas Republikas Satversmes teksta analīzi.

⁸⁶ Satversmes tiesas 2005. gada 21. novembra spriedums lietā Nr. 2005-03-0306, 10. punkts

⁸⁷ Satversmes tiesas 2011. gada 11. janvāra spriedums lietā Nr. 2010-40-03, 8. punkts.

⁸⁸ Satversmes tiesas 2013. gada 28. jūnija spriedums lietā Nr. 2012-22-0103.

⁸⁹ Satversmes tiesas 1998. gada 11. marta spriedums lietā Nr. 04-05 (97), 5. punkts.

⁹⁰ Satversmes tiesas 2011. gada 11. janvāra spriedums lietā Nr. 2010-40-03, 10.2. punkts.

⁹¹ Latvijas Republikas Satversme: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 01.07.1993., Nr. 43.

Latvijas tiesību zinātnieki līdz šim arī nav īpaši vērtējuši, kā deleģētās likumdošanas institūts tiek izprasts citās valstīs.

Vēsturiskā aspektā deleģētās likumdošanas institūts Latvijā līdz šim pētīts pavisam maz. Juridiskajā publicistikā atrodams tikai viens raksts, kas veltīts deleģētās likumdošanas institūta vēstures izpētei Latvijā.⁹² Šajā rakstā deleģētās likumdošanas institūta vēsture Latvijā analizēta, sākot ar laiku, kad tika nodibināta Latvijas Republika. Tādējādi uzmanība veltīta gan 1919. gada 16. jūlija likumam par Ministru kabineta tiesību izdot pagaidu rīkojumus, gan arī Satversmes sapulces darbam, radot Latvijas Republikas Satversmes tekstu. Tālāks atskats deleģētās likumdošanas institūta vēsturē līdz šim nav veikts.

⁹² Ērmiņš A. Deleģētās likumdošanas institūta attīstība Latvijā. Jurista Vārds, 02.10.2007., Nr. 40 (493).

1.3. Likumdošanas varas doktrīnas izveidošanās konstitucionālajās tiesībās

Deleģētās likumdošanas jēdziena mūsdienu izpratne ir veidojusies ciešā saistībā ar likumdevēja un likumdošanas varas jēdzienu izveidošanos konstitucionālo tiesību un jo īpaši konstitucionālisma teorijā. Tieši likumdošanas varas kā īpašas valsts varas īstenošanas formas saturiska nodalīšana no pārējām valsts varas īstenošanas formām ir priekšnoteikums tam, lai veidotos izpratne par deleģēto likumdošanu kā tiesību jaunradi izņēmuma kārtā.

Konstitucionālisma teorētiskie pamati veidojušies Rietumeiropā, sākot ar 16. gs. Vēstures periodizācijā šo laika posmu parasti mēdz dēvēt par jauno laiku sākumu. Jaunie laiki nesa ievērojamas izmaiņas tiesību izpratnes paradigmās, var teikt, ka šajā laikā radās publisko tiesību teorētiskie pamati, kas veido tiesību sistēmas pamatus arī mūsdienās. Republikāniskas valsts ideja, apgaismotais absolūtisms un kodifikācijas laikmets lika pamatus tādai valsts un tiesību sistēmas izpratnei, kādu pazīstam šodien.

Sākot ar 17. gs., politiskajā filosofijā kļūst svarīgi tādi koncepti kā suverēnās varas leģitimitātes jautājums, varas kalpošana kopējam labumam, nepieciešamība garantēt cilvēka cieņu un brīvību. Lai arī neviens no šiem lielajiem filosofiskajiem konceptiem nav tieši saistīts ar likumdošanas problemātiku, šo konceptu nostiprināšanās tiesību doktrīnā un daļēja iedzīvināšana praksē izšķiroši mainīja izpratni par likumdošanas nozīmi tiesiskā valstī. Tas faktiski radīja priekšnoteikumus jēdziena „deleģētā likumdošana” mūsdienu izpratnei, proti, izpratnei, ka izpildvaras amatpersona likumdošanas jomā darbojas izņēmuma kārtā un ārpus savas parastās kompetences. Ar deleģējumu jaunajos laikos saprot nevis kādas īpašas tiesības deleģējumu kā pilnvarojumu izdot tiesību aktu, bet gan suverēnas varas deleģējumu.

Jauno laiku sākumā domātājus sāka nodarbināt jautājums, kā izskaidrot nepieciešamību pakļauties laicīga rakstura augstākajai varai. Žans Žaks Ruso (*Jean Jacques Rousseau*, 1712–1778) raksta: „Ja ir jāklausa spēkam, tad aiz pienākuma, un, ja mēs vairs neesam spiesti klausīt, tad nav arī vairs pienākuma.”⁹³ „Spēks nerada tiesības, ir jāpakļaujas tikai leģitīmām varām.”⁹⁴ Ar leģitīmu varu jauno laiku politiskajā filosofijā jāsaprot tāda vara, kuras esamībai un kuras tālākajām darbībām ikviens sabiedrības loceklis ir devis savu brīvu piekrišanu un atzīšanu.

Jauno laiku tiesību filosofijā izstrādāta teorija, ka valsts veidošanās pamatā ir sabiedriskais līgums, kuru noslēguši visi sabiedrības locekļi, lai atteiktos no savas pirmatnējās brīvības, kurā katrs aizstāv tikai sevi, un lai veidotu valsti, kas aizstāvēs visu kopējās intereses. „Ja iepriekš pajautātu, kas ir tiesiskums (kur principi pastāv apriori un neviens empīriķis nevar tos sagandēt),

⁹³ Ruso Ž. Ž. Par sabiedrisko līgumu. Rīga: Zvaigzne ABC, 2013, 15. lpp.

⁹⁴ Turpat.

tad sabiedriskā līguma ideja saglabā to savā neapstrīdamajā nozīmīgumā, taču nevis kā fakts, [...] bet kā prāta princips, lai spriestu par jebkādu publiski tiesisku satversmi vispār.”⁹⁵

Jēdzienam „sabiedriskais līgums” ir vairāki skaidrojumi. Žans Žaks Ruso to skaidro šādi: „Ikviens, pakļaudams sevi visiem, nepakļaujas nevienam atsevišķi, un tā kā nav neviena asociācijas dalībnieka, pār kuru citiem nebūtu to pašu tiesību, kādas viņi tam piešķirušī attiecībā pret sevi, ikviens iegūst tieši tikpat daudz, cik zaudējis [...]”⁹⁶ Imanuels Kants (*Immanuel Kant*, 1724–1804) sākotnējo līgumu skaidro mazliet sarežģītāk: „Vislielākā problēma, ko cilvēkdzīmtai spiež atrisināt daba, ir pilsoniskas sabiedrības sasniegšana, kurā vispārēji valdītu tiesības. Tā kā tikai sabiedrībā un turklāt tādā, kurā ir vislielākā brīvība, līdz ar to – vispārējs tās locekļu antagonisms, un kurā tomēr ir visprecīzākā šīs brīvības robežu noteiksme un nodrošinājums, lai tā varētu pastāvēt līdzās citu brīvībai, – tā kā tikai tajā cilvēce var sasniegt dabas augstāko nolūku, proti, visu tās dotumu attīstību, [un tā kā] daba arī vēlas, lai tā to, gluži tāpat kā visus sava uzdevuma mērķus, pati radītu, tad dabas augstākais uzdevums cilvēkdzīmtai un sabiedrībai, kur ārējiem likumiem pakļauta brīvība būtu vislielākajā mērā saistīta ar neatvairāmu varu, t. i., pilnīgi taisnīga pilsoniska satversme, jo tikai tā ar uzdevuma atrisināšanu un īstenošanu var sasniegt pārējos nolūkus attiecībā uz mūsu dzimtu.”⁹⁷

Jauno laiku politiskajā domā veidojas uzskats, ka valsti veido sabiedrības locekļu kopums, kas valsti ir izveidojis ar noteiktu mērķi, lai sabiedrības locekļi varētu justies drošībā un varētu brīvi attīstīt sevi, nekaitējot citiem. Šo mērķu īstenošanai vara tiek nodota suverēnam – subjektam, kura varai ir pakļauti visi iedzīvotāji, jo šīs varas mērķis ir īstenot valsts izveides uzdevumus.

Līdz ar šādu konceptu parādīšanos būtiski pieaug likumdevēja varas nozīme. Viduslaikos likumdošanas vara tika izmantota pasīvi, tiesiskā kārtība ļoti bieži tika iedibināta tiesas ceļā. Jaunajos laikos likumdošanas vara iegūst ne tikai patstāvīgu nozīmi, bet arī primāru nozīmi un tiek atzīta par svarīgāko valsts varu.⁹⁸ Likumdošanai tiek izvirzīti tādi jauni uzdevumi, kādus nepazīna viduslaiku tiesības, proti, likumdevējam nevis jādod formāls apstiprinājums esošajām paražu tiesībām, bet gan aktīvi jāveido jauna un labāka sociālā realitāte, kuras mērķis ir kopējais labums. Savukārt par kopēja labuma īstenošanas apdraudējumu tiek uzskatīta varas centralizēšana.

⁹⁵ Kants I. Par teicienu „Tas var būt pareizi teorijā, bet neder praksei”. Grām: Kas ir apgaismība? Rīga: Zvaigzne ABC, [b.g.], 88. lpp.

⁹⁶ Ruso Ž. Ž. Par sabiedrisko līgumu. Rīga: Zvaigzne ABC, 2013, 24. lpp.

⁹⁷ Kants I. Ideja par vispārīgu vēsturi kosmopolītiskā skatījumā. Grām: Kas ir apgaismība? Rīga: Zvaigzne ABC, [b.g.], 27. lpp.

⁹⁸ Locke J. Two Treatises of Government and A Letter Concerning Toleration. New Heaven: Yale University Press, 2003, p. 158.

Kopēja labuma mērķu sasniegšanu var apdraudēt suverēnas varas pārlietu liela koncentrēšanās vienās rokās. „Tas var būt pārāk liels kārdinājums – spēja sagrābt varu, ja tās pašas personas, kurām ir vara noteikt likumus, tur savās rokās arī varu piemērot tos; tādējādi tie var izvairīties no pakļaušanās likumiem, kurus pašas izdod, un piemērot likumu, gan to nosakot, gan to piemērojot savam privātajam izdevīgumam, tādējādi īstenojot sabiedrībai svešas intereses.”⁹⁹

Lai novērstu varas uzurpācijas riskus, tiek veidotas dažādas varas dalīšanas teorijas. Par atzītāko varas dalīšanas teoriju kļūst trejdaļjuma teorija. Saskaņā ar šo teoriju, kuru formulējis Šarls Luijs de Monteskjē 1748. gadā izdotajā darbā „Likuma gars”, visa valsts vara tiek sadalīta trijās daļās: likumdevēja varā, izpildvarā un tiesu varā. Tās uzdevums ir novērst varas sagrābšanas tendences ikkatrā no trim varām.¹⁰⁰ Šarls Luijs de Monteskjē secina: „Katrā valstī ir trīs varas veidi: likumdošanas vara, izpildu vara pār lietām, kas skar tautas tiesības, izpildu vara pār lietām, kas skar civilās tiesības. Saskaņā ar pirmo varu valdnieks vai amatpersona rada likumu atsevišķam gadījumam vai visiem gadījumiem vai arī labo vai atceļ jau esošos likumus. Saskaņā ar otro varu viņš slēdz mieru vai uzsāk karu, nosūta vai pieņem vēstniekus, iedibina drošību un novērš apdraudējumus. Saskaņā ar trešo varu viņš soda par noziegumiem vai izšķir strīdus starp personām. Pēdējo sauc par tiesu varu un iepriekšējo vienkārši par valsts izpildu varu.”¹⁰¹

Doma par varas dalīšanu nav raksturīga vienīgi jauno laiku politiskajai filosofijai. Jau Aristotelis secinājis, ka valstij nav jābūt pārlietu vienotai: „Sasniedzot zināmu punktu, valsts nepavisam vairs nav valsts, jo valstij jāastāv no daudziem pilsoņiem; ja pilsoņu vienotība ir tik cieša, valsts reducējas līdz ģimenei un visbeidzot līdz vienam cilvēkam.”¹⁰² Romiešu filozofs Cicerons (*Marcus Tullius Cicero*, 106. g. p. m. ē. – 43. g. m. ē.) uzskatīja, ka valsts varai jābūt jauktai, lai labāk līdzsvarotu privātās intereses publiskajā pārvaldē.¹⁰³ Respektīvi, antīko laiku varas dalīšanai raksturīga doma valsts varu izkļiedēt jeb izkaisīt starp vairākām amatpersonām. Valsts varas dalīšanas teorija, kas radusies jauno laiku sākumā, ir īpaša ar to, ka tā pieņem par nepieciešamu ne tikai valsts varu sadalīt starp dažādiem tās nesējiem, kā tas notika Romas republikā, bet vienlaikus paredzēt gan varas nodalīšanu, gan nodalītās varas koncentrēšanu trīs varas smaguma punktos. Tiek noteikti termini, kas raksturo varas funkcijas – likumdošanas vara,

⁹⁹ Locke J. *Two Treatises of Government and A Letter Concerning Toleration*. New Heaven: Yale University Press, 2003, p. 163.

¹⁰⁰ Levits E. Valsts un valsts pārvaldes juridiskā struktūra un pamatjēdzieni. *Jaunā Valsts Pārvalde*, 2002, Nr. 1, 2.–8. lpp. Pieejams: <http://public.law.lv/ptilevicvalsts.html> (aplūkots 2013. gada 13. jūnijā).

¹⁰¹ Montesquieu Ch. L. *The Spirit of the Laws*. Cambridge Texts in the History of Political Thought. Cambridge University Press, 1989, p. 157.

¹⁰² Aristotle's *Politics*. London: William Henman Ltd, 1932, p. 71.

¹⁰³ Sellers M. N. S. *Republican Legal Theory*. New York: Palgrave MacMillan, 2003, p. 4.

izpildvara, tiesu vara –, un aprakstīts šiem varas atzariem raksturīgo pazīmju kopums, kā arī prasīts, lai varas īstenošana ne institucionāli, ne personāli nesakristu vai nepārklātos.

It īpaši norādīts, ka nepieciešams nodalīt likumdošanas varu no izpildvaras: „Kad likumdošanas vara un izpildvara ir apvienota vienā personā vai vienā amatpersonu kopumā, vairs nav brīvības, jo ir pamats baidīties, ka tas pats monarhs vai senāts, kas rada tirāniskus likumus, to tirāniski arī piemēros.”¹⁰⁴ Tiek uzskatīts, ka likumdošanas un izpildvaras saplūšanas gadījumā var tikt sašķobīta pati republikāniskās valsts iekārta. Republikāniskā iekārtā taisnīgas tiesību sistēmas vienīgais saprātīgais pamats ir kalpošana kopējā labuma interesēm un likums var baudīt sabiedrisko aizsardzību tikai tik ilgi, kamēr tas kalpo sabiedriskajam labumam.¹⁰⁵ Valsts izveidošanas mērķi ir pilnībā apdraudēti, ja tiek deleģētas likumdošanas tiesības par vispārīgiem politiskajiem jautājumiem vai arī ja deleģējums ir tik plašs, ka nav iespējams novilkt skaidras deleģējuma apjoma robežas.¹⁰⁶ Tātad prasība, lai suverēnā vara darbotos kopīgā labuma sasniegšanai, tiek pilnībā degradēta, ja izpildvara sāk īstenot likumdošanas varu. Šāds risks pastāv deleģētās likumdošanas gadījumā.

Tiek atzīts, ka ikkatram varas atzaram ir ekskluzīvas tiesības īstenot tikai tam piešķirto varu. „Likumdošanas vara ir ne tikai augstākā vara valstī, bet svēti un nemainīgi piederīga tām rokām, kurās tauta to ir nodevusi: nekādam rīkojumam, ko izdevis kāds cits, lai vai kādā formā un lai vai kādas autoritātes pamatots, nav likuma saistošā spēka, kāds ir likumdevējiem, kurus tauta ir izvēlējusies un iecēlusi.”¹⁰⁷ Likumdošanas vara nevar pārnest likumdošanas tiesības citās rokās, jo tā ir tautas deleģētā vara: kam tā ir piešķirta, tas nevar to nodot tālāk. „Tikai tauta var noteikt valsts formu, nosakot likumdošanas formu un iecelot tās pārstāvjus. [...] Cilvēkiem jāpakļaujas tikai tiem un nekādiem citiem likumiem, kurus noteikuši tie, kam cilvēki paši piešķirušī šādu varu.”¹⁰⁸ Uz likumdošanas funkciju tiek attiecināts princips *delegatus non potest delegare* – saņemto deleģējumu nedrīkst deleģēt tālāk.¹⁰⁹ Ja likumdošanas institūcija ir saņēmusi likumdošanas varu no tautas, tā pati jau ir tautas dotā deleģējuma pildītāja un tautas priekšā arī atbildīga par sev uzticēto pienākumu.

Lai mazinātu riskus, ka varas atzari nelietīgi izmanto savas varas tiesības, valsts varas dalīšanas teorija prasa, lai varas atzari savstarpēji sadarbotos un cits citu uzraudzītu, tā novēršot

¹⁰⁴ Montesquieu Ch. L. *The Spirit of the Laws*. Cambridge Texts in the History of Political Thought. Cambridge University Press, 1989, p. 157.

¹⁰⁵ Sellers M. N. S. *Republican Legal Theory*. New York: Palgrave MacMillan, 2003, p. 26.

¹⁰⁶ Bradley A. W., Ewing K. D. *Constitutional and Administrative Law*. 14th edition. Harlow: Pearson Education, 2007, p. 677.

¹⁰⁷ Locke J. *Two Treatises of Government and A Letter Concerning Toleration*. New Heaven: Yale University Press, 2003, p. 158.

¹⁰⁸ *Ibid.*, p. 163.

¹⁰⁹ Bradley A. W., Ewing K. D. *Constitutional and Administrative Law*. 14th edition. Harlow: Pearson Education, 2007, p. 678.

varas uzurpēšanu („līdzsvara un atsvara” (*checks and balances*) sistēmu).¹¹⁰ Tas nozīmē, ka ir nepieciešama zināma kompetences pārklāšanās starp varas atzariem un zināma savstarpēja uzraudzība, lai atsevišķi varas atzari nekļūtu pašpietiekami un nesaskartos ar iepriekš minētajiem riskiem. Taču deleģētā likumdošana nav „līdzsvara un atsvara” sistēmas daļa. Pirmkārt, deleģētās likumdošanas mērķis nav stiprināt likumdošanas varas atzaru. Otrkārt, izpildvara, veicot likumdošanas funkciju, neveic likumdevēja uzraudzību, kas vispārējām interesēm neatbilstošu likumu pieņemšanas gadījumā ļautu saturiski ietekmēt šādu likumu.

Šāda tiesiskās domas attīstība drīz vien noveda pie konstitucionālisma doktrīnas izveidošanās, kas paredzēja, ka ikkatra valsts speciālā likumā deklarē valsts varas sadalījumu valstī, ievērojot varas dalīšanas teorijā nostiprināto varas trejdaļjuma modeli, kā arī nosaka, kam valstī pieder suverēnā vara. Savukārt likumdošanas varas uzdevumi vācu klasiskajā filozofijā tika traktēti ne tikai kā zināmas un taisnīgas kārtības iedibināšana; likumdošana tika uzlūkota kā instruments sabiedrības un indivīdu mērķu salāgošanai, lai ikviens varētu sasniegt personīgo izaugsmi un laimi: „[Ikviens sabiedrības loceklis] kā cilvēka brīvība, kuras principu kopienas konstituēšanai es izsaku formulā: neviens nevar piespiest mani būt laimīgam pēc sava veida (kā iedomājas citu cilvēku labklājību), ikviens var meklēt savu svētlaimi [tajā] ceļā, kas pašam šķiet labs, ja vien nekaitē citu cilvēku brīvībai tiekties pēc līdzīga mērķa, kur var pastāvēt līdztekus ikviena [cilvēka] brīvībai atbilstīgi kādam iespējamam vispārīgam likumam (t. i., nekaitē šīm citu tiesībām).”¹¹¹ Likumdošana, ja vien tā bija cienījamās un godīgās rokās, tika uzlūkota par „brīnumlīdzekli” sociālās realitātes pārveidošanā.

Tomēr politiskajā filozofijā pastāvēja arī minētajai republikāniskā konstitucionālisma teorijai alternatīvi uzskati. Zīmīgākais šādu uzskatu pautējs ir Georgs Vilhelms Frīdrihs Hēgelis (*Georg Wilhelm Friedrich Hegel*, 1770–1831). Hēgeļa valsts ideāls ir vācu konstitucionālā monarhija. Konstitucionāla monarhija ir jauno laiku valsts pārvaldes forma, tajā vienlaicīgi pastāv valsts varas dalīšana un valsts varu vienotība valdnieka personā.¹¹² Monarhijas princips parasti ir pretrunā tautas suverenitātes idejai, bet tā tas nav Hēgeļa traktējumā. Hēgeļa valsts modelī monarhisms ir valsti vienojošs elements.¹¹³ Hēgeļa varas dalīšanas teorijas īpatnība ir izpildu varas un tiesu varas nenodalīšana. Tiesu vara netiek aprakstīta kā atsevišķa valsts varas nesēja, drīzāk tā tiek izprasta kā izpildu varas otra funkcija.¹¹⁴ Likumdošanas varai un izpildu

¹¹⁰ Caroll A. *Constitutional and Administrative Law*. London: Pearson Longman, 2009, p. 309.

¹¹¹ Kants I. Par teicienu „Tas ir labi teorijai, bet neder praksei”. Grām: *Kas ir apgaismība?* Rīga: Zvaigzne ABC, [b.g.], 77. lpp.

¹¹² Hegel G. W. F. *Grundlinien der Philosophie des Rechts*. Leipzig: Felix Meiner, 1911, S. 221.

¹¹³ Heller H. *Hegel und der nationale Machtstaatsgedanke in Deutschland*. Berlin/Leipzig: Teubner, 1921, S. 111–113.

¹¹⁴ Braun J. *Einführung in die Rechtsphilosophie*. Mohr Siebeck, 2006, S. 340.

varai nav jākonfliktē, bet jāsadarbojas. Hēgelis norāda: ir nepareizi uzskatīt, ka ministri nevar atrasties parlamentā; kļūdains ir arī pieņēmums par varu neatkarību, jo tas runā pretī valsts vienotības idejai: „Priekšstats par tā saucamo varu neatkarību savos pamatos ir kļūdains, jo neatkarīgām varām vienai otru bez tam nepieciešams ierobežot. Bet ar šo neatkarību tiek atcelta valsts vienotība, kura visupirms tiek prasīta.”¹¹⁵

Mēģinājumi jauno konstitucionālisma doktrīnu no teorijas pārvērst par praksi sākās 18. gs. pašās beigās. Viena no pirmajām valstīm Eiropā, kas pieņēma konstitūciju, kura balstījās uz konstitucionālisma doktrīnu, bija Francija. Tās pirmā konstitūcija pieņemta 1791. gada 3. septembrī. Šī konstitūcija noteic, ka suverenitāte pieder tautai, suverenitāte ir viena, nedalāma un neatsavināma,¹¹⁶ tajā ir skaidri nodalīti visi trīs varas atzari un noteiktas to kompetences, kā arī noteikts, ka likumdošanas vara ir deleģēta Nacionālajai asamblejai.¹¹⁷ Lai arī konstitūcijas īstenošana praksē pēcrevolūcijas terora dēļ ir diskutabla, šī konstitūcija radīja precedentu konstitucionālisma teorijas nostiprināšanai pozitīvajās tiesībās.

Cilvēka cieņas un cilvēka tiesību jautājums likumdošanā tika risināts, kopš 19. gs. sākuma faktiski visās konstitūcijās Eiropā ietverot zināmu cilvēktiesību katalogu neatkarīgi no tā, vai konstitūcija bija republikāniska vai monarhiska. Piemēram, monarhiskās Prūsijas 1850. gada konstitūcijas II nodaļa nosaka Prūsijas pavalstnieku tiesības, tiesību katalogā ir minēta vienlīdzība likuma priekšā un šķiru privilēģiju atcelšana, tiesības uz privātīpašumu, tiesības uz taisnīgu tiesu, pārvietošanās brīvība un citas.¹¹⁸ Tādējādi jautājumus par katra cilvēka personisku brīvību, cieņu un vienlīdzību likumdevējs bija pacēlis visaugstākajā juridiskās reglamentācijas līmenī.

Apgaismība ir laikmets Eiropas kultūrā, ko raksturo ticība un pašāvēība uz cilvēka racionalitāti un kas atnesa būtiskas pārmaiņas zinātnē, filosofijā un sabiedrībā. Atklājumi dabaszinātnēs deva cerību, ka līdzīgā racionālā veidā varēs izskaidrot un sakārtot arī politisko un sociālo vidi.¹¹⁹

Apgaismības idejas un valsts pārvaldes saistība vēsturē parasti tiek skatīta caur apgaismotā absolūtisma prizmu. 18. gs. otrajā pusē valsts pārvalde lielākajā daļā Eiropas valstu tika ievērojami reformēta tā saukto apgaismoto monarhu vadībā. Tieši apgaismotie monarhi bija jaunā

¹¹⁵ Hegel G. W. F. Grundlinien der Philosophie des Rechts. Leipzig: Felix Meiner, 1911, S. 245.

¹¹⁶ III 1; French Constitution 1791. Pieejams: <https://web.duke.edu/secmod/primarytexts/FrenchConstitution1791.pdf> (aplūkots 2015. gada 3. martā).

¹¹⁷ III 3; III 1; French Constitution 1791. Pieejams: <https://web.duke.edu/secmod/primarytexts/FrenchConstitution1791.pdf> (aplūkots 2015. gada 3. martā).

¹¹⁸ Prussia. Constitution of January 31, 1850. Constitutions of German States. Ed. by E. H. Zeydel. Washington: Government Printing Office, 1919, p. 225.

¹¹⁹ Bristow W. „Enlightenment”: The Stanford Encyclopedia of Philosophy. Pieejams: <http://plato.stanford.edu/entries/enlightenment/> (aplūkots 2015. gada 3. aprīlī).

laikmeta likumdevēji. Apgaismotie monarhi Centrāleiropas valstīs īstenoja reformas, un tās tika veiktas ar jaunizveidoto birokrātisko aparātu. Nozīmīgākie apgaismotie monarhi bija Prūsijas karalis Frīdrihs Lielais (*Friedrich*, 1712–1786), Austrijas imperatori Jozefs II (*Josef II*, 1741–1790) un Leopolds II (*Pietro Leopoldo Giuseppe Antonio Gioacchino Pio Gottardo*, 1747–1792), Krievijas imperatore Katrīna II (*Екатерина II Великая*, 1729–1796), Zviedrijas karalis Gustavs III (*Gustav III*, 1746–1792), kā arī atsevišķi mazo vācu zemju karaļi Bādenē un Hesē-Kaselē.¹²⁰

Lai valdnieku varētu atzīt par apgaismoto monarhu, tam jāatbilst trīs kritērijiem: 1) jāpamato savas valdnieka tiesības nevis ar dievišķajām tiesībām, bet gan ar racionāliem prāta apsvērumiem; 2) tam ir jāpiedalās diskusijās par apgaismības idejām; 3) tam ir jāveic savā valstī reformas vai vismaz nozīmīgas izmaiņas, kas saistās ar apgaismības ideju iedzīvināšanu praksē.¹²¹

Minētie valdnieki ir jauna veida monarhi, tie iesaistās filosofiskos un juridiskos disputos un pozicionē sevi kā juridiskās domas veidotājus. Monarhi kļūst par zinātniskās un sabiedriskās domas virzītājiem, piemēram, Frīdrihs Lielais 1750. gadā uzstājās ar priekšlasījumu Berlīnes Akadēmijā.¹²² Vienlaikus tie vienīgi sevi atzīst par suverēnās varas iemiesojumu. Tieši šo monarhu labā izglītība un sabiedriskā aktivitāte liek uzskatīt, ka tikai viņi savu īpašo spēju dēļ var būt valsts un sociālās realitātes pārveidotāji. Tātad, lai reformas varētu veikt pēc noteikta un racionāla plāna, reformatoram un likumdevējam bija jābūt tikai vienam cilvēkam, proti, valdniekam.

Frīdrihs Lielais Prūsijā atcēla dzimtbūšanu, 1780. gadā Jozefs II Austrijā liberalizēja preses likumu, savukārt cenzūra Prūsijā tika atcelta jau 1750. gadā.¹²³ Marijas Terēzes (*Maria Theresia Walburga Amalia Christina*, 1717–1780) laikā tika veiktas reformas pilsētu pašvaldībās. Tika noteikta kārtība, kas vēlāk ieviesās visā Eiropā: jautājumus par pilsētas saimniecību un labklājību, būvēm, ielu tīrību, apgaismojumu, ūdensvadiem utt. apspriež un izlemj pilsētas dome, kuru ievēl namsaimnieki. Šo lēmumu izpildīšana un pastāvīga pilsētas pārvalde atrodas vēlētu institūciju – pilsētas galvas un pilsētas valdes – rokās, tās savukārt kontrolē dome.¹²⁴ Tādējādi pilsētu likumdošanas tiesības, kas agrāk balstījās uz statūtiem, saturiski tika strikti ierobežotas, nodalot centrālās administrācijas un teritoriālās administrācijas likumdošanu.

18. gs. otrajā pusē veiktās reformas aptvēra daudzas sadzīves jomas. Galvenie uzsvāri tika likti uz centrālās varas stiprināšanu, profesionālas ierēdniecības izveidošanu, stingras varas

¹²⁰ Enlightenment World. Ed. by M. Fitzpatrick. New York: Routledge, 2004, p. 442.

¹²¹ Enlightenment World. Ed. by M. Fitzpatrick. New York: Routledge, 2004, p. 444.

¹²² Grossi P. A History of European Law. Willey-Blackwel, 2010, p. 65.

¹²³ Western Civilisation: Ideas, Politics and Society. Ed. M. Perry. 11th edition. Boston: Cengage Learning, 2015, p. 442.

¹²⁴ Vipera R. Jauno laiku vēsture (1795–1851). Rīga: grāmatu apgādniecība A. Gulbis, 1938, 121. lpp.

hierarhijas izveidošanu. Reformām, kas skāra tiesības kopumā, iezīmējās šādas tendences: civilo un kriminālo tiesību unificēšana, atteikšanās no spīdzināšanas kriminālprocesā, atteikšanās no tādiem kriminālsodiem kā apsūdzības burvestībās un atteikšanās no viduslaikiem raksturīgajiem nežēlīgajiem kriminālsodiem.¹²⁵

Apgaismotais absolūtisms likumdošanas funkcijai piešķir jaunu dimensiju, kādu nepazina viduslaiku likumdošanas prakse. Viduslaikos likumdevēja funkcija bija gādāt, lai valdītu sabiedriskais miers, lai cilvēki varētu dzīvot pēc paaudžu paaudzēs pierastajām tiesībām. Apgaismoto monarhu mērķis bija pārveidot viduslaiku sociālo realitāti atbilstoši vienotiem un uz saprātu balstītiem principiem, likvidēt visas viduslaiku sociālās realitātes parādības, kam nav objektīva un uz saprātu balstīta izskaidrojuma, ko nevar argumentēt ar prāta slēdzieniem vai dabaszinātņu eksperimentiem. Šādu ideju kontekstā likums kļuva par reformas instrumentu. Likumam bija nevis jānodrošina pastāvošās iekārtas mierīga turpmākā pastāvēšana, bet pašos pamatos jāizmaina pastāvošā sabiedriskā kārtība un jāizveido jauna sociālā realitāte.

Deleģētā likumdošana neiederas šādā reformu plānā. Apgaismotais monarhs šajā kontekstā nav tikai ministru sagatavoto dokumentu parakstītājs. Apgaismotais monarhs reformas veic gan pienākuma, gan aicinājuma vadīts, un jo sevišķi tāpēc, ka 18. gs. sabiedrība uzskatīja: monarhiem piemīt īpašas un pārcilvēciskas spējas, kas tos nostāda pārākā stāvoklī pār citiem.¹²⁶ Proti, valdīja pieņēmums, ka neviens cits kā tikai pats monarhs nav spējīgs šādu darbu veikt. Pēc laikabiedru domām, uzņemties likumdošanu bija spējīgs vienīgi apgaismotais monarhs, kurš tika uzlūkots par etalonu, viņam tika piedēvēti visi iespējamie tikumi, viņu neietekmēja parastu cilvēku emocijas un viņš bija spējīgs domāt par vispārējo labumu. Tādēļ monarhs bija vienīgais, kam varēja uzticēt politikas veidošanu, valdīšanu un likumdošanu.¹²⁷

Vēstures avoti liecina, ka šiem monarhiem bijušas lielas darbības. Prūsijas karalis Frīdrihs Lielais katru dienu strādāja divdesmit stundas, necieta padomniekus, un ministri bija tikai viņa sekretāri.¹²⁸ Savas valdīšanas laikā viņš izdeva vairāk nekā 100 000 rīkojumu, papildus tam karalis regulāri devās dažādās inspekcijās, lai pārbaudītu, kādi ir apstākļi tālākajos valsts nostūros. Militāra konflikta laikā Frīdrihs Lielais devās uz fronti un dzīvoja tādos pašos apstākļos kā parastie karavīri.¹²⁹

Apgaismības laikmetā bija pieņemts, ka monarhs ir patiesi neaizvietoājams, veicot likumdošanas funkciju. Tā kā valdnieks varēja strādāt pat divdesmit stundas dienā un personiski būt klāt visos valstiski nozīmīgajos brīžos, nebija iespējama doma par aizvietojošo deleģēto

¹²⁵ Enlightenment World. Ed. by M. Fitzpatrick. New York: Routledge, 2004, p. 448.

¹²⁶ Grossi P. A History of European Law. Willey-Blackwell, 2010, p. 67.

¹²⁷ Ibid.

¹²⁸ Van Lons H. Cilvēces vēsture. Rīga: A. Gulbis, 1931, 272. lpp.

¹²⁹ Enlightenment World. Ed. by M. Fitzpatrick. New York: Routledge, 2004, p. 466.

likumdošanu. Izpildvaras institūcijas mūsdienu nozīmē vēl tikai veidojās. Marijas Terēzes laikā Austrijā nebija centrālās valdības, bija karaliene, kanclers un augstākā padome, kas veidoja ārpolitiku.¹³⁰ Tātad 18. gs. nemaz nebija izveidojušās tādas institūcijas, kas ārkārtas gadījumā varētu uz laiku aizstāt likumdevēju. Apgaismības laikmeta teorētiskās nostādnes izslēdza arī nepieciešamību pēc papildinošās deleģētās likumdošanas. Tikai valdnieks ar likumu varēja izteikt suverēna gribu, kas laikabiedru acīs bija laba, pareiza un pat dievišķa.¹³¹ Šādām tiesību normām nebija nepieciešami nekādi papildu izskaidrojumi ar vispārsaistošu, bet pakārtotu juridisko spēku. Šādas tiesību sistēmas veidošana būtu pretrunā ar laikmeta garu. Varas centralizācija vienas personas rokās izbeidza feodālo kārtību, kad katrs zemes kungs bija valdnieks savās teritorijās, tāpat likumdošanas varas centralizācijai valdnieka rokās bija jāizbeidz viduslaiku tiesību plurālisms un partikulārisms un tiesībās jāievieš vienkāršība un skaidrība. Viduslaiku tiesību plurālisms bija jāaizstāj ar striktu tiesību monismu.¹³²

Doma, ka likumi ir piemērots instruments sabiedrības pārveidošanai, noveda pie atziņas, ka nepieciešams ieviest kārtību arī pašos likumos. Orientēties rakstītajos tiesību avotos bija grūti, papildus tam katrā reģionā pastāvēja savas paražu tiesības, kuras pārzināt varēja vien vietējie praktizētāji. Bohēmija bija tikai viena no daudzajām Vācu Nācijās Svētās Romas impērijas zemēm. Bohēmijas reģionā vien bija ap 400 dažādām tiesām. Katrai bija savi reglamenti un statūti, savi praktizējošie juristi un savu klienti.¹³³ Šāds tiesību partikulārisms nevarēja saglabāties.

Ar nepieciešamību sakārtot spēkā esošās tiesības bija saskārušies jau romiešu juristi. Tāpat kā romiešu juristi, 17., 18. gs. juristi tiesību kodifikāciju uzskatīja par piemērotāko risinājumu šai problēmai. Tomēr tiesību sakārtošanas process nebija viegls un vienkāršs, ne visi juristi tam piekrita. Tiesību partikulārisma atbalstītāji atsaucās uz paražu tiesībām kā argumentu pret jebkādam izmaiņām esošajā tiesību sistēmā.¹³⁴

Tiesību reforma tika uzsākta ar radikālu viduslaiku tiesību kritiku un viduslaiku tiesību sistēmas un tiesību avotu revīziju.¹³⁵ Statūtu likumdošana bija nozīmīga viduslaiku tiesību sistēmas daļa, tātad tai tika veltīta nozīmīga kritika.

Skaidrības un kārtības ieviešana tiesībās nav iespējama bez tiesību avotu revīzijas. Tādējādi kodifikācijas process atstāja nozīmīgu ietekmi uz tiesību avotu mācību. Viduslaiku tiesību partikulārisma apstākļos atzīto tiesību avotu uzskaitījums bija plašs, taču kodifikācijas process,

¹³⁰ Crankshaw E. Maria Theresa. London: Bloomsbury Academic, 2013, p. 146.

¹³¹ Grossi P. A History of European Law. Willey-Blackwel, 2010, p. 69.

¹³² Ibid.

¹³³ Enlightenment World. Ed. by M. Fitzpatrick. New York: Routledge, 2004, p. 512.

¹³⁴ Ibid.

¹³⁵ Grossi P. A History of European Law. Willey-Blackwel, 2010, p. 66.

līdzīgi kā notika ar romiešu tiesību kodifikāciju, tiecās aizvien sašaurināt atzīto tiesību avotu uzskatījumu. Tiesību avotu mācības transformācijas process bija pakāpenisks, un tam iespējams izsekot līdzī, iepazīstoties ar attiecīgajām nodaļām lielajos kodifikācijas darbos.

Viens no pirmajiem kodifikācijas piemēriem ir Bavārijas zemes kodeksi, kuru izstrādi pasūtījis kūrfirsts Maksimiliāns III Jozefs (*Maximilian Joseph Karl Johann Leopold Ferdinand Nepomuk Alexander von Bayern, 1727–1777*). *Codex Iuris Bavarici Criminalis*, kurā kodificētas krimināltiesības¹³⁶, *Codex Iuris Bavarici judicialis*, kurā kodificētas civilprocesuālās tiesības, kā arī *Codex Maximilianeus Bavaricus*¹³⁷, kurā apkopotas civiltiesības, apstiprināti 1756. gadā. *Codex Maximilianeus Bavaricus* 1. daļas 1. paragrāfs skaidro, ka tiesības ir Dieva tiesības un cilvēku tiesības, dabiskās tiesības un tautu tiesības (*ius gentium*), laicīgās un garīgās tiesības, langobardu un teitoņu lēņa tiesības, kopējās un statūtu tiesības, rakstītās un nerakstītās tiesības.¹³⁸ 1. daļas 13. paragrāfā statūti (*Statuta*) nosaukti par vienu no tiesību avotiem un skaidrots, ka savi statūti var būt visai zemei vai arī atsevišķai pilsētai vai tirgum, vai kopienai. Šajā kodeksā mēģināts uzskaitīt un klasificēt visas viduslaikos zināmās un atzītās tiesības. To starpā ir arī aizvietojošās deleģētās likumdošanas kārtībā izdotie statūti, kas saskaņā ar šo kodeksu un pamatojoties uz vispārpieņemtu paražu, tiek atzīti par tiesību avotu. *Codex Maximilianeus Bavaricus* tikai apkopo esošās zināšanas par tiesību avotiem un mēģina tos klasificēt, bet ne revidēt un atņemt nākotnē nederīgos tiesību avotus.

Kodifikācijas turpinājās visu 18. gs., jo gan politiķi, gan juristi uzskatīja, ka kodekss ir universāls risinājums visām viduslaiku tiesību sistēmas nepilnībām.¹³⁹ Vienlaikus 18. gs. turpināja attīstīties doktrīna par likumdevēju kā suverēnās varas nesēju, un šī doktrīna guva atspoguļojumu arī tiesību kodeksos.

1794. gadā tika apstiprinātas Prūsijas valstu vispārējās zemes tiesības. Šī kodeksa sagatavošana ilga astoņdesmit gadus (1714–1794), kodeksā bija 19 194 paragrāfi, kas aptvēra visas tiesību jomas: civiltiesības, krimināltiesības, tirdzniecības tiesības, jūras tiesības un valsts tiesības.¹⁴⁰ Tam tāpat kā *Corpus Iuris Civilis* vajadzēja kļūt par vienīgo tiesību avotu, kas apkopo visas spēkā esošās tiesību normas un vienlaikus ir sava laika augstākais jurisprudences sasniegums. Šajā kodeksā tiesību avotu skaidrojums ir pavisam lakonisks: „§ 85. Tiesības un pienākumi, kas ceļas no darbībām vai notikumiem, ir noteikti tikai ar likumu. § 86. Tiesības, kas

¹³⁶ *Codex Iuris Bavarici Criminalis De Anno M.DCC.LI*. Pieejams: http://bavarica.digitale-sammlungen.de/de/fs1/object/display/bsb10372128_00001.html (aplūkots 2015. gada 2. aprīlī).

¹³⁷ *Ibid.*

¹³⁸ *Ibid.*

¹³⁹ Grossi P. *A History of European Law*. Willey-Blackwel, 2010, p. 94.

¹⁴⁰ Foster N. G., Sule S. *German Legal System and Laws*. 4th edition. Oxford University Press, 2009, p. 26.

nav nostiprinātas ar likumu, ir nepilnīgas un nenodibina tiesas prasību vai lūgumu.”¹⁴¹ Tikai divdesmit trīs gadus pēc *Codex Maximilianeus Bavaricus* oficiālais tiesību avotu skaits ir sarucis līdz vienam vienīgam tiesību avotam – likumam. Tiesa, kodeksā nav pateikts, ka likums ir vienīgais tiesību avots, tomēr šis kodekss uzsver, ka oficiālu valsts atzīšanu un tiesas aizsardzību, proti, tiesības vērsties tiesā, nosaka tikai likums, nevis kāds cits tiesību avots. Tādējādi tiesību sistēmas sakārtošanā tiek izvēlēta pilnīga likumdošanas centralizācija un tikai viena likumdevēja izdoto tiesību avotu oficiāla atzīšana. Frīdriha Vilhelma I (*Friedrich Wilhelm I*, 1688–1740) likumu kodifikācijas mērķis esot bijis paātrināt tiesvedību, samazināt tās izmaksas un korupciju. Visvairāk kodifikācijas stiprināja tieši valdnieka kā likumdevēja statusu.¹⁴² Tā kā statūtus nav izdevis likumdevējs, tie turpmāk vairs nevar tikt atzīti par tiesību avotiem, un statūti oficiāli netiek atzīti par tiesībām. Tātad arī deleģētās likumdošanas kārtībā normatīvie tiesību akti vairs netiek radīti.

Corpus Iuris Civilis papildus likumam par tiesību avotu atzina arī juristu viedokli. Tomēr vācu zemēs pēc kodeksu stāšanās spēkā juristu viedokļi netika uzskatīti par tiesību avotu. Juristi komentēja kodeksu tekstu un veidoja doktrināru skaidrojumu apkopojumus – *exegesis*.¹⁴³ Tātad juristu viedokļiem bija nozīmīga loma tiesību doktrīnas veidošanā, bet juristu viedoklis netika atzīts par tādu tiesību avotu, kas dod tiesības pamatot prasījumu tiesā. Veidojās tāda tiesību sistēma, kurā oficiāls tiesību avota statuss ir likumam, bet tiesību doktrīnai ir pakārtots un neoficiāls statuss, jo tā tikai skaidro likuma teksta jēgu.

Kodifikācijas process notika arī Francijā. 1804. gadā tika apstiprināts Civilkodekss (*Code Civil*), tā saucamais Napoleona kodekss. Valdīja uzskats, ka šis kodekss gan satura, gan juridiskās kvalitātes ziņā ir būtisks panākums Francijas tiesību sistēmas unificēšanas un sakārtošanas ziņā. Kodeksā nostiprināta virkne Lielās franču revolūcijas laika tiesisko atziņu: personiskā brīvība, vienlīdzība likuma priekšā, aristokrātisko privilēģiju atcelšana, reliģiskā tolerance.¹⁴⁴

Napoleona kodeksā *expressis verbis* nav pateikts, ka tiek atceltas paražu tiesības un statūti. Napoleona kodeksa 1. pants noteic, ka šie likumi ir jāpiemēro visā Francijas teritorijā, savukārt 2. pants noteic, ka policijas likumi un likumi par sabiedrisko kārtību ir saistoši visā Francijas teritorijā.¹⁴⁵ Napoleona kodeksa valoda un juridiskā tehnika izvairās no kazuistikas un juridisku

¹⁴¹ Allgemeines Landrecht für die Preußischen Staaten von 1794. Pieejams: <http://www.google.lv/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&ved=0CCwQFjAB&url=http%3A%2F%2Fwww.uni-heidelberg.de%2Finstitute%2Ffak2%2Fmussgnug%2FALR.doc&ei=cE8QVea6LNXwaNKVgKAF&usg=AFQjCNG7ioKMBTb3stPzQR7PAuGyXFFzuw&bvm=bv.88528373,d.d2s> (aplūkots 2015. gada 22. martā).

¹⁴² Enlightenment World. Ed. by M. Fitzpatrick. New York: Routledge, 2004, p. 512.

¹⁴³ Grossi P. A History of European Law. Willey-Blackwel, 2010, p. 96.

¹⁴⁴ Conner S. The Age of Napoleon. Westport: Greenwood Press, 2004, p. 41.

¹⁴⁵ Code Napoleon. Washington D. C.: Beard Books, 1999, p. 2.

sīkumu uzskaitīšanas,¹⁴⁶ un kodeksā netiek minēti citi iespējamie tiesību avoti. Tātad šis kodekss, līdzīgi kā Prūsijas valstu vispārējās zemes tiesības, oficiālu tiesību avota statusu atzina vienīgi likumam. Civilkodeksam sekoja citi kodeksi: 1806. gadā – Civilprocesa kodekss, 1807. gadā – Komerctiesību kodekss, 1808. gadā – Kriminālkodekss un Kriminālprocesa kodekss.¹⁴⁷ Tātad visās tiesību nozarēs, kur gadsimtiem ilgi tiesību saturu bija veidojušas paražas un statūti, esošais tiesiskais regulējums tika aizstāts ar suverēnās varas nesēja izdotu, skaidrā un saprotamā valodā uzrakstītu, juridiski kvalitatīvi izstrādātu likumu. Nepieciešamība pēc reģionāla rakstura paražu tiesībām bija zudusi, jo visā Francijā piemēroja vienu vienīgu Civilkodeksu. Aristokrātiska rakstura privilēģijas, uz kurām balstījās tiesības izdot statūtus, Francijā bija likvidētas. Tātad deleģētās likumdošanas kārtībā izdot tiesību aktus vairs nebija iespējams.

Līdz ar Napoleona iekarojumiem Eiropā kodeksi tika radīti visās Francijas iekarotajās zemēs. 1804. gadā Civilkodekss tika izplatīts visās teritorijās, kuras iekaroja Napoleona armija.¹⁴⁸ Tādējādi faktiski visā kontinentālajā Eiropas daļā izplatījās jaunā tiesību doktrīna, kas tikai likumdevēja izdotu likumu atzina par tiesību avotu.

Tomēr kodeksi, pretēji gaidītajam, nespēja atrisināt visas mainīgās dzīves realitātes tiesiskos jautājumus. Tiesību vēsturnieks Paolo Grossi raksta: „19. gs. otrajā pusē kodeksi sāka novecot un pamazām tika ieviesti speciāli tiesību akti, kas papildināja kodeksus. Šie tiesību akti negrozīja kodeksus, bet papildināja tādā veidā, lai atspoguļotu sociālās un ekonomiskās izmaiņas. Tomēr šādi papildinošie likumi tika izdoti tikai īpašas vajadzības gadījumā, likumu, kas papildināja kodeksus bija maz.”¹⁴⁹ Lai gan saprotams, ka kodeksus pavadošos likumus izdeva pats likumdevējs, šāda likumdevēja rīcība iezīmē nopietnu jaunās likumdošanas sistēmas problēmu – lai arī cik kvalitatīvi būtu izstrādāts likums, tas ar laiku noveco, un tajā nepieciešamas izmaiņas. Jo straujāks ir industriālās attīstības progress, jo straujāk noveco spēkā esošie likumi. Likumdevēja darbs vairs nenozīmē vienu reizi pa trīsdesmit gadiem apstiprināt kādu kodeksu, likumdevēja darbs kļūst par sistemātisku un regulāru likumdošanas darbību. Vienīgais veids, kā izvairīties no pārāk biežas likuma teksta aktualizēšanas, ir tāda likuma teksta radīšana, kam ir augsta abstrakcijas pakāpe. Tomēr tiesību normas teksts ar augstu abstrakcijas pakāpi noteiktos apstākļos prasa zināmu skaidrojumu. Rodas nepieciešamība pēc saistošiem skaidrojumiem, proti – papildinošās deleģētās likumdošanas.

Jauno laiku tiesiskā doma vērsās pret likumdošanas partikulārismu kā viduslaiku iracionālās tiesību sistēmas elementu. Amatpersonu tiesībās izdot saistošus tiesību priekšrakstus

¹⁴⁶ Birziņa L. Francijas tiesību vēsture. Rīga: SIA „Biznesa augstskola „Turība””, 2000, 99. lpp.

¹⁴⁷ Conner S. The Age of Napoleon. Westport: Greenwood Press, 2004, p. 43.

¹⁴⁸ Conner S. The Age of Napoleon. Westport: Greenwood Press, 2004, p. 43.

¹⁴⁹ Grossi P. A History of European Law. Willey-Blackwell, 2010, p. 95.

tika saskatīti draudi taisnīgai valsts iekārtai. Tomēr norādes uz šādu praksi saskatāmas vairākos doktrināros tiesību filosofijas darbos, sākot ar 17. gs. otro pusi un beidzot ar 18. gs. beigām.

Ievērojama vācu filozofs, vēsturnieks un jurists Samuels Pufendorfs (*Samuel von Pufendorf*, 1632–1694) darbā „Divas grāmatas par universālas jurisprudences elementiem” vairākkārt blakus likumiem min arī statūtus: „Tā ir vienkārši cieņa, un saskaņā ar to tiek atzīts, ka ikkatrs ir pilnvērtīgs sabiedrības loceklis vai vismaz tāds, kas nav pasludināts par nederīgu sabiedrības locekli saskaņā ar likumu un statūtiem.”¹⁵⁰ Lai arī termini „likums” un „statūti” šeit netiek lietoti kā sinonīmi, tomēr redzams, ka tie uzskatīti par juridiski vienlīdz pilnvērtīgiem un oficiāliem tiesību avotiem. Līdzīgā kontekstā šie tiesību avoti minēti arī citviet Samuela Pufendorfa darbā: „Jo, piemēram, sabiedrībā, kas veidota kā demokrātija, indivīdu asociācija, kļūstot par tādu, saista sevi ar piekrišanu ievērot likumus un statūtus, ko apstiprinājis vairākums.”¹⁵¹ Arī, runājot par sabiedriskā līguma teoriju un leģitīmas likumdošanas teorētisko skaidrojumu, blakus likumiem tiek minēti statūti. Darbs „Divas grāmatas par universālas jurisprudences elementiem” publicēts 1660. gadā,¹⁵² tātad pašā apgaismības laikmeta sākumā.¹⁵³ Konteksts, kādā minēti statūti, liek secināt, ka šajā laikā statūtu izdošana bija vienlīdz ierasta tiesību jaunrades forma kā likumdošana, un juristi šādā tiesību jaunrades formā nesaskatīja nekādus juridiskus defektus.

Uz deleģētās likumdošanas juridiskā pamatojuma problēmām republikāniskā valsts iekārtā viens no pirmajiem norāda Džons Loks (*John Locke*, 1632–1704): „Likumdošanas vara [...] svēti un nemainīgi piederīga tajās rokās, kurās tauta to ir nodevusi: nekādam rīkojumam, ko izdevis kāds cits, lai vai kādā formā un lai vai kādas autoritātes pamatots, nav likuma saistošais spēks, kurš rodas no likumdošanas, ko tauta ir izvēlējusies un iecēlusi.”¹⁵⁴ Šajā īsajā teikumā, kas pirmo reizi publicēts 1690. gadā,¹⁵⁵ pamatojoties uz likuma subjektu nepieciešamo piekrišanu pakļauties likumam, tiek noraidīta jebkāda cita tiesību jaunrades forma, kas pastāv blakus formālai likumdošanai. Konteksts, kādā šis apgalvojums izteikts, rāda, ka šajā laikā blakus formālajai likumdošanai patiešām pastāv arī statūtu likumdošana, kas tiek pieņemta par normālu tiesību jaunrades formu, kaut gan tai trūkst taisnīga un leģitīma pamata.

¹⁵⁰ Pufendorf S. *Two Books on the Elements of Universal Jurisprudence*. Indianapolis: Liberty Fund, 2009, p. 95.

¹⁵¹ *Ibid.*, p. 131.

¹⁵² Seidler M. *Pufendorf's Moral and Political Philosophy*. The Stanford Encyclopedia of Philosophy. Pieejams: <http://plato.stanford.edu/entries/pufendorf-moral/> (aplūkots 2015. gada 5. aprīlī).

¹⁵³ Bristow W. „Enlightenment”: The Stanford Encyclopedia of Philosophy. Pieejams: <http://plato.stanford.edu/entries/enlightenment/> (aplūkots 2015. gada 3. aprīlī).

¹⁵⁴ Locke J. *Two Treatises of Government and A Letter Concerning Toleration*. New Heaven: Yale University Press, 2003, p. 158.

¹⁵⁵ Tamanaha B. Z. *On the Rule of Law*. Cambridge University Press, 2004, p. 47.

Kaut arī tika izteikti šādi saprātīgi un juridiski loģiski iebildumi pret deleģētās likumdošanas pastāvēšanu, norādes uz to, ka statūtu likumdošanas prakse turpinājās, redzamas vairāk nekā pusgadsimtu vēlāk¹⁵⁶ publicētajā Šarla Luija de Monteskjē darbā „Par likumu garu” (1748). Šarls Luijs de Monteskjē raksta: „Saskaņā ar pirmo varu valdnieks vai amatpersona rada likumu atsevišķam gadījumam vai visiem gadījumiem vai arī labo vai atceļ jau esošos likumus.”¹⁵⁷ Blakus valdniekam, kam pieder likumdošanas vara, arī amatpersona var radīt likumus gan atsevišķam gadījumam, ko saskaņā ar mūsdienu tiesību teoriju atzītu par administratīvā akta izdošanu, bet viduslaikos – par privilēģijas izdošanu, gan vispārīgam gadījumam, kas šajā situācijā nozīmē normatīvā akta izdošanu. Zīmīgi, ka Šarls Luijs de Monteskjē gan valdnieka, gan amatpersonas izdotos normatīvos aktus sauc par likumiem, neuzsverot to dažādo juridisko statusu, atšķirībā no Samuela Pufendorfa. Jo sevišķi zīmīgi, ka šāda amatpersonu tiesību jaunrades darbība minēta darbā, kas tiek atzīts par doktrināro pamatu varas dalīšanas teorijai. Tas liek secināt, ka prakse amatpersonām izdot normatīvos aktus ir tik pierasta, ka nekādi teorētiski aizrādījumi šādas kārtības juridiskā pamata neesamībai nav radījuši praktisku ietekmi uz valsts pārvaldi.

Norādi uz izpildvaras darbību likumdošanas jomā var atrast pat 18. gs. beigās rakstītajos darbos. Imanuels Kants 1793. gadā publicētajā rakstā „Par teicienu: Tas var būt pareizi teorijai, bet neder praksei”¹⁵⁸ atzinis: „Ja valsts galva pēc padoto saprašanas būtu zaudējis savas likumdošanas tiesības un pilnvarojis valdību rīkoties visnotaļ varmācīgi (tirāniski), padotajiem tomēr nav atļauta nekāda pretošanās kā pret to vērsta vardarbība.”¹⁵⁹ Lai gan no teksta izriet, ka Kants apraksta teorētisku situāciju, tomēr pats piemēra konteksts un didaktiskā daba liek pieņemt, ka visai reāla varētu būt situācija, kurā suverēnās varas nesējs savas likumdošanas tiesības nodod valdībai, kas, īstenojot gan likumdošanas varu, gan izpildvaru, likumus piemēro, pēc Kanta vārdiem, tirāniski. Šajā fragmentā redzams, ka aprakstītā situācija republikāniskas valsts iekārtas kontekstā ir absolūti nevēlama, taču praksē iespējama.

Minētie piemēri rāda, ka visu apgaismības laikmetu, kad juridiskajā teorijā nostiprinājās tādi koncepti kā likumdošanas varas saistība ar suverēno varu, varas dalīšanas teorija, tika runāts par nepieciešamību ieviest tiesībās kārtību, revidēt viduslaiku tiesību sistēmas u. c. Tomēr praksē šīs idejas tik ātri iedzīvināt neizdevās. Viduslaiku tiesību partikulārisms un amatpersonu tiesības

¹⁵⁶ Kenny A. *The Rise of Modern Philosophy*. Oxford: Calderon Press, 2006, p. 91.

¹⁵⁷ Montesquieu Ch. L. *The Spirit of the Laws*. CambridgeTexts in the History of Political Thought. Cambridge University Press, 1989, p. 157.

¹⁵⁸ Kant I. *Über den Gemeinspruch: Das mag in der Theorie richtig sein, taugt aber nicht für die Praxis*. Create Space Independent Publishing Platform, 2013, S. 50.

¹⁵⁹ Kants I. *Par teicienu „Tas var būt pareizi teorijā, bet neder praksei”*. Grām.: *Kas ir apgaismība?* Rīga, Zvaigzne ABC, [b.g.], 85. lpp.

izdot dažādus statūtus pastāv paralēli jaunajai likumdošanas doktrīnai, kas paredzēja likumdošanas varas ekskluzīvu koncentrēšanu likumdošanas varas nesēja rokās, tiesību sistēmas vienkāršošanu un atzīto tiesību avotu revīziju. Tomēr apziņa par to, ka arī izpildvaras amatpersonas zināmos apstākļos var piedalīties likumdošanas procesā, nemainīgi pastāv pilnīgi paralēli šai jaunajai likumdošanas doktrīnas virzībai. Līdz ar jaunās konstitucionālisma teorijas nostiprināšanu rakstveida konstitūcijās arī izpildvaras amatpersonu tiesības darboties likumdošanas jomā tiek ierakstītas konstitūcijā.

1806. gadā Vācu Nācijas Svētā Romas impērija beidza pastāvēt. Tās bijušajās teritorijās jau bija izveidojušās Prūsijas karaliste un Austrijas impērija, pēc Presburgas miera līguma (1805) Bavārija, Bādene un Virtenberga kļuva par neatkarīgām valstīm.¹⁶⁰ Vācijas zemēs cita pēc citas tika pieņemtas konstitūcijas. Daļā šo konstitūciju deleģētā likumdošana nostiprināta konstitucionālā līmenī.

Prūsijas 1850. gada konstitūcijas 45. pants nosaka: „Izpildvara vienpersoniski pieder karalim. Viņš ieceļ un atlaiž ministrus. Viņš organizē likumu promulgāciju un izdod to piemērošanai nepieciešamās ordonanses.”¹⁶¹ Tātad izpildvaras amatpersonai pieder tiesības izdot ārējo tiesību aktu, ko sauc par ordonansi, šis tiesību akts ir domāts kā likuma piemērošanas palīg līdzeklis. Ordonanšu izdošana konstitūcijā ir nosaukta par vienu no izpildvaras institūcijas trīs pamatfunkcijām, ko tā veic papildus izpildvaras īstenošanai. Nav šaubu, ka Prūsijas konstitūcijas 45. pantā ir nostiprināts papildinošs deleģētās likumdošanas institūts. Deleģējuma saturiskās robežas ir visai plašas, un tikai izpildvaras pašas ieskatā paliek jautājums, kādi noteikumi nepieciešami likumu piemērošanai. Papildus ordonansēm konstitūcijā minēti arī statūti kā tiesību akti, kas regulēs izglītības jomu: „26. Speciāls likums regulēs izglītības jomu. Kamēr citi statūti nav pieņemti, esošais likums attiecībā uz visiem izglītības jautājumiem paliek spēkā.”¹⁶²

Papildinošā deleģētā likumdošana nostiprināta Prūsijas konstitūcijā piecdesmit sešus gadus pēc Prūsijas valstu vispārējās zemes tiesību apstiprināšanas. Šī kodeksa mērķis bija apvienot visas spēkā esošās tiesību normas vienā vienīgā likumā, tādējādi apmierinot visas prasības pēc tiesiskā regulējuma. Prūsijas valstu vispārējās zemes tiesības jau pēc to apstiprināšanas tika kritizētas par to, ka likuma normas ir pārāk kazuistiskas. Papildu grūtības šī likuma piemērošanai radīja tas, ka tiesību normas nedrīkstēja interpretēt ārpus likuma teksta robežām.¹⁶³ Tādējādi likuma piemērotājam bija grūtības piemērot kodeksu, un tas ātri sāka novecot. Šādos apstākļos, protams,

¹⁶⁰ Constitutions of German States. Ed. by E. H. Zeydel. Washington: Government Printing Office, 1919, p. 5.

¹⁶¹ Prussia. Constitution of January 31, 1850. Constitutions of German States. Ed. by E. H. Zeydel. Washington: Government Printing Office, 1919, p. 229.

¹⁶² Ibid., p. 227.

¹⁶³ Foster N. G., Sule S. German Legal System and Laws 4th edition. Oxford University Press, 2009, p. 26.

rodas nepieciešamība pēc palīglīdzekļiem likuma piemērošanai, un šādas kārtības nostiprināšana konstitūcijā norāda vien uz to, ka papildinošās deleģētās likumdošanas prakse tika uzskatīta par uzlabojumu, kāds nepieciešams efektīvai likumdošanas funkcijas pildīšanai.

Vācu zemju konstitūcijās atrodama arī aizvietojošā deleģētā likumdošana. 1859. gadā apstiprinātajā Anhaltes provinces likumā (konstitūcijā) Anhaltes grāfs Leopolds Frīdrihs paredzējis sev šādu tiesību: „20. Kad vispārējā labklājība, mūsu Grāfistes drošība vai cits neatliekams gadījums prasa pieņemt likumus bez caurskatīšanas ģenerālajā landtāgā, mēs pēcāk varam šos likumus iesniegt landtāgam, lai tas sniedz savu atzinumu un piekrišanu.”¹⁶⁴ Līdzīga kārtība paredzēta arī Elzasas-Lotringas (*Alsace-Lorraine*) konstitūcijas 23. pantā: „Kad nenotiek landtāga sēdes, Imperators var izdot dekrētus, kuriem ir likuma spēks, ja tas nepieciešams publiskā miera saglabāšanai vai ārkārtas situācijas noregulēšanai. Dekrēti jāiesniedz apstiprināšanai landtāgam tā nākamajā sesijā. Tie nekavējoties zaudē spēku, ja landtāgs atsakās tos pārapstiprināt.”¹⁶⁵ Šī kārtība paredz, ka izpildvaras institūcija var izdot likumus vai likumam juridiskajā spēkā pielīdzināmus normatīvos aktus laikā, kad likumdevējs ir kavēts veikt likumdošanas funkciju un neatliekami apstākļi prasa pieņemt likumu. Šādos gadījumos izpildvara aizstāj likumdevēju, gan ar nosacījumu, ka šādi pieņemts likums zaudē spēku, ja likumdevējs tam *post factum* nedod savu piekrišanu.

Tādi paši konstitūcijas noteikumi atrodami Braunšveigas (*Brunswick*) konstitūcijā: „120. Likumdošanā – kad valsts labklājība to īpaši prasa vai kad kavēšanās liegtu sasniegt likuma paredzēto mērķi, likumi, kas skar finanses un valsts ieņēmumus, militāro dienestu un zaldātu iesaukšanu, var bez komisijas piekrišanas tikt pieņemti starp sesijām. Jautājums par to, vai iestājušies iepriekš minētie apstākļi, tiek izšķirts valdībā uz to Valsts Ministrijas locekļu atbildību, kas balsojuši par šādu lēmuma projektu. Šāda veida likumi tiek iesniegti Pārštāvju Sapulcei, cik vien drīz ir iespējams, un tie zaudē spēku, ja nesaņem piekrišanu.”¹⁶⁶ Reizēm izpildvara šādas tiesības izmantoja kā pieņemtu konstitucionālu praksi. Prūsijas karalis, premjerministra mudināts, krīzes situācijās atlaida landtāgu un īstenoja vienpersonisku pārvaldi. Tā tas notika arī 1862.–1863. gadā, lai veiktu armijas reformu.¹⁶⁷

¹⁶⁴ The Provincial Law of Anhalt 1859. Constitutions of German States. Ed. by E. H. Zeydel. Washington: Government Printing Office, 1919, p. 29.

¹⁶⁵ Law of the Constitution of Alsace-Lorraine, May 31, 1911. Constitutions of German States. Ed. by E. H. Zeydel. Washington: Government Printing Office, 1919, p. 484.

¹⁶⁶ New Constitution of October 12, 1832, Brunswick. Constitutions of German States. Ed. by E. H. Zeydel. Washington: Government Printing Office, 1919, p. 105.

¹⁶⁷ История государства и права зарубежных стран. Под ред. О. А. Жидкова, Н. А. Крашенинниковой. Москва: НОРМА, 1999. Pieejams: <http://bibliotekar.ru/teoria-gosudarstva-i-prava-5/index.htm> (aplūkots 2015. gada 23. martā).

Visos iepriekš minētajos konstitūcijā nostiprinātajos gadījumos normatīvo aktu izdod amatpersona, kas nav likumdevējs, tomēr konstitūcijā ir paredzēts, ka gadījumos, kad to prasa neatliekama nepieciešamība un likumdevējs pats nav spējīgs darboties likumdošanas jomā, likumdevējs šo amatpersonu ir deleģējis rīkoties viņa vietā, izdodot likumu. Tātad iepriekš minētie konstitucionālie noteikumi atbilst visām aizvietojošās deleģētās likumdošanas pazīmēm.

Deleģētā likumdošana gan aizvietojošās deleģētās likumdošanas formā, gan papildinošās deleģētās likumdošanas formā 19. gs. bija ieviesusies tiesiskajā realitātē kā vispārpieņemta un pat konstitucionāli nostiprināta prakse, kaut arī pati republikāniskās valsts iekārtas teorija šādu tiesību jaunrades formu neatzina.

Latvijā apgaismības idejas un konstitucionālisma teorijas neiedzīvojās uzreiz. Likumdošanas kārtību un valsts pārvaldi tās ievērojami neietekmēja. No laika, kad beidza pastāvēt Livonijas konfederācija, līdz pat republikas nodibināšanai 1918. gadā Latvijas teritorijā turpināja pastāvēt arī feodālai valsts iekārtai raksturīga pārvaldes sistēma ar landtāgiem, kas pārstāvēja bruņniecību. To sanākšanas un darbības kārtību tikai formāli ietekmēja Žečpospoļitas, Zviedrijas karalistes vai Krievijas impērijas teritoriālās pārvaldes amatpersonas. Saskaņā ar provinču likumiem landtāgu kompetencē ietilpa viss, kas attiecās uz bruņniecības tiesībām, interesēm un iestādījumiem vai arī uz zemes labklājību. Landtāgos tika lemts gan par jautājumiem, kas skar tikai bruņinieku kārtu, gan arī par jautājumiem, kas skar visu provinces pārvaldi kopumā.¹⁶⁸

Livonijas laikā iedibinātā tradīcija, ka zemes kungs sev pakļautajai zemei var izdot noteikumus ar statūtu juridisko spēku, tika saglabāta arī pēc Livonijas pastāvēšanas beigām. Šādas likumdošanas tiesības tika ievērojami paplašinātas. Livonijas laikā statūtu izdošanas tiesības piederēja Rīgas arhibīskapam, taču vēlāk šādu tiesību ieguva ikviens muižkungs. Kurzemē šādas muižkunga varas tiesības pamatojās uz 1617. gadā izdotajiem Kurzemes un Zemgales statūtiem, kurus pēc Polijas karaļa pilnvaras Kurzemē izstrādāja un apstiprināja īpaša komisija Kulmas bīskapa Kuborska vadībā.¹⁶⁹ Šo statūtu 50. pants noteic, ka „pirmās privātās varas tiesības ir kungu varas tiesības pār dzimtcilvēkiem jeb zemniekiem”.¹⁷⁰ Veidu, kā šādas privātās varas tiesības iespējams izlietot, precizē Kurzemes un Zemgales statūtu 63. pants: „Ikviens kungs saviem pakļautajiem dzimtcilvēkiem tiesīgs noteikt īpašus likumus, tomēr

¹⁶⁸ Švābe A. Latvijas vēsture. 1800.–1914. gads. Stokholma: Daugava, 1958, 27. lpp.

¹⁶⁹ Valdības formula (*Formula Regiminis*) (1617). Komentārs. Grām.: Latvijas tiesību avoti. Teksti un komentāri, 2. sēj. Poļu un zviedru laiku tiesību avoti (1561–1795). Aut. kol. V. Blūzmas red. Rīga: Juridiskā koledža, 2006, 207. lpp.

¹⁷⁰ Kurzemes statūti 1617., Latvijas tiesību avoti. Teksti un komentāri, 2. sēj. V. Blūzmas red. Rīga: Juridiskā koledža, 2006, 231. lpp.

nepārkāpjot publiskās tiesības.”¹⁷¹ Ar statūtiem tika pamatotas muižkunga tiesības vienpersoniski izdot statūtus savu dzimtcilvēku tiesību un pienākumu noteikšanai. Tiesa gan, šādi statūti nevarēja būt pretrunā ar karaļa izdotajiem likumiem vai Valdības formulu (*Formula Regiminis in Ducata Curlandia et Semigalliae*), respektīvi, tiem bija jāiekļaujas kopējā zemes tiesību sistēmā. Jāatzīmē arī tas, ka muižkungs ar statūtiem nevarēja noteikt tiesības savas kārtas cilvēkiem, bet gan tikai zemniekiem, šie bija tādi kā muižas iekšējās kārtības noteikumi. Saskaņā ar Arveda Švābes viedokli muižnieki piešķirtās tiesību jaunrades iespējas aktīvi izmantoja. Kurzemes hercogs bija pirmais, kurš izdeva „amata noteikumus” savu muižu zemniekiem, hercoga piemēram sekoja pārējie muižnieki.¹⁷² Tā kā šādi muižas noteikumi tika izdoti vēl 19. gs.,¹⁷³ zemnieku kārtas tiesību noteikšanā līdz pat dzimtbūšanas atcelšanai tieši aizvietojošā deleģētā likumdošana bija galvenā tiesību jaunrades forma.

Aizvietojošās deleģētās likumdošanas iezīmes saskatāmas arī pirmajā konstitucionāla rakstura tiesību avotā Latvijas teritorijā – Valdības formulā jeb *Formula Regiminis in Ducata Curlandia et Semigalliae* (1617). Tās ceturtajā pantā noteikts: „Ja gadītos, ka hercogs neatrodas hercogistē vai ir mazgadīgs, vai saslimst, vai nomirst, tad augšminētie padomnieki hercoga vārdā īstenos jurisdikciju un tiesu lietas, un pārējos valdības pienākumus, izdos pavēles un spriedumus, viņam dzīvam esot, kārtos lietas un sniegs ziņojumus, un šī padomnieku jurisdikcija uzskatāma par nedalāmu un vienotu arī pēc hercoga nāves, tā kā viena vai vairāku [locekļu] nāves gadījumā pārējie pilnībā pilda savus pienākumus. It visā un visur katrā ziņā neskartas saglabājamās Sv. Karaliskās Majestātes un Valsts tiesības.”¹⁷⁴ Šis noteikums attiecas uz plašāku valsts varas īstenošanu nekā tikai statūtu izdošanas tiesības, tomēr citādi tajā saskatāmas ārkārtas deleģētajai likumdošanai raksturīgais pilnvarojums. Pilnvarnieku tiesības iestāties hercoga vietā rodas apstākļos, kad hercogs pats nevar pildīt savus pienākumus, tās attiecas nevis uz padomnieku parasto pilnvaru apjomu, bet uz hercoga pilnvaru īstenošanu, kā arī šāda pilnvarojuma pildīšanai jābūt saskanīgai ar jau pastāvošo karaļa likumdošanu un Žečpospolītas tiesībām.

Jauno laiku konstitucionālisma doktrīnai atbilstoša konstitūcija uz Latvijas teritoriju tika attiecināta vien 20. gs. pašā sākumā, kad pēc ilgstošas vilcināšanās konstitūcija tika pasludināta Krievijas impērijā. Interesanti, ka Krievijas impērijas Valsts pamatnoteikumos atrodamas norādes gan uz papildinošo deleģēto likumdošanu, gan uz aizvietojošo deleģēto likumdošanu.

¹⁷¹ Kurzemes statūti 1617., Latvijas tiesību avoti. Teksti un komentāri, 2. sēj. V. Blūzmas red. Rīga: Juridiskā koledža, 2006, 233. lpp.

¹⁷² Švābe A. Kurzemes muižas tiesības. Rīga: A. Gulbja apgāds, 1931, 3. lpp.

¹⁷³ Turpat.

¹⁷⁴ Formula Regiminis 1617, Latvijas tiesību avoti. Teksti un komentāri, 2. sēj. V. Blūzmas red. Rīga: Juridiskā koledža, 2006, 211. lpp.

Papildinošā deleģētā likumdošana nostiprināta konstitūcijas 80. pantā: „Saistošie norādījumi, instrukcijas un rīkojumi, ko izdod Ministru padome, ministri, atsevišķu iestāžu pārvaldnieki, kā arī citi, kam ar likumu ir dotas tādas pilnvaras, nedrīkst būt pretrunā ar likumiem.”¹⁷⁵ Tātad Krievijas impērijā daudzas izpildvaras amatpersonas varēja izdot dažādus norādījumus un instrukcijas ar saistošu raksturu. Konstitūcija neparedz nekādu citu aprobežojumu šādai tiesību jaunradei kā vienīgi likuma tekstu. Izpildvaras amatpersonām piešķirtās tiesības paredz tā saucamo atvērto pilnvarojumu, kas nozīmē, ka saistošajām norādēm vai instrukcijām nav obligāti jābūt saturiski pakārtotām kādam konkrētam likuma tekstam, tās var brīvi interpretējošā veidā aizpildīt likuma robos un arī ar normatīvo tiesību aktu noregulēt tādus jautājumus, kurus likums neregulē.

Krievijas impērijas konstitūcijas 87. pantā nostiprināts aizvietojošās deleģētās likumdošanas institūts: „Valsts domes nodarbību pārtraukumā, ja ārkārtēji apstākļi prasa tādu rīcību, kas apspriežama likumdošanas kārtībā, Ministru Padome ziņo par to tieši Valdniekam Imperatoram. Šādi pasākumi nevar tomēr veikt izmaiņas Valsts Pamatlikumos vai Valsts Padomes un Valsts Augstākās Domes iekārtā, vai Valsts Padomes vai Valsts Augstākās Domes vēlēšanu likumos. Šādi pasākumi zaudē spēku, ja atbildīgais ministrs vai departamenta vadītājs neiesniedz Valsts Augstākajā Domē pirmo divu mēnešu laikā pēc Valsts Augstākās Domes nodarbību atjaunošanas atbilstošu likumprojektu, vai arī tad, ja Valsts Dome vai Valsts Padome to noraida.”¹⁷⁶

Līdzīgi kā citās Eiropas valstu konstitūcijās, arī šajā Krievijas impērijas konstitūcijā ir ietverta doma par likumdošanas darbības nepārtrauktību un nepieciešamību nodrošināt iespējas likumdošanas kārtībā risināt jautājumus arī likumdevēja institūcijas darbības pārtraukumos. Tāpat kā citās Eiropas valstīs, arī šeit ietverta atvērta „ārkārtējo apstākļu klauzula”, kā arī nosacījumi, ar kādiem šādā kārtībā izdoti likumi zaudē spēku.

Latvijas valststiesību praksē jauno laiku konstitucionālisma teorijas, kas paredzēja tautas suverenitātes principu, valsts varas leģitimitāti, varas dalīšanu, nodalītas un saturiski konkretizētas likumdevēja varas un izpildvaras funkcijas, parādījās vien līdz ar Latvijas Republikas nodibināšanu. Kā zināms, Latvijas Republikas Satversmē tās formālajā un materiālajā izpratnē līdz ar neatkarīgas valsts nodibināšanu bija paredzēta gan aizvietojoša deleģētā likumdošana, gan papildinošā deleģētā likumdošana.

¹⁷⁵ Высочайше утвержденные Основные Государственные Законы 23 апреля 1906 г. Pieejams: <http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/apr1906.htm>

¹⁷⁶ Основные Государственные Законы Российской Империи. Pieejams: <http://www.imperialhouse.ru/rus/history/foundations/dinzak1/160.html> (aplūkots 2016. gada 4. martā).

18. gs., kad izveidojās mūsdienu konstitucionālo tiesību teorijas pamati, jaunā likumdošanas doktrīna nepieļāva nevienu citu tiesību jaunrades formu paralēli oficiālajai likumdošanai. 17. un 18. gs. tiesību kodeksos vēl atrodamas norādes par deleģētās likumdošanas kārtībā izdotiem tiesību aktiem, tomēr 19. gs. kodeksos šādi normatīvie akti vairs nav nosaukti. Kaut arī tika veikta šāda „tiesību sakārtošana”, jau 19. gs. pieņemtajās konstitūcijās paralēli nostiprinātajam varas dalīšanas principam parādās deleģētās likumdošanas institūts kā izņēmums no vispārīgās likumdošanas kārtības. Šāda deleģētās likumdošanas institūta atdzimšana 19. gs. izskaidrojama ar to, ka deleģētās likumdošanas institūts 18. un 19. gs. nav veidojies izņēmuma kārtībā no likumdošanas varas īstenošanas, bet gan ir daudz senāka tiesību jaunrades forma, kas faktiski vienmēr ir pastāvējusi paralēli oficiālajai likumdošanai.

2. DELEĢĒTĀ LIKUMDOŠANA ANTĪKO LAIKU TIESĪBĀS

2.1. Formālas likumdošanas pirmsākumi sengrieķu polisās

Romāņu-ģermāņu tiesību loka vēsturiskās saknes saistāmas ar Senās Grieķijas kultūru. Antīkajā Grieķijā izveidojās nevis vienota valsts, bet vairāki simti nelielu pilsētvalstu. Mūsdienās tiek lēsts, ka šādu pilsētvalstu visā grieķu apdzīvotajā teritorijā, kas daļēji ietver arī mūsdienu Itāliju, Turciju un Vidusjūras salas, bijis ap septiņi simti.¹⁷⁷

Ikreiz, kad runā par Senās Grieķijas civilizāciju, tai skaitā par likumiem un likumdošanas procesu, vērojama tendence priekšplānā izvirzīt Atēnas, it kā tās būtu sinonīms visai antīkajai Grieķijai. Atēnas bija krietni bagātāka, politiski ietekmīgāka un kultūras ziņā attīstītāka pilsētvalsts nekā jebkura cita.¹⁷⁸ Tomēr katrā grieķu polisā bija sava īpaša valsts iekārta jeb *potieia*, un ne visas pilsētas sekoja Atēnu paraugam. Arī Atēnās demokrātiska valsts iekārta nepastāvēja no pašiem pilsētas pirmsākumiem. Periods, kas aptver grieķu pilsētvalstu uzplaukumu, sākas ap 7. gs. p. m. ē. un beidzas 4. gs. vidū p. m. ē., kad šīs teritorijas zaudēja patstāvību, iekļaujoties Maķedonijas impērijā (izņemot Spartu). Ap šo laiku grieķiem bija izveidojušās tādas tiesību tradīcijas, ka romieši, pirms uzrakstīt XII tabulu likumus, devās uz Atēnām iepazīties ar slavenajām grieķu likumdošanas tradīcijām.

Ilgu laiku grieķi iztika ar mutvārdu likumiem, kas veidojās uz paražu tiesību bāzes. „Rakstītie likumi nebija vajadzīgi, likumi bija ierakstīti cilvēku sirdīs.”¹⁷⁹

Sākot no 7. gs. vidus p. m. ē., grieķi savus likumus sāka pierakstīt. Pēc pašu grieķu liecībām, senākie likumi ir Zaleuka (*Zeuleucus*) likumi Epizefīrija Lokri (*Epizephyrian Locri*) pilsētai mūsdienu Itālijas dienvidos, tie datējami ar 662. g. p. m. ē.¹⁸⁰ Ap šo laiku cita pēc citas likumus sāka pierakstīt daudzas grieķu polisās.

Grūti spriest, kāpēc šādas izmaiņas notika tikai 7. gs. vidū p. m. ē., jo likumu pierakstīšanas tradīcija Seno Austrumu valstīs – Ēģiptē un Babilonā – bija pazīstama jau krietni agrāk un grieķiem bija vispārīgas zināšanas par šo valstu iekārta.¹⁸¹

Visticamāk, iemesls likumu pierakstīšanai bija sociālie konflikti polisās. Sabiedrisku konfliktu laikā pilsētnieki aicināja noteiktu personu, kas nepārstāvēja valdošo aristokrātu kārtu

¹⁷⁷ Gagarin M. *Early Greek Law*. University of California Press, 1989, p. 212.

¹⁷⁸ Kelly J. M. *The Short History of Western Legal Theory*. Calderon Press, 1992, p. 4.

¹⁷⁹ Ovidija Metamorfozas. Rīga: grāmatu apgādniecība A. Gulbis, 1939, 3. lpp.; Ovid *Metamorphoses*. Book I. Pieejams: <http://classics.mit.edu/Ovid/metam.1.first.html> (aplūkots 2013. gada 22. novembrī).

¹⁸⁰ Kelly J. M. *The Short History of Western Legal Theory*. Calderon Press, 1992, p. 51.

¹⁸¹ Sk.: *The Histories of Herodotus*. London and New York: MacMillan and Co, 1890. Pieejams: http://wps.pearsoncustom.com/wps/media/objects/2427/2486120/chap_assets/bookshelf/herodotus.pdf (aplūkots 2013. gada 21. aprīlī).

un dažkārt pat nebija attiecīgās polisas pilsonis, uzrakstīt pilsētai likumus.¹⁸² Šī paša iemesla dēļ arī Epizefrija Lokri pilsēta esot aicinājusi kazu ganu Zaleuku, lai tas nosaka pilsētai likumus. Tomēr sīkākas ziņas par šo notikumu nav saglabājušās.

620. g. p. m. ē. Atēnās izcēlās sabiedriskie nemieri. Lai atjaunotu sociālo harmoniju, dižciltīgam Atēnu pilsonim Drakontam (*Δράκων; Drakōn*, 7. gs. p. m. ē.) tika uzticēts nākt klajā ar jauniem likumiem un izteikt tos rakstiskā formā. Drakonts radīja likumus, kurus turpmāk pavadīja „Drakonisko likumu” slava.¹⁸³ Tā Atēnas ieguva savus pirmos rakstītos likumus.

Grieķiem izveidojās paradums konkrētu cilvēku uzskatīt par savas pilsētas likumdevēju. Dažādos nostāstos un leģendās par Mitelēnes likumdevēju uzskatīts Pitaks, par Katanas likumdevēju – Karonds,¹⁸⁴ par Korintas likumdevējiem – Feidons un Periandrs, par Arkadejas likumdevēju – Dimonakss, par Rigejas likumdevēju – Androdams¹⁸⁵, par Kretanas likumdevēju – Idomenejs¹⁸⁶ utt., īpaši slaveni likumdevēji ir Drakonts un Solons Atēnās un Līkurgs Spartā.

Lielākajai daļai iepriekš minēto likumdevēju zināmi tikai viņu vārdi, nekādas citas vēstures liecības nav saglabājušās. Ir zināmi atsevišķi fakti, piemēram, Zaleuks bijis kazu gans. Līkurgs (*Λυκοῦργος; Lykoúrghos*, 9.–8. gs. p. m. ē.) ir daudzkārt pieminēts dažādos nostāstos un leģendās, par Līkurga likumdošanas darbiem vēsta arī sengrieķu vēsturnieks Hērodots (*Ἡρόδοτος; Hēródotos*, ? – ap 430.–420. g. p. m. ē.), tomēr par šo stāstu vēsturisko ticamību un precizitāti nav ziņu. Pastāv viedoklis, ka pirmie likumdevēji bija daļēji mitoloģizēti varoņi. Ļoti iespējams, lai piešķirtu likumiem nepieciešamo autoritāti, tie bija daļēji jāsaista ar orākulu pareģojumiem, dievišķu izcelsmi utt.¹⁸⁷ Iespējams, daļa pilsētu izvēlējās kādu īpašu personu nosaukt par savu likumdevēju, lai pilsēta varētu lepoties ar saviem likumiem un paaugstinātu statusu citu pilsētu vidū. Vienīgais izņēmums ir Solons (*Σόλων; Solon*, ap 630. g. – ap 560. g. p. m. ē.), kurš bija reāla vēsturiska persona un kurš Atēnās veica gan ekonomiskas, gan politiskas reformas.¹⁸⁸ Solona likumi tika slavināti gan grieķu apdzīvotajās zemēs, gan ārpus tām. Tomēr Solona likumu teksts līdz mūsdienām nav saglabājies, ir pieejami vien vēlāka laika liecinieku atstāstījumi par šiem likumiem.

¹⁸² Gagarin M. *Early Greek Law*. University of California Press, 1989, p. 60.

¹⁸³ Fox R. L. *The Classical World*. London: Penguin Books, 2006, p. 64.

¹⁸⁴ Tradition and Lawgivers. Pieejams: http://www.fhw.gr/chronos/04/en/society/310trad_lawgivers.html (aplūkots 2012. gada 5. augustā).

¹⁸⁵ Ancient Greek Lawgivers. Pieejams: <http://www.stipsi.gr/gods/law.htm> (aplūkots 2012. gada 5. augustā).

¹⁸⁶ Homer Iliad. Pieejams: <http://classics.mit.edu/Homer/iliad.13.xiii.html> (aplūkots 2013. gada 20. aprīlī).

¹⁸⁷ Gagarin M. *Early Greek Law*. University of California Press, 1989, p. 60.

¹⁸⁸ Solon: Encyclopedia Britannica. Pieejams: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/553609/Solon> (aplūkots 2012. gada 5. augustā).

Aptuveni simt piecdesmit gadu ilgā laika posmā līdz 5. gs. p. m. ē. likumu pierakstīšana bija attīstījusies tik tālu, ka ikkatriai cienījamai kopienai bija savs rakstītu likumu kopums. Savukārt procedūras, kurās tika sastādīti šie likumi, bija atšķirīgas.

Likumu fiksēšanu rakstiskā formā tomēr nevar uzskatīt par likumdošanas procesu. Pretstatā likumdošanas procesam likumu pierakstīšanai nav nedz formālu procedūras noteikumu, nedz sistemātiska rakstura. Tā saucamie „likumdevēji” varēja būt gan īstas vēsturiskas personības, gan visai nekonkrētas, daļēji mītiskas personas. Doma, ka šīm personām likumdošanas tiesības varēja deleģēt attiecīgās polisas pilsoņu kopiena, ir atmetama. Pirms likumu fiksēšanas rakstveidā pilsoņu kopums likumdošanas tiesības neīstenoja, tātad pilsoņi nevarēja deleģēt veikt likumdošanu, ko paši nekad nav darījuši. Lūgumu sastādīt rakstveida likumu apkopojumu var pilnībā atzīt par pilnvarojumu veikt kādu uzdevumu citas personas interesēs, taču šāda vispārēja pilnvarošanas kārtība neattiecas uz likumdošanas deleģēšanu.

Rakstveida likumu parādīšanās Senajā Grieķijā ieviesa citu būtisku izmaiņu tiesību izpratnē, jo līdz ar rakstītu likumu parādīšanos par likumdevēju kļuvis cilvēks. Tradicionālajos grieķu priekšstatos likumam bija sakrāls, ar dieviem saistīts statuss. Likumdošanas aizbildne bija Zeva meita Dīke (no grieķu valodas – „taisnība”).¹⁸⁹ Likumi ir svēti tāpēc, ka tos ir noteikuši dievi, nevis dievu priesteri. Līdz ar rakstītu likumu parādīšanos likumdošana tiek sekularizēta. Tādi likumdevēji kā Solons neatsaucās uz dievišķu inspirāciju vai dievu piešķirtām gaišreģa spējām.¹⁹⁰

Grieķu izpratnē sākotnējais likumdevējs ir dievišķā griba, kas radījusi gan pasauli, gan noteikusi tās iekārtojumu un likumus, kuri cilvēkiem jāievēro. Tomēr šādi likumi nav pārāk viennozīmīgi izprotami, tādēļ tiem, uz kuriem šie dabiskie likumi attiecas, ir nepieciešams vienoties par vienādu likumu izpratni. Tādā veidā likumdošanas tiesības pāriet sabiedriskai kopienai vai pilsoņu kopumam. Pamatojums, kādēļ šāda pāreja bija leģitīmi iespējama, ir tāds, ka dievišķā griba ir ne tikai radījusi likumus, bet arī katrā cilvēkā ielikusi spēju šos likumus saprast un spēju uz taisnīgumu. Tādējādi sabiedrības kopienai piemīt spēja būt par likumdevēju un vienoties par rakstītiem likumiem. Sabiedrības kopiena dabiskā veidā ir likumdevējs. Pirmais īstais likumdošanas tiesību deleģējums ir likumdošanas tiesību pāreja no dieviem uz cilvēkiem. Vēlāk likumdošanas funkcija, kas piekrīt visam sabiedrības kopumam, tiek pārnesta uz sabiedrības pārstāvniecības institūcijām.

¹⁸⁹ Rubenis A. Senās Grieķijas kultūra. Rīga: Zvaigzne ABC, 1998, 33. lpp.

¹⁹⁰ Fox R. L. The Classical World. London: Penguin Books, 2006, p. 65.

Grieķu kultūras klasiskajā periodā (5.–4. gs. p. m. ē.) katrā pilsētvalstī jau bija izveidojusies pietiekami skaidra formālā likumdošanas kārtība, kurai, pēc tās pilsoņu domām, ir jānodrošina taisnīgu likumu pieņemšana.

Tiek uzskatīts, ka Senās Grieķijas polisas bija pirmie valstiskie veidojumi Vidusjūras un Tuvo Austrumu reģionā, kuros likumi tika radīti publiskai lietošanai, lai ikviens varētu tos lasīt un ievērot sabiedrisko jautājumu kārtošā.¹⁹¹

Grieķi likumdošanas procesā norobežojās no senākas likumdošanas tradīcijas elementiem, kādi zināmi Ēģiptē, Babilonā un Asīrijā, kur likumus kā suverēns izdod šīs zemes valdnieks savā vārdā, lai pasvītrotu savu īpašo statusu un varu pār pavalstniekiem. Tā kā nav saglabājusies (nav atrasts) neviens no ēģiptiešu likumu krājumiem¹⁹², nav zināms, ar kādu preambulu faraons izdeva likumus. Babiloniešu valdnieks Hammurabi (? – ap 1750. g. p. m. ē.) savu likumu krājumu sāk ar visai garu ievadu, kurā izklāstīts gan tas, ka rīkojumu izdot likumu krājumu, ieviest uz zemes kārtību un iznīcināt ļaunumu viņš ir saņēmis tieši no dieva Marduka, gan rūpīgi uzskaitītas visas zemes, pār kurām Hammurabi valda.¹⁹³ Šī tradīcija norāda, ka likumdošanas tiesības ar dievišķo gribu tiek piešķirtas nevis kopienai, bet tikai tās valdniekam.

Atēnieši ieviesa un nostiprināja tādu likumdošanas izpratni, kurā lemšana par likumiem piederēja pilsoņu kopumam, nevis valdniekam. Grieķu literatūras avotos 5. un 4. gs. p. m. ē. redzamas īpašas lepnuma jūtas, ko pilsoņi izjūt pret saviem likumiem, kurus tie paši sev ir noteikuši un no kuriem tie sagaida gan kārtību, gan brīvību.¹⁹⁴ Likums nodrošināja brīvību tikai tad, ja likumu bija apstiprinājuši tie subjekti, uz kuriem likums attiecas.

Vecākie uzraksti, kas saglabājušies līdz mūsdienām (ap 650. g. p. m. ē.) Drerosas pilsētā Krētā, sākas ar informāciju, ka šie likumi izdoti polisas vārdā: „To ir nolēmusi polisa: ja vīrs ir bijis *kosmos* [pilsētas galvenā amatpersona – A. S.], tas pats vīrs nevar būt *kosmos* vēl desmit gadus.”¹⁹⁵ Grieķu vēsturē Krēta tiek uzskatīta par vietu, kur agrīni attīstījās rakstītas likumdošanas tradīcija. Gortinas (Γόρτυν) likumos, kas tiek uzskatīti par vispilnīgāk saglabājušos sengrieķu likumu krājumu, nav nedz īpaša ievada, nedz norādes par to, kas ir likumdevējs un no kā tas saņēmis varu likumus izdot.¹⁹⁶ Kā norāda viens no ievērojamākajiem mūsdienu sengrieķu tiesību pētniekiem Maikls Gagarins (*Michael Gagarin*), „kad likumdevēji pēc polisu aicinājuma

¹⁹¹ Gagarin M. *Early Greek Law*. University of California Press, 1989, p. 134.

¹⁹² *Law in Ancient Egypt: Digital Egypt for Universities*. Pieejams: <http://www.digitalegypt.ucl.ac.uk/administration/law.html> (aplūkots 2013. gada 19. aprīlī).

¹⁹³ Hammurabi's Code of Laws. Transl. by L. W. King. Pieejams: <http://eawc.evansville.edu/anthology/hammurabi.htm> (aplūkots 2013. gada 5. februārī).

¹⁹⁴ Kelly M. J. *A Short History of Western Legal Theory*. Calderona Press, 1992, p. 10.

¹⁹⁵ *The Cambridge History of Greek and Roman Political Thought*. Ed. by C. Rowe, M. Schofield. Cambridge University Press, 2008, p. 44.

¹⁹⁶ *The Law Code of Gortyn (Crete), c. 450 BCE*. Pieejams: <http://www.fordham.edu/halsall/ancient/450-gortyn.asp> (aplūkots 2013. gada 2. februārī).

radīja polisām likumus, tie radīja tādus likumus, kādi vajadzīgi un noderīgi pašām polisām”.¹⁹⁷ Iezīmējas tradīcija, ka likumam netiek veidota īpaša preambula, kurā būtu pamatotas likumdevēja tiesības izdot šo likumu. Visticamāk, tas izskaidrojams ar to, ka demokrātiskā likumdošanas procedūrā ir iesaistīti visi pilsoņi un tiem nav nedz jāskaidro, kurš ir likumdevējs, nedz arī, kur cēlusies likumdošanas vara.

Tiklīdz nostiprinājās uzskats, ka likumdošanas tiesības pieder pilsoņu kopumam, grieķu polisās dažādi likumi tika pieņemti notikt regulāri, un izveidojās likumdošanas process.

Kā jau minēts, gan likumi, gan to pieņemšanas procedūras visās polisās nebija vienādas. Par daudzām polisām mūsdienās ziņas joprojām ir visai nepietiekamas, lai spriestu par likumdošanas procedūrām. Visvairāk izpētītā valsts iekārta ir Atēnās. Tā kā Atēnām ir īpaša vieta un ietekme Senās Grieķijas kultūrā, varētu pieņemt, ka daudzās citās pilsētās likumdošanas procedūra varētu būt vismaz līdzīga. Likumdošanas procedūra Atēnās ap 4. gs. p. m. ē. paredzēja vairākus elementus, kas tiek ievēroti arī mūsdienu likumdošanas procesā, piemēram, *Nomothetai* (īpašas amatpersonas, kas atbildīgas par likumprojektu sagatavošanu vai piemērošanu¹⁹⁸) vispirms ierosināja jaunu likumu, tad padome un *Nomothetai* apsprieda likumu un arī sabiedrības atsauksmes par to.¹⁹⁹ Kad likumi tika pieņemti, *Aeropāga* padome uzraudzīja likumu izpildi un pārliecinājās, ka amatpersonas ievēro spēkā esošos likumus. Apstiprinātie likumi tika uzrakstīti uz sienas, kur tos varēja lasīt ikviens, kurš to gribēja.²⁰⁰ Pie tam likumdošanas procesā bija iesaistītas ne tikai minētās amatpersonas un pilsoņi, kas ievēlēti padomēs, kurām bija īpašas pilnvaras. Iespēja iesaistīties likumdošanas procesā tika dota ikvienam pilsonim. Ierosinātie likumi bija jāuzraksta vismaz kādu laiku iepriekš, pirms tie tika apstiprināti, lai cilvēki varētu tos izlasīt un izteikt savus komentārus.²⁰¹

Likumu pieņemšana, kā liecina 4. gs. p. m. ē. Atēnās spēkā esošais likums, bija visai sarežģīts process. „Katrs, kurš ierosina likumu, uzraksta to uz baltas tāfeles un noliek to varoņu attēlu priekšā tik dienas, cik palikušas līdz pilsoņu sapulces sanākšanai. Pilsoņu sapulce vienpadsmitajā *Hekatombaiona* dienā no visiem Atēniešiem ievēl padomi no pieciem cilvēkiem, kam jāizstāv likums pret *Nomothetai* norādītajiem iebildumiem.”²⁰² Ja piedāvātais likums bija izturējies šādu pārbaudi, pilsoņu sapulce par to balsoja. No sākuma balsoja par likumiem, kas skar ievēlēto padomju darbību, pēc tam par vispārīgajiem likumiem, tad par likumiem, kas skar

¹⁹⁷ Gagarin M. *Early Greek Law*. University of California Press, 1989, p. 133.

¹⁹⁸ *Nomothetai*: Brill Online Reference Works. Pieejams: <http://referenceworks.brillonline.com/entries/brill-s-new-pauly/nomothetai-e824540?s.num=9> (aplūkots 2012. gada 27. augustā).

¹⁹⁹ Gagarin M. *Writing Greek Law*. New York: Cambridge University Press, 2008, p. 184.

²⁰⁰ *Ibid.*

²⁰¹ *Ibid.*, p.186.

²⁰² Arnaoutoglou I. *Ancient Greek Laws: A Sourcebook*. New York: Routledge, 1998, p. 81: Ratification of Laws (Athens).

amatpersonu darbību. Balsošana notika, paceļot roku. Vispirms roku pacēla tie, kas bija par likumu, pēc tam tie, kas bija pret.²⁰³

Tātad likumdošana atēniešu ieskatā ir korekta tiktāl, ciktāl tajā ir iespēja brīvi piedalīties visiem pilsoņiem gan likumprojekta sagatavošanas, gan apspriešanas, gan pieņemšanas stadijā. Grieķi neatbalstīja teoriju par vienpersonisku suverēnu, grieķi likumus piemēroja ar valdošo amatpersonu starpniecību, bet likumi nebija šo amatpersonu griba.²⁰⁴ Vēlētas amatpersonas vienpersoniski izdots likums šādā aspektā ir pielīdzināms tirāna izdotam likumam, kurā trūkst brīvības un taisnīguma. Svarīga likumdošanas sastāvdaļa ir iespēja ietekmēt likuma saturu, izteikt iebildumus un komentārus. Apstiprināts likums tādējādi ir tāds likums, par kura saturu panākta visu piekrišana vai vismaz viedokļu konsenss. Likumam vai tam spēka ziņā pielīdzināmam normatīvajam aktam, ko kāda persona izdod vienpersoniski, trūkst konsensa kvalitātes, grieķu uztverē šāds akts atspoguļotu tikai vienas personas gribu. Šāda domāšanas ievirze ir pamatarguments tam, kādēļ grieķu tiesībās neizveidojās deleģētā likumdošana, jo deleģētās likumdošanas pamatiezīme ir tā, ka šo likumdošanas darbību veic atsevišķa amatpersona vai institūcija.

Grieķu tiesībās atrodamas vēl citas norādes uz to, ka deleģētā likumdošana grieķu tiesībās nebija sastopama.

Pirmkārt, grieķi nedeva amatpersonām tiesības novērst atklātās likumu nepilnības. Grieķu likumdošana ir īpatnēja tādā ziņā, ka, identificējuši likumu nepilnības jeb likuma robus, grieķi ar tiem samierinājās un necentās tos pēc iespējas ātrāk novērst. Tā vietā, lai izdotu jaunu likumu vai vismaz kādu pagaidu noteikumu, grieķu tiesībās pastāvēja princips, ka tiesnešiem šajā gadījumā lietas jāizskata „tā, kā būtu pēc taisnības vislabāk”²⁰⁵. Tātad grieķu tiesības nedeva kādai valsts amatpersonai tiesības dot skaidrojumu vai regulējumu likuma robu novēršanai. Zīmīgi, ka likuma robi tika aizpildīti likuma piemērošanas stadijā, proti, to varēja darīt tiesnesis pēc savas labākās taisnīguma izjūtas. Tādējādi likuma nepilnība tika atrisināta tikai katrā konkrētajā tiesību piemērošanas gadījumā, bet ne likuma līmenī.

Otrkārt, grieķu pilsētvalstīs amatpersonas, pamatot savu ikgadējo amatu, nemēdza apkopot un publicēt savus iepriekšējā gada lēmumus kā turpmāk piemērojamus tiesību priekšrakstus.²⁰⁶ Kad rakstītie likumi grieķu zemēs nostiprinājās, likums tika uzskatīts ne tikai par efektīvu

²⁰³ Arnaoutoglou I. *Ancient Greek Laws: A Sourcebook*. New York: Routledge, 1998, p. 81: Ratification of Laws (Athens).

²⁰⁴ Greendige A. H. J. *A Handbook of Greek Constitutional History*. London: MacMillan & Co, 1914, p. 10.

²⁰⁵ *A Cambridge Companion to Ancient Greek Law*. Ed. by M. Gagarin, D. Choén. Cambridge University Press, 2005, p. 35.

²⁰⁶ Fox R. L. *The Classical World*. London: Penguin Books, 2006, p. 66.

sociālās regulācijas līdzekli, bet arī par vienīgo tiesību avotu. Grieķu tiesībās nav izsecināmi citi tiesību avoti blakus likumam.²⁰⁷

Grieķu dabisko tiesību doktrīnā balstītā juridiskā doma izslēdza iespēju, ka blakus likumam pastāv vēl kāds regulējums, kuram būtu likumam pielīdzināms spēks, bet kas nav izgājis likumdošanā paredzēto procedūru un guvis tajā noteikto amatpersonu un visu pilsoņu atbalstu. Respektīvi, konkrētus juridiskus gadījumus vienpersoniski drīkst atrisināt tiesnesis vai tiesa (atkarībā no tā, kāda bija attiecīgā tiesāšanās procedūra), bet amatpersonas nevar likuma nepilnības atrisināt tādā veidā, ka tās iegūtu vispāršaistošu un likumam pielīdzināmu spēku. Vispāršaistošus jautājumus nosaka tikai likums, un savu leģitimitāti tas rod no tiešas pilsoņu iesaistīšanas likumdošanas procesā.

Minēto uzskatāmi apliecina 5. gs. sākumā p. m. ē. Atēnās pieņemtie likumi:

„1. Amatpersonas nevar lietot nekādus nerakstītus likumus (*agraphos nomos*) vai jebko tam pielīdzināmu. 2. Nekādiem lēmumiem – ne padomes, ne pilsoņu sapulces – nav lielāka spēka kā likumam.”²⁰⁸

Šāda kārtība tieši norāda, ka blakus likumiem nevar pastāvēt nekādas citas tiesību normas, kam būtu likumam pielīdzināms spēks. Nekādiem lēmumiem, kuri pieņemti citādā procedūrā, nekā to paredz likumu ratifikācija, nevar būt likumam pielīdzināms spēks. Tas nozīmē, ka vienīgais veids, kā grieķi radīja tiesību normas, bija likumdošanas procedūra, kurā gan tika iesaistītas vēlētas amatpersonas un vēlētas padomes, tomēr lēmumi tika pieņemti balsojot visu pilsoņu sapulcē. Grieķu tiesībām sveša ir doma, ka likumi varētu būt sakārtoti hierarhijā, kurā svarīgākos likumus skaidrotu citi – mazāk svarīgi likumi. Tāpat grieķi neuzskatīja, ka būtu nepieciešami saistoša rakstura likuma teksta satura konkretizējumi noteiktiem gadījumiem.

Sengrieķu filozofs Teofrasts (*Θεόφραστος; Theophrastus*, 371.–287. g. p. m. ē.) ir minējis, ka likums apiet to, kas notiek tikai vienreiz vai divreiz.²⁰⁹ Citiem vārdiem sakot, likumam ir jārisina tipiskie gadījumi, bet netipiskie gadījumi nav likumdevēja uzmanības lokā.

Koncentrēšanās uz tipiskajiem gadījumiem skaidrojama ar to, ka grieķi dabas likumus un dabiskās tiesības uzskatīja par laba un pareiza likuma, ko pieņēmuši cilvēki, obligātu satura komponentu. Bieži vien grieķu izpratni par dabisko tiesību universālo dabu mēģina skaidrot ar dabisko tiesību atvasināšanu no fizikas likumiem, proti, grieķu izpratne par dabiskajām tiesībām tiek raksturota ar vārdiem „uguns gan Grieķijā, gan Persijā ir uguns”. Taču grieķu izpratne par dabisko tiesību universālo dabu nebūt neaprobežojās ar dabas likumiem. Grieķu vēsturnieks Pausānijs (*Παυσανίας; Pausanias*, ap 110 – ap 180) raksta: „Lai gan atēnieši uzsvēra, ka tie

²⁰⁷ Kelly M. J. *A Short History of Western Legal Theory*. Calderona Press, 1992, p. 10.

²⁰⁸ Gagarin M. *Writing Greek Law*. New York: Cambridge University Press, 2008, p. 185.

²⁰⁹ Суд и судьи в избранных фрагментах из Дигест Юстиниана. Москва: Статут, 2006, с. 39.

apglabājuši persiešus, jo ikvienā gadījumā dievu likumi noteic, ka mirušajam jātop apglabātam zem zemes, tomēr es nevarēju atrast apbedījumus.”²¹⁰ Grieķu izpratne par dabiskajām tiesībām veidoja plašu un sarežģītu sociālo normu kopumu, kas pietiekami detalizēti risināja tipiskas dzīves situācijas, kā šajā gadījumā apbedīšanas noteikumus. Šie tipiskie gadījumi tika nostiprināti ar cilvēku pieņemtiem likumiem. Netipiskie gadījumi savukārt tika uzskatīti par novirzi no normas, tāpēc tie tika atrisināti tiesību piemērošanas kārtībā, un šīs novirzes no normas netika padarītas par jauniem likumiem.

Grieķu īpaši striktajai un lakoniskajai pieejai tiesību avotu jautājumā ir vairāki skaidrojumi. Pirmkārt, demokrātiskais likumdošanas process ir politisks sasniegums, ar kuru grieķi pašu ieskatā kvalitatīvi atšķīrās no barbaru tautām, kas bija nonākušas despotu varā. Otrkārt, grieķi piesardzīgi izturējās pret to, ka demokrātisko politisas iekārtu atkal varētu nomainīt tirānija vai cita pārvaldes forma. Šī doma zīmīgi atainota grieķu politiskajā filosofijā. Ksenofonta (*Ξενοφών*; *Xenophōn*, ap 430.–354. g. p. m. ē.) dialogā atstāstīta saruna starp Periklu un jauno Alkibiādu, kurā Alkibiāds lūdz izskaidrot likuma būtību. Perikls skaidro, ka likumi rodas, kad vairākums saiet kopā un nospriež un apstiprina, kas ir labi un no kā ir jāatturas.²¹¹ Alkibiāds uzdod retorisku jautājumu: ja tirāns, kuram ir augstākā vara valstī, nosaka pilsoņiem noteikumus, vai šie noteikumi ir likumi?²¹² Noprotams, ka grieķu ieskatā pakļaušanās šādam likumam nav brīva pilsoņa cienīga rīcība. Lai gan likuma apstiprināšanas procedūrai demokrātiskās iekārtas polisās tika piešķirta svarīga nozīme, likums nav tikai formālā procedūrā apstiprināts saistošs uzvedības priekšraksts. Svarīgāks par likuma formu ir likuma saturs. Likuma saturam grieķu izpratnē ir nesaraujama saistība ar taisnīgumu vai pat imanenta taisnīguma daba. Aristotelis (*Αριστοτέλης*; *Aristotelēs*, 384.–322. g. p. m. ē.) raksta: „Likumu pārkāpējs tāpat ir netaisnīgs, likumu ievērotājs – taisnīgs, tāpēc skaidrs, ka viss likumiskais ir taisnīgs. Likumiskais savukārt ir tas viss, ko nosaka likumdošana, un katra atsevišķa likumības izpausme ir taisnīga.”²¹³ Šāda taisnīguma izpratne likumos bija panākama tāpēc, ka tā atbilst dievu noteiktajai pasaules kārtībai un visu brīvo cilvēku kopīgajam prātam un gribai. Tādēļ grieķu tiesību filosofijā īsti nav pieņemama doma, ka ar likumdošanu varētu nodarboties atsevišķa amatpersona.

Grieķu vēsturnieks Hērodots raksta: „Lai arī grieķi ir brīvi, tie nav pilnīgi brīvi, bet kā augstākajam kungam kalpo likumam.”²¹⁴ Platons lieto jēdzienu „likuma kalpi” attiecībā uz tiem,

²¹⁰ Pausanias Description of Greece. Book I. London: William Heinemann, 1918, p. 175.

²¹¹ Xenophon The Memorabilia. Book I. Pieejams: <http://www.classicreader.com/book/1792/2/> (aplūkots 2013. gada 13. jūnijā).

²¹² Ibid.

²¹³ Aristotelis. Nikomaha ētika. Rīga: Zvaigzne, 1985, 102. lpp.

²¹⁴ Herodotus Histories. Book VII. Pieejams: <http://www.bostonleadershipbuilders.com/herodotus/book07.htm> (aplūkots 2013. gada 13. jūnijā).

kas likumus pieņem: „Tur, kur pār likumu valda vēl kāds cits suverēns, sagaidāms sabrukums, savukārt tur, kur valdītāji ir likuma vergi, es redzu drošību un visu to labo, ko dievi devuši pilsētām.”²¹⁵

Grieķu likumdošanas doktrīnā iezīmējas šāda vadlīnija. Likuma pieņemšanas procedūrai un likuma saturam bija jābūt tādām, kurā atspoguļotas brīvo pilsoņu vairākuma domas, kuras publiskas apspriešanas ceļā iegūst likuma juridisko spēku. Piešķirt līdzvērtīgas vai vismaz pakārtotas tiesības kādai no vēlētām amatpersonām nozīmētu riskēt, ka likumi tiek pieņemti šauru interešu vārdā un vairs nav likuma vārda cienīgi. Doma, ka vēlētas amatpersonas kā tautas pilnvarnieki varētu darboties likumu trūkumu novēršanā vai aizvietotu tautas sapulci ārkārtas apstākļos, grieķiem ir sveša, vismaz tiktāl, cik redzams Atēnas likumos. Tāpat grieķu tiesību teorija, ciktāl to var nosaukt par tiesību teoriju mūsdienu izpratnē, necentās risināt netipiskus tiesību gadījumus normatīvā līmenī, atstājot šādu kāzusu atrisināšanu tiesību piemērošanas praksei. Tādējādi likumu saturs varēja palikt relatīvi statisks un universāls atbilstoši grieķu priekšstatam par universālu pasaules kārtību.

²¹⁵ Plato *Laws* *The Laws of Plato*. Transl. T. L. Pangle. Chicago: Chicago University Press, 1980, p. 102.

2.2. Deleģētās likumdošanas pazīmes romiešu tiesību avotos

Balstoties galvenokārt uz tiesību avotu atšķirībām, saskaņā ar vēsturnieka Edvarda Gibona (*Edward Gibbon*, 1723–1792) un tiesību zinātnieka Gustava Hugo (*Gustav Hugo*, 1764–1844) uzskatiem Romas vēsturi sāka iedalīt četros periodos: monarhijas periodā, republikas periodā, principāta periodā un domināta periodā.²¹⁶ Romiešu tiesību avotu struktūra un dinamika liecina par izmaiņām formalizētajā likumdošanas procesā un arī valsts iekārtā. Izsekojot līdzī romiešu tiesību avotiem, iespējams izdarīt secinājumus par subjektiem, kam bija piešķirtas tiesības izdot vispārsaistošus priekšrakstus.

Romiešu tiesību zinātnes klasiskajā periodā (1.–2. gs. m. ē.) romiešiem bija izveidojusies tiesību avotu mācība, kas skaidroja daudzveidīgos romiešu tiesību avotus un to būtību. Uzskatāmākais un izsmelošākais līdz mūsdienām nonākušais skaidrojums ir dots romiešu jurista Gaja ap 160. gadu sarakstītajā mācību grāmatā romiešu tiesībās – „Institūcijas”.²¹⁷ Gajs savā mācību grāmatā jurisprudences studentiem min šādus tiesību avotus: „Romiešu tiesības sastāv no likumiem (*legibus*), plebiscīta lēmumiem (*plebiscitis*), senāta lēmumiem (*senatusconsultis*), imperatora konstitūcijām (*constitutionibus principum*), pilnvarotu maģistrātu ediktiem (*edictis oerum qui ius edicendi habent*), juristu viedokļiem (*responsis prudentium*).”²¹⁸

Salīdzinājumā ar senajiem grieķiem, kas atzina vienīgi likumus, romiešu tiesību avotu klāsts ir krietni daudzveidīgāks. Tomēr šāda tiesību avotu daudzveidība ir vairāk nekā piecsimt gadu ilgas romiešu tiesību attīstības rezultāts. Sākotnēji arī romiešu tiesības pazina vienīgi likumus. Romiešu vēsturnieks Tits Līvijs (*Titus Livius Patavinus*, 59. g. p. m. ē. – 17. g. m. ē.) liecina, ka visu publisko un privāto tiesību avots ir XII tabulu likumi.²¹⁹ Tādējādi visa romiešu tiesību avotu daudzveidība ir radusies no viena tiesību avota, bet, mainoties valsts institucionālajai sistēmai, tiesību sistēmā nāca klāt aizvien jauni tiesību avotu veidi.

Gajs kā tiesību avotu nav minējis paražu tiesības. Blakus XII tabulu likumiem agrīnajās romiešu tiesībās bija pazīstamas arī paražu tiesības, kas nebija formāli apstiprinātas ar likumu, bet vienkārši tika atzītas par tiesībām. Dažas no tām, protams, vēlāk tika iekļautas XII tabulu likumu tekstā. Šīs vecās, neformālās tiesības bija pazīstamas kā *ius*.²²⁰

²¹⁶ Омельченко О. А. Римское право. Учебник. 3-е изд. Москва: Эксмо, 2005, с. 23.

²¹⁷ Johnston D. Roman Law in Context. Cambridge: Cambridge University Press, 2004, p. 12.

²¹⁸ Gai Institutiones, Commentaris Primus De Iuris, De iure civili et naturale 2 §. Citēts pēc: Gai Institutiones or Institutes of Roman Law by Gaius. Oxford: Calderon Press, 1906, p. B. Pieejams: <http://archive.org/details/institutionesori00gaiuuoft> (aplūkots 2012. gada 5. augustā).

²¹⁹ Titi Livi. Ab Urbe Condita (3.34.). Pieejams: <http://www.thelatinlibrary.com/livy/liv.3.shtml#34> (aplūkots 2013. gada 5. jūnijā).

²²⁰ Johnston D. Roman Law in Context. Cambridge: Cambridge University Press, 2004, p. 2.

Romiešu juristi paražu tiesības ir atzinuši par piemērojamām gadījumos, kad attiecīgo jautājumu neregulē citi tiesību avoti. „Tajās lietās, kurās nevadāmie no rakstītajiem likumiem, vajag vadīties no tā, ko liek tikumi un paražas.”²²¹ Vai arī: „Nostiprinājusies paraža pamatoti tiek piemērota kā likums, un tās ir tiesības, par kurām saka – tās ir noteiktas ar tikumu.”²²² Tas nozīmē, ka paražas saglabāja savu tiesību avotu statusu arī pēc rakstīto tiesību ieviešanas. Romiešu paražu tiesības – *mores maiorem* – tika mantotas no paaudzes uz paaudzi, dažām no tām bija laicīga izcelsme, dažām tika piedēvēta dievišķa izcelsme, bet romieši šo kategoriju īpaši nenodalīja.²²³

Senākais Gaja minētais tiesību avots ir likumi – *legibus*. Līdzīgi kā grieķi, arī romieši ilgu laika posmu iztika bez rakstītajām tiesībām, vadoties no nerakstītajām paražu tiesībām. Visu monarhijas periodu jeb Ķēniņu laikmetu, kas, pēc Tita Līvija liecībām, ildzis 244 gadus no Romas dibināšanas gada (753. g. p. m. ē.²²⁴), romiešiem nepastāvēja ne rakstītas tiesības, ne formalizēta likumdošanas procedūra. Lai gan šajā periodā bija pietiekami sarežģīta valsts pārvaldes iekārta, gan ķēniņš, gan senāts, gan tautas sapulce – kūriju sapulce,²²⁵ tomēr šajā laikā neradās vajadzība pēc rakstītām tiesībām.

Atsevišķas norādes liecina, ka arī monarhijas laikā romiešiem bijušas rakstītas tiesības, proti, tā saucamie Ķēniņu likumi. Tajos bija atrodamas arhaiskās romiešu tiesības, kuras pēc tradīcijas romiešiem ir devis Romuls. Tāpat ir norāde, ka pēdējais Romas ķēniņš Trakvīnijs Lepnais (*Traquinius Superbus*, 534.–509. g. p. m. ē.) atcēlis visus ķēniņa Tullija izdotos likumus un licis aizvākt no Romas foruma tabulas, uz kurām tie uzrakstīti, un šīs tabulas iznīcināt.²²⁶ Tomēr šādas ziņas lielākoties attiecināmas uz leģendām par Romas sākotni un nav ticami pierādītas.

Rakstīto tiesību rašanās Romā saistāma ar Romas republikas laiku. Zīmīgi, ka, līdzīgi kā grieķiem, arī romiešiem iemesls tiesību nostiprināšanai rakstiskā formā bija sociāla rakstura nesaskaņas starp patriciešiem un plebejiem. 462. g. p. m. ē. plebeju tribūns Terentilijs Arsa (*Caius Terentillus Arsa*), lai aizsargātu sociāli neprivileģēto romiešu iedzīvotāju kārtu, ierosināja izveidot komisiju, kas rakstveidā fiksētu romiešu likumus.²²⁷ Pēc joprojām izplatītākās, bet mūsdienās arī apšaubītās tradīcijas²²⁸ 451. g. p. m. ē. tika izveidota desmit vīru komisija, tā

²²¹ Омельченко О. А. Римское право. Учебник. 3-е изд. Москва: Эксмо, 2005, с. 30.

²²² Ibid.

²²³ Tellegen-Couperus O. A Short History of Roman Law. London: Routledge, 1990, p. 17.

²²⁴ Mommsen Th. The History of Rome. Vol. I. Cambridge Library Collection, Cambridge University Press, 2009, p. xi.

²²⁵ Birziņa L. Romiešu tiesības. Rīga: [b. i.], 1997, 8. lpp.

²²⁶ Laws of the Kings (753–509 ? BC). In: Johnson, Coleman-Norton & Bourne. *Ancient Roman Statutes*. Austin, 1961, pp. 3–6, n. 1. Pieejams: http://webu2.upmf-grenoble.fr/DroitRomain/Anglica/leges_regia_johnson.htm (aplūkots 2013. gada 8. jūnijā).

²²⁷ Омельченко О. А. Римское право. Учебник. 3-е изд. Москва: Эксмо, 2005, с. 31.

²²⁸ Johnston D. Roman Law in Context. Cambridge: Cambridge University Press, 2004, p. xi.

saucamie *decimviri*, kam tika dots uzdevums sagatavot paražu tiesības rakstītā formā pēc tāda paša parauga kā slavenajos Solona likumos Atēnās.²²⁹ Apmēram pēc gada, 450. g. p. m. ē., tautas sapulce apstiprināja sagatavotos likumus, kas bija uzrakstīti uz XII tabulām. XII tabulu likumi tika izlikti Romas centrālajā laukumā *Foro romanum*, lai tie visiem būtu zināmi. Līdz mūsdienām oriģināli XII tabulu teksti nav saglabājušies, domājams, tie gājuši bojā vandaļu uzbrukumā Romai 410. gadā.

Mūsdienās zināmais XII tabulu likumu teksts ir 19. gs. vācu juristu veiktā teksta restaurācija. Arhaiskajās romiešu tiesībās dominēja formālā vārda kults. Ar burtisku precizitāti tika ievērotas svinīgās formulas, to pareiza izrunāšana bija katras juridiskās darbības pamats.²³⁰ XII tabulu teksta arhaiskais stils, kas sākotnēji tika uzskatīts par traucēkli, vēlāk kļuva par stūrakmeni tālākai romiešu tiesību attīstībai.

XII tabulu likumi ir pirmais tiesību avots, kas klasificējams kā likums, un tā ienākšana romiešu tiesību avotu sistēmā attiecināma uz agrīno republikas laiku. Tādējādi Romas republikas laikā tika izveidotas pirmās rakstītās romiešu tiesību normas, un romiešu tiesībās radās dalījums tiesībās – *ius* un likumos – *lex*. „*Lex est quod populus iubet atque constituit*”²³¹ („Likums ir tas, ko pati tauta sev ir noteikusi”). XII tabulu likumu radīšanai nav nekādas saistības ar deleģēšanas konceptu. Likumu radīšana ir tautas lēmums, kuram vienīgi pati tauta ir devusi atļauju un piekrišanu. Sākotnējais likumdevējs, kuram nevajag nekādu pilnvaru savai darbībai un kurš darbojas savā vārdā un savās interesēs, ir tauta. Romiešu jurista Marciāna atstāstījumā grieķu orators Dēmostens (*Δημοσθένης*; *Dēmosthēnēs*, 384.–322. g. p. m. ē.) sniedzis šādu likuma definīcijas skaidrojumu: „Likums ir tas, kam visiem cilvēkiem jāpakļaujas dažādu apsvērumu dēļ, bet galvenokārt tāpēc, ka ikkatrs likums ir doma un dāvana, kas nāk no dieviem, gudrāko cilvēku lēmums un noziegumu iegrožojums, kopienas brīvprātīgi un nebrīvprātīgi apkopotais viedoklis, pēc kura jādzīvo šajā kopienā.”²³²

Ar laiku romiešiem izveidojās institucionalizēta likumdošanas kārtība. Republikas laikā likumdošanas vara piederēja trīs padomēm: *comitia centuriata*, *comitia tributa*, kas sastāvēja no visu pilsoņu kopuma, un *concilium plebis*, kas sastāvēja tikai no plebejiem.²³³ Sākotnēji *concilium plebis* lēmumi bija saistoši vienīgi plebejiem. Tikai šo trīs padomju izdotos tiesību aktus varēja saukt par likumiem. Romieši republikas laikā kopumā ievēroja grieķu tradīciju, ka likumi ir jāapstiprina tautas sapulcēs, bet bija iespējami arī daži izņēmumi. Sulla (*Lucius*

²²⁹ Stein P. *Roman Law in European History*. Cambridge University Press, 2004, p. 3.

²³⁰ Rubenis A. *Senās Romas kultūra*. Rīga: Zvaigzne ABC, 1999, 93. lpp.

²³¹ Gai *Institutiones or Institutes of Roman Law by Gaius*. Oxford: Calderon Press, 1906, p. B. Pieejams: <http://archive.org/details/institutionesori00gaiuuoft> (aplūkots 2013. gada 7. jūnijā).

²³² Суд и судьи в избранных фрагментах из Дигест Юстиниана. Москва: Статут, 2006, с. 39.

²³³ Nicholas B. *An Introduction to Roman Law*. New York: Oxford University Press, 1996, p. 6.

Cornelius Sulla, 138.–78. g. p. m. ē.), kļūdams par Romas republikas diktatoru, piesavinājās vienpersonisku tiesību izdot likumus.²³⁴

Plebiscīta lēmumus Gajs izdala kā atsevišķu tiesību avotu acīmredzot to vēsturiskās izcelsmes īpatnību dēļ. 287. g. p. m. ē. tika pieņemts *lex Hortensia*, kas noteica, ka turpmāk plebiscīta lēmumi būs saistoši ne tikai plebejiem, bet visiem Romas pilsoņiem, līdz ar to plebiscīta lēmumi no šī brīža lielā mērā pielīdzināmi *leges*.²³⁵ Tādējādi precīzāk būtu teikt, ka līdz 287. g. p. m. ē. plebiscīta lēmumi bija atsevišķs, aprobežots spēka tiesību avots, kas bija saistošs vienīgi daļai pilsoņu, bet pēc tam tie bija saistoši visam pilsoņu kopumam. Plebeju kopums ir tautas daļa, tātad sākotnējā likumdevēja daļa, tāpēc plebiscīta lēmumi kā tiesību avots visās pazīmēs pielīdzināmi tautas izdotam likumam. Pomponijs (*Sextus Pomponius*, ~ 2. gs. vidus) darbā *Enchiridion* raksta, ka atšķiras likumu un plebiscīta lēmumu apstiprināšanas kārtība, bet to spēks ir vienāds.²³⁶

Nākamais tiesību avots ir senāta lēmumi jeb, kā dažkārt raksta, – senāta rezolūcijas. Šī tiesību avota juridiskais statuss nav viennozīmīgs un ir cieši saistīts ar senāta lomu katrā Romas valsts pārvaldes attīstības posmā. „*Senatusconsultum est quod senatus iubet atque constituit, idque legis uicem optinet quamvis fureit quaestium*”²³⁷ („Senāta lēmums ir senāta norādījums, kam ir likuma spēks, bet par ko šobrīd domas dalās”). Senāts ir pārstāvju un padomdevēju institūcija, tātad šādas institūcijas likumdošanas darbībai būtu nepieciešams likumdevēja deleģējums.

Senāts kā romiešu valsts pārvaldes institūcija izveidojās jau monarhijas periodā. Sākotnēji senāts tika veidots kā ķēniņa konsultatīvā padomdevēja institūcija, kas sastāvēja no ģinšu vecākajiem, kopskaitā 300 vīriem.²³⁸ Senatori netika ievēlēti kā kādas ģints (*gens*) pārstāvji, lai reprezentētu tās intereses, bet tos kā savus padomdevējus iecēla ķēniņš.²³⁹

Arī, nodibinoties republikai, senāta un kūriju attiecības palika nemainīgas. Kūrijām piederēja likumdošanas tiesības, savukārt senāts bija kopienas pieredzējušāko vīru sapulce, kam bija padomdevēja tiesības. Republikas laikā senāts saglabāja savu konsultatīvās padomes nozīmi, un ir skaidri zināms, ka nekāda likumdošanas vara tam šajā laikā nepiederēja.²⁴⁰ Tādējādi

²³⁴ Williamson C. *The Laws of the Roman People. Public Law in the Expansion and Decline of Roman Republic.* The University of Michigan Press, 2005, p. 3.

²³⁵ Tellegen-Couperus O. *A Short History of Roman Law.* London: Routledge, 1990, p. 39.

²³⁶ Суд и судьи в избранных фрагментах из Дигест Юстиниана. Москва: Статут, 2006, с. 21.

²³⁷ Gai *Institutiones or Institutes of Roman Law by Gaius.* Oxford: Calderon Press, 1906, p. 2. Pieejams <http://archive.org/details/institutionesori00gaiuoft> (aplūkots 2013. gada 7. jūnijā).

²³⁸ Mommsen Th. *The History of Rome. Vol. I.* Cambridge Library Collection. Cambridge University Press, 2009, p. 71.

²³⁹ *Ibid.*, p. 72.

²⁴⁰ Nicholas B. *An Introduction to Roman Law.* New York: Oxford University Press, 1996, p. 16.

republikas laika senāta lēmumi nav pieskaitāmi pie tiesību avotiem, jo šādiem lēmumiem nebija vispāršaistošu juridisku seku.

Tomēr vēlīnā republikas laikā senāta loma sāka pamazām pieaugt. Kopš 39. g. p. m. ē. visām likumdošanas iniciatīvām pirms nonākšanas kūrīju komitejās bija jābūt apstiprinātām senātā,²⁴¹ respektīvi, senāta atbalsts bija obligāts priekšnoteikums, lai likuma iniciatīva nonāktu kūrīju padomē. Senāta nozīmes pieaugumu saista ar Otro pūniešu karu (218.–201. g. p. m. ē.), kura laikā senāta vadošā loma kopējā likumdošanas procesā vairs netika apšaubīta.²⁴² Visbeidzot, kopš mūsu ēras 19. gada tautas sapulces (kūrījas) vairs nepieņēma likumus, to vietā bija senāta lēmumi, kuri veiksmīgi aizstāja Romas pilsoņu izdotos likumus.²⁴³ Tātad senāts ilgstoši pildīja likumdošanas funkciju kopā ar tautas sapulci (kūrījām), bet, kad kūrījas vairs šo funkciju nepildīja, senāts turpināja īstenot likumdošanas funkciju patstāvīgi. Tomēr nekur nav konstatējams, ka tauta, tas ir, Romas pilsoņu kopums, būtu senātam šādas tiesības deleģējusi.

Līdzīgi senāta varas pieaugumam attīstījās arī senāta lēmumu nozīme un tiesiskais svars. Sākotnēji senāta lēmumi sastāvēja no padomiem maģistrātam, kurš bija lūdzis konsultāciju kādā jautājumā. Maģistrāts parasti sekoja šim padomam savā darbībā vai arī iekļāva konsultāciju savā ediktā, tādējādi piešķirot tam saistošu spēku.²⁴⁴ Piemēram, konsuls Gajs Līvijs 189. g. p. m. ē. rakstītajā vēstulē Delfu pilsētai ir iekļāvis senāta lēmumu: „Romas konsuls Gajs Līvijs, Marka dēls, un plebeju tribūni un senāts sūta Delfu amatpersonām un pilsētniekiem sveicienus.”²⁴⁵ Tālāk seko Romas aizrādījumi par nepatiku pret nekārtībām, kas norisinās Delfos, un seko konsula vēstulē ietverts senāta lēmums: „Un attiecībā uz tiem, kas apmetušies Delfos: Senāts piešķir jums tiesības izraidīt tos, kurus jūs izvēlaties, un ļaut mitināties kopā ar jums tiem, kas ir pieņemami Delfu līgai.”²⁴⁶ Tomēr senāta lēmumi varēja tikt izplatīti arī patstāvīgi, tā, piemēram, ir saglabājies senāta lēmums no 186. g. p. m. ē., kas skan šādi:

„Konsuli Kvintus Marcus, Lūcija dēls, un Spurius Postumius, Lūcija dēls, konsultēja Senātu septītajā oktobrī Duelona templī.

Markus Klaudijus, Marka dēls, Lūcijs Valērius, Publija dēls, un Kvints Minūcijs, Gaja dēls, palīdzēja dekrēta rakstīšanā.

²⁴¹ Tellegen-Couperus O. *A Short History of Roman Law*. London: Routledge, 1990, p. 39.

²⁴² Flower H. I. *Cambridge Companion to Roman Republic*. Cambridge University Press, 2004, p. 57.

²⁴³ Mommsen Th. *A History of Rome under Emperors*. London: Routledge, 1996, p. 74.

²⁴⁴ Berger A. *Encyclopedic Dictionarie of Roman Law*. Philadelphia: The American Philosophical Society, 1953, p. 696.

²⁴⁵ Epistula C. Livii consulis et SC. ad Delphos (189–188 BC). In: Dittenberger W. *Sylloge inscriptionum graecarum*. 3rd ed. Leipzig, 1915–1924, n. 611. Pieejams: http://webu2.upmf-grenoble.fr/DroitRomain/Anglica/Delphorum1_johnson.htm (aplūkots 2013. gada 7. jūnijā).

²⁴⁶ Ibid.

Saistībā ar Bakhanālijām Senāts nāca klajā ar šādu dekrētu, kas attiecas uz visiem sabiedrotajiem:

„Neviens no tiem neturēs vietu, kas paredzēta Bakha pielūgšanai: un, ja ir kādi, kuri saka, ka tiem šāda vieta vajadzīga, tie stāsies Romas pilsētas prētora priekšā, un, kad šo cilvēku prasība būs uzklausīta, mūsu Senāts lems par šo lietu, liekot vērā, ka lietas izlemšanā jāpiedalās ne mazāk kā 100 senatoriem. Ne Romas pilsonis, ne cilvēks, kam latīņu tiesības, ne arī cits sabiedrotais nesaistīsies ar Bakhu, ja vien tie nav stājušies pilsētas prētora priekšā un saņēmuši atļauju saskaņā ar Senāta viedokli, kas taisīts, ne mazāk kā 100 senatoriem klātesot lietas izspriešanā.”²⁴⁷

No 2. gs. p. m. ē. saglabājies senāta lēmums par apbedījumu saglabāšanu Kantona kalnā: „Un tur nebūs šajās vietās nedz uguni kurināt, nedz taisīt vietas uguns kurināšanai; un personām, kam pieder šīs vietas Kantona kalnā – vai nu pirktas, vai nomātas, nebūs tur rakt bedres, nedz arī izmest zemes [...]”²⁴⁸ Savukārt lēmumi no mūsu ēras sākuma jau ir iekļauti *Corpus Iuris Civilis*,²⁴⁹ tātad Bizantijas kodifikatoriem nebija nekādu šaubu, ka šiem tiesību avotiem ir likuma spēks. Secināms, ka senāts līdz ar tā politiskās varas pieaugumu sāka izmantot arī likumdošanas funkcijas. Ar laiku šādas senāta pilnvaras nostiprinājās kā paraža, un sākotnējais likumdevējs, tas ir, tautas sapulce, šādas pilnvaras neapstrīdēja.

Imperatoru laikmeta sākums Romā tiek saistīts ar Augustu (*Gaius Julius Caesar Octavianus Divi Filius Augustus*, 63. g. p. m. ē. – 14. g. m. ē.). Imperatora konstitūcijas, tāpat kā senāta lēmumi, ir tiesību avots, kas tiesību sistēmā parādās krietni vēlāk nekā likumi un ir saistāms ar imperatora lomas pakāpenisku pieaugšanu valsts institucionālajā sistēmā. „*Constitutio principis est quod imperator decreto uel edictum uel epistula constituit, nec umaquam dibutantur est quin id legis unicem optineat qum ipse imperator per legem imperarium accipiat*”²⁵⁰ („Konstitūcija ir tiesības, ko noteicis imperators vai nu ar dekrētu, vai ediktu, vai vēstuli, un tam vienmēr ir bijis likuma spēks, jo tieši uz likuma pamata imperatoram pieder augstākā izpildvara”). Imperatora izdotos tiesību aktus mēdz saukt par konstitūcijām, tomēr šiem tiesību aktiem varēja būt daudzveidīgas formas. Imperatori varēja izdot vispārējas pavēles, sauktas par ediktiem. Tāpat tie varēja atbildēt uz oficiālu iesniegumu ar vēstuli (*epistula*). Imperators zem privātas sūdzības varēja parakstīt savu atbildi, sauktu par subskriptu

²⁴⁷ Decree of the Senat on the Bacchanalia 186 BC. Pieejams: <http://droitromain.upmf-grenoble.fr/> (aplūkots 2015. gada 20. jūnijā).

²⁴⁸ SC. de pago Montano Decree of the Senate on the Mountain Canton (2nd–1st century BC). In: Riccobono S. *Fontes iuris Romani antejustiniani*. I. Firenze, 1941, pp. 272–273, n. 39. Pieejams: http://webu2.upmf-grenoble.fr/DroitRomain/Anglica/Montano_johnson.htm (aplūkots 2013. gada 7. jūnijā).

²⁴⁹ SC. Silanianum, Decree of the Senate on various matters (AD 10). Pieejams: <http://webu2.upmf-grenoble.fr/DroitRomain/index.htm> (aplūkots 2013. gada 7. jūnijā).

²⁵⁰ Gai, *Institutiones or Institutes of Roman Law by Gaius*. Oxford: Calderon Press, 1906, p. 2. Pieejams: <http://archive.org/details/institutionesori00gaiuuoft> (aplūkots 2013. gada 7. jūnijā).

(*subscription*). Mūsu ēras 3. gs. termins „reskripts” tika lietots gan attiecībā uz atbildēm par iesniegumiem, gan imperatora vēstulēm. *Corpus Iuris Civilis* ir iekļautas visu formu imperatoru konstitūcijas.²⁵¹

Imperatora likumdošanas tiesību juridiskā doktrīna veidojās pakāpeniski. Ap mūsu ēras sākumu likumdošanas varas avots – *populus Romanus* – joprojām tika uzskatīts par valsts varas avotu, tomēr tāpat tika uzskatīts, ka juridiski šī vara tiek īstenota caur senātu un princepu.²⁵² 1. gs. imperatora izteiktie likumdošanas priekšlikumi tika apstiprināti senātā, bet, laikam ritot, senāta apstiprinājuma nozīme kļuva aizvien formālāka. Imperatora varas galīgā nostiprināšanās impērijas vēlīnajā posmā jeb domināta periodā (ap 2. gs. sākumu) noveda pie tā, ka imperatora vienpersonisks lēmums tika atzīts par likumu, bet imperatoram pašam likums nebija saistošs.²⁵³ Romiešu juristi, īpaši Ulpiāns (*Gnaeus Domitius Annius Ulpianus*, 170–228), ap šo laiku jau bija attīstījuši teoriju, ka tauta ir nodevusi savas likumdošanas tiesības imperatoram,²⁵⁴ tādējādi tika pamatotas imperatora tiesības uz vienpersonisku likumdošanas procesu. Proti, Ulpiāns atsauca uz ko līdzīgu jaunlaiku konstitucionālajā teorijā pazīstamajam sabiedriskajam līgumam. Ulpiāna teorijā skaidri iezīmējas varas deleģēšanas akts, tomēr imperatora likumdošanu nevaram uzskatīt par deleģēto likumdošanu.

Viena no pirmajām imperatoru konstitūcijām, kas saglabājusies līdz mūsdienām, ir 27. g. p. m. ē. imperatora Augusta izdots edikts par reliģiskajiem jautājumiem, kas sākas ar ievadu: „Imperators, Cēzars, Dieva dēls, Augusts (septīto reizi) un Marks Agripa, Lūcija dēls, konsuls, pavēl [...]”²⁵⁵ Pēcāk ikviens imperators, izdodot ediktu vai vēstuli, norādīja gan savu vārdu, gan titulus, gan arī dievišķo izcelsmi, tādējādi apliecinot savas leģitīmās tiesības izdot šādu saistošu tiesību priekšrakstu savā vārdā. Tas attiecināms arī uz imperatora Karakallas (*Marcus Aurelius Severus Antoninus Augustus*, 188–217) 212. gadā izdoto ediktu par pilsonību: „Imperators Cēzars Markus Aurēlijus Severus Antoninus Augustus paziņo:

„Ir visnotaļ atbilstoši, kā jau esmu to aprakstījis dievišķas izcelsmes apsvērumos un notikumos, ka man jācenšas izrādīt pateicību nemirstīgajiem dieviem par manas drošības nosargāšanu tik lielās briesmās. Es ticu tādēļ, ka vislieliskāk un godbijīgāk varu cienīgi kalpot viņu varenībai, ja ziedoju dieviem tādu svešinieku klātbūtnē, kas iepriekš kļuvuši par maniem padotajiem, tāpat kā manis paša cilvēku klātbūtnē. Tādēļ piešķiru visiem svešiniekiem visā

²⁵¹ Johnston D. *Roman Law in Context*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004, p. 8.

²⁵² Mommsen Th. *A History of Rome under Emperors*. London: Routledge, 1996, p. 74.

²⁵³ Новицкий И. Б. *Римское право*. Москва: ТЕИС, 2001, с. 18.

²⁵⁴ Harries J. *Law and Empire in Late Antiquity*. Cambridge University Press, 2004, p. 20.

²⁵⁵ Edict of Marcus Agrippa and Augustus Concerning the religious policy (27 BC). In: Pleket H. W. *The Greek Inscriptions in the Rijksmuseum van Oudheden...* Leiden, 1958, n. 57. Pieejams: http://webu2.upmf-grenoble.fr/DroitRomain/Anglica/Asia3_Pleket.htm (aplūkots 2013. gada 7. jūnijā).

impērijas teritorijā saglabājamu Romas pilsoņa statusu, izņemot *dediticii*. Jo ir piedienīgi, ka tautai ir ne tikai [...] visa, bet arī dalīta uzvara. Šis edikts vairo Romas pilsoņu varenību.”²⁵⁶ Kā redzams, imperators šeit nemaz neatsaucas uz Romas tautas dotu pilnvarojumu izdot ediktu. No šī edikta konteksta noprotams, ka imperators likumdošanas tiesības uzskatīja par sev personiski piemītošām tiesībām, nevis tiesībām, kas saistītas ar noteikta amata pildīšanu.

Šādi tiesību akti, kaut arī pamatojas uz varas deleģēšanas doktrīnu, neatbilst deleģētās likumdošanas pazīmēm. Pirmkārt, imperators neatzīst nevienu citu likumdevēju par savu pilnvarnieku, otrkārt, imperatoru reliģiskais kults dod iespēju imperatoram atsaukties arī uz savām dievišķajām likumdošanas pilnvarām, treškārt, imperatora likumdošanai nav nekādu tiesisku un satura ierobežojumu, kādus deleģētajai likumdošanai parasti nosaka sākotnējais likumdevējs.

Apkopojot likumu, senāta lēmumu, plebiscīta lēmumu un imperatoru konstitūciju analīzi, secināms, ka visi iepriekš minētie tiesību avoti faktiski ir likuma atvasinājumi. To forma jeb nosaukums norāda uz likumdošanas procesa īpatnībām katrā Romas valsts attīstības periodā. To kopīgā raksturīgā pazīme ir tā, ka tos radījusi tieši likumdošanas varas institūcija. Lai arī Ulpiāns bija radījis teoriju, pēc kuras tauta savas likumdošanas tiesības deleģē senātam un senāts savukārt imperatoram, tomēr nevienu no šiem tiesību aktiem nevar uzskatīt par izdotu deleģētās likumdošanas kārtībā. Likumdošanas vara šajos gadījumos tika nevis deleģēta, bet gan pārnesta uz citu subjektu, kas tālāk pildīja likumdošanas varas funkcijas.

Šāda īpatnēja suverēnās varas „pārplūšana” no subjekta uz subjektu zināmā mērā skaidrojama ar romiešu konstitucionālās iekārtas pamatprincipiem.

Ideja par tautu kā vienīgo suverēnās varas nesēju nav romiešu konstitucionālo tiesību tradīcija. Teodors Momzens (*Theodor Mommsen*, 1817–1903) uzskata, ka romiešu konstitūcijas galvenā ideja – monarhs, senāts un tautas sapulce, kuras uzdevums ir apstiprināt monarha likumdošanas priekšlikumus, – ir tradīcija, kas pārņemta no grieķu tiesībām, un tieši no Krētas.²⁵⁷ Krētas demokrātijas modelī tautas sapulces loma atšķiras no tradicionālās tautas sapulces lomas Atēnu demokrātijas modelī. Krētas demokrātijas un Romas monarhijas variantā tautas sapulcei ir duāla loma: no vienas puses, tā tiešās demokrātijas ceļā apstiprina likumus, no otras puses, tā ir pasīva, un tai nav likumdošanas iniciatīvas. Likumdošanas iniciatīva piederēja ķēniņam, un tiktāl, ciktāl ķēniņam likumdošanas iniciatīvu nebija, arī tautas sapulču loma likumdošanas jomā

²⁵⁶ Edict of Caracalla on Citezenship (AD 212–215). Pieejams: <http://droitromain.upmf-grenoble.fr/> (aplūkots 2015. gada 20. jūnijā).

²⁵⁷ Mommsen Th. *The History of Rome*. Vol. I. Cambridge Library Collection, Cambridge University Press, 2009, p. 27.

izpausties nevarēja. Ja tautas sapulcei nav likumdošanas iniciatīvas, tā ar savu lēmumu var tikai reaģēt uz ķēniņa likumdošanas iniciatīvām.

Nodibinot republiku, romieši saglabāja demokrātijas tradīciju, kas līdzīga Atēnu demokrātijai. Ķēniņa institūts tika likvidēts, un tā vietā parādījās vēlēti maģistrāti. Taču tāda demokrātijas izpratne kā Atēnās, kur likumdošanas tiesības neatņemami piederēja visiem pilsoņiem, Romā neradās un neattīstījās. Līdz ar to arī saprotams, ka likumdošanas varas pāriešanu no tautas sapulcēm uz citām institūcijām romieši atzina par pieļaujamu. Kūriju padomes, senāts un imperators ir trīs institūcijas, kas laika gaitā secīgi cita citu nomainīja likumdošanas pilnvaru īstenošanā. Izņēmums ir vienīgi plebiscīta lēmumi, kuri kā tiesību avots pastāvēja paralēli kūriju komiteju pieņemtajiem likumiem. Neviena institūcija nedelegēja savu likumdošanas varu citai, jo katra institūcija īstenoja likumdošanu savā vārdā (uz to norāda arī īpašs attiecīgā tiesību avota nosaukums), bez kādas atskaitīšanās vai atbildības citu institūciju priekšā. Tādējādi visi šeit uzskaitītie un Gaja nosauktie tiesību avoti faktiski pēc savas juridiskās dabas ir viens un tas pats tiesību avots – likums.

No visiem Gaja nosauktajiem tiesību avotiem specifiskākais ir juristu viedokļi. „*Responsa prudentium sunt sententiae et opiniones eorum quibus permissum est iura condare, quorum omnium si in unum sententiae concurrunt, id quo ita sentiunt legis uicem optinet; si uero dissentiunt, iudici licet quam uleit sententiam sequi; idique rescripto diui Hadriani significatur*”²⁵⁸ („Juristu viedokļi ir to personu lēmumi un viedokļi, kurām piešķirta kompetence noteikt tiesības. Ja tie nav anonīmi, tiem ir tiesību spēks; ja viedokļi ir atšķirīgi, tiesnesis var sekot tam, kuru pats izvēlas, kā to nosaka imperatora Hardiāna pēdējais reskripts”). Tā kā juristu viedokļi pēc juridiskās dabas nevar tikt pielīdzināti likumiem, ir jāizvērtē, vai šajā gadījumā tiesības radīt tiesību avotus juristiem ir deleģētas kā īpaša tiesība.

Sākotnēji „juristi” bija priesteri, bet 3. gs. p. m. ē. sāka veidoties sekulāra jurisprudence. *Ius civile* (pilsoņu tiesības) nodalījās no *ius divinum* (dievu tiesībām). Priesteru nozīme tiesībās tika mazināta, kad 304. g. p. m. ē. tika publicēts tiesu kalendārs (*dies fasti*), kā arī formulu saraksts, kuras izmantoja juridiskajās procedūrās un kuras līdz tam laikam zināja galvenokārt priesteri. Nākamais solis sekularizācijas virzienā tika sperts 280. g. p. m. ē., kad Korunkānijs (*Tiberius Coruncanius*, ?–241. g. p. m. ē.) pirmo reizi sāka pasniegt romiešu tiesības.²⁵⁹ Mācītu juristu loma romiešu tiesību sistēmā bija izšķiroša; ne maģistrāti, kas rakstīja tiesību priekšrakstus, ne arī tiesneši, kas sprieda lietas, nebija juristi; tie visi ar laiku sāka meklēt juristu

²⁵⁸ Gai, *Institutiones or Institutes of Roman Law by Gaius*. Oxford: Calderon Press, 1906, p. 2. Pieejams: <http://archive.org/details/institutionesori00gaiuuoft> (aplūkots 2013. gada 7. jūnijā).

²⁵⁹ Rubenis A. Senās Romas kultūra. Rīga: Zvaigzne ABC, 1999, 96. lpp.

padomu tiesību jautājumos.²⁶⁰ Imperators Augusts bija pirmais, kas atsevišķiem juristiem piešķīra tiesības imperatora vārdā sniegt atbildes uz iesniegumiem un jautājumiem²⁶¹, tas ir, sniegt oficiālu publisku viedokli imperatora vārdā par kādu tiesību jautājumu. Gadsimtu vēlāk imperators Hadriāns (*Caesar Publius Aelius Traianus Hadrianus Buccellanus*, 76–138) izdeva likumu, kas noteica, ka tad, ja visu juristu viedoklis par kādu jautājumu sakrīt, šim viedoklim ir likumam pielīdzināms spēks.²⁶² Uz šo Hadriāna likumu savās „Institūcijās” atsaucās arī Gajs.

Juristu viedoklis kā atsevišķs tiesību avots nostiprinājās 1. un 2. gs., kad tiesību zinātnes attīstību veicināja tādi ievērojami romiešu juristi kā Pauls (*Julius Paulus Prudentissimus*, 3. gs.), Papiniāns, Ulpiāns un Modestīns (*Herennius Modestinus*, 3. gs.).²⁶³ Papiniāns, kurš sarakstījis vairākas savā laikā augsti vērtētas grāmatas par juridiskajām problēmām (*quaestiones*) un viedokļiem (*responsa*), tika uzskatīts par visizcilāko juristu.²⁶⁴ Tādējādi gan privāti praktizējošu juristu viedokļi, gan imperatora vārdā sniegti juristu viedokļi varēja kļūt par tiesību avotu, ja citi juristi sliecās tiem pievienoties un atzina par pareiziem.

Līdz mūsdienām saglabājušies juristu viedokļi sniedzas līdz pat 3. gs. p. m. ē.²⁶⁵, kad, kā jau minēts, tiesību jautājumi ieguva sekulāru dabu. Juristu viedokļu kopīgā iezīme ir to valodas stils. Viedokļi ir izteikti tieši kā viedokļi, un to autoritāte balstās uz attiecīgā jurista prestižu. Šajā ziņā juristi var atļauties paust lakonisku viedokli, un tiem nav jādod pārliecinoši argumenti, lai pamatotu savu viedokli.²⁶⁶ Tomēr par juristu viedokļiem uzskata ne tikai atbildes uz kādu konkrētu uzdoto jautājumu, tie var būt arī visai plaši izvērsti traktāti par juridiskām problēmām kopumā, piemēram, visai apjomīgais nezināma jurista 5. gs. sniegtais komentārs par Paula darbu *Sententarium*.²⁶⁷ Lielākā daļa tagad zināmo juristu viedokļu līdz mūsdienām nonākuši kā *Corpus Iuris Civilis* panti. Tāds, piemēram, ir arī šis Ulpiāna sniegtais viedoklis: „Ja atbrīvota sieviete dzīvo konkubinātā ar savu patronu, viņa var pamest to bez [viņa] piekrišanas un dzīvot ar citu vīrieti laulībā vai konkubinātā.”²⁶⁸

Juristu viedokļiem kā tiesību avotam nav vienotas, noteiktas formas, pēc kuras tos nekļūdīgi atzīt par tiesību avotu. Cik iespējams secināt, vienīgā vienojošā pazīme ir tā, ka viedokli ir paudis

²⁶⁰ Johnston D. *Roman Law in Context*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004, p. 5.

²⁶¹ Stein P. *Roman Law in European History*. Cambridge University Press, 2004, p. 16.

²⁶² Ibid.

²⁶³ Johnston D. *Roman Law in Context*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004, p. 5.

²⁶⁴ Ibid.

²⁶⁵ TI. Coruncanianus (3rd century BC). In: Huschke P. E. *Iurisprudentiae anteiustinianae quae supersunt*. Leipzig, 1886, p. 1. Pieejams: <http://webu2.upmf-grenoble.fr/DroitRomain/index.htm> (aplūkots 2013. gada 7. jūnijā).

²⁶⁶ Johnston D. *Roman Law in Context*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004, p. 5.

²⁶⁷ Pauli Sententiarum interpretatio. Interpretation of Paul's Sentences. In: Girard P. F & Senn F. *Textes de droit romain*. I. Paris, 1967, pp. 370–407, n. 9. Pieejams: <http://webu2.upmf-grenoble.fr/DroitRomain/index.htm> (aplūkots 2013. gada 7. jūnijā).

²⁶⁸ Dig. 25.7.1. Pieejams: http://droitromain.upmf-grenoble.fr/Anglica/D25_Scott.htm#VII (aplūkots 2015. gada 13. martā).

kāds atzīts jurists, pie tam viedoklim nebija jābūt patstāvīgi un uz zinātniskiem pamatiem izstrādātam doktrināram darbam. Uz tiesību avotiem attiecināmu viedokli varēja sniegt gan valsts amatos strādājošie juristi, gan privāti praktizējošie juristi. Juristu viedokļiem varēja būt gan saistošs spēks, gan tikai rekomendējošs spēks.

Juristu viedokļi kā tiesību avots nav saistāmi ar deleģētas likumdošanas uzdevumu veikšanu. Lai arī atsevišķi juristi savu viedokli darīja zināmu ar imperatora oficiālu dokumentu starpniecību, tas ir, kā suverēna izteiktu gribu, tomēr šis viedoklis tik un tā tika uzskatīts par attiecīgā jurista viedokli. Lielākā daļa mūsdienās zināmo juristu viedokļu tiek saukti to autoru vārdos²⁶⁹, piemēram, Marka Jūnija Grakha vai Muncija Manīlija viedoklis. Šādiem juristu viedokļiem trūkst publiskās varas komponenta, un tie drīzāk pielīdzināmi tiesību doktrīnai, nevis normatīvajam aktam. Juristi, kas sniedza viedokļus, bija pilnvaroti to darīt, jo baudīja vai nu vispārēju atzīšanu kā ievērojami tiesību lietpratēji, vai arī imperatora favorītisma priekšrocības. Tomēr viņi nebija uzskatāmi par valsts amatpersonām tādā izpratnē kā konsuli, prētori, cenzori vai citas amatpersonas, kurām ir noteikta kompetence. Tātad juristiem nav valsts varas kompetences. Otrkārt, jurista viedoklim, kas tiek darīts zināms ar imperatora konstitūciju, tiek piešķirta konstitūcijas juridiskā forma, un tas nav patstāvīgs tiesību avots.

Tālākajā tiesību avotu uzskaitījumā Gajs min pilnvarotu maģistrātu ediktus: „*Ius autem edicendi habent magistratus populi Romani*” („Tiesības izdot ediktus ir Romas pilsoņu maģistrātiem”).²⁷⁰ Lielākā daļa maģistrātu jeb amatpersonu amatu, tai skaitā prētori, radās republikas laikā. Tiek uzskatīts, ka, zūdot monarha institūcijai, tā pilnvaras dalītā veidā pārņēma maģistrāti. Svarīgākās amatpersonas bija konsuli, tiem sekoja prētori un cenzori, par mazāk svarīgām amatpersonām uzskatīja edilus un kvestorus. Par gadu, kurā izveidots prētora amats, nav vienprātības. Pastāv viedoklis, ka maģistrātu institūcijas izveidotas 367. g. p. m. ē. ar *leges Liciniae Sextiae*.²⁷¹ Saskaņā ar citu viedokli prētora amats radies 366. g. p. m. ē.²⁷²

Ne visas svarīgākās amatpersonas bija pilnvarotas izdot ediktus. Šādas vispārīgas amata pilnvaras bija ediliem un prētoriem.²⁷³

Edilu amats izveidojās jau 5. gs. vidū p. m. ē. Ar *Liciniae Sextiae* likumu 367. g. p. m. ē. papildus esošajiem diviem edilu (*aedilis plebis*) amatiem tika izveidoti vēl divi edilu amati (*aedilis curules*).²⁷⁴ Edilu edikti pamatā regulēja tirdzniecības jautājumus, civiltiesisko darījumu

²⁶⁹ Sk.: Responsa prudentium. *Writings of the Roman jurists*. Pieejams: <http://webu2.upmf-grenoble.fr/DroitRomain/index.htm> (aplūkots 2013. gada 7. jūnijā).

²⁷⁰ Inst. 1, 2, 6; Dig. 1, 4, 1. Citēts pēc: *Gai Institutiones or Institutes of Roman Law by Gaius*. With a Translation and Commentary by the late Edward Poste, M. A. 4th ed. Oxford: Clarendon Press, 1904.

²⁷¹ Mousourakis G. *A Legal History of Rome*. New York: Routledge, 2007, p. 11.

²⁷² Walker B. *Introduction to the Fragments of Perpetual Edict*. London: Cambridge University Press, 1877, p. 7.

²⁷³ Mousourakis G. *A Legal History of Rome*. New York: Routledge, 2007, pp. 14, 16.

²⁷⁴ *Ibid.*, p. 14.

dalībnieku tiesības un pienākumus un savstarpējās prasības, kas izriet no tirdzniecības tiesībām.²⁷⁵

Prētora amats izveidots, reformējot konsula un pontifika amata pilnvaras un daļēji pārņemot abu iepriekšējās funkcijas.²⁷⁶ Prētora pienākums bija nodrošināt valstī mieru un kārtību, tai skaitā pārraudzīt pilsoņu savstarpējās tiesvedības. Prētoriem bija piešķirta *iurisdictio* vara – tiesības noteikt noteikumus, kas regulē juridiskās procedūras, un noteikt principus, kādi tiks piemēroti savstarpējo strīdu izšķiršanai.²⁷⁷ Sava pilnvaru gada sākumā prētors izdeva ediktu. Edikts tika rakstīts uz baltas tabulas ar sarkanu virsrakstu un izlikts publiskā vietā, parasti pie kāda no tempļiem.²⁷⁸ Dažkārt prāvnieku puses mēģināja ediktu pielāgot savām vajadzībām un izdarīja tabulā sev nepieciešamās izmaiņas, proti, viltoja prētora edikta oriģinālu. Spriežot pēc tā, ka romiešu tiesībās šādas rīcības apzīmēšanai ir speciāls termins – *actio de albo corrupto*, šādi gadījumi acīmredzot nebija retums.²⁷⁹ Gan edikta projekta sagatavošanā, gan arī edikta piemērošanā prētori, kam ļoti reti bija izpratne par jurisprudenci, lūdza padomu tiesību ekspertiem – juristiem. Ar prētora varas pastarpinājumu tieši juristi bija tie, kas veidoja prētoru ediktu tiesības.²⁸⁰

Ediktā prētors paziņoja, kādās situācijās kuras tiesību formulas viņš piemēros.²⁸¹ Savukārt tiesību formula pēc savas būtības ir spēkā esošās likuma normas iztulkojums konkrētajai faktiskajai situācijai. Tātad prētors sava pilnvaru gada sākumā paziņoja, kādus likuma normu iztulkojumus viņš šajā gadā piemēros. Šāds vidusposms tiesību normu piemērošanā tika ieviests, jo romiešu tiesību normas bija tik abstraktas un brīžiem nesaprotamas, ka bez šādas papildu iztulkošanas bija grūti piemērojamas. Romiešu jurists Juliāns rakstījis: „Ne likumi, ne senāta lēmumi nevar būt uzrakstīti tādā veidā, lai tie aptvertu visus gadījumus, kuri kaut kad notiks, bet pietiekami, lai tie attiektos uz to, kas parasti notiek.”²⁸² Savukārt Pauls atzinis: „Likumdevējs, kā teicis Teofrasts, apiet to, kas notiek tikai vienreiz vai divreiz.”²⁸³ Kaut arī XII tabulu likumi ātri vien novecoja un vairs neatbilda sabiedrības sociālajām vajadzībām, romieši nesteidzās atcelt veco likumu un izdot jaunu. Romieši neuztraucās arī par to, ka likumos ar laiku atklājās nepilnības. Tā vietā viņi paplašināja XII tabulu likumu jēgu, tos interpretējot, jo sevišķi ar prētoru ediktu palīdzību. Romiešu jurists Juliāns rakstījis: „Katrs atsevišķs gadījums nevar būt paredzēts

²⁷⁵ Омельченко О. А. Римское право. Учебник. 3-е изд. Москва: Эксмо, 2005, с. 35.

²⁷⁶ Walker B. Introduction to the Fragments of Perpetual Edict. London: Cambridge University Press, 1877, p.8

²⁷⁷ Mousourakis G. A Legal History of Rome. New York: Routledge, 2007, p. 13.

²⁷⁸ Mayer E. A. Legitimacy and Law in Roman World. Cambridge University Press, 2004, p. 26.

²⁷⁹ Berger A. Encyclopedic Dictionarie of Roman Law. Philadelphia: The American Philosophical Society, 1953, p. 342.

²⁸⁰ Johnston D. Roman Law in Context. Cambridge: Cambridge University Press, 2004, p. 4.

²⁸¹ Stein P. Roman Law in European History. Cambridge University Press, 2004, p. 9.

²⁸² Суд и судьи в избранных фрагментах из Дигест Юстиниана. Москва: Статут, 2006, с. 39.

²⁸³ Ibid.

likumā vai senāta lēmumā. Bet kad kādā gadījumā jēga ir skaidra, tad tas, kurš īsteno jurisdikciju, var tos piemērot līdzīgiem (gadījumiem) un atbilstoši tiem pieņemt lēmumu.”²⁸⁴

Prētoriem nebija ierobežojumu pašiem noteikt sava edikta saturu, ar laiku katrs nākamais prētors aizvien vairāk ievēroja iepriekš spēkā esošos ediktus, tādējādi edikti ieguva noteiktu, paredzamu saturu. Republikas beigu posmā 67. g. p. m. ē. tika izdots *lex Cornelia*, kas aizliedza prētoriem atkāpties no iepriekšējo ediktu satura,²⁸⁵ tādējādi prēturu ediktu saturs kļuva fiksēts. Šai laikā juristi sāka rakstīt komentārus par prēturu ediktiem, tā bija daļa no Jūlija Cēzara (*Gaius Julius Caesar*, 100.–44. g. p. m. ē.) uzsāktajām reformām, lai vienkāršotu procedūras un kodificētu tiesības, bet šīs iniciatīvas aprāvās līdz ar Jūlija Cēzara nogalināšanu.²⁸⁶ Laika gaitā prēturu edikti kļuva tik sarežģīti un pretrunīgi, ka imperators Hadriāns 131. gadā skaidrības labad uzdeva tā gada prētoram Salvijam Juliānam (*Lucius Octavius Cornelius Publius Salvius Julianus Aemilianus*, ~ 110 – ~ 170) apkopot visus bijušos ediktus un izveidot vienu ediktu, kas turpmāk nemainīgi būtu spēkā.²⁸⁷ Tā tika radīts tā saucamais Mūžīgais edikts (*edictum perpetuum*) jeb Salvija Juliāna edikts. Šajā ediktā tika iekļauti komentāri par prēturu ediktiem, ko rakstījuši tādi slaveni juristi kā Pomponijs, Ulpiāns, Gajs, Pauls un citi. Šo ediktu Hadriāns lika apstiprināt senātam ar savu lēmumu, un tas ieguva likuma spēku.²⁸⁸

Tādējādi Mūžīgais edikts pārtrauca prēturu ediktu kā tiesību aktu tālāku attīstību un faktiski arī izbeidza tradīciju, pēc kuras tiesību aktus varēja izdot amatpersona. Tomēr tas deva arī ietvaru jauna līmeņa tiesiskās domas tālākai attīstībai. Mūžīgā edikta struktūra, proti, grāmatu un pantu izkārtojums, tika uzskatīts par tik izdevušos, ka vēlāko laiku kodifikatori, tai skaitā Justiniāns, centās atkārtot šādu likuma teksta izkārtojumu. Hadriāns ar Mūžīgo ediktu uzsāka romiešu tiesību sakārtošanu, kas beidzās ar *Corpus Iuris Civilis* izstrādi.²⁸⁹ Tas bija ļoti svarīgi, jo romieši iepretim dažkārt arhaiskajiem likuma tekstiem prēturu ediktu tiesības uzskatīja par „dzīvām tiesībām”, kas atbilst ikdienas dzīves nepieciešamībai. Mūžīgā edikta izdošana bija pirmais mēģinājums kopš XII tabulu likumu sastādīšanas apkopot romiešu tiesības.²⁹⁰ Līdz šim tiesību attīstība notika, pateicoties prēturu ediktiem, bet turpmāk tā balstījās uz imperatora izdotajiem tiesību aktiem.²⁹¹

²⁸⁴ Суд и судьбы избранных фрагментах из Дигест Юстиниана. Москва: Статут, 2006, с. 39.

²⁸⁵ Mousourakis G. A Legal History of Rome. New York: Routledge, 2007, p. 13.

²⁸⁶ Walker B. Introduction to the Fragments of Perpetual Edict. London: Cambridge University Press, 1877, p. 19.

²⁸⁷ Ibid., p. 20.

²⁸⁸ Ibid.

²⁸⁹ Harries J. Law and Empire in Late Antiquity. Cambridge University Press, 2004, p. 14.

²⁹⁰ Morey W. C. Outlines of Roman History by. New York, Cincinnati, Chicago: American Book Company (1901). Pieejams: <http://www.forumromanum.org/history/morey26.html> (aplūkots 2013. gada 9. jūnijā).

²⁹¹ Harries J. Law and Empire in Late Antiquity. Cambridge University Press, 2004, p. 15.

Gan romiešu juristi, gan mūsdienu romiešu tiesību pētnieki galvenokārt aprakstījuši prētoru ediktu juridisko dabu un nozīmi romiešu tiesību sistēmā. Prētoru ediktu saturs juridiskajā literatūrā tiek citēts reti. Kā minēts iepriekš, prētoru edikti tika kodificēti un komentēti, līdz beidzot tika iekļauti *Corpus Iuris Civilis* normās. Tādējādi prētoru ediktu saturs, lai arī pastarpinātā veidā, ir nonācis līdz mūsdienām. Taču juridiskajā literatūrā reti atrodamas atsauces uz prētoru ediktiem to sākotnējā juridiskajā noformējumā. Viens no šādiem retiem piemēriem ir prētora Akvīlija Galusa (*Aquilius Gallus*) 66. g. p. m. ē. izdotais edikts, ar kuru tiesībās tika ieviests *dolus malus* jēdziens, apsolut zaudējumu atlīdzību krāpšanas gadījumā: „Ja tiesiska darbība ir izdarīta ar viltu (*dolo malus*) un ja šādā gadījumā nav iespējama cita tiesiskā darbība un ir pietiekami argumenti, es garantēšu rīcību.”²⁹² Zināmu priekšstatu par sākotnējā edikta saturu un formulējuma stilu var sniegt arī šis prētora Lūcija Sentija (*Lucius Sentius*) akmenī iekaltais edikts, kas izdots Romā ap 80. g. p. m. ē., bet atrasts 1882. gadā Romā, netālu no Eskvilīna kalna: „*Nei quis intra terminos propius urbem ustrinam fecisse uelit ne iue stercus cadauer iniecisse uelit. Stercus longe aufer, ne malum habeas.*” Tā nozīme varētu būt aptuveni šāda: „Kurš esošajās pilsētas robežās uguns vietu taisīt grib, piemēslo un izposta pilsētu. Dubļi un mēsli, tālu aiznesti, nenes sliktumu.”²⁹³ Zīmīgi, ka arī XII tabulu likumu VII tabulas II un VII likums runā par kaitējumu, kas nodarīts ar dedzināšanu. Var tikai pieņemt, ka minētais prētoru edikts sīkāk skaidro XII tabulu likumus par dedzināšanas tiesiskajām sekām pilsētas teritorijā, bet drošu pierādījumu šādam apgalvojumam nav.

Apkopojot iepriekš minēto, secināms, ka prētoru edikti bija 1) vispāršaistoši, noteikta satura tiesību akti; 2) akti, ko amatpersona izdeva, izpildot savus pienākumus; 3) vērsti uz to, lai precīzi atklātu likuma normu saturu un nodrošinātu pareizu likuma normu piemērošanu. Prētori nebija subjekti, kam piederēja likumdošanas vara. Tā kā maģistrātu amati bija radušies, sadalot monarha pilnvaras, bet monarham likumdošanas pilnvaras nepiederēja, arī prētoram likumdošanas vara nevarēja piederēt. Prētoram piederēja *iurisdictio* vara, ko tas bija saņēmis ar ievēlēšanu amatā uz vienu gadu. Reizē ar ievēlēšanu amatā kūrīju padome nodeva prētoram tiesības izdot ediktus, lai nodrošinātu pareizu likumu piemērošanu. Tādējādi prētoru un citu maģistrātu izdoto tiesību aktu atzīšanā par tiesību avotu romiešu tiesībās ir saskatāmas deleģētās likumdošanas pazīmes: 1) tiesību normu ir izdevusi valsts amatpersona, kam nepieder likumdošanas vara; 2) tiesību norma tiek izdota precīzākai likuma normu piemērošanai un skaidrošanai.

²⁹² Berger A. *Encyclopedic Dictionarie of Roman Law*, Philadelphia: The American Philosophical Society, 1953, p.343

²⁹³ Edict of Lucius Sentius on the Esquiline Field. Pieejams: <http://droitromain.upmf-grenoble.fr/> (aplūkots 2015. gada 20. jūnijā).

Izvērtējot romiešu tiesību zinātnē atzītos tiesību avotus – to būtiskākās pazīmes un vēsturisko kontekstu, jāsecina, ka romiešu valsts institucionālā pārvalde jau agrīnajā republikas periodā tika izveidota tā, ka vēlētām amatpersonām, kas formāli nepārstāvēja likumdošanas institūcijas, radās iespēja izdot vispāršaistošus tiesību aktus, proti, atsevišķi maģistrāti tika pilnvaroti izdot ediktus. Šāda kārtība satur deleģētās likumdošanas elementus, tomēr atsevišķu elementu sakritība vēl neļauj apgalvot, ka romieši tika radījuši deleģētās likumdošanas institūtu un ieviesuši deleģētās likumdošanas tradīciju valsts pārvaldē. Šī jautājuma izpētei ir jāvelta īpaša uzmanība. Jautājums, vai prētoru ediktu var uzskatīt par izdotu deleģētās likumdošanas kārtībā, izvērtēts nākamajā apakšnodaļā.

2.3. Edikta jēdziens romiešu tiesībās

Pirms analizēt prētoru ediktu saistību ar deleģēto likumdošanu, ir jānoskaidro edikta jēdziens romiešu tiesībās un citu amatpersonu izdoto ediktu vieta romiešu tiesību avotu sistēmā. Romiešu tiesībām veltītajā literatūrā, runājot par ediktiem, parasti un pārsvarā tiek aplūkoti vienīgi prētoru izdotie edikti. Tomēr vārds „edikts” (*edicta*) nav attiecināms uz dokumentu, kuru izdevis vienīgi prētors. Gajs „Institūcijās” min vairākas amatpersonas, kam ir šādas tiesības: „Tiesības izdot ediktus ir Romas pilsoņu maģistrātiem. Lielākā autoritāte ir divu prētoru izdotajiem ediktiem – pilsētas prētoram un peregrīnu prētoram, kuru provinciālai jurisdikcijai pakļaujas provinču pārvaldnieki, kā arī kurilu edilu ediktiem, kuru jurisdikcija Romas pilsoņu provincēs ir kvestoriem: imperatora provincēs kvestori netiek iecelti, un šajās provincēs attiecīgi edilu edikti netiek publicēti.”²⁹⁴

Gajs min divus prētorus – pilsētas prētoru (*praetor urbani*) un peregrīnu prētoru (*praetor peregrini*), tas ir, cittautiešu tirgotāju prētoru. Bez jau minētajiem amatiem visā Romas vēstures periodā atrodami arī citi prētoru amatu nosaukumi: *praetor populi*, *praetor fiscalis*, *praetor fideicommissarius*, *praetor hastarius*.²⁹⁵ Parasti romiešu tiesībām veltītajā literatūrā šo prētoru edikti netiek nošķirti. Tas rada maldīgu priekšstatu, ka faktiski ir bijis tikai viens prētors vai arī ediktu gadskārtējo ediktu ir izdevis tikai viens no šiem prētoriem. Šāds viedoklis nav precīzs. Pilsētas prētors bija atbildīgs par tiesvedību tiesas procesa ievadstadijā, nosakot procesā piemērojamo formulu, savukārt peregrīnu prētoram šī pati amata funkcija piekrita, ja kāda no procesa pusēm nebija Romas pilsonis.²⁹⁶ Pilsētas prētors, atšķirībā no peregrīnu prētora, aizvietoja konsulu, ja tas neatradās pilsētā, t. i., Romā, bet visādi citādi to amata pilnvaras bija vienādas. Peregrīnu prētora amats gan tika iedibināts krietni vēlāk nekā pilsētas prētora amats, domājams, 244. g. p. m. ē.²⁹⁷

Gaja „Institūcijās” dotajā uzskaitījuma ar ediktu izdošanas pilnvarām ir apveltīti gan prētori, gan edili. Līdz mūsdienām saglabājušies tiesību avoti sniedz informāciju, ka ediktus savā laikā ir izdevis daudz plašāks amatpersonu loks.

²⁹⁴ „*Ius autem edicendi habent magistratus populi Romani; sed amplissimum ius est in edictis duorum praetorum, urbani et peregrini, quorum in prouinciis iurisdictionem praesides earum habent, item in edictis aedilium curulium, quorem iurisdictionem in prouinciis populi Romanum quaestores habent; man in prouincias Caesaris omnio quaestores non mittuntur, et ob id hoc edictum in his prouinciis non proponitur.*” Gai Institutiones or Institutes of Roman Law by Gaius. Oxford: Calderon Press, 1906, p. 2. Pieejams: <http://archive.org/details/institutionesori00gaiuuoft> (aplūkots 2013. gada 9. jūnijā).

²⁹⁵ Berger A. Encyclopedic Dictionarie of Roman Law. Philadelphia: The American Philosophical Society, 1953, p. 649.

²⁹⁶ Blūzma V. Romas valsts un tiesības. Kanoniskās tiesības viduslaikos. Rīga: Ekonomikas un kultūras augstskola, 2002, 13. lpp.

²⁹⁷ Walker B. Introduction to the Fragments of Perpetual Edict. London: Cambridge University Press, 1877, p. 10.

Ediktus ir izdevušas gandrīz visas augstākās amatpersonas – konsuli, prētori, diktatori (tādi kā Sulla vai Cēzars), edili, kvēstori, plebeju tribūni, provinču pārvaldnieki.²⁹⁸ Kā jau minēts iepriekš, ediktus principāta un domināta periodā izdeva arī imperators. *Edicta imperatorum (principum)* bija edikti, kurus izdeva imperators un kuros bija iekļautas tiesību normas, kas adresētas gan amatpersonām, gan privātpersonām. Atšķirībā no amatpersonu ediktiem, kuru juridiskais spēks tika dažādi ierobežots, imperatora edikta juridiskais spēks netika ierobežots. Edikti tika adresēti vienai vai uzreiz vairākām provincēm un tika iesākti ar formulu „Imperators saka”.²⁹⁹ Imperatoru edikti hronoloģiskā aspektā ir visvēlīnākā ediktu forma, jo imperators kā augstākās varas amatsradās krietni vēlāk par Romas republikas laika amatpersonu amatiem.

Senākie izdotie edikti ir konsulu edikti. Līdz mūsdienām ir saglabājušies konsulu edikti, sākot no 495. g. p. m. ē. Tā, piemēram, konsuls Servilijs izdeva ediktu, ar kuru noteica, ka nedrīkst piesavināt vai pārdot karavīram piederošu mantu, kamēr tas atrodas militārajā noietnē.³⁰⁰ Konsulu izdotie edikti attiecās ne tikai uz sekulārajām tiesībām, kas vēlāk kļuva par *ius civile*, – šo ediktu rašanās ir saistāma ar laika posmu, kad *ius divine* un *ius civile* vēl nebija nodalījušās. Tā, piemēram, konsuls 449. g. p. m. ē. izdeva ediktu, kas aizliedz zemākajām amatpersonām vērot debesis, lai noteiktu, vai tajās nav saskatāmas zīmes, kas vēsta sliktu gaidāmajai centūriju asamblejai.³⁰¹ Tādējādi konsulu edikti romiešiem bija pazīstami jau tajā laikā, kad tiesības nebija strikti nodalītas no reliģijas un likumi rakstītā veidā vēl netika apstiprināti.

Edilu edikti pamatā regulēja tirdzniecības jautājumus, civiltiesisko darījumu dalībnieku tiesības un pienākumus un savstarpējās prasības, kas izriet no tirdzniecības tiesībām. Citviet literatūrā norādīts, ka edilu edikti (*actiones aediliciae*) pamatā bija saistīti ar vergu un dzīvnieku tirdzniecību un dzīvnieku nodarītajiem zaudējumiem.³⁰² Piemēram, ar edilu ediktu bija noteikts, ka turēt suni vai savvaļas zvēru ceļa tuvumā ir aizliegts un cietušajam ir tiesības prasīt atlīdzinājumu.³⁰³

²⁹⁸ Berger A. *Encyclopedic Dictionarie of Roman Law*. Philadelphia: The American Philosophical Society, 1953, p. 448.

²⁹⁹ Ibid.

³⁰⁰ Edict of servilius on military service (495 BC). In: Johnson, Coleman-Norton & Bourne. *Ancient Roman Statutes*. Austin, 1961, p. 8, n. 4. Pieejams: http://webu2.upmf-grenoble.fr/DroitRomain/Anglica/Servilii_johnson.htm (aplūkots 2013. gada 8. jūnijā).

³⁰¹ Edict of the consuls on magisterial auspices (After 449 BC). In: Johnson, Coleman-Norton & Bourne. *Ancient Roman Statutes*. Austin, 1961, p. 18, n. 8a. Pieejams: http://webu2.upmf-grenoble.fr/DroitRomain/Anglica/Consulis1_johnson.htm (aplūkots 2013. gada 8. jūnijā).

³⁰² Berger A. *Encyclopedic Dictionarie of Roman Law*. Philadelphia: The American Philosophical Society, 1953, p. 342.

³⁰³ Ibid.

Provinču pārvaldnieku ediktus sauca *edicta praesidum*.³⁰⁴ Šos ediktus, līdzīgi kā prētoru ediktus, provinces pārvaldnieks izdeva, stājoties amatā, lai darītu zināmu, kādas tiesības tiks atzītas.³⁰⁵ Bez šādiem ediktiem provinču pārvaldniekiem vēl bija iespēja savu pilnvaru laikā izdot arī administratīva rakstura ediktus. Tiem bija trīs formas: vietējo tiesību normu un paražu apstiprināšana, provinču pārvaldnieku izdotie noteikumi galvenokārt administratīvajā un finanšu jomā, kā arī prētoru ediktu adaptācijas vietējās provinces vajadzībām.³⁰⁶ Tā, piemēram, Antonīns Pijs (*Antoninus Pius*), Āzijas provinces prokonsuls, 1. gs. 30. gados savā ediktā precizējis kārtību, kādā amatpersonām ir jānopratina likumpārkāpēji.³⁰⁷

Aplūkoto ediktu daudzveidība liek izdarīt secinājumu, ka edikts nav tiesību akts ar stingri noteiktu saturu un juridisko statusu. Edikts ir izplatītākais jēdziens, ko romiešu tiesībās lieto, lai apzīmētu dokumentu ar noteiktu juridisku spēku, ko izdevusi noteikta amatpersona. Mūsdienā izpratnē edikts varētu būt tuvs jēdzieniem „rīkojums” vai „lēmums”. Grūtības sagādā šo amatpersonu klasifikācija. Prētori un edili pretstatā konsuliem ir amatpersonas, kuru amata kompetence ir tieši saistīta ar ediktu izdošanu. Savukārt imperatora izdotajiem ediktiem romiešu tiesībās ir pat likuma statuss.

Ticamāks šķiet secinājums, ka ediktam kā juridiska dokumenta formai nekādas noteiktas juridiskas struktūras nebija, un tā nozīme romiešu tiesību sistēmā ir tieši atkarīga no amatpersonas, kas to izdevusi.

³⁰⁴ Berger A. *Encyclopedic Dictionarie of Roman Law*. Philadelphia: The American Philosophical Society, 1953, p. 448.

³⁰⁵ Levick B. *The Government of Roman Empire*. London: Routledge, 2000, p. 51.

³⁰⁶ Омельченко О. А. *Римское право*. Учебник. 3-е изд. Москва: Эксмо, 2005, с. 35.

³⁰⁷ Levick B. *The Government of Roman Empire*. London: Routledge, 2000, p. 49.

2.4. Papildinošās deleģētās likumdošanas pirmsākumi prētoru tiesību jaunradē

Prētoru izdotie edikti romiešu tiesību sistēmā tiek uzskatīti nozīmīgāko ediktu veidu, kas visvairāk sekmēja romiešu tiesību attīstību.³⁰⁸

Romā pastāvēja vairāki prētoru amati. Sākotnēji tika izveidots *praetor urbanus* amats, kuram piekrita jurisdikcija pār Romas pilsētu un Romas pilsoņiem. 242. g. p. m. ē. tika izveidots *praetor peregrinus*, kam bija jurisdikcija pār juridiskajiem strīdiem starp Romas pilsoni un ārvalstnieku, kā arī starp diviem Romas ārvalstniekiem (personām, kas nav Romas pilsoņi).³⁰⁹

Vairākas amatpersonas ar vienādu varu ir raksturīga Romas republikas iekārtas iezīme. Norūpējušies par varas koncentrāciju vienas amatpersonas rokās, romieši atrada izeju, ievēlot vienā amatā vairākas amatpersonas. Katra amatpersona varēja rīkoties pilnā amata pilnvaru apmērā, tomēr katrai amatpersonai bija intercesijas (iejaukšanās) tiesības attiecībā uz sava amata brāļa vai zemāku amatpersonu rīkojumiem, kuriem varēja uzlikt veto (aizliegumu).³¹⁰

Kad tika nodibināts peregrīnu prētora amats, arī šis prētors sāka izdot savu ikgadējo ediktu. Romiešu tiesību sistēma faktiski reglamentēja tikai attiecības Romas pilsoņu starpā, un šīs sistēmas īpatnību dēļ peregrīnu prētoru darbs bija daudz grūtāks. Nedz XII tabulu likumi, nedz citi romiešu likumi neparedzēja to personu tiesības, kas nav Romas pilsoņi. Netika aplūkotas pat situācijas, kad viena no tiesiskā darījuma pusēm ir Romas pilsonis, bet otra nav. Romiešu tiesību vēsturnieku vidū pieņemts uzskatīt, ka tieši peregrīnu prētoru ediktiem romiešu tiesību attīstībā ir izšķiroša nozīme. *Ius gentium* faktiski veidojušās, pateicoties peregrīnu prētoru ediktiem. To tiešais mērķis bija noteikt personu tiesības, kam nebija Romas pavalstniecības, kā arī regulēt tiesiskās attiecības starp šādām personām un Romas pilsoņiem. Taču *ius gentium* nozīme ir daudz plašāka, tās apvienoja romiešu tiesības ar pakļauto provinču teritoriālajām tiesībām, uz šī pamata radot starptautiski akceptētas tirdzniecības tiesības. Vispārinātas *ius gentium* normas savos ediktos varēja pārņemt arī pilsētas prētors, ja šīs normas bija pierādījušas savu efektivitāti.³¹¹ Pilsētas prētors pamatā varēja analogijas un tiesību konkretizācijas ceļā radīt kādu jaunu procesuālo normu, taču peregrīnu prētori bija spiesti šādā ceļā attīstīt arī materiālo tiesību normas, jo Romas nepilsoņiem piemērojamas tiesību normas likumdevējs vispār nebija paredzējis.³¹²

³⁰⁸ Mousourakis G. A Legal History of Rome. New York: Routledge, 2007, p. 14.

³⁰⁹ Berger A. Encyclopedic Dictionarie of Roman Law. Philadelphia: The American Philosophical Society, 1953, p. 648.

³¹⁰ Blūzma V. Romas valsts un tiesības. Kanoniskās tiesības viduslaikos. Rīga: Ekonomikas un kultūras augstskola, 2002, 12. lpp.

³¹¹ Turpat, 28. lpp.

³¹² Walker B. Introduction to the Fragments of Perpetual Edict. London: Cambridge University Press, 1877, p. 10.

Jau minēts, ka prētoru edikti pirmšķietami ir izdoti deleģētās likumdošanas kārtībā, jo tos ir izdevusi amatpersona, kam nevienā no Romas valsts varas institucionālajiem periodiem likumdošanas vara nav piederējusi. Tāpat arī šiem ediktiem ir konstatējama mūsdienu normatīvajiem aktiem līdzīga daba, proti, tie ir vispārsaistoši tiesību priekšraksti.

Lai secinātu, ka prētoru edikti patiešām ir izdoti deleģētās likumdošanas kārtībā, ir jāveic daudz rūpīgāka šo ediktu un arī pašas prētora institūcijas analīze.

Mūsdienu izpratne par deleģēto likumdošanu saistās ar likumdošanas varas deleģēšanu izpildvaras institūcijām – valdībai, valsts galvai, autonomas kompetences institūcijām u. c. Prētori nav izpildvaras pārstāvji šī vārda mūsdienu izpratnē. Prētora ikdienas funkcija bija pārraudzīt pilsoņu tiesvedību, bet prētora vispārīgākā funkcija bija izdot ediktus.³¹³ Dažkārt tiek minēts, ka prētoram bija pienākums konsula prombūtnes laikā aizstāt konsulu.³¹⁴ Šāds prētora pilnvaru uzskaitījums liek secināt, ka prētors galvenokārt pildījis tiesu funkcijas, kas noteiktās situācijas tika papildinātas arī ar izpildvaras pilnvarām. Minēts arī, ka ar prētora tiesību jaunradi saistāms tiesneša tiesību institūta aizsākums.³¹⁵ Šādam apgalvojumam var piekrist daļēji. No vienas puses, prētora edikts ir saistošas vadlīnijas tiesas amatpersonai – *iudex*, no otras puses, prētora edikts pilnībā atbilst tieši normatīvā akta pazīmēm. Arī prētora edikta sastādīšanas (bieži vien edikta tekstu izstrādāja pieaicināti juristi, nevis pats prētors) un izsludināšanas kārtība vairāk atgādina likumdošanas procedūru, nevis tiesas spriešanas procedūru. Viennozīmīgi secināms, ka robeža starp izpildvaras amatpersonu un tiesu varas amatpersonu mūsdienu izpratnē romiešu tiesībās bija pavisam izplūdusi. Tomēr no visa minētā ir iespējams pietiekami skaidri secināt, ka prētors nav likumdošanas varai piederīga amatpersona. Šāds secinājums galvenokārt pamatojas uz faktu, ka dažādos Romas valsts attīstības periodos likumdošanas tiesības ir piederējušas tautas sapulcēm, senātam un imperatoram, bet ne prētoriem.

Prētorus, tāpat kā konsulus un cenzeros, amatā ievēlēja centūriju sapulce (*comitia centuriata*)³¹⁶, tātad viena no trim likumdevēju sapulcēm. Šis amats pēc savas nozīmes nav pielīdzināms mūsdienu ierēdņu amatiem, bet bija goda amats, kas pārstāvēja daļu no kādreizējās ķēniņa varas un godības.³¹⁷ Tādējādi domājams, ka līdz ar iecelšanu amatā prētors nesaņēma no likumdevēja noteiktu deleģējumu darboties likumdošanas jomā tādā izpratnē, kādā šāda deleģēšana notiek mūsdienās – ar likuma tekstā tieši ierakstītu uzdevumu izdot noteikta satura normatīvo aktu. Ieceļot amatā katru jaunu prētoru, centūriju sapulce apzinājās, ka prētors, uzsākot pildīt savus pienākumus, izdos ediktu, kas saturēs prētora akceptētās, nākamajam gadam

³¹³ Nicholas B. An Introduction to Roman Law. New York: Oxford University Press, 1996, p. 19.

³¹⁴ Birziņa L. Romiešu tiesības. Rīga: [b.i.], 1997, 17. lpp.

³¹⁵ Sniedzīte G. Tiesnešu tiesības. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2013, 21. lpp.

³¹⁶ Turpat, 14. lpp.

³¹⁷ Kalniņš V. Romiešu civiltiesību pamati. Rīga: Liesma, 1977, 18. lpp.

piemērojamās likumu formulas. Prētoru iecelšana amatā nozīmēja *iurisdictio* varas piešķiršanu, kas ietvēra sevī ne tikai tiesības, bet pienākumu izdot ediktu. Līdz ar to secināms, ka likumdevējs šādi ir veicis noteiktas darbības, lai tiesības radīt vispārsaistošas tiesību normas ar tiešu nodomu tiktu nodotas amatpersonai, kas savas kompetences ietvaros izdod normatīvo aktu. Edikta izdošana nebija nedz nejaušs vai patvaļīgs, nedz voluntārs prētora gribas akts. Tas bija viens no prētora amata pienākumiem.

Prētoram piešķirtās pilnvaras attiecībā uz tiesību normu jaunradi nebija formāli ierobežotas, atšķirībā no mūsdienām, kad pilnvarotajai institūcijai cieši jāievēro likuma tekstā dotā pilnvarojuma saturs. Katrs nākamais prētors varēja pievienot noteikumus, kādu nebija iepriekšējos ediktos, un šādi papildinājumi bija nepieciešami, ja radās kādas jaunas, iepriekš nebijušas tiesiskās attiecības.³¹⁸ Tomēr svarīgi atzīmēt, ka prētors nevarēja izdot jebkāda satura ediktu. Edikts pēc būtības bija pakārtots likuma teksta saturam. Prētors nevarēja izdomāt tādu tiesību, kādu neparedzēja jau esošie likumi.³¹⁹ Edikts nevarēja paredzēt sīkākus noteikumus likuma normu piemērošanai gadījumos, par kuriem likums nerunāja vispār, kaut gan edikts iztulkošanas ceļā varēja papildināt likuma formulas uz analogijas pamata. Līdz ar to ediktam, līdzīgi kā mūsdienu likumpakārtotajiem tiesību aktiem, bija likuma normām subordinētu tiesību normu statuss.

Papiniāns teicis, ka „prētora darbs bija palīdzēt, papildināt un labot civilās tiesības kopīgās lietderības labā”.³²⁰ Edikts bija elastīgs instruments, ar kura palīdzību tiesības tika reformētas un modernizētas.³²¹ Savukārt Marciāns „Institūciju” 1. grāmatā raksta: „Jo pašas *ius honorarium* [prētora tiesības – A. S.] ir civilo tiesību dzīvā balss.”³²² Mērķis, kādam tika radīts edikts, bija panākt, lai spēkā esošo likumu piemērošana būtu elastīgāka un laikmeta garam atbilstošāka. XII tabulu likumi uzrakstīti valodā ar augstas abstrakcijas pakāpi, prētoru ediktu mērķis bija izveidot formulas, kas šos likumus konkretizētu un padarītu tuvākus faktiskajām dzīves situācijām. Tādējādi mērķis, kādam tika radīti prētoru edikti, ir analogisks tam mērķim, kāds mūsdienās ir deleģētajai likumdošanai, proti, atvieglot likumdevēja darbu, piedāvāt detalizētāku un precīzāku regulējumu likuma noteiktajā saturiskajā ietvarā.

³¹⁸ Greendige A. H. J. Historical Introduction: Gai Institutiones or Institutes of Roman Law by Gaius. Oxford: Calderon Press, 1906, p. xxxii. Pieejams: <http://archive.org/details/institutionesori00gaiuuoft>

³¹⁹ Walker B. Introduction to the Fragments of Perpetual Edict. London: Cambridge University Press, 1877, p. 9.

³²⁰ Papin. In Dig. 1.1.7.1. Citēts pēc: Greendige A. H. J. Historical Introduction. Gai Institutiones or Institutes of Roman Law by Gaius. Oxford: Calderon Press, 1906, p. xxxii. Pieejams: <http://archive.org/details/institutionesori00gaiuuoft>

³²¹ Johnston D. Roman Law in Context. Cambridge: Cambridge University Press, 2004, p. 4.

³²² Суд и судьи в избранных фрагментах из Дигест Юстиниана. Москва: Статут, 2006, с. 17.

Visbeidzot, jāsecina, ka prētoru edikti atbilst galvenajām mūsdienu tiesību teorijā atzītajām normatīvā akta pazīmēm. Tie bija saistoši, abstrakti priekšraksti, kas noteica tiesības un pienākumus, kuri adresēti nekonkretizētam personu lokam un ir piemērojami vairākkārt.

Izvērtējot prētoru ediktu izdošanas tiesisko pamatu, saturu un mērķi, ir secināms, ka prētora edikts ir vispāršaistošs tiesību priekšraksts, kuru izdevusi likumdevēja iecelta, bet likumdošanas varai nepiederīga amatpersona, lai nodrošinātu vienveidīgu un pareizu likuma normu piemērošanu. Interpretācijas ceļā lakoniskās likuma normas tika papildinātas ar konkrētāku saturu. Šāda prētora edikta definīcija būtiskajās pazīmēs sakrīt ar deleģētās likumdošanas jēdzienu – edikts ir papildinājumi un precizējumi, ko likumdošanas jomā veic likumdevējam institucionāli nepiederošas institūcijas, lai nodrošinātu efektīvai likuma darbībai nepieciešamo procesuālo un tehnisko regulējumu.

Nepieciešamība pēc šāda veida tiesību aktiem radās divu nosacījumu dēļ. Pirmkārt, likuma teksts vienmēr noveco, jo dzīves īstenība un faktiskās situācijas, kuras likumam būtu jāregulē, vienmēr attīstās. Tādēļ likuma teksts nespēj aptvert tās faktiskās situācijas, kas ir līdzīgas ar likumu regulētajām, tomēr jauno nosacījumu radīto izmaiņu dēļ mazliet arī atšķiras. Otrkārt, lai likuma teksts aptvertu pēc iespējas vairāk faktiski regulējamo situāciju, tā vārdiskais formulējums rakstīts pietiekami augstā abstrakcijas pakāpē. Romas republikas laika tiesībās abstraktais likuma teksts arī izskaidrojams ar pārmantotu tradīciju no tiem laikiem, kad likuma tekstiem bija sakrāla nozīme. Tādējādi prētora edikts izveidojās kā dabisks pastarpinājums starp likuma tekstu un faktisko realitāti.

2.5. Romiešu tiesību attīstība kodifikāciju periodā

Gaja „Institūcijās” uzskaitīti 2. gs. vidū romiešu tiesībās atzītie tiesību avotu veidi. Šāda tiesību avotu daudzveidība pastāvēja līdz pat brīdim, kad Romas imperatori, nobažījušies par tiesību sistēmas sadrumstalotību un iekšējo pretrunīgumu, mēģināja sakārtot romiešu tiesības, veidojot tiesību kodifikācijas. Līdz ar kodifikāciju veidošanos izmainījās oficiāli atzīto tiesību avotu klāsts.

Impērijas periodā administrācija saskārās ar pastāvīgu problēmu. Romiešu tiesības bija sasniegušas augstu attīstības un zinātniskās izstrādātības pakāpi, taču vienlaikus tās bija nepārskatāmas, pretrunīgas un kopumā grūti aptveramas. Pastāvīga problēma bija tā, ka tiesa nespēja izsekot līdzīgi visiem piemērojamajiem tiesību avotiem un bieži vien gluži vienkārši neorientējās plašajā tiesību normu klāstā.³²³ Tādēļ jau principāta periodā tika sperti pirmie soļi, lai sakārtotu tiesības un vienkāršotu un salāgotu tiesību sistēmu. Šādi mēģinājumi ir atrodami jau agrākā periodā. Piemēram, *Ius Aelianum* jeb *Tripertita* bija atjaunots XII tabulu likumu izdevums, ko sastādīja jurists *Sextus Aelius Paetus Catus*, kurš 198. g. p. m. ē. bija arī Romas konsuls.³²⁴

Arī Mūžīgais edikts bija sava veida kodifikācija, kas kopumā baudīja savu laika atzītāko juristu respektu un cieņu. Prētoru ediktu kodifikācijas ideja izrādījās tik veiksmīga, ka kodifikācijas metodi sāka uzskatīt par labāko metodi tiesību sakārtošanai. 131. g. radītais Mūžīgais edikts uzskatāms par priekšvēstnesi turpmākai kodifikācijas darbībai.

Mūsu ēras 3. gs. beigās tika sastādīti tā saucamie *Codex Gregorianus* (292. g.) un *Codex Hermogenianus* (295. g.). Kaut arī kodeksi uzskatāmi par privātām kompilācijām un nosaukti kompilatoru vārdā,³²⁵ iespējams, tie radīti pēc imperatora Diokletiāna (*Gaius Aurelius Valerius Diocletianus Augustus*, 244–311) iniciatīvas, lai ieviestu kaut nelielu kārtību un skaidrību milzīgajā spēkā esošo tiesību klāstā.³²⁶ Šie kodeksi līdz mūsdienām saglabājušies vien atsevišķu fragmentu veidā. Zināms, ka kodeksi aptvēra vienīgi reskriptus, tas ir, imperatora izdotās konstitūcijas pēdējo divsimt gadu laikā.³²⁷ Tagad vairs nav konstatējams, cik veiksmīgi bija šie kodifikāciju mēģinājumi, bet, nenoliedzami, šie piemēri bija iedvesmas avots, lai Austrumromas

³²³ Mousourakis G. *A Legal History of Rome*. New York: Routledge, 2007, p. 179.

³²⁴ Carins J. W., du Plessis P. *Beyond Dogmatics: Law and Society in Roman World*. Edinburgh University Press, 2007, p. 88.

³²⁵ Stein P. *Roman Law in European History*. Cambridge University Press, 2004, p. 28.

³²⁶ Britannica Online: Diocletian (Roman emperor). Pieejams: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/245496/Gregorian-code> (aplūkots 2013. gada 10. jūnijā).

³²⁷ Carins J. W., du Plessis P. *Beyond Dogmatics: Law and Society in Roman World*. Edinburgh University Press, 2007, p. 116.

imperators Teodosijs II (*Flavius Theodosius Junior Augustus*, 401–450) sāktu veidot kodeksu, kam būtu jāaptver visas romiešu tiesības.

Teodosija II kodifikācijas mērķis bija ieviest skaidrību tiesībās, kur „līdz šim valdījusi migla un tumsa”. Turklāt bija svarīgi, ka šo pasākumu veic nevis kāds privāts tiesību kompilators, bet gan imperators.³²⁸

Teodosijs II 429. gadā nāca klajā ar pirmo lielo romiešu tiesību kodeksu – Teodosija kodeksu jeb *Codex Theodosianus*. Savā kodeksā Teodosijs II deva norādījumu turpmāk romiešu tiesības apkopot tā, kā tas darīts *Codex Gregorianus* vai *Codex Hermogenianus*, kā arī tehniskās norādes par to, kādā kārtībā šādi kodeksi veidojami.³²⁹ Tādējādi tika aizsākts konceptuāli jauns skatījums uz likumdošanas procesu, kas vairs neparedz likumdošanas decentralizāciju, tai skaitā deleģēto likumdošanu. Tiesību sistēmas sakārtošanas mērķis sakrita ar imperatoru vēlmi stiprināt savas pozīcijas kā vienīgajam ar likumdošanas tiesībām apveltītajam subjektam. Teodosija kodekss uzskatāms par pirmo kristietības ietekmē veidoto kodeksu, kur imperatora dievišķajām tiesībām uz suverēno varu skaidri samanāms arī reliģisks konteksts. Šajā brīdī tiek atmests no grieķu jurisprudences mantotais koncepts, ka dabiskā pasaules kārtība likumdošanas funkciju piešķir tautai. Tā vietā stājās Seno Austrumu likumdošanas koncepts, kas noteic, ka likumdošanas funkcija ar dievišķo providenci ir nodota valdniekam kā Dieva pilnvarniekam zemes virsū.

Teodosija kodekss nav veidots kā visas romiešu tiesības aptverošs kodekss. Tajā ir sakopotas imperatoru konstitūcijas, kas izdotas no 313. gada līdz 438. gadam, un tas ietver gan Rietumromas, gan Austrumromas imperatoru konstitūcijas.³³⁰

Svarīgi, ka Teodosija kodeksā dotais tiesību avotu apraksts ir daudz šaurāks nekā Gaja „Institūcijās”. Tajā uzskaitītas vien imperatoru konstitūcijas un imperatora edikti, kā arī juristu viedokļi.³³¹ Amatpersonu tiesības izdot vispārīstos tiesību aktus tajā vairs nav paredzētas. Pēc 439. gada 1. janvāra neviens nedrīkstēja nedz tiesā, nedz kur citur citēt impērijas likumu, ja tas nebija iekļauts Teodosija kodeksā.³³²

Nākamais solis likumdošanas varas centralizācijā bija Justiniāna kodekss jeb *Corpus Iuris Civilis*, kura pirmās daļas tika izdotas, sākot ar 529. gadu.³³³

³²⁸ Harries J. *Law and Empire in Late Antiquity*. Cambridge University Press, 2004, p. 60f.

³²⁹ *Codex Theodosianus* (I, 1.5.). *The Theodosian Code and Novels and the Sirmundian Constitutions*. Transl. by C. Pharr. New Jersey: The Law Book Exchange, 2001, p. 11.

³³⁰ Dickerman W. C. Introduction. *The Theodosian Code and Novels and the Sirmundian Constitutions*. Transl. by C. Pharr. New Jersey: The Law Book Exchange, 2001, p. xvii.

³³¹ *Codex Theodosianus* (I, 1.5.; I, 4.2.). *The Theodosian Code and Novels and the Sirmundian Constitutions*. Transl. by C. Pharr. New Jersey: The Law Book Exchange, 2001, pp. 11, 15.

³³² Harries J. *Law and Empire in Late Antiquity*. Cambridge University Press, 2004, p. 60.

³³³ Evans J. A. *The Emperor Justinian and Byzantine Empire*. Westport: Greenwood Press, 2005, p. 24.

Bizantijas imperators Justiniāns (*Φλάβιος Πέτρος Σαββάτιος Ἰουστινιανός*; *Flāvius Pétros Sabbátios Ioustinianós*; *Flavius Petrus Sabbatius Iustinianus Augustus*, ap 482–565) savu kodifikāciju ievados dod vispārīgus norādījumus par mērķiem, kas radījuši nepieciešamību sagatavot kodeksu. Pirmajā kodeksa ievadā Justiniāns norāda: „Tās lietas, ko tik daudzi iepriekšējie imperatori pieprasīja labot, bet kas nevienam tā arī neizdevās, Mēs esam nolēmuši tagad izdarīt ar visuvarenā Dieva palīdzību; un revidēt trīs iepriekšējos kodeksus – Gregoriāna, Hermogeniāna un Teodisija, kā arī citus kodeksus, kas stājušies spēkā pēc tam.”³³⁴ Otrajā ievadā Justiniāns atzīst, ka viņš paredzējis šī kodeksa mūžīgu spēkā esamību tiesās, lai uz to varētu atsaukties visi advokāti un citi tiesību zinātāji, „bet tiem tiek prasīts izmantot vienīgi konstitūcijas, kas ir ieļautas Mūsu kodeksā, un tie, kas uzdrošināsies rīkoties citādi, tiks sodīti par krāpšanas noziegumu”.³³⁵ Tālāk, dodot ievadvārdus ceturtajai kodeksa daļai, „Novelēm”, Justiniāns saka: „Mēs esam pavēlējuši uzrakstīt to bez jebkādam divdomībām, tāpat kā tas darīts Manās „Institūcijās” un „Digestās”, lai viss, ko Mēs esam apkopājuši, ir skaidrs un saprotams.”³³⁶ Tādējādi Justiniāns pasludina savu kodeksu par visaptverošu, kas apkopo visas spēkā esošās tiesības un ir vispāršaistošs – gan tagad, gan nākotnē, tas ir ekskluzīvs, izslēdz citus tiesību avotus un ir pašpietiekams, pilnīgi skaidrs un saprotams bez nepieciešamības pēc komentāriem vai skaidrojumiem.

Šajā kodeksā iezīmēts arī konceptuāli jauns skatījums uz likumdevēju un likumdošanu. Justiniāns sekoja Hadriana koncepcijai, ka prētoru tiesības var tikt labotas vienīgi caur imperatora konstitūcijām, imperatora likumdošanas vara aptvēra arī juristu viedokļus kā tiesību avotu. Juristu viedokļi tika apkopoti un iekļauti „Digestās”, tādējādi piešķirot tiem likuma spēku, un tālāki juristu komentāri, kam būtu tiesību avota statuss, tika aizliegti.³³⁷ „Kodeksā” (*Codex*) ir noteikts: „Vissvētākajiem likumiem, kas nosaka pašus cilvēka dzīves pamatus, ir jābūt saprotamiem visiem, tā lai noteikumi būtu vispārzināmi, lai varētu izvairīties no tā, kas ir aizliegts, un ievērot to, kas ir atļauts. Ja tomēr šajos likumos atrastos kaut kas neskaidrs, tam ir jātop izskaidrotam imperatora interpretācijas ceļā [...]”³³⁸ Juristiem bija atļauts tulkot „Digestu” latīniskos tekstus

³³⁴ The Code. First parface. Concerning the Establishment of a New Code. In: Scott S. P. *The Civil Law*. XII. Cincinnati, 1932. Pieejams: http://webu2.upmf-grenoble.fr/DroitRomain/Anglica/codjust_pre1_Scott.htm (aplūkots 2013. gada 9. jūnijā).

³³⁵ The Code. Second parface. Concerning the Confirmation of the Code of Justinian. Pieejams: http://webu2.upmf-grenoble.fr/DroitRomain/Anglica/codjust_pre2_Scott.htm (aplūkots 2013. gada 9. jūnijā).

³³⁶ The Code. Third parface. Concerning the Amendments of the Code of Our Lord Justinian, and the Second Edition of the Same. Pieejams: http://webu2.upmf-grenoble.fr/DroitRomain/Anglica/codjust_pre3_Scott.htm (aplūkots 2013. gada 9. jūnijā).

³³⁷ Harries J. *Law and Empire in Late Antiquity*. Cambridge University Press, 2004, p. 15.

³³⁸ Codex I, 14.9. Pieejams: http://webu2.upmf-grenoble.fr/DroitRomain/Anglica/CJ1_Scott.htm#26 (aplūkots 2013. gada 10. jūnijā).

grieķu valodā, bet tieši tādā vārdu kārtībā, kādā latīņu vārdi ir rakstīti, lai tulkojums neienestu jaunas nozīmes likuma tekstā.³³⁹

Izslēdzot citus tiesību avotus, vienlaikus tika stiprinātas imperatora kā vienīgā likumdevēja tiesības. Lai šāds lēmums nešķīstu patvaļīgs un tam tiktu piešķirta nepieciešamā zinātniskā pamatotība, imperatora likumdošanas tiesību pamatojumam parasti citēja Ulpiānu. Ulpiāna viedoklis tika iekļauts „Digestās”: „Tam, ko nolēmis imperators, ir likuma spēks, jo līdz ar nokļūšanu amatā tas iegūst suverēno varu, tādēļ ka cilvēki ir uzticējuši tam visu savu autoritāti un varu.”³⁴⁰ Sākotnēji šāds Ulpiāna spriedums varbūt bija attiecināms uz imperatora pilnvarām izpildvaras un tiesas spriešanas jomā. Tomēr *Corpus Iuris Civilis* tas nepārprotami parādās likumdošanas kontekstā kā viens no galvenajiem imperatora absolūtās varas argumentiem.³⁴¹ Savukārt „Novelēs” (*Novellae*), kas nāca klajā pēc pirmo trīs *Corpus Iuris Civilis* daļu izdošanas, parādās vēl viens būtisks arguments imperatora ekskluzīvai tiesībai uz likumdošanas varu. Runājot par imperatoru, tiek lietots apzīmējums „[...] tiem, kam Dievs ir devis atļauju radīt likumus; Mēs domājam ar tiem to, kuram pieder suverenitāte (valdīšana)”³⁴² (*dicimus autem de eo qui imperat*).³⁴³ Šādai imperatora varas sasaistei ar dievišķo providenci ir būtiska nozīme gan Bizantijas tālākajā attīstībā, gan Eiropā atzītajās koncepcijās par karaļa varu.³⁴⁴

Ar *Corpus Iuris Civilis* tika nostiprināta saikne – viens visuvarens Dievs debesīs, viens visuvarens imperators uz zemes. Arī iepriekšējie Romas imperatori uzskatīja sevi par dzīviem dieviem un likumdevējiem vienlaicīgi, tā daudzu savu ediktu ievaddaļās ir rakstījis Augusts³⁴⁵ un arī citi imperatori pēc viņa. Tomēr tagad viss, kas bija ierakstīts *Corpus Iuris Civilis*, neatkarīgi no tā sākotnējā avota bija imperatora ar Dieva svētību radīts likums „mūsu kunga Jēzus Kristus vārdā”.³⁴⁶ Tādējādi Justiniāns radīja kristīgu, nevis pagānisku kodeksu, kas pavēra tālāku ceļu romiešu tiesību ideoloģiskajai pieļaujamībai viduslaikos un to recepcijas iespējamībai. Tāpat šajā kodeksā atspoguļojas viduslaiku Eiropā plaši akceptētā Augustīna (*Aurelius Augustinus Hipponensis*, 354–430) koncepcija par dievišķo kārtību zemes virsū, ko nodrošina Dieva izraudzīts suverēns.

³³⁹ Maas M. *The Age of Justinian*. Cambridge University Press, 2005, p. 168.

³⁴⁰ Digesta (I, 4.1.). In: Scott S. P. *The Civil Law*. II. Cincinnati, 1932. Pieejams: http://webu2.upmf-grenoble.fr/DroitRomain/Anglica/D1_Scott.htm#IV (aplūkots 2013. gada 13. jūnijā).

³⁴¹ Stein P. *Roman Law in European History*. Cambridge University Press, 2004, p. 59.

³⁴² Novellae 72, Perf. Pieejams: http://webu2.upmf-grenoble.fr/DroitRomain/Anglica/N72_Scott.htm (aplūkots 2013. gada 10. jūnijā).

³⁴³ Novellae 72, Perf. Pieejams: <http://webu2.upmf-grenoble.fr/DroitRomain/index.htm> (aplūkots 2013. gada 10. jūnijā).

³⁴⁴ Maas M. *The Age of Justinian*. Cambridge University Press, 2005, p. 6.

³⁴⁵ Letter of Augustus to Sardis, Concerning the Election of Gaius to the Consulship (5–1 BC). In: Sherk R. K. *Rome and the Greek East to the death of Augustus*. Cambridge, 1984, p. 134, n. 104 B. Pieejams: http://webu2.upmf-grenoble.fr/DroitRomain/Anglica/Sardianos_Sherk.htm (aplūkots 2013. gada 13. jūnijā).

³⁴⁶ Maas M. *The Age of Justinian*. Cambridge University Press, 2005, p. 162.

Skatoties uz imperatora ekskluzīvajām likumdošanas tiesībām, īpašu vērtību kodeksā pelna šāds noteikums: „Noteikumi, ko izdod Prētoru Prefekts, pat ja tie ir vispārīgi pēc sava rakstura, ir jāievēro, ja vien tie nesatur kaut ko, kas ir pretrunā ar likumiem vai konstitūcijām, un ja vien tie pēcāk ar manu autoritāti nav atcelti.”³⁴⁷ Šāds kodeksa noteikums var radīt priekšstatu, ka imperators daļu savas ekskluzīvās likumdošanas kompetences deleģējis prētoru prefektam. Šāds secinājums nav korekts.

Domināta periodā romiešu tiesībās radās tāds institūts kā deleģētā jurisdikcija. Deleģētā jurisdikcija (*Iurisdictio delegata*) ir imperatora deleģējums privātpersonai vai amatpersonai izmeklēt lietu (*delegation causae*) un taisīt spriedumu pirmajā tiesvedības stadijā vai arī apelācijas stadijā. Šādas tiesības varēja tikt deleģētas tālāk citam tiesnesim. Citā aspektā *iurisdictio delegata* parādās, kad augstāka amatpersona (Romas prefekts vai prokonsuls provincē) deleģē noteiktas tiesības tiesvedības uz noteiktu laika posmu vai noteiktā lietā. Jurisdikcijas deleģēšana sekmēja apelācijas institūta rašanos, jo loģiski bija saglabāt tiesības vērsties ar sūdzību pie pašas amatpersonas, kam *iurisdictio* sākotnēji pieder.³⁴⁸ Tādējādi deleģētā jurisdikcija paredzēja gan tiesības deleģēt izpildvaras uzdevumu, kas mūsdienās būtu analogiski valsts pārvaldes uzdevumu deleģēšanai, gan arī deleģēt tiesu varu, kam mūsdienās grūti piemeklēt uzskatāmu piemēru. Taču tieši likumdošanas varu šis institūts neļāva deleģēt.

No citētās kodeksa daļas secināms, ka prētoru prefekts varēja izdot gan noteikumus, kam bija tieša iedarbība, jeb mūsdienu izpratnē – rīkojumus, gan arī noteikumus, kam bija vispārīgs raksturs. Šķiet, ka romiešu likumdošanā netika piešķirta nozīme tam, vai tiesību akts sākotnēji adresēts konkrētam respondentam, vai jau no paša sākuma iecerēts kā tāds, kam ir vispārīgs raksturs. Piemēram, imperatoru reskripti ir atbildes uz konkrētām sūdzībām. Noteikumu vispārīgais raksturs gan romiešu tiesībās, gan mūsdienās tiek atzīts par vienu no normatīvā akta pazīmēm. Tādējādi nepieciešams apsvērt, vai šī kodeksa norma ir tulkojama tā, ka prētoru prefektiem bija tiesības, kaut arī ierobežotā apmērā, tomēr izdot normatīvos aktus.

Prētoru prefekts, kā maldinoši varētu likt domāt šī amata nosaukums, nebija saistīts ar prētora amata pilnvarām. Monarhijas periodā *perfecti tibi* bija monarha aizvietotājs monarha prombūtnes gadījumā. Republikas laikā šādu *perfecti tibi* iecēla vienīgi tad, kad neviena no augstākajām amatpersonām nebija Romā. Kopš pilsētas prētora amata izveidošanas 367. g. p. m. ē. prefekta amats praktiski izzuda. Šo amatu atjaunoja imperators Tiberijs (*Tiberius Caesar Divi Augusti Filius Augustus*, 42. g. p. m. ē. – 37. g. m. ē.). Sākotnēji *praefectus urbi* īstenoja

³⁴⁷ Codex I, 26.2. Pieejams: http://webu2.upmf-grenoble.fr/DroitRomain/Anglica/CJ1_Scott.htm#26 (aplūkots 2013. gada 10. jūnijā).

³⁴⁸ Berger A. *Encyclopedic Dictionarie of Roman Law*. Philadelphia: The American Philosophical Society, 1953, p. 524.

kriminālo tiesību jurisdikciju, kad imperators to bija deleģējis. Tomēr ar laiku viņa pilnvaras pieauga un tā jurisdikcija krimināltiesību jomā kļuva ekskluzīva. Impērijas vēlīnajā posmā *praefectus urbi* bija gan administrācijas vadītājs, gan īstenoja ekskluzīvu kompetenci civillietās un krimināllietās, kur darbojās kā apelācijas instance.³⁴⁹ Pēc impērijas sadalīšanas Bizantijas prētoru prefektam nāca klāt vēl citas kompetences. Konstantinopolei bija sava pilsētas administrācija, veidota pēc Romas parauga. Pamatā prefekts bija imperatora galma vadošā persona, un tam bija pilnvaras sasaukt senāta sapulces. Prefekta atbildība tāpat ietvēra ugunsdrošību pilsētā, tiesību un kārtības nodrošināšanu pilsētā un dažādu pilsētas vajadzību nodrošināšanu, ieskaitot ūdensapgādi un pārtikas apgādi.³⁵⁰ Kā redzams, prētoru prefekta daudzveidīgajās kompetencēs neietilpa vispārāstošu priekšrakstu pieņemšana kā atsevišķa, sevišķi izdalīta amata kompetence. Bez tam jāņem vērā, ka gan Teodosija kodeksā, gan *Corpus Iuris Civilis* ir tieši uzsvērts, ka šis likumu krājums ir izsmeļošs un nekas, kas atrodas ārpus tā, nebauda likuma autoritāti. Tiesību veidošana tādā ceļā, kādā to darīja prētori ar interpretācijas un analogijas palīdzību, tika aizliegta. Tādējādi grūti iedomāties, kāda satura vispārāstošu tiesību priekšrakstu varētu izdot prefektu prētros, nepārkāpjot šos nosacījumus, kuri, kā jau minēts pašā noteikumā, padara šādu prētoru prefekta noteikumu par spēkā neesošu.

Pamatojoties uz minēto, ir jāpieņem, ka prefektu prētoram, kurš Justiniāna administrācijā bija viena no vadošajām amatpersonām ar tiesībām pārraudzīt nodokļu iekasēšanu un provinču pārvaldību,³⁵¹ bija tiesības izdot konkrētus rīkojumus un pieņemt lēmumus. Šos lēmumus dažkārt, iespējams, ērtības labad, varēja piemērot vairākkārt. Nepareizi būtu pieņemt, ka šādā kārtā radies tiesību akts būtu pieskaitāms pie Bizantijas laika normatīvajiem aktiem.

Antīko laiku tiesības aptuveni tūkstoš divsimt gadu ilgā laika posmā no 7. gs. vidus p. m. ē. līdz 6. gs. vidum m. ē. veic nosacītu juridiskās domāšanas un likumdošanas prakses pilnu ciklu, kas sākas ar likumu kā vienu vienīgo tiesību avotu senajiem grieķiem un beidzas ar likumu kā vienīgo tiesību avotu *Corpus Iuris Civilis*. Šī attīstības cikla vidus posmā romiešu tiesībās redzams plašs tiesību avotu klāsts, kurā atrodami arī prētoru edikti, kas papildus oficiālajai likumdošanai atzīstami par deleģētās likumdošanas kārtībā izdotiem normatīvajiem aktiem.

Nepieciešamība pēc prētoru ediktiem izskaidrojama ar romiešu likumu, sevišķi XII tabulu likumu, arhaisko un formulās veidoto tekstu, kas savas augstās abstrakcijas pakāpes dēļ visbiežāk precīzi neatbilda faktiskajām tiesiskajām situācijām. Būtiski, ka likumdošanas institūcija šajā laikā bija koleģiāla – iespējams, šis fakts, kā arī likumdošanas procesa formalitātes traucēja

³⁴⁹ Berger A. *Encyclopedic Dictionarie of Roman Law*. Philadelphia: The American Philosophical Society, 1953, p. 644.

³⁵⁰ Maas M. *The Age of Justinian*. Cambridge University Press, 2005, p. 68.

³⁵¹ *Ibid.*, p. 43.

likumdevējam pašam novērst būtiskākos trūkumus likumos. Zīmīgi, ka prētoru ediktu nozīme mazinājās līdz ar imperatora varas pieaugumu un pavisam zuda laikā, kad imperatora vara kļuva absolūta. Romiešu tiesībās ieviestās oficiālās un deleģētās likumdošanas mijiedarbības būtiskākais panākums ir tas, ka tiesības var vienlaikus būt gan nemainīgas un nodrošināt zināmu tiesisko stabilitāti un nemainīgumu, gan arī mainīgas un elastīgas un tādējādi praktiskas un efektīvas.

3. DELEĢĒTĀ LIKUMDOŠANA VIDUSLAIKOS.

3.1. Tiesību paradigmas transformācija viduslaikos

Viduslaiku tiesības ievērojami atšķiras no antīko laiku tiesībām, un tam ir divi galvenie vēsturiski nosacīti iemesli – pirmkārt, tiesību zinātnes izzušana agrīnajos viduslaikos, otrkārt, kristietības doktrīnas ietekme uz tiesību izpratni.

Līdz ar Romas impērijas kā organizētas valstiskas struktūras sairšanu degradējās ne tikai pieņemtā un ierastā likumdošanas kārtība, bet faktiski izzuda pati tiesību zinātne.

476. gadu pieņemts uzskatīt par Rietumromas impērijas pastāvēšanas beigu gadu, kad pēc kārtējās Romas iekarošanas no troņa tika gāzts pēdējais Romas imperators – deviņgadīgais Romuls Augustuls. Var uzskatīt, ka šis gads pieņemts vien ērtības labad, jo Romas impērijas centrālā vara šai laikā jau bija pilnībā izirusi. Šie notikumi izraisīja tā saucamo „barbaru tautu” plūšanu uz Vidusjūras reģionu, kurā bija maigāks klimats un kopumā attīstītāka sadzīves infrastruktūra (ceļi, ūdensvadi, tilti) un kuru vairs neaizsargāja organizēta armija. Tikko saira romiešu centralizētā impērijas vara, kļuva redzamas apspiestās un arhaiskās pakļauto teritoriju tradīcijas. Sociālie nemieri un bandītisms pārņēma plašas teritorijas. Jau 4. gs. laikā visu impērijas teritoriju pāršalca barbarisma vilnis.³⁵² Šo civilizāciju sadursmes rezultātā gāja bojā daudzi romiešu sasniegumi zinātnē, tai skaitā tiesību zinātnē. Pārstāja darboties skolas, un pāris paaudžu laikā lielākā daļa cilvēku vairs nemācēja ne lasīt, ne rakstīt.

Romiešu tiesības gan vēl tika lietotas Austrumromas impērijā (Bizantijā), kur imperatori Teodosijs II un Justiniāns pielika visas pūles, lai ne tikai saglabātu romiešu tiesības, bet arī veiktu to revīziju un sakārtošanu. Tomēr 530. un 540. gadā Vidusjūras reģionā plosījās mēra pandēmija, kuras rezultātā gāja bojā 20–50% attiecīgo reģionu iedzīvotāju.³⁵³ Tādējādi arī Bizantijas teritorijā romiešu tiesību lietpratēju skaits strauji samazinājās.

Minētie apstākļi noveda pie tā, ka romiešu tiesības lielā mērā tika pazaudētas un aizmirstas, un līdz ar tām izzuda arī tiesību zinātne un tiesībās specializējušies eksperti – juristi.

Viduslaikos izpratne par tiesībām, rakstītiem likumiem un likumdošanu būtiski mainījās. Viduslaikiem raksturīgā kristietības paradigma ietekmēja gan skatījumu uz tiesību saturu, gan uz likumdošanas procesu.

Antīko laiku likumi aprakstīja cilvēku kopīgo viedokli par kādu strīdīgu jautājumu, taču viduslaiku likumiem bija jāatspoguļo Dieva noteiktā kārtība virs zemes. Robežšķirtne starp

³⁵² Андерсон П. Переходы от античности к феодализму. Москва: Территория будущего, 2007, с. 111.

³⁵³ Sk.: Maas M. Age of Justinian. Cambridge University Press, 2005, p. 134.

tiesībām un teoloģiju kļuva nenoteikta un izplūdusi, ir sevišķi kanoniskajās tiesībās, kur reliģiski teksti tika uzlūkoti par tiesību avotiem. Cilvēks kā likumdevējs vairs nebija brīvs likuma satura veidotājs, labam likumam bija jāatbilst pasaulē noteiktajai lietu kārtībai, un tā nav atkarīga no cilvēku savstarpējās vienošanās.

Viduslaikos likumdošanas process nebija īpaši izstrādāts. Procesuāli reglamentēta likumdošana garantē, ka tiesību normas ir taisnīgas un atbilst vairākuma interesēm. Šādam mērķim grieķu un romiešu likumdošanas procesā bija paredzēti tādi elementi kā likumprojekta apspriešana īpašās komitejās un likumu publiska izsludināšana. Viduslaiku likumdošanā šādas procedūras netika uzskatītas par nepieciešamām. Likumu juridiskā kvalitāte neuztrauca nedz likumdevēju, nedz tiesību piemērotājus. Pretēji Romas un Bizantijas imperatoriem viduslaiku likumdevējiem nebija pretenziju uz absolūtu likumdošanas prerogatīvu, jo likumdošana netika uzskatīta par galveno valsts varas izpausmes formu.

Nekur Eiropā nepastāvēja likumdošanas process mūsdienu izpratnē, ne arī tādā izpratnē, kāda bija grieķiem vai romiešiem. Karaļi laiku pa laikam izdeva kaut ko līdzīgu pavēlēm ar likuma spēku. Dažkārt šīs pavēles ļoti līdzinājās tiesību aktam, tomēr tām pamatā bija gadījuma raksturs.³⁵⁴ Tādējādi salīdzinājumā ar romiešu tiesībām, kur bija gan izstrādāta mācība par tiesību avotiem, gan formāla likumdošanas sistēma, viduslaiku tiesību avotu analīze ir krietni sarežģītāka. Pēc viduslaiku valststiesiskās doktrīnas likumus formālā nozīmē varēja dot tikai pāvests un imperators, turpretī zemes kungu, pilsētu un citu korporāciju autonomās normas bija likumi tikai materiālajā nozīmē – t. s. statūti.³⁵⁵ Tomēr ar likumiem formālajā izpratnē nebija pietiekami, lai apmierinātu vajadzību pēc elementāra tiesiskā regulējuma. Tādēļ par tiesību avotiem uzskatīja un piemēroja ne tikai likumus formālajā izpratnē, bet arī likumus materiālā nozīmē, tādējādi aizvietojojot vakuumu, ko radīja formāla likuma neesamība.

Viduslaiku sabiedrību raksturo tiesību raibums: ne vien katra ļaužu kārtā – garīdznieki, muižnieki, pilsētnieki, zemnieki – dzīvoja savā tiesību pasaulē, bet arī dažādos valsts novados bieži vien bija spēkā dažādas tiesības.³⁵⁶ Eiropā vienlaikus atrodamas kanoniskās, feodālās, manorālās (lēņu muižas tiesības), pilsētu, karaļa un tirdzniecības tiesības.³⁵⁷ Katra tiesību sistēma atzina savus tiesību avotus, bieži vien tie savstarpēji pārklājās. Tomēr tas nenozīmē, ka viduslaiku tiesībām nebija nekādu kopīgu principu, struktūras vai kārtības.

Viduslaiku tiesību zinātnē izveidojās savdabīga tiesību hierarhija. Atšķirībā no mūsdienu tiesību teorijā izstrādātajām tiesību avotu hierarhijām vai normatīvo aktu hierarhijām, šīs tiesību

³⁵⁴ Balodis R. Baziņas tiesības. Rīga: Reliģijas Brīvības Asociācija, 2002, 55. lpp.

³⁵⁵ Švābe A. Latvju tiesību vēsture. Rīga: [b.i.], 1935, 7. lpp.

³⁵⁶ Švābe A. Vecākās zemnieku tiesības. Rīga: Latvijas skolotāju savienība, 1927, 10. lpp.

³⁵⁷ Eglītis V. Ievads Konstitūcijas teorijā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2006, 12. lpp.

hierarhijas mērķis nebija praktiska pielietojamība. Šī hierarhija pastāvēja, lai atspoguļotu pasaules kārtību un tiesības kā daļu, kas veido šo pasaules kārtību. Autoritatīvāko šādas hierarhijas aprakstu devis Akvīnas Toms darbā *Summa Theologica*.

Visaugstākā likumu forma ir mūžīgie likumi (*lex aeterna*). Akvīnas Toms secina: „Tagad ir skaidrs, ka pasauli pārvalda Dieva predestinācija un visa kosmiskā kārtība tiek radīta pēc Dieva Prāta.”³⁵⁸ Šajā laikā fizikas jeb dabas likumi netika nodalīti no sociālajām normām un likumiem juridiskā izpratnē. Tādējādi Dievs tika uzlūkots kā faktiskais likumdevējs, kura likumi veido visu cilvēkiem pazīstamo realitāti (dzīvei seko nāve, ziemei pavasaris utt.). Laicīgie likumdevēji nebija pilnīgi autonomi, tie bija pakļauti Dieva likumdošanai, tāpat kā ikviens cits.

Otrā likumu kategorija ir dabiskie likumi (*lex naturalis*). „Un mūžīgo likumu atspoguļošanās saprātīgā būtībā saucas dabiskie likumi.”³⁵⁹ Dabiskie likumi ir mūžīgo likumu atspoguļojums cilvēka saprātā, cilvēkam iespējamajā uztverē. Šie likumi ir nemainīgi, mūžīgi, un tiem ir saprāta raksturs, t. i., tie ir saprotami tikai saprātīgām būtnēm, kuri tos var iepazīt ar sava intelekta starpniecību.³⁶⁰ Dabiskajām tiesībām līdztekus pastāv Dieva tiesības (*lex Divina*). Akvīnas Toms raksta: „[...] cilvēks var radīt likumus par tām lietām, par kurām viņš var spriest. Bet cilvēks nav spējīgs spriest par iekšējām norisēm, kas ir apslēptas, bet tikai par ārējām lietām, kas parādās uz āru: un tomēr cilvēka tikumības izkopšanai ir nepieciešams rīkoties labi abos gadījumos. Tādējādi cilvēku likumi nevar pietiekami aptvert un vadīt iekšējās norises, un tādēļ ir svarīgi, ka šādam mērķim pastāv Dievišķās tiesības.”³⁶¹ Universitātēs tiek mācītas tiesības, kas tiek uzskatītas par racionālām, zinātniskām, universāli piemērojamām un autoritatīvām, proti, par dabiskajām tiesībām jeb *lex naturalis* un *lex Divina*. Tādējādi universitātēs mācītās romiešu tiesības, kanoniskās tiesības un vēlāk arī lēņa tiesības ieguva vispāršaistošu tiesību nozīmi, kas tika uzskatītas par piemērojamām un spēcīgām visā viduslaiku Eiropā.

Viszemākais statuss likumu hierarhijā ir cilvēku likumiem (*lex humana*) jeb pozitīvajiem likumiem. „Cilvēka prāts pats par sevi nevar būt lietu mērs, bet no dabas pārņemtie pamati ir noteikumi un mērs visai cilvēku darbībai.”³⁶² Pozitīvo likumu zemā vieta likumu hierarhijā pamatojas gan uz to profāno izcelsmi, gan arī uz juridiskās kvalitātes acīmredzamajiem trūkumiem. Zemes tiesības ar visiem *lex humana* piemītošajiem trūkumiem ir lokāla rakstura tiesību sistēma, kas spēcīgā kādā vēsturiski un etniski vienotā teritorijā. Šaubu un kolīziju gadījumā

³⁵⁸ St. Thomas Aquinas. *The Summa Theologica*. Christian Classics Ethereal Library, p. 2269. Pieejams: <http://www.ccel.org/ccel/aquinas/summa.html> (aplūkots 2013. gada 22. novembrī).

³⁵⁹ *Ibid.*

³⁶⁰ Богрош Ю. Фома Аквинский. Москва: Мысль, 1975, с. 126.

³⁶¹ St. Thomas Aquinas. *The Summa Theologica*. Christian Classics Ethereal Library, p. 2274. Pieejams: <http://www.ccel.org/ccel/aquinas/summa.html> (aplūkots 2013. gada 22. novembrī).

³⁶² St. Thomas Aquinas. *The Summa Theologica*. Christian Classics Ethereal Library, p. 2270. Pieejams: <http://www.ccel.org/a/aquinas/summa/hom.htm> (aplūkots 2005. gada 30. martā).

priekšroka dodama vispāršaistošo tiesību regulējumam, jo tam piemīt *lex naturalis* autoritāte un viduslaiku izpratnē objektīvi racionāls raksturs. Citiem vārdiem, vispārīgās tiesības principu līmenī noteica, kādām jābūt zemes tiesībām.

Viduslaiku tiesības nosacīti var iedalīt universālajās jeb vispārīgajās tiesībās un lokālajās jeb zemes tiesību sistēmās. Tas zināmā mērā atbilst Akvīnas Toma aprakstītajai tiesību hierarhijai: *lex naturalis* principu līmenī atbilst vispārīgajām tiesībām, savukārt *lex humana* – zemes tiesību sistēmai. Šo divu tiesību sistēmu mijiedarbība arī veido sarežģīto viduslaiku tiesību sistēmu, kurā vienlaikus pastāv vairākas, no vienas puses, autonomas, bet, no otras puses, saistītas tiesību sistēmas.

Turpmākā viduslaiku tiesību avotu analīze balstīta uz dalījumu vispārīgajā tiesību sistēmā un zemes tiesību sistēmā. Secīgi tiks aplūkoti šajās tiesību sistēmās atzītie tiesību avoti un to jaunrades kārtība, mēģinot identificēt šajās tiesību sistēmās deleģētās likumdošanas kārtībā izdota normatīvā akta pazīmju kopumu.

3.2. Deleģētās likumdošanas pazīmes vispārīgās tiesību sistēmas tiesību avotos

Romiešu tiesības viduslaikos pieskaitāmas pie tā saucamās vispārīgās tiesību sistēmas, tas ir, pie tiesību pamatprincipiem un vadlīnijām, kas bija spēkā visā kristīgajā Eiropas daļā. Romiešu tiesību daudzslāņainā recepcija un romiešu tiesību studijas viduslaiku universitātēs ir priekšnoteikums romāņu-ģermāņu tiesību loka izveidošanai. Kā jau iepriekš secināts, romiešu tiesībās bija pazīstams deleģētās likumdošanas institūts. Tas liek pieņemt, ka deleģētās likumdošanas institūts romiešu tiesību recepcijas ceļā tika ieviests viduslaiku tiesību sistēmās un tādējādi ir saglabājies līdz mūsdienām.

Romiešu tiesību jēdzienam viduslaikos iespējamās divas izpratnes. Saskaņā ar pirmo romiešu tiesības ir paražu tiesības, kas fragmentāri saglabājās spēkā bijušajās Romas impērijas teritorijās. Romiešu tiesību kodifikācijas, tai skaitā Teodosija un Justiniāna kodeksi, likuma spēku ieguva pēc tam, kad Romas impērija jau bija sadalīta. Bizantijas imperatori pūlējās, lai šīs kodifikācijas iegūtu spēku arī Rietumromas impērijā (mūsdienu Itālijas, Francijas un Spānijas teritorijās), taču to bija grūti panākt, jo centrālā vara Rietumromas impērijas daļā bija sairusi un valsts administrācija degradēta. Tādējādi romiešu tiesību kodifikācijas sasniegumus 5. gs. pamatā baudīja Bizantijas jeb Austrumromas impērijas teritorijā (mūsdienās – Grieķija, Rumānija, Bulgārija, Turcija, Ēģipte, Sīrija, Jordānija u. c.). Romiešu tiesības, kas bija spēkā Rietumromas impērijas bijušajās teritorijās, arī pēc tās sabrukuma palēnām tika recīpētas tieši piemērojamās tiesību normās, tā saucamajās *leges barbarorum*, no kā pamazām sāka veidoties zemes tiesību sistēma.

Savukārt *ius civile* jeb romiešu tiesības ir tiesību doktrīna, kas Eiropas universitātēs izveidojās tikai 12. gs. sākumā un kas balstījās uz *Corpus Iuris Civilis* sholastisku pētniecību. Tātad laiku, kad *Corpus Iuris Civilis* formāli stājās spēkā, un laiku, kad to sāka studēt universitātēs, šķir aptuveni astoņsimt gadu, kuru laikā Eiropā radikāli mainījās tiesību izpratne. Tiesību zinātnes attīstība universitātēs gan nenozīmē, ka jaunākās zinātniskās atziņas būtu pārnestas uz likumdošanas praksi. Universitātēs nepasniedza „praktiskās tiesības”. Profesori mācīja metodes, kas ļauj izveidot no satura viedokļa visticamākās tiesību normas, kuras ir vispilnīgākajā saskaņā ar morāli un rada labvēlīgus priekšnosacījumus sabiedrības dzīvei. Universitātēs mācītās tiesības aprakstīja sabiedrības sociālo modeli, studijas nebija balstītas uz tiesu kāzusu analīzi, un pilnībā netika pētītas procesuālās tiesības, pierādījumi, spriedumu izpilde. No zinātnes viedokļa uzmanība tika pievērsta tiesību saistībai ar filosofiju, teoloģiju, reliģiju.³⁶³

³⁶³ Давид Р., Жоффре-Спинози К. Основные правовые системы современности. Москва: Международные отношения, 2009, с. 41.

„Praktiskās tiesības” jeb zemes tiesību sistēmu kanonisko tiesību profesori nosauca par „pozitīvajām tiesībām” – *ius positivum*³⁶⁴, lai uzsvērtu to atšķirību no universitātēs izkoptajām *ius commune*. Tādējādi pastāvēja būtisks pārrāvums starp tiesību zinātņi un tiesību praksi. Kaut gan universitātēs studējušie juristi bieži vien kļuva par karaļu un imperatoru konsultantiem, tiesību zinātne netika uzlūkota kā tāda, kuras mērķis būtu mainīt tiesisko realitāti un pozitīvās tiesības.

Lai gan *ius civile* universitātēs padziļināti sāka studēt tikai 12. gs., fragmentāras zināšanas par romiešu tiesībām bijušajās Romas impērijas teritorijās bija saglabājušās.

„Galvenais romiešu tiesību avots Eiropā ārpus Itālijas bija Seviljas Izidora (*Isidorus Hispalensis*, ap 560–636) enciklopēdiskais darbs *Etymologiae*, kas sastādīts 6. gs. 20. gados.”³⁶⁵ Šis darbs iezīmē pavisam jaunu pieeju tiesību avotu sistēmā, un to var uzskatīt par pirmo nozīmīgāko darbu, kurā romiešu tiesību doktrīna iegūst viduslaiku tiesību doktrīnai raksturīgās iezīmes. 7. gs. vēl nebija izveidojusies neviena cita romiešu tiesību sistēmai līdzvērtīga sistēma, tādējādi, ja vispār tika aplūkots tiesību jautājums, tad romiešu tiesību zinātnei, lai arī cik fragmentāras zināšanas par to būtu saglabājušās, nebija nekādas līdzvērtīgas alternatīvas.

Minētais darbs ir veltīts nevis jurisprudencē vai tieši romiešu tiesībām, bet gan vārdu nozīmju skaidrošanai. Tiesību jautājumiem Izidors veltījis tikai vienu no divdesmit savā enciklopēdiskajā darbā iekļautajām grāmatām.³⁶⁶ Tiek uzskatīts, ka *Etymologiae* V grāmatas avoti ir Gaja darbs „Institūcijas” un tā fragmenti *Lex Romana Visigothorum* un romiešu jurista Salvija Juliāna (*Salvius Julianus*, 110.–170.) darbs „Digesta” (*Digesta*).³⁶⁷ Svarīgi, ka *Etymologiae* V grāmata sagatavota, neizmantojot nevienu no *Corpus Iuris Civilis* daļām.

Seviljas Izidors grāmatas ievaddaļā skaidro, ka pastāv divu veidu likumi – dievišķie likumi un cilvēku likumi: dievišķie likumi ir balstīti uz dabu, cilvēku likumi – uz paražām.³⁶⁸ Tā kā par Dieva likumiem nebija rakstījis nedz Gajs, nedz Salvijus Juliāns, jāsecina, ka Seviljas Izidors ir antīko autoru darbus adaptējis atbilstoši tolaik vadošajai kristietības morālei un doktrīnai. Seviljas Izidors nebija jurists, un *Etymologiae* mērķis bija nevis radīt noteiktu, jaunu tiesību izpratni, bet gan skaidrot jēdzienu nozīmi. Tādēļ domājams, ka Seviljas Izidors ir tikai fiksējis atzīto tiesību izpratni. Saskaņā ar to Romas pagānisko juristu atziņas ir vērtīgas, bet kristīgajai tradīcijai ideoloģiski neatbilstošas un attiecīgi pārinterpretējamas. Zīmīgi, ka jau 7. gs. sākumā bija nostiprinājusies ideja par dievišķā un laicīgā likumdevēja kopā pastāvēšanu. Šī doma pavada visu

³⁶⁴ Crossing Boundaries at Medieval Universities. Ed. by S. E. Young. Boston: Brill, 2011, p. 228.

³⁶⁵ Stein P. Roman Law in European History. Cambridge University Press, 2004, p. 42.

³⁶⁶ Isidore of Seville Etymologies. Cambridge University Press, 2006, p. vii.

³⁶⁷ Introduction. The Sources of Etimologiae. In: Isidore of Seville Etymologies. Cambridge University Press, 2006, p. 36.

³⁶⁸ Etimologiae (5; 2; 1). In: Isidore of Seville Etymologies. Cambridge University Press, 2006, p. 117.

viduslaiku tiesību doktrīnu, un astoņsimt gadus vēlāk to izvērsti un autoritatīvi apraksta Akvīnas Toms.

Līdzīgi kā Gaja darbā „Institūcijas”, Seviljas Izidors nosauc visus atzītos tiesību avotus un skaidro katra tiesību avota dabu. Lielākā daļa uzskaitīto tiesību avotu ir vēsturiski, jo *Etymologiae* rakstīšanas laikā 6. gs. trešajā gadu desmitā vairs nepastāvēja institūcijas, kas agrāk apstiprināja šādas tiesības. *Etymologiae* izskaidroti gan plebiscīta lēmumi (*quid scita plebium*), gan senāta dekrēti (*quid senatusconsultum*), gan juristu viedokļi (*quid responsa prudentium*). Skaidrota arī pavēle un edikts (*quid constitutio et edictum*). Seviljas Izidors ediktus skaidro šādi: „Pavēle (*constitutio*) vai edikts (*edictum*) ir tas, ko karalis vai imperators pavēl (*constituere*) vai nolemj (*edicere*).”³⁶⁹ Gaja „Institūcijās” edikti skaidroti kā amatpersonu izdoti tiesību akti ar normatīvu raksturu. Seviljas Izidora ediktu skaidrojums nav pārņemts no Gaja „Institūcijām”. Var pieņemt, ka šāda romiešu jurisprudences klasiskā laikmeta ediktu izpratnes pārinterpretācija ir notikusi vēlāko romiešu tiesību kodifikācijas ietekmē, kad prētori ediktus vairs neizdeva un tie tika inkorporēti imperatoru ediktos. Tomēr, ja Seviljas Izidors būtu nepastarpināti studējis Teodosija vai Justiniāna kodeksus, viņš pārņemtu arī šo kodeksu tiesību avotu uzskatījumu un neminētu savā darbā nedz plebiscīta lēmumus, nedz senāta dekrētus.

Seviljas Izidora sniegtās liecības par tiesību izpratni 7. gs. vidū liek izdarīt vairākus secinājumus. Pirmkārt, šajā laikā *Corpus Iuris Civilis* ārpus teritorijām, kurās tas bija formāli spēkā esošais likums, nebija zināms pat izglītoto cilvēku slānim, pie kura neapšaubāmi piederēja Seviljas Izidors. Otrkārt, acīm redzami, ka četrsimt gadu laikā kopš Gaja „Institūciju” sarakstīšanas būtiski bija mainījusies pati pamatzpratne par likumdošanas funkciju. Likumdošanas funkcija pēc visiem Dieva un dabas likumiem piekrita imperatoram vai karalim. Treškārt, pat ja tieši *Etymologiae*, nevis *Corpus Iuris Civilis* kļuva par centrālo romiešu tiesību recepcijas avotu, šajā darbā vairs nav redzams tas, ka saskaņā ar klasisko romiešu tiesību avotu mācību normatīvos aktus ar zināmiem nosacījumiem un aprobežojumiem varēja radīt ne tikai pats likumdevējs, bet arī iecelta amatpersona. Izpratne par vispāršaistošu tiesību priekšrakstu radīšanu bija neatgriezeniski mainījusies. Zināšanas par maģistrātu izdotajiem ediktiem 7. gs. bija pagaisušas.

Lai gan *Etymologiae* ir viens no ietekmīgākajiem tekstiem viduslaiku Eiropā, kura noraksti saglabājušies līdz pat mūsdienām vismaz 1000 kopijās, kas ap 8. gs. bija pieejamas ikvienā Eiropas kultūras centrā,³⁷⁰ Seviljas Izidora *Etymologiae* nekļuva par centrālo romiešu tiesību recepcijas avotu. Iespējams, tādēļ, ka darbs kopumā nav veltīts jurisprudences un jurisprudences

³⁶⁹ *Etymologiae* (5; 8). In: Isidore of Seville *Etymologies*. Cambridge University Press, 2006, p. 118.

³⁷⁰ *The Influence of Etymologiae*. In: Isidore of Seville *Etymologies*. Cambridge University Press, 2006, p. 24.

problēmām, bet gan vārdu nozīmes (etimoloģijas) skaidrošanai. Iespējams, arī tāpēc, ka romiešu tiesības šeit nav pasniegtas to autentiskajā variantā, bet acīmredzami adaptētas kristiešu pasaules uztverei. Tomēr visticamākais iemesls ir tas, ka 7. gs. sākumā nebija nedz intereses, nedz praktiskas vajadzības domāt par jurisprudenci kā zinātņi, nedz arī īpaši daudz mācītu juristu, kas to varētu darīt. Jurisprudences kā zinātnes atdzimšana sākās tikai piecus gadsimtus pēc *Etymologiae* izdošanas.

Jurisprudences atdzimšana Eiropas universitātēs liek izvirzīt divus pieņēmumus. Pirmkārt, romiešu tiesības tika studētas tādā veidā un formā, kāda romiešu tiesībām bija to vispilnīgākās attīstības laikā, tā saucamajā „klasiskajā periodā” 1. un 2. gs. mūsu ērā. Otrkārt, šāda romiešu tiesību recepcija viduslaiku tiesību zinātniekiem deva zināšanas par prētoru ediktiem, un tādējādi viduslaiku tiesībās tika recipēts papildinošās deleģētās likumdošanas institūts.

Romiešu civiltiesības 12.–13. gs. Itālijā atkal sāka studēt zinātniskā līmenī. Tam bija divi priekšnoteikumi. Pirmkārt, Ravennā un Pāvijā 11. gs. pirmajā pusē atradās *Corpus Iuris Civilis* manuskriptu daļas³⁷¹, kas ilgi bija nodotas aizmirstībai. Otrkārt, Boloņā 1088. gadā tika nodibināta universitāte,³⁷² un izveidojās centrs, kurā tika uzsākta *Corpus Iuris Civilis* fragmentu pētniecība un apkopošana. Boloņas Universitātē sākotnēji varēja apgūt tikai tiesības, un tā kļuva par jurisprudences pasaules centru.³⁷³ Faktiski uzreiz pēc Universitātes nodibināšanas tajā nonāca „Digestu” jeb „Pandektu” noraksti, un Irnerijs (*Irnerius*, 1050–1125) izveidoja pirmo glosatoru skolu tiesību studijām.³⁷⁴

Glosatoru darbs galvenokārt balstījās uz tā saucamo sholastisko metodi, kas paredzēja teksta rūpīgu gramatisku analīzi un iekšējo pretrunu novēršanu.³⁷⁵ Tā kā antīkajiem autoriem tika piešķirta neapšaubāma autoritāte (patiesība) un viduslaiku zinātne pamatā balstījās uz antīko tekstu atklāšanu un studēšanu,³⁷⁶ tad glosatoru uzdevums bija padarīt šos tekstus savstarpēji saskaņotus un terminoloģiski vienotus. Interpretācijai glosās nebija vietas, jo tas nozīmētu pilnīgi jauna satura ienešanu komentējamajā tekstā. Justiniāna apstiprinātajiem likumu tekstiem tika piešķirta gandrīz bībeliska autoritāte. Pastāvēja viedoklis, ka *Corpus Iuris Civilis* ir pilnīgs un izsmelošs, tajā ir atrodama atbilde uz jebkuru tiesību jautājumu.³⁷⁷ Tādējādi *Corpus Iuris Civilis* tika padarīts par vienīgo romiešu tiesību avotu, ko studēja un mācīja universitātēs. Šādu loģiku noteica kodeksa statuss un forma, pats kodekss apgalvoja, ka tajā ir savākts un savstarpēji

³⁷¹ Radding C. M., Ciaralli A. *The Corpus Iuris Civilis in Middle Ages*. Boston: Brill, 2007, p. 78.

³⁷² Università di Bologna. Pieejams: <http://www.eng.unibo.it/PortaleEn/University/Our+History/default.htm> (aplūkots 2013. gada 7. septembrī).

³⁷³ Le Goff Jaques. *The Birth of Europe*. Blackwell Publishing, 2005, p. 11.

³⁷⁴ *Ibid.*, p. 201.

³⁷⁵ Аннерс Э. *История европейского право*. Москва: Наука, 1996, с. 160.

³⁷⁶ Osipova S. *Viduslaiku tiesību spogulis*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2004, 238. lpp.

³⁷⁷ Stein P. *Roman Law in European History*. Cambridge University Press, 2004, p. 46.

saskaņots viss labais un vērtīgais, kas romiešu tiesībās bija. Turklāt iepretim *Corpus Iuris Civilis* citu romiešu tiesību zinātnieku darbi bija pagāniski, jo tos nebija atzinuši kristīgie imperatori. Barbariskajos likumos recipētās romiešu tiesības romiešu tiesību studijās netika izmantotas, kaut gan arī no tām neapšaubāmi varētu gūt izpratni par romiešu tiesībām. Līdz ar to var apgalvot, ka romiešu studijām viduslaiku universitātes no mūsdienu skatpunkta bija visai selektīvs raksturs, uzmanība tika pievērsta tikai autoritatīvajam kodeksa tekstam, atstājot novārtā pārējos romiešu tiesību avotus.

No visām *Corpus Iuris Civilis* daļām vislielāko ievērību izpelnījās „Digestas”. Gan Boloņā, gan citās universitātes galvenā uzmanība tika pievērsta „Digestu” studēšanai.³⁷⁸ Tā kā viss *Corpus Iuris Civilis* teksts netika atrasts vienlaikus, to nācās rekonstruēt no dažādos klosteros un pilsētās atrastajiem fragmentiem, lai izveidotu sākotnējo tekstu. Viens no glosatoru galvenajiem uzdevumiem bija rekonstruēt „Digestas”.³⁷⁹

Par glosatoru skolas lielāko sasniegumu tiek uzskatīts Akursija (*Accursius*, 1185–1263) darbs *Glossa Ordinaria*, kas nāca klajā aptuveni 1250. gadā. Tajā ir apkopoti un sistemātiski sakārtoti visi iepriekšējie glosatoru darbi.³⁸⁰ Autoritātes ziņā tas sasniedza klasiskās romiešu jurisprudences ievērojamāko juristu darbus, un tika uzskatīts – ja Akursija glosa kādas tiesības neatzīst, tad arī tiesa šādu tiesību neatzīst (*Quod non adgnovit glossa, non adgnoscit curia*).³⁸¹ Akursija glosa aptver tikai tās glosas, kas izteiktas pie *Corpus Iuris Civilis* normām.³⁸² Tādējādi ikviens cits romiešu tiesību avots no romiešu tiesību „autoritatīvā korpusa” tiek pilnīgi izslēgts.

Šāda selektīva pieeja romiešu tiesību avotu studijām radīja mānīgu priekšstatu, ka romiešu tiesības ir „atdzimušas visā to pilnībā” un, glosatoru papildus apstrādātas, ieguvušas saturiski saskaņotu, pilnīgāku veidolu. Lai gan *Corpus Iuris Civilis* ir iestrādāti visu Romas vēstures periodu tiesību akti, jāatgādina, ka pats šis kodekss ir attiecināms uz laika posmu, kad romiešu tiesības piedzīvoja pagrimumu, savukārt valsts administratīvā sistēma – pilnīgu sairšanu. *Corpus Iuris Civilis* nav radīts romiešu tiesību klasiskajā periodā, un vienīgi ar Justiniāna paša atzinumu tas ieguva vispilnīgākā romiešu tiesību avota statusu.

Glosatoriem nebija iespējams iepazīt romiešu tiesībās esošo deleģētās likumdošanas kārtību, kura tieši viduslaiku decentralizētās politiskās iekārtas apstākļos varētu izrādīties visai veiksmīga juridiskās skaidrības un tiesiskās kārtības nodrošināšanai.

³⁷⁸ Kelly J. M. *A Short History of Western Legal Theory*. Calderon Press, 1992, p. 121.

³⁷⁹ Legal glossator: Encyclopaedia Britannica. Pieejams: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/334856/legal-glossator> (aplūkots 2013. gada 8. augustā).

³⁸⁰ Аннерс Э. История европейского право. Москва: Наука, 1996, с. 162.

³⁸¹ Kelly J. M. *A Short History of Western Legal Theory*. Calderon Press, 1992, p. 123.

³⁸² Sk.: *Codex Iuris Civilis Iustiniani* (Band 1): *Tomus Hic Primus Digestum Vetus continet*. Lyon, 1627. Pieejams: <http://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/justinian1627bd1/0001?sid=9b1fa131fd881f9ccb0a5cad7ae1ef0b> (aplūkots 2013. gada 9. septembrī).

Pirmkārt, glosatori pievērsās vienīgi *Corpus Iuris Civilis* tekstam un tādu tekstu kā Mūžīgais edikts, visticamāk, nepētītu, pat ja tas būtu viņu rīcībā. Arī Gaja „Institūcijas” tika no jauna atklātas tikai 1816. gadā³⁸³, lai arī, nenoliedzami, teksta noraksts bija saglabājies no viduslaikiem. Tātad citi romiešu tiesību iespējamie izziņas avoti tika apzināti apieti.

Otrkārt, *Corpus Iuris Civilis*, lai arī saturēja tiesību normas, kas pārņemtas no prētoru ediktiem, pasniedza šīs teksta daļas kā imperatora izdotu likumu, un likuma statuss bija arī kodeksā iekļautajiem juristu viedokļiem. Kaut gan kodeksa teksta saturs bija dažādas izcelsmes, formāli tam piemita likuma statuss. Tiesību avotu uzskaitījumā *Corpus Iuris Civilis* aprobežojās ar imperatora likumu un tikai nelielu vietu ierādīja juristu viedokļiem (tiesību doktrīnai), izslēdzot tādas tiesību avotus, kas radīti deleģētās likumdošanas ceļā, kā arī visai stingri aizliedzot jebkādu jaunu tiesību saturu radīt interpretācijas ceļā. Likums un doktrīna kļuva par vienīgajiem atzītajiem tiesību avotiem. Stingrais interpretācijas aizliegums jāuzsver kā sevišķs apstāklis, kas pašā saknē padara neiespējamu papildinātās deleģētās likumdošanas ideju. Interpretācija, kas pieļauj jauna satura ienešanu autoritatīvā tekstā, ir pretrunā ar pašu viduslaiku sholastisko zinātnes metodi.

Treškārt, deleģētās likumdošanas ideja bija pretrunā ar laikmeta vadošo politisko doktrīnu. Romiešiem deleģētās likumdošanas institūts radās laikā, kad izveidojās republika, savukārt deleģētās likumdošanas prakses beigas ir saistāmas ar republikāniskās iekārtas elementu galīgu sairšanu. Līdz ar vienpersoniskas imperatora varas nostiprināšanos deleģētā likumdošana izzuda. Tātad deleģētā likumdošana veiksmīgi funkcionēja laikā, kad likumdošanas vara piederēja pilsoņu kopumam vai to pārstāvniecības institūcijām.

Ceturtkārt, papildinošā deleģētā likumdošana veidojās, lai sniegtu precīzāku pielietojumu un skaidrojumus augstas abstrakcijas pakāpes likuma tekstam. Viduslaiku tiesības bija kazuistiskas. Šīm tiesību normām nebija nepieciešami skaidrojoši papildinājumi.

Iepriekš minētie apsvērumi pamato, kāpēc romiešu tiesību recepcija apgāja papildinošās deleģētās likumdošanas institūtu un kāpēc tas nekļuva pazīstams viduslaiku universitātēs mācītajās tiesībās.

Var uzskatīt, ka 13. gs. vidū Eiropā atkal bija izveidojusies jurisprudences kā zinātne, kas balstījās uz romiešu tiesību saturu un tradīcijām un pacēla romiešu tiesības jaunā, saturiski vienotā un viduslaiku cilvēkam izprotamākā pakāpē. Situācijā, kad nebija organizēta un strukturēta valsts aparāta, vienīgi universitāšu zinātnieki spēja aptvert un sistematizēt liela apjoma faktoloģisko materiālu.³⁸⁴ Jaunā romiešu tiesību sistēma atzina divus tiesību avotus – likumu, kuru varēja izdot Dieva izvēlēts likumdevējs, un tiesību doktrīnu, pie kuras lielā mērā

³⁸³ Švābe A. Latvju tiesību vēsture. Rīga: A. Gulbja grāmatu spiestuve, 1935, 7. lpp.

³⁸⁴ Grossi P. A History of European Law. Willey – Blackwell, 2010, p. 25.

pieskaitāms gan pats *Corpus Iuris Civilis*, gan ar to saistītie glosatoru darbi. Uz šiem pamatiem sāka veidoties tālākā tiesību zinātne.

Nākamā vispārīgo tiesību sistēmas daļa ir kanoniskās tiesības. Kanonisko tiesību teorētiskie pamati tika izstrādāti Boloņas Universitātē un citās universitātēs, un tās lielā mērā balstījās uz *ius civile* principiem. Arī kanoniskās tiesības bija vērstas uz Katoļu baznīcas doktrīnas izstrādi, tomēr kanoniskajām tiesībām papildus minētajam bija arī praktiskāki mērķi. Šīs tiesības bija paredzētas baznīcas pārvaldei. Katoļu baznīcas struktūra 12. un 13. gs. bija visai komplicēta un savā sarežģītības pakāpē visnotaļ pielīdzināma Romas republikas pārvaldei. Tāpēc var pieņemt: ja Romas republikā radās praktiska nepieciešamība pēc maģistrātu tiesību aktiem, arī kanoniskajās tiesībās varēja rasties praktiska nepieciešamība pēc deleģētās likumdošanas kārtībā izdotiem normatīvajiem aktiem.

Mūsdienās kanoniskās tiesības drīzāk var uzskatīt par baznīcas iekšējiem noteikumiem, nevis par tiesībām tradicionālajā izpratnē. Toties viduslaikos, kad kristīgā baznīca Rietumeiropā bija neatņemama valsts sastāvdaļa un dažādā nozīmē tika nostādīta augstāk par laicīgo varu valstī, kanoniskās tiesības veidoja nozīmīgu valsts tiesību sistēmas sastāvdaļu, kas ietekmēja vispārīgo Rietumeiropas tiesību evolūciju.³⁸⁵

Kanoniskās tiesības sākotnēji radās kā alternatīva zemes tiesībām. Formāls iemesls tam ir Romas patriarhu pretenzijas uz politisko varu Eiropā. 494. gadā rakstītajā vēstulē Austrumromas imperatoram Anastasijam (*Flavius Anastasius Augustus*, 430–518) pāvests Gelāsijus I (*Gealsuius*, ?–496) izteica domu, ka pasauli pārvalda divi varas avoti – *sacerdotium* un *imperium*, proti, pāvests valda pār garīgajām lietām, imperators – pār laicīgajām lietām, bet abas ir pakļautas Mūsu Kungam Jēzum Kristum.³⁸⁶ Ar šo brīdi tiek likts pamats tā saucamajai „divu zobenu” doktrīnai, kas nozīmē, ka faktiski politiskā vara pieder pāvestam pār visām kristīgajām zemēm un karaļiem pār viņu pārvaldītajām zemēm.

Lai varētu īstenot efektīvu pārvaldi, Katoļu baznīca 494. gadā sāka veidot savu tiesību sistēmu, kas balstījās uz baznīcas koncilu lēmumiem, Bībeles tekstu un pāvesta dekretālijām. Lai šie dažādie tiesību akti galu galā izveidotu vienotu tiesību sistēmu, baznīcas juristiem bija jāiemācās veidot vispārīgas tiesību kategorijas, kā tas bija romiešu tiesībās.³⁸⁷ Tas nozīmē, ka, atšķirībā no barbaru karaļiem, pāvesti tieši tiesības uzskatīja par instrumentu, kas ļauj veidot centralizētu pārvaldi ar efektīvu administrāciju.

³⁸⁵ Blūzma V. Romas valsts tiesības un kanoniskās tiesības viduslaikos. Rīga: Ekonomikas un kultūras augstskola, 2002, 42. lpp.

³⁸⁶ Stein P. Roman Law in European History. Cambridge University Press, 2004, p. 30.

³⁸⁷ Ibid.

12. gs. sākumā Graciāns Boloņas Universitātē sāka mācīt kanoniskās tiesības, un šī disciplīna ātri kļuva par tiesību studiju sastāvdaļu – kanoniskās tiesības drīz vien pievienojās civiltiesībām kā mācību priekšmets. Kanonisko tiesību speciālisti šajā laikā universitātēs parasti ieguva jurista grādu, bet nereti abus – gan kanonisko tiesību, gan civiltiesību grādu.³⁸⁸ 12. gs. septītajā desmitgadē civiltiesību juristiem bija jāatzīst kanoniskās tiesības par paralēlu tiesību zinātņu disciplīnu.³⁸⁹ 13. gs. sākumā romiešu un kanonisko tiesību profesori izveidoja kopīgu jurisprudenci, ko sauca *Ius comunne*.³⁹⁰

Iesākumā kanoniskajām tiesībām salīdzinājumā ar romiešu tiesībām bija redzams trūkums – tām nebija autoritatīva tekstu korpusa pretstatā *Corpus Iuris Civilis* civiltiesībās. Kanoniskajās tiesībās tajā laikā pastāvēja plašs dažādu nesaistītu tekstu klāsts – Bībeles fragmenti, baznīcas koncilu lēmumi, baznīctēvu viedokļi, pāvesta dekretālijas, romiešu tiesību fragmenti.³⁹¹ Šādos apstākļos nevarēja pastāvēt noteikta kanonisko tiesību avotu mācība, kurā būtu skaidrota katra tiesību avota nozīme un izcelsme.

Tomēr arī kanoniskās tiesības 12. gs. vidū ieguva autoritatīvu kanonisko tiesību kodeksu. Tas ir ap 1140. gadu klajā nākušais Graciāna darbs *Concordia discordantium canonum* jeb *Decretum*. Graciāna mērķis bija apvienot vienā saskaņotā kopumā visus kanonisko tiesību avotus un izskaidrot to savstarpējās pretrunas. *Decretum* aptver gan baznīctēvu rakstus, gan pāvestu vēstules un dekretālijas, gan kanonus un citus avotus.³⁹² Lai visus šos tekstus padarītu savstarpēji saturiski saskaņotus un saprotamus, Graciānam nācās izmantot romiešu tiesībās esošās doktrīnas, principus un tiesību normas.³⁹³ Šāds kanonisko tiesību satura un romiešu tiesību metodes apvienojums bija tik veiksmīgs, ka radīja pamatu kanonisko tiesību kā zinātnes tālākai attīstībai, savukārt pats *Decretum* ietilpa Katoļu baznīcas oficiālajā likumu kodeksā līdz pat 1917. gadam.³⁹⁴

Līdzīgi kā Gaja „Institūcijas”, *Corpus Iuris Civilis* vai *Etymologiae*, arī Graciāna *Decretum* skaidrojums par tiesībām sāks ar tiesību avotu un tiesību nozaru iztīrāšanu. „*Ius* (tiesības) ir vispārīgs jēdziens. [...] *Ius* sastāv no likumiem un no paražām.”³⁹⁵ Likums ir rakstveida akts,

³⁸⁸ Crossing Boundaries at Medieval Universities. Ed. by S. E. Young. Boston: Brill, 2011, p. 259.

³⁸⁹ Stein P. Roman Law in European History. Cambridge University Press, 2004, p. 50.

³⁹⁰ The History of Medieval Canon Law in the Classical Period, 1140–1234. Ed. by W. Hartman, K. Pennington. Washington: The Catholic University of America Press, 2008, p. vii.

³⁹¹ Stein P. Roman Law in European History. Cambridge University Press, 2004, p. 49.

³⁹² Christensen K. Introduction. In: Gratian The Treatise on Laws (Decretum DD. 1–12). Washington: The Catholic University of America Press, 2003, p. XIII.

³⁹³ The History of Medieval Canon Law in the Classical Period, 1140–1234. Ed. by W. Hartman, K. Pennington. Washington: The Catholic University of America Press, 2008, p. vii.

³⁹⁴ Christensen K. Introduction. In: Gratian The Treatise on Laws (Decretum DD. 1–12). Washington: The Catholic University of America Press, 2003, p. IIX.

³⁹⁵ Decretum 1.1.2. In: Gratian The Treatise on Laws (Decretum DD. 1–12). Washington: The Catholic University of America Press, 2003, p. 4.

savukārt paražas ir kādā vietā ar ieradumu noteikts likums, kas ir spēkā tad, ja nav rakstīta likuma.³⁹⁶ Likumus Graciāns iedala kvirītu likumos un kanonos. Graciāna dalījuma redzams, ka kanoni, tāpat kā laicīgie likumi mūsdienu izpratnē, ir normatīvais akts.

Faktiski visus kanonisko tiesību avotus Graciāns sauc par kanoniem. „Kanoni ir pāvestu dekretālijas un baznīcas koncilu lēmumi. Daži baznīcas koncili ir vispārīgie, daži provinciālie. Daži provinciālie koncili ir noturēti pāvesta uzdevumā, tas ir, ar pāvesta legāta piedalīšanos, daži – ar vietējo patriarhu un metropolītu ziņu.”³⁹⁷ „No otras puses, ir arī daži privāti baznīcas un laicīgie likumi, saukti par privilēģijām”.³⁹⁸ Kā skaidrots glosās pie šī Graciāna paragrāfa³⁹⁹, Graciāns šeit ir kategorizējis baznīcas tiesību avotus, izdalot pāvesta dekretālijas, vispārīgo baznīcas koncilu lēmumus un provinciālo baznīcas koncilu lēmumus.

Šāds ir autoritatīvs kanonisko tiesību avotu uzskaitījums 12. gs. un vēlākajos gadsimtos. Mūsdienu autori sniedz mazliet izvērstāku kanonisko tiesību avotu uzskaitījumu, kā arī ievieš noteiktu avotu kategorizāciju, jo tie visi pēc savas normatīvās dabas nav viendabīgi. Mūsdienu zinātniskajā literatūrā skaidrots, ka kanonisko tiesību avotus var iedalīt ticības avotos un administratīvajos avotos. Pirmajā grupā ietilpst Bībele, apustuļu raksti, svēto un mocekļu dzīvesstāsti. Otrajā grupā ietilpst kanoni, baznīcas koncilu lēmumi, bīskapu lēmumi, laicīgie likumi.⁴⁰⁰

Vērtējot visu minēto kanonisko tiesību avotu jaunrades procedūru, nenoliedzami, daļa no tiem vispār nav radīti tiesību jaunrades procedūrā, un tiem nav nekādu normatīvā akta pazīmju. Pie šiem kanonisko tiesību avotiem ir pieskaitāmi tādi avoti kā Bībele, apustuļu raksti, svēto un mocekļu dzīvesstāsti, tā saucamo baznīctēvu raksti u. c. Nevar noliegt, ka daži no šiem tiesību avotiem viduslaiku doktrīnas skatījumā tiktu uzlūkoti kā paša Dieva noteikti tiesību avoti, kuru radīšanā cilvēks ir tikai pastarpinājums. Jāatceras, ka viduslaiku doktrīnā arī Dievs tiešā veidā var būt likumdevējs. Tomēr mūsdienu tiesību avotu mācības kontekstā tos kā tiesību avotus drīzāk būtu adekvāti pielīdzināt doktrīnai. Tos nevar pielīdzināt normatīvajam aktam, tādēļ tālāka šo tiesību avotu analīze nav nepieciešama, jo šiem tiesību avotiem nevar būt deleģētās likumdošanas pazīmes.

³⁹⁶ Decretum 1.1.3.; Decretum 1.1.4. In: Gratian The Treatise on Laws (Decretum DD. 1–12). Washington: The Catholic University of America Press, 2003, pp. 4, 5.

³⁹⁷ Decretum 3.2.1. In: Gratian The Treatise on Laws (Decretum DD. 1–12). Washington: The Catholic University of America Press, 2003, p. 11.

³⁹⁸ Decretum 3.2.2. In: Gratian The Treatise on Laws (Decretum DD. 1–12). Washington: The Catholic University of America Press, 2003, p. 11.

³⁹⁹ Decretum 3.2.2. In: Gratian The Treatise on Laws (Decretum DD. 1–12). Washington: The Catholic University of America Press, 2003, p. 11.

⁴⁰⁰ Robinson O. F., Ferragus T. D., Gordon W. M. European Legal History. Oxford University Press, 2010, p. 5.

Galvenais kanonisko tiesību avots ir kanons. Graciāns skaidro, ka „kanons ir grieķu vārds tam, kas latīniski ir noteikums. Noteikums tas ir tāpēc, ka vienmēr ved uz labu un prom no tā, kas ir slikts”.⁴⁰¹ Galvenie kanonu likumdevēji Katoļu baznīcā ir sinodes jeb koncili. Koncili ir oficiālas baznīcas amatpersonu un teoloģijas ekspertu sanāksmes, kurās tiek apspriesta un regulēta baznīcas doktrīna. Termini „koncili” un „sinodes” ir sinonīmi.⁴⁰²

Kanons, kā izriet no Graciāna skaidrojuma viduslaiku doktrīnā, ir pielīdzināms likumam, proti, tas ir baznīcas izdots vispāršaistošs tiesību priekšraksts, kas tiek lietots gan sadzīvisku jautājumu izlemšanā, gan baznīcas tiesas spriešanā. Tātad kanons ir centrālais tiesību avots kanoniskajās tiesībās, kura statuss ir pielīdzināms likuma statusam.

Kanonu likumdošana apver vairāk nekā tūkstoš gadu ilgu periodu, un tādējādi tajā iezīmējas vairāki vēsturisko īpatnību noteikti laika posmi ar tiem raksturīgajām kanonu likumdošanas īpatnībām. Sinožu likumdošanas darbība bija pašsaprotama, jo bīskapi bija vienīgie izglītotie cilvēki, kas vienlaikus bija gan apguvuši kristietības doktrīnu, gan spējīgi radīt vispārīgākus noteikumus doktrīnas piemērošanai praksē.⁴⁰³

Līdz kristietības atzīšanai 312. gadā kristiešu kopienas noteica sev iekšējo kārtību savstarpējās attiecībās, liturģijas vadīšanā un baznīcas uzbūvē.⁴⁰⁴ Piemēram, 255. gada Kartāgas koncilā, kurā piedalījās 31 bīskaps, tika lemts jautājums, vai atkārtotai kristīšanai ir pakļaujami tie, kas sākotnēji nokristīti pie ķeceriem, nevis pie patiesajiem kristiešiem.⁴⁰⁵ Šajā laika posmā kanoniem bija stingri izteikts iekšējās regulācijas raksturs. Tā kā kristieši šajos gadsimtos tika vajāti un apspiesti, tad kanoniem šajā laikā nebija oficiāli atzīstama juridiska spēka, tie darbojās kā kādas organizācijas iekšējie noteikumi.

Pēc tam, kad imperators Konstantīns (*Κωνσταντῖνος ὁ Μέγας; Flavius Valerius Aurelius Constantinus Augustus, 272–337*) atzina kristietību, baznīcas koncili ieguva oficiāli valstisku tiesisku nozīmi, tie kļuva par daļu no impērijas pārvaldes tiesību aktiem. Lielo koncilu lēmumi, kā arī mazāko koncilu lēmumi kļuva par svarīgu kanonisko tiesību avotu.⁴⁰⁶ Tomēr jāuzsver, ka šie koncilu lēmumi pamatā neskāra jautājumus, kurus varētu uzlūkot kā juridiskus jautājumus, tādējādi tie neaizstāja impērijas likumus. Kristietībai šajā periodā bija jāatrisina daudzi „pareizas

⁴⁰¹ Decretum 3.1.2. In: Gratian The Treatise on Laws (Decretum DD. 1–12). Washington: The Catholic University of America Press, 2003, p. 10.

⁴⁰² General Councils: Catholic Encyclopedia. Pieejams: <http://www.newadvent.org/cathen/04423f.htm> (aplūkots 2015. gada 26. aprīlī).

⁴⁰³ Councils and Assemblies. Ed. by G. J. Cumnig, D. Baker. Cambridge University Press, 1971, p. 4.

⁴⁰⁴ The History of Medieval Canon Law in the Classical Period, 1140–1234. Ed. by W. Hartman, K. Pennington. Washington: The Catholic University of America Press, 2008, p. 6.

⁴⁰⁵ To Quintus, Concerning the Baptism of Heretics. Pieejams: <http://www.newadvent.org/fathers/050670.htm> (aplūkots 2013. gada 29. novembrī).

⁴⁰⁶ The History of Medieval Canon Law in the Classical Period, 1140–1234. Ed. by W. Hartman, K. Pennington. Washington: The Catholic University of America Press, 2008, p. 6.

doktrīnas” jautājumi, un šo jautājumu izšķiršanā tika lietotas juridiskas formas. Izmantojot kristietības jauniegūto, legalizēto statusu, šajā periodā sāka rīkot arī tā saucamos vispārējos koncilus, kuros piedalījās visi kristīgās pasaules bīskapi. Tā, piemēram, 325. gadā šāds vispārīgais koncils tika rīkots Nīkejā. Nīkejas koncila gala aktā tika nostiprināta pareizā izpratne par Jēzus Kristus substanci un nolādēti visi, kas Jēzus, Dieva dēla, esamību skaidro citādi,⁴⁰⁷ proti, ka Jēzus un Dievs nav vienota substance. Nīkejas koncilā tika pieņemti arī divdesmit jauni kanoni, kas cita starpā aizliedz paškastrāciju, sieviešu dzīvošanu garīdznieku mājās un lūgšanu uzklaušīšanu, kājās stāvot, nevis ceļos krītot.⁴⁰⁸

Kanoniskā likumdošana sinodēs jeb koncilos ir balstīta uz pašnoteikšanās autonomijas principu. Līdzīgi kā antīkās Grieķijas polisās vai Romas republikas pirmsākumos likumdošanas tiesības ir pašnoteikšanās tiesības. Tās pieder tiem, uz kuriem šie noteikumi vēlāk tiek attiecināti. Trūkst dokumentu, lai spriestu, vai šādas kanonisko tiesību likumdošanas iniciatīvas bija arī draudzēs. Šķiet, visai ātri izveidojās koncepts, ka draudzi pārstāv tās bīskaps, un tālākā kanonu apstiprināšana notika, sanākot kopā vairākiem bīskapiem. Skaidrs, ka vajāšanu dēļ šāda kopā sanākšana nevarēja būt publiska. Tādējādi reģionālās un provinciālās sinodes, domājams, ir senākā kanonu likumdošanas forma. Līdz ar kristietības atzīšanu kļuva iespējami vispārīgie koncili, tomēr to visaptverošais ģeogrāfiskais raksturs nemaina likumdošanas akta formu – tas joprojām ir kanons. Tātad sinodes jeb koncili līdz pat tūkstošgades mijai bija likumdevēji, kas radīja kanonisko tiesību likumus – kanonus. Šādu tiesību koncilu neviens nebija deleģējis – koncili darbojās pēc savas likumdošanas iniciatīvas kā sākotnējais likumdevējs. Lai arī pāvestu uzskata par oficiālo likumdevēju kanoniskajās tiesībās, pāvesta likumdošanas tiesības hronoloģiski ir daudz jaunākas par sinožu un koncilu likumdošanas tiesībām, un Romas pāvesti, nostiprinot savu ekskluzīvo stāvokli Katoļu baznīcā, šādu likumdošanas formu atzina. Tātad kanonu likumdošanā nav saskatāmas deleģētas likumdošanas pazīmes, jo šie tiesību akti pēc to juridiskā statusa pielīdzināmi likumam.

Pie kanonisko tiesību avotiem dažkārt min arī dažādas kanonu kompilācijas. Kanonu kompilācijas viduslaikos bija izplatītākais veids, kā iegūt informāciju par saistošiem tiesību priekšrakstiem.

Senākais kanonisko tiesību apkopojums, kas zināms mūsdienās, ir „Divpadsmit apustuļu mācības”, datējams ar 1. gs. beigām un 2. gs. sākumu mūsu ērā. Tas ir neliels, brošūras izmēra apkopojums, kas satur vairākus tikumiskos baušļus, noteikumus liturģijas vadīšanai un dažus

⁴⁰⁷ Creed of Council of Nicaea. Pieejams: <http://www.fourthcentury.com/index.php/urkunde-24> (aplūkots 2013. gada 29. novembrī).

⁴⁰⁸ Canons of the Council of Nicaea. Pieejams: <http://www.fourthcentury.com/index.php/nicaea-325-canons> (aplūkots 2013. gada 29. novembrī).

baznīcas pārvaldības priekšrakstus.⁴⁰⁹ Svarīga kompilācija ir arī Eksīgas Dionīsija (*Dionysius Exiguus*, 470–544) kompilācija, ko sauca vienkārši autora vārdā par *Dionysianas*. Koncilu lēmumi, pāvestu vēstules (dekretālijas) un dažādi citi kanonisko tiesību avoti tika kompilēti kopš senākajiem kristietības laikiem, bet līdz pat 11. gs. sākumam nozīmīgāka rakstura kanoniskās kompilācijas netika radītas.⁴¹⁰ Pirmais mēģinājums sistematizēt visas kanoniskās tiesības ir no 1000. līdz 1025. gadam klajā nākušais Vormsas Burkharda (*Burchard*, ap 950/60–1025) darbs *Collectarium canonum*, kas aptver 1785 kanonus un sastāv no 20 grāmatām.⁴¹¹ Arī Graciāna *Decretum* sākotnēji bija vien visu iepriekšējo kanonisko tiesību avotu kompilācija, ko veicis Boloņas Universitātes pasniedzējs. Vairākus gadsimtus vēlāk pāvests Gregors XIII (*Gregorius XIII*, 1502–1582) šo darbu iekļāva oficiālajā Katoļu baznīcas kanonā.⁴¹² Tātad kanonu kompilācijas ir jau esošu normatīva rakstura tiesību avotu apkopojums, ko veic kāda persona, kurai ir sevišķas zināšanas un spēja orientēties kanonu daudzveidībā. Kanonu kompilācijas tādējādi nav tiesību avots ar patstāvīgu nozīmi. Tas ir izziņas materiāls, kurā sistematizēti sakopoti un reizēm arī glosu veidā komentēti citu tiesību subjektu radītie tiesību akti. Kanonu apkopojumi bija bīskapa ikdienas praksē nepieciešama ērta kanonu izziņas forma, ko bija ērti lietot, lai atsauktos uz vienu vai otru nepieciešamo kanonu. Normatīvā rakstura tiesību avoti, kas tika apvienoti kompilācijās, bija kanoni.

Kanonisko tiesību vēsture viduslaikos bija vairāk nekā tūkstoš gadu ilga. Sprotams, kanonisko tiesību avotu nozīme un jēga šo gadu gaitā bija mainījusies, un tā turpināja mainīties arī nākamo tūkstoš gadu laikā. Saskaņā ar Graciāna *Decretum* noteikto dalījumu kanoniskās tiesības iedalāmas *ius antiquum* un *ius novum*.⁴¹³ Veco tiesību jeb *ius antiquum* vadošais tiesību avots ir baznīcas koncilu un sinožu pieņemtie kanoni. Savukārt jauno tiesību jeb *ius novum* laikmetā par nozīmīgāko tiesību avotu kļuva pāvesta dekretālijas.

Iemesli, kādēļ radās pāvesta likumdošanas doktrīna, ir drīzāk politiski nekā juridiski. Investitūras strīdu gaitā pāvests Gregorijs VII (*Gregorius VII*, 1015–1085) nāca klajā ar dokumentu, ko tiesību vēsturē sauc *Dictatus Papae*. Tradicionāli dokuments tiek datēts ar 1075. gadu. Šis dokuments sākas ar fakta konstatāciju, ka pats Dievs ir nodibinājis Katoļu baznīcu un pāvests ir šīs baznīcas vadītājs visā pasaulē.⁴¹⁴ Attiecībā uz pāvesta likumdošanas

⁴⁰⁹ Плешков Е. В. Каноническое право средневековой Европы. Ставрополь: [б.и.], 2002, с. 13.

⁴¹⁰ The History of Medieval Canon Law in the Classical Period, 1140–1234. Ed. by W. Hartman, K. Pennington. Washington: The Catholic University of America Press, 2008, p. 7.

⁴¹¹ Ibid.

⁴¹² Gratian The Treatise on Laws (Decretum DD. 1–12). Washington: The Catholic University of America Press, 2003, p. 2.

⁴¹³ Osipova S. Viduslaiku tiesību spogulis. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2004, 152. lpp.

⁴¹⁴ Revisiting Dictatus Papae. Pieejams: <http://www.unamsanctamcatholicam.com/history/79-history/215-revisiting-dictatus-papae.html> (aplūkots 2013. gada 30. novembrī).

tiesībām pāvests nosaka: „7. Tikai pāvestam ir tiesības veidot jaunus likumus atbilstīgi laikmeta prasībām, sasaukt jaunas kongregācijas, dibināt abatijas, kā arī sadalīt turīgās bīskapijas un apvienot trūcīgās.”⁴¹⁵ Šis dokuments tika izstrādāts, lai noteiktu pāvesta dominējošo stāvokli iepretim Svētās Romas impērijas imperatoriem. Tomēr šī dokumenta ietekme kanoniskajās tiesībās bija tāda, ka pāvesta dekretālija izvirzījās kā patstāvīgs un autoritatīvs tiesību avots blakus koncilu un sinožu radītajiem kanoniem. Pāvesta iecerē dekretālijām bija jābūt saistošām arī imperatoram, tādējādi kanoniskās tiesības kļuva primāras pār zemes tiesībām un kanoniskās tiesības inkorporētu sevī zemes tiesību sistēmu. Tomēr dažādu apstākļu dēļ šāda pāvesta iecere nerealizējās. Tomēr pāvests ieguva augstākā likumdevēja statusu Katoļu baznīcā.

Var šķist, ka, tiklīdz pāvests pasludināja savas pretenzijas uz vienpersoniskām likumdošanas tiesībām, dažādu baznīcas koncilu izdotie kanoni nonāca pakārtotā statusā iepretim pāvesta izdotajām dekretālijām. Tomēr kanonisko tiesību sistēmā šāda loģika negūst apstiprinājumu.

Dekretālists Bernards no Pāvijas (*Bernardus Papiensis*, 1150–1213) 13. gs. pašā sākumā klajā nākušajā autoritatīvajā darbā *Summa* raksta: „Konstitūcija ir cilvēku radīts likums, kam ir rakstveida forma. Imperators var apstiprināt konstitūciju laicīgajās lietās, un pilsēta var noteikt pilsētas likumu. Baznīcas jautājumos pāvests, vispārējais koncils, patriarhu koncils un metropolītu koncils var izdot konstitūciju.”⁴¹⁶ Tāpat likuma statuss vienlīdz tika attiecināts gan uz baznīcas koncilu lēmumiem, gan pāvesta dekretālijām. Baznīcas koncilu lēmumi nav zaudējuši savu vietu kanonisko tiesību avotu sistēmā, un, cik var spriest no Bernarda skaidrojuma, kanoni un dekretālijas atrodas vienādā normatīvā akta statusā. Katrā ziņā Bernards nesniedz skaidrojumus, ka baznīcas koncilu lēmumi, sākot ar 11. gs., būtu kādā veidā saturiski pakārtoti dekretālijām, kā tas vērojams attiecībā uz likumu un papildinošās deleģētās likumdošanas kārtībā izdotu tiesību aktu. Dekretālijas un kanoni varēja būt daudzveidīgi pēc satura un nereti visai tālu atgādināja normatīvos aktus mūsdienu izpratnē (piemēram, arī pāvesta vēstules, tieši tāpat kā Romas imperatoru vēstules, tika uzskatītas par likumdošanas aktu). Tomēr nekur neatrodam skaidrojumu, ka baznīcas koncilu lēmumi būtu saturiski pakārtoti pāvesta dekretālijām un ka pāvests būtu speciāli deleģējis baznīcas koncilus interpretēt viņa dekretālijas. 13. gs. izveidojušies dekrētistu un dekretālistu virzieni kanonisko tiesību zinātnē, šķiet, tikai norāda, ka gan kanoni, gan dekrēti diezgan autonomi pastāvēja līdzās ar vienādu juridisko spēku.

⁴¹⁵ Ārvalstu tiesību vēstures avoti. Zin. red. V. Blūzma, G. Zemītis, S. Osipova. Rīga: SIA „Biznesa augstskola „Turība””, 2007, 342. lpp.

⁴¹⁶ Bernard of Pavia. *Summa Decretalium*. Ed. by E. A. T. Laspeyres. Regensburg: Josef Manz, 1860. Reprint Graz: Akademische Druck-u. Verlagsanstalt, 1956. Pieejams: http://works.bepress.com/david_freidenreich/13 (aplūkots 2013. gada 30. novembrī).

Kanonisko tiesību avotu uzskatījumā parasti tiek minēti arī bīskapu lēmumi. Imperators ar savu lēmumu pilnvaroja bīskapus noteikt garīgus un morālus jautājumus.⁴¹⁷ Imperatori atzina, ka bīskapu lēmumiem šādos jautājumos ir likuma spēks.⁴¹⁸ Tādējādi bīskapu lēmumi ir kanonisko tiesību avots, kas vistuvāk nonāk deleģētās likumdošanas izpratnei, jo tas ir tiesību akts: 1) ko izdevusi valsts amatpersona, 2) saskaņā ar likumdevēja īpašu pilnvarojumu, 3) ar publiski atzītu saistošu juridisku spēku.

Arī bīskapa lēmumu normatīvā nozīme ir cieši saistāma ar to vēsturiskās attīstības posmiem. Parasti kopienā bīskapi darbojās kā arbitri starp draudzes locekļiem. Tādējādi to arbitra tiesības balstījās galvenokārt uz draudzes locekļu uzticību, ko baudīja bīskaps. Tomēr šī funkcija, kā jau visa baznīcas darbība līdz kristietības oficiālajai atzīšanai, bija neoficiāla un bieži vien pat slepena. Līdz ar kristietības oficiālu atzīšanu imperators Konstantīns bīskapiem piešķīra īstu jurisdikciju tiesas spriešanā.⁴¹⁹ Bīskapi savu amatu ieguva vēlēšanās, vai arī tos iecēla imperators. Ja bīskapus ievēlēja tauta, tad parasti tika izvēlēts tāds bīskaps, kam jau bija pieredze publiskajā administrācijā, bet parasti bīskapus iecēla pats imperators.⁴²⁰

Bīskapa tiesa saucās *audentia episcopalis*, un pirmās drošās ziņas par to atrodamas Teodosija kodeksā. Tajā ir noteikts, ka ikviena lieta var pēc prāvnieka izvēles tikt izskatīta bīskapa tiesā. Bīskapa tiesas lēmumi tiek izpildīti ar valsts administrācijas palīdzību, tāpat kā laicīgās tiesas lēmumi.⁴²¹ No Teodosija kodeksa izriet, ka tiesas spriešanas tiesības bīskapiem piešķīris imperators Konstantīns, iespējams, 318. gadā. Tādējādi bīskaps sprieda tiesu ne tikai kā garīgā autoritāte, bet arī kā valsts amatpersona.⁴²² Zīmīgi, ka bīskapu lēmumi, līdzīgi kā prēturu edikti, radās tiesvedības procesā un ka, līdzīgi kā prētori, bīskapi bija likumdevēja pilnvaroti veikt tieši šo funkciju. Līdz pat 452. gadam lietu piekritība *audentia episcopalis* bija visai plaša un ietvēra gandrīz jebkāda veida strīdus, ja vien kāda no pusēm vēlējās, lai šo strīdu izskata bīskaps.⁴²³ Izmaiņas *audentia episcopalis* jurisdikcijā ieviesa Justiniāns. *Corpus Iuris Civilis* daļā „Novelles” bīskapu jurisdikcija ir ierobežota, nosakot, ka tai ir pakļauti jautājumi par mūku pārkāpumiem.⁴²⁴ Līdz ar Rietumromas impērijas sabrukšanu bīskapa kā valsts un baznīcas

⁴¹⁷ The History of Medieval Canon Law in the Classical Period, 1140–1234. Ed. by W. Hartman, K. Pennington. Washington: The Catholic University of America Press, 2008, p. 6.

⁴¹⁸ Osipova S. Viduslaiku tiesību spogulis. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2004, 160. lpp.

⁴¹⁹ *Audentia episcopalis*. In: New Schaf-Herzog Encyclopedia of Religious Knowledge. Pieejams: <http://www.ccel.org/ccel/schaff/encyc01> (aplūkots 2013. gada 30. novembrī).

⁴²⁰ Lupoi M. Origins of European Legal Order. Cambridge University Press, 2006, p. 28.

⁴²¹ Codex Theodosianus 1.27. In: The Theodosian Code and Novels and the Sirmundian Constitutions. Transl. by C. Pharr. New Jersey: The Law Book Exchange, 2001, pp. 31, 32.

⁴²² Artemi E. Emperor Constantine and the theology of Christianity from his autocracy to the second Eumenical Council. Pieejams: http://www.egolpion.com/emperor_constantine_en.aspx#ixzz2m9U8an7A (aplūkots 2013. gada 30. novembrī).

⁴²³ *Audentia episcopalis*. In: New Schaf-Herzog Encyclopedia of Religious Knowledge. Pieejams: <http://www.ccel.org/ccel/schaff/encyc01> (aplūkots 2013. gada 30. novembrī).

⁴²⁴ Novellae 79, 83. Pieejams: <http://droitromain.upmf-grenoble.fr/index.htm> (aplūkots 2013. gada 30. novembrī).

amatpersonas loma būtiski pieauga. Bīskapi ieņēma valsts amatus, parasti gan reģionālā līmenī, un vienlaikus tie bija arī rituālu vadītāji un tiesību normu radītāji kristiešu sabiedrībā.⁴²⁵ Tomēr bīskapu varas pieaugums saistāms ar amatu ieņemšanu feodālās varas struktūrās, respektīvi, laicīgās varas īstenošanu, nevis tiesas spriešanu. Tāpat arī tiesību normu radīšana saistāma ar piedalīšanos sinodēs, nevis ar bīskapa lēmumu pieņemšanu bīskapu tiesās.

Tātad bīskapu lēmumi ir tiesību akti, kas izdoti ar tiešu likumdevēja pilnvarojumu, un šo normatīvo aktu ir izdevusi amatpersona, kuras primārās funkcijas nav saistītas tieši ar likumdošanu. Tomēr bīskapu lēmums vienlaicīgi faktiski ir tiesas spriedums kādā konkrētā lietā starp diviem prāvniekiem. Līdz ar to strīdīgs ir jautājums, vai šādam tiesas spriedumam ir tāda vispārīguma pakāpe, lai to turpmāk varētu uzskatīt par vispārsaistošu normatīvu aktu, kāds bija prētora edikts. Teodosija kodeksā noteikts, ka bīskapa lēmumi jāizpilda tāpat kā laicīgās tiesas spriedumi. Tas nozīmē, ka šādi bīskapa lēmumi viennozīmīgi tika pieskaitīti pie tiesas spriedumiem. Bīskapa autoritāte garīgajās lietās, pār kurām tas sprieda tiesu, bija atvasināta no imperatora autoritātes *sacredotum*. Imperators bīskapus pilnvaroja spriest lietas tāpēc, ka laicīgajai valsts administrācijai nebija pietiekamas kompetences un autoritātes reliģisko lietu izspriešanā.

Tomēr ir būtiski apstākļi, kas norāda, ka bīskapa lēmumi nav pieskaitāmi deleģētajai likumdošanai. Pirmkārt, bīskapa lēmumi satura ziņā nekādi nav aprobežoti ar kāda augstāka normatīvā akta saturiski detalizētu interpretāciju, tāpat bīskaps nedarbojas kā imperatora aizstājējs ārkārtas gadījumā. Otrkārt, bīskapa lēmumi tīri funkcionāli ir vērsti uz strīda izšķiršanu, vēlākos laikos arī uz disciplināra rakstura jautājumu saistošu novērtējumu, nevis uz tiesību sistēmas funkcionalitātes pilnveidošanu. Tādēļ jāsecina, ka bīskapa lēmumi, lai arī līdzīgi deleģētās likumdošanas kārtībā izdotiem tiesību aktiem, par tādiem nav atzīstami.

Kanonisko tiesību avotu uzskaitījumā vēl tiek minētas romiešu tiesības un privilēģijas. Romiešu tiesību avotu apskats sniegts jau iepriekš, savukārt privilēģijas ir tiesību avots, kas pazīstams gan kanoniskajās tiesībās, gan zemes tiesībās, līdz ar to šis avots analizēts apakšnodalā par zemes tiesību sistēmu.

Apkopojot iepriekš minēto, secināms, ka kanonisko tiesību sistēmā nav tādu tiesību avotu, kas atbilstu deleģētās likumdošanas kārtībā izdota tiesību akta pazīmēm.

Par trešo viduslaiku vispārīgo tiesību sistēmu tiek uzskatīta lēņu tiesību sistēma. Tieši lēņu tiesību sistēma raksturo feodālo sabiedrisko iekārtu un daļēji arī viduslaiku feodālās valsts uzbūvi, kurai raksturīga varas sadrumstalotība un hierarhija. Centrālais feodālisma sistēmas

⁴²⁵ Councils and Assemblies, Studies in Church History. Ed. by G. J. Cuming, D. Baker. Cambridge University Press, 1971, p. 42.

elements bija lēņa attiecības starp senjoru (sizerenu jeb lēņa kungu) un vasali (lēņa vīru). Šo subjektu savstarpējās attiecības tika regulētas ar lēņa tiesību institūtu. Par lēni vārda šaurākā nozīmē sauc nekustamu mantu un tai pielīdzinātās tiesības, ko viena persona, senjors, nodod otrai personai, t. i., vasalim, dzimtas valdījumā un īpašumtiesīgā lietošanā ar pienākumu pildīt lēņa dienestu.⁴²⁶ Lēņa tiesības plašākā nozīmē ir arī senjora un vasaļa personiskās attiecības, kas balstās uz savstarpēju cieņu un uzticēšanos un ietver zināmus tiesiska rakstura pienākumus un tiesības.

Pirmie lēņu tiesību apkopojumi radās tikai 12. gs., kaut gan lēņu tiesības tika pierakstītas arī vairākus gadsimtus agrāk. Piemēram, vasaļa pienākumi pret imperatoru ietverti Kārļa Lielā 802. gadā izdotajā Misī kapitulārijā,⁴²⁷ taču tie fragmentāri izceļ tikai atsevišķus vasaļu pienākumus (acīmredzot tobrīd problemātiskākos jautājumus) un nedod izsmelšu lēņa tiesisko attiecību noregulējumu. Tādējādi vairākus gadsimtus lēņa tiesības attīstījās tikai uz paražu tiesību un partikulāras karaļa likumdošanas pamata.

Pirmais svarīgais lēņu tiesību apkopojums ir *Liber Feudorum* (*Libri feodorum*, *Liber usus feudorum*, *Consuetudines feudorum* jeb *Constitutiones feudorum*). Ap 1158. gadu Milānas tiesnesis Obertus de Orto uzrakstīja divas skaidrojošas vēstules savam dēlam Anselmam, kurš studēja jurisprudenci Boloņā un sūdzējās, ka tur netiek mācītas lēņa tiesības. Vēstulēs Obertus de Orto aprakstīja vietējās, Milānas reģionam raksturīgās lēņu tiesību paražas, kā arī pievienoja skaidrojumu par langobardu lēņa tiesībām. Šīs divas vēstules kļuva par pamatu tālākām lēņu tiesību kompilācijām un lēņu tiesību studijām universitātēs.⁴²⁸ Tātad pirmais nozīmīgākais lēņu tiesību apkopojums bija privāta iniciatīva, privāta tiesību kompilācija, nevis oficiālās likumdošanas rezultāts.

Vācu zemēs nozīmīgākā tiesību kompilācija ir „Sakšu spogulis” (*Sachsenspiegel*). Tā domājamais autors ir tiesas amatpersona (šēfens) Eike no Repgovas (*Eike von Repgow*, ap 1180 – aptuveni 1235), kurš laika posmā no 1209. līdz 1233. gadam apkopojis sakšu zemēs spēkā esošās tiesības.⁴²⁹ „Sakšu spogulis”, līdzīgi kā citas tiesību kompilācijas, aptver gan zemes tiesības, gan sakšu zemēs pieņemtās lēņu tiesības.

⁴²⁶ Lazdiņš J., Osipova S. Latvijas un Eiropas viduslaiku vēsturē sastopamie jēdzieni. Rīga: [b.i.], 1998, 16. lpp.

⁴²⁷ Translations and Reprints from the Original Sources of European history, Vol. VI, No. 5. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1900, pp. 16–18. Pieejams: www.fordham.edu/halsall/source/carol-missi1.asp (aplūkots 2014. gada 2. jūlijā).

⁴²⁸ Pennington K. The Development of Feudal Law in the *Ius commune*. New York: Charles Scribner's Sons-Thompson-Gale, 2004, pp. 320–323. Pieejams: <http://faculty.cua.edu/pennington/Law508/FeudalLaw.htm> (aplūkots 2014. gada 12. jūnijā).

⁴²⁹ Beschreibung der Handschrift Der Sachsenspiegel. Pieejams: <http://www.sachsenspiegel-online.de/export/ssp/ssp.html> (aplūkots 2014. gada 12. jūnijā).

Līdzīgā kārtā it visur Rietumeiropā bija pieņemts vietējo tiesību kompilācijās ietvert lēņu tiesības jeb bruņinieku tiesības. Šādas tiesību kompilācijas parasti aptvēra kādā vēsturiski un ģeogrāfiski vienotā reģionā pastāvošas tiesības. Vienā valstī dažādos reģionos varēja pastāvēt dažādas tiesības, tai skaitā lēņu tiesību tradīcijas. Tieši tiesību kompilācijas uzskatāmas par nozīmīgāko tiesību avotu, pēc kura varam spriest par lēņu tiesību saturu.

Lēņu tiesībās tomēr neizveidojās tādi vispārārstīti tiesību kodeksi kā *Corpus Iuris Civilis* romiešu tiesībās un *Corpus Iuris Canonici* kanoniskajās tiesībās. Neradās arī visai Eiropai kopīgs lēņu tiesību saturs. Tādēļ lēņu tiesībās vienmēr saglabājās teritoriāli noteiktas atšķirības un izņēmumi no kopējiem pamatprincipiem.

Lēņu tiesībās atšķirībā no romiešu tiesībām un kanoniskajām tiesībām nepastāv tiesību avotu sistēma. Lēņu tiesības radušās uz paražu tiesību pamata, kas pamazām apkopotas un noformētas rakstveidā, iekļaujot gan privāti veidotās tiesību kompilācijās, gan karaļa izdotajos likumos. Tādējādi lēņu tiesību saturs pastarpināti atklājas caur citiem viduslaiku tiesību avotiem, lēņu tiesībām nav savas tiesību avotu sistēmas. Savukārt lēņu tiesību saturs norāda uz savstarpēju hierarhiju un pakļautību, kas nes līdzī zināmas pārvaldes tiesības. Ja lēņu tiesības ir saistītas ar deleģēto likumdošanu, tad šāda saistība var atklāties, vienīgi izpētot lēņu tiesību juridisko saturu.

Lēņu tiesību apliecinājums bija ieraksts lēņu grāmatā, vēlāk arī īpašs tiesību akts, ko sauca par lēņu grāmatu. Tomēr lēņu tiesību grāmata neatklāj lēņu tiesību saturu, bet gan apliecina lēņu tiesību attiecību pastāvēšanu starp noteiktu senjoru un vasali. Bieži vien šādas lēņu grāmatas ietvēra vienīgi lēnī piešķiramo zemju robežu aprakstu⁴³⁰. Tādēļ lēņu grāmatas nevar uzskatīt par tādu dokumentu, no kura var izdarīt vispārīgākus secinājumus par lēņu tiesību saturu.

Lēņu tiesības klusē par to, kam pieder likumdošanas tiesības un kādā formā tās īstenojamas. Lēņu institūta centrālais objekts ir beneficijs, taču tā saucamās lēņu attiecību dabiskās sastāvdaļas varēja ietvert virkni papildu tiesību un pienākumu gan privāto, gan publisko tiesību jomās. Tādējādi tieši lēņu tiesību saturs analīze var palīdzēt noskaidrot, vai senjora un vasaļa savstarpējās attiecības ietvēra arī zināmu likumdošanas tiesību jeb publiskās varas elementa nodošanu zemākajiem lēņu hierarhijas pakāpieniem.

Kā jau minēts, lēņu tiesību saturs ietver gan publisko tiesību, gan privāto tiesību elementus. Juridiskajā literatūrā norādīts, ka „privāto tiesību jomā tās ir saistītas ar lietu, mantošanas un ģimenes tiesībām. Publisko tiesību jomai pieskaitāma atbildība par lēņu zvēresta laušanu, proti, kriminālatbildība, kas varēja izpausties kā goda zaudēšana vai dzīvības zaudēšana”.⁴³¹ Bez

⁴³⁰ Sk., piemēram, Livonijas ordeņa mestra Voltera Pletenberga lēņu grāmatu Oto Pralenam par zemes piešķiršanu pie Ventas 1496. gada 1. janvārī. Pieejams: <http://www.arhivi.lv/sitedata/LVVA/DigIzstBagatibas/PLetenbergaLenaGr.pdf> (aplūkots 2014. gada 15. martā).

⁴³¹ Latvijas tiesību avoti. Seno paražu un Livonijas tiesību avoti 10.–16. gs. 1. sēj. Rīga: Latvijas Universitāte, 1998, 111. lpp.

minētajiem privāto un publisko tiesību elementiem lēņa tiesības paredzēja arī noteiktas personiskas saistības, ko no romiešu tiesību viedokļa grūti klasificēt kā publiski tiesiskas vai privāttiesiskas attiecības.

Papildus jau apskatītajām lēņa saistību būtiskajām un dabiskajām sastāvdaļām, kas izpaudās kā noteiktu tiesisku pienākumu veikšana pēc senjora aicinājuma noteiktā vietā un laikā, lēņa institūts ietvēra arī senjora un vasaļa uzticības saistību. Vasalim pret senjora pastāvēja arī personiskais uzticības pienākums.

Viens no autoritatīvākajiem senjora un vasaļa savstarpējo saistību satura aprakstiem pieder Šartras bīskapam Fulbertam (*Fulbert de Chartres*, 952 vai 970–1028). Ap 1020. gadu Šartras Fulberts Akvitānijas grāfam Viljamam V uzrakstīja vēstuli, kurā skaidro vasaļa pienākumus pret senjoru: 1) nenodarīt savam senjoram miesas bojājumu; 2) sargāt sava senjora noslēpumu un viņa intereses; 3) nekaitēt savam senjoram tiesā vai citā veidā, kas skar senjora godu; 4) nekaitēt senjora īpašumiem; 5) nelikt senjoram sarežģītā veidā darīt to, kas izdarāms vienkārši, vai iespējamās lietas padarīt par neiespējamām; 6) palīdzēt savam senjoram, ja tāda palīdzība tiek prasīta; 7) būt senjora dotās uzticības cienīgam.⁴³² Vasalitātes savstarpējās attiecības paredzēja, ka „kungam arī jāizturas pret savu vasali tāpat visās šajās lietās”.⁴³³

Lai arī uzskaitītie pienākumi ir drīzāk morālas dabas, tajos ir arī atsevišķi tiesiski elementi, piemēram, nekaitēt senjora īpašumiem vai nenodarīt miesas bojājumus. Tomēr Šartras Fulberta uzskaitījumā nav tādu pienākumu, kas liktu secināt, ka senjora un vasaļa personiskās uzticības pienākumā ir kādi elementi, kas varētu skart likumdošanas varas nodošanu.

Papildus jau minētajiem lēņa tiesību satura aspektiem literatūrā izteikts arī viedoklis, ka „līdz ar zemes nodošanu karadraudzīgam karalis nodeva arī daļu suverēnās varas attiecīgajā novadā”.⁴³⁴ No minētā secināms, ka lēņu tiesību analīzei veltītajā juridiskajā literatūrā dotas skaidras norādes uz publiskās varas elementu klātesamību un pat publiskās varas deleģēšanu lēņa tiesiskajās attiecībās. Tātad jānoskaidro, vai publiski tiesiskās lēņa attiecības ietvēra arī likumdošanas tiesības.

Apstiprinājumu tam, ka lēņa tiesības ietvēra zināmus publiskās varas deleģēšanas elementus, varam gūt, piemēram, 13. gs. sākuma Francijas tiesību kompilācijā *Coutumes de Beauvaisis*, kurā suverenitātes jautājums skaidrots šādi: „... tā daudzās šīs grāmatas daļās mēs runājam par suverēnu un par to, ko tas var un ko tam vajadzētu darīt; daži (cilvēki) varētu

⁴³² Fulbert of Chartres: On Feudal Obligations, Mutual Duties of Vassals and Lords, *Recueil des Hist. Des Gaules et de la France*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1898, Vol. 4, No. 3, pp. 23–24. Pieejams: <http://www.fordham.edu/halsall/source/fulbert1.asp> (aplūkots 2014. gada 5. jūnijā).

⁴³³ Ibid.

⁴³⁴ Birziņa L. Itālijas valsts un tiesību vēsture. Rīga: SIA „Biznesa augstskola „Turība””, 2001, 11. lpp.

padomāt, ka gadījumos, kad neminam ne grāfu, ne hercogu, runa ir par karali; bet visās vietās, kur karalis nav nosaukts, mēs domājam tos, kas pārvalda barona zemes, jo katrs barons savā zemē ir suverēns.”⁴³⁵ Šāda norāde par dalītu suverenitāti ļauj pieņemt, ka lēņa vīri savā zemē īstenoja neierobežotu pārvaldi, kas cita starpā varētu ietvert arī tiesības izdot vispāršaistošus tiesību priekšrakstus.

Ja publiskās varas deleģēšana lēņa tiesībās attiecas arī uz likumdošanu, tad tai ir jāparādās kā senjora izlēnotām tiesībām vai kā vasaļa dotam izpildījumam, ko tas sniedz savam senjoram, proti, ir jānoskaidro, kādas ir klasiskās lēņa attiecībās piešķirtās tiesības un kā izpaužas vasaļa kalpošanas pienākums.

Lēņa institūta sarežģītības dēļ senjora un vasaļa savstarpējo tiesisko attiecību analīzi ir lietderīgi aplūkot tās vēsturiskās ģenēzes gaitā, jo sākotnējā lēņa institūta ideja tūkstoš gadu laikā pamazām pārveidojās, iegūstot aizvien sarežģītākas tiesisko attiecību formas.

Lēņu tiesību institūta pirmsākumi, kas laika ziņā sakrīt ar Rietumromas impērijas sabrukšanu, nav līdz galam izzināti. Dažādās Rietumromas impērijas provincēs, mēģinot risināt teritorijas militārās aizsardzības jautājumus, tika izmantoti romiešu civiltiesību institūti. 5. gs. visgotu karadraudzes locekļi saņēma zemi kā atlīdzību par savu militāro dienestu. Zemi, pamatojoties uz romiešu tiesībām, varēja mantot dēli, kuru pienākums bija tālāk kalpot karadraudzē.⁴³⁶ Tādējādi noteikta zemes gabala lietošanas tiesība tiek piešķirta kā atlīdzība par kalpošanu militārajā dienestā, tas ir – kā atalgojums par konkrētu darbu.

Jau franku karaļa Hlodviga (*Chlodovechus*, ap 466 – ap 511) laikā lēņa sistēma saplūda ar valsts aparātu. Šajā laikā tika izveidots valsts pārvaldes aparāts. Tajā darbojās karaļa personīgie kalpotāji – ministri (*minister* – kalps). Augstākā amatpersona bija pils pārvaldnieks jeb majordoms (*major domus* – mājas vecākais), kas pārzināja pils saimniecību un pārvaldi. Nākamā amatpersona bija kavalērijas priekšnieks, ko sauca par maršalu. Tiesu sprieda un pils kanceleju vadīja grāfs, kuram bija jāprot rakstīt (no grieķu valodas *graphos* – „rakstīt”). Karaļa finanses pārvaldīja kasieris – kamerārijs (*camerarius*).⁴³⁷ Beneficijs un vēlāk arī lēnis šīm amatpersonām tika piešķirts algas vietā. Tādējādi ar laiku faktiski visas amatpersonas, kas īstenoja publisko varu, atradās savstarpējās lēņa attiecībās, un šāda kārtība saglabājās ilgus gadsimtus.

Franku valsts publiskās administrācijas pamatā lielā mērā bija lēņu sistēma. Sākotnēji franku karalis Kārlis Martels (*Charles Martel*, ?–741) zemes gabalus piešķīra tikai uz vasaļa dzīves laiku bez tiesībām tos nodot mantiniekiem. Tādu zemes piešķirumu sauca par beneficiju

⁴³⁵ Кутюмы Б. Антология мировой правовой мысли. Том II. Москва: Мысль, 1999, с. 454.

⁴³⁶ Lupoi M. The Origins of European Legal Order. Cambridge University Press, 2006, p. 12.

⁴³⁷ Birziņa L. Francijas tiesību vēsture. Rīga: SIA „Biznesa augstskola „Turība””, 2000, 8. lpp.

(*beneficium*). Par beneficiju bija jāpilda karadienests,⁴³⁸ tādējādi arī beneficijis ir atlīdzība par konkrētu darbu. Beneficija tiesiskās attiecības nebija mantojamas, un zemes īpašums pēc vasaļa nāves atgriezās pilnīgā senjora, tas ir, karaļa, vēlāk – imperatora nedalītā īpašumā. Tātad šajā periodā lēņa attiecībās nebija publiskās varas elementu.

Ar laiku lēņa tiesību institūts kļuva sarežģītāks un vasaļa tiesiskais statuss lēņa zemē mainījās no vienkārši „turētāja” uz valdījumu. Tam par pamatu ir Svētās Romas imperatora 877. gada Kierzī (*Quierzy*) kapitulārijs, ar kuru lielo feodāļu interesēs beneficiji tika pārvērsti par feodiem.⁴³⁹ Turpmāk zemes lietošanas tiesības varēja tikt mantotas un feoda piešķirumam jeb investitūrai mirušā vasaļa mantiniekiem lielākoties bija tikai formāls un procedurāls raksturs. Tādējādi lēņu tiesību īpašuma sadaļai, kas attiecināma uz lietu tiesībām, pievienojās arī sadaļa, kas attiecināma uz mantojuma tiesībām. Tomēr jāpatur prātā, ka lēnis nav dāvinājums, bet gan lietas piešķirums atlīdzības nozīmē, tādējādi publisko tiesību sadaļa lēņu attiecībās pievienojās tieši kā vasaļa saistības izpildījums, ko tas veic, pildot zināmu valsts dienestu.

„Sakšu spogulī” aprakstīts, ka lēņa hierarhija (vairogi) sakārtota noteiktā kārtībā, proti, „pirmo vietu ieņem karalis, otro – bīskapi, abati un abates, laicīgie firsti – trešo, ja viņi ir bīskapa lēņu vīri, ceturto – brīvkungi, piekto – dižciltīgie tiesneši un brīvkungu lēņu vīri, kuru lēņu vīriem tad ir sestā vieta”.⁴⁴⁰ Tādējādi lēņa attiecības vēsturiski ir saistītas tieši ar valsts amata vai militāra pienākuma pildīšanu un atlīdzību par to. Tā kā naudas apgrozība agrīnajos viduslaikos bija maza, tad par pakalpojumu vieglāk bija norēķināties natūrā, šajā gadījumā ar zemes gabala lietošanas tiesību piešķiršanu. Līdz ar beneficija pārvēršanos par feodu zemes piešķiršanai bija vairs tikai formāla nozīme, tādēļ senjors ar laiku vasalim noteica papildu pienākumus par zemes lietošanu, kas izpaudās kā dažāda veida personiskas saistības.

Lēņa tiesībās izšķir *vassi dominici cassati* – lēņa vīru, kas pilda militāro dienestu, un *vassi dominici non casati* – lēņa vīru, kas ieņem kādu amatu karaļa (vai imperatora) galmā.⁴⁴¹ Karolingu laikā beneficija lielums un ienesīgums bija tieši atkarīgs no tā, kāda veida militārās vienības vasalim ir jānodrošina senjora armijā.⁴⁴² Tātad „klasiskas” lēņa attiecības ir tādas, kur senjors nodod vasalim lietojumā zemi, bet vasalis apņemas pildīt kādu uzdevumu – ieņemt noteiktu valsts amatu vai pildīt karadienestu.

⁴³⁸ Birziņa L. Francijas tiesību vēsture. Rīga: SIA „Biznesa augstskola „Turība””, 2000, 9. lpp.

⁴³⁹ Ливанцев К. Е. История Средневекового Государство и Право. Санкт-Петербург: Санкт-Петербургский государственный университет, 2000, с. 29.

⁴⁴⁰ Sakšu spogulis. I grām.; 3.pants Citēts pēc: Ārvalstu tiesību vēstures avoti. Zin. red. V. Blūzma, G. Zemītis, S. Osipova. Rīga: SIA „Biznesa augstskola „Turība””, 2007, 223. lpp.

⁴⁴¹ Bachari B. S. Early Carolingian Warfare: Prelude to Empire. University of Pennsylvania Press, 2001, p. 78.

⁴⁴² Petersen L. I. R. Siege Warfare and Military Organization in the Successor States (400–800 AD). Brill, 2013, p. 219.

Lēņu tiesību saturs kļūst sarežģītāks, kad rodas tā saucamie *vassi casati* – vasaļi ar beneficiju un *vassi non casati* – vasaļi bez beneficija.⁴⁴³ Senjors lēnī varēja dot gan zemi, tas ir, beneficiju, gan noteiktas publiskās varas tiesības – deleģēt zināmas publiskās varas tiesības, kurām ir noteikta mantiska vērtība. Abos gadījumos vasalis pretim solīja zināmu izpildījumu. Svarīgi, ka sākotnēji vasaļa izpildījums bija personisks – piedalīšanās militārā pasākumā vai valsts amata pildīšana. Līdz ar mantojama feoda izplatīšanos izpildījumam vairs nebija nepieciešams personisks raksturs, t. i., lai vasalis pats izpildītu kādu darbu senjora labā. Ar laiku senjora prasības pret vasali kļuva vispārīgākas – nodrošināt zināmu karaspēka vienību piedalīšanos senjora karagājienos un pēc senjora norādījumiem pildīt zināmus publiski tiesiskus pienākumus.

Tāpat tiesību apjoms, ko baudīja vasalis, ir tieši atkarīgs no tā, vai viņa lēnī ietilpa zemes gabals ar tā valdījuma tiesībām (*vassi casati*) vai tikai senjora garantēts īpašu tiesību lietojums (*vassi non casati*).

Klasisks vasaļa pienākums bija pildīt karadienestu pēc senjora uzaicinājuma. Karagājiens senjoram divu liecinieku klātbūtnē bija jāpasludina sešas nedēļas iepriekš, un tam pēc vācu lēņu paražām bija jānotiek vācu zemju robežās.⁴⁴⁴ Otra publisko tiesību saistība bija arī piedalīšanās senjora vadītajās tiesas sēdēs.⁴⁴⁵ Tādējādi, ņemot vērā iepriekš minēto, *vassi casati* gadījumos neatkarīgi no tā, vai sākotnēji lēnis ir bijis saistīts ar militāru dienestu vai valsts amatu, bija sagaidāms, ka lēņa vīrs pildīs zināmu militāru funkciju senjora karagājienos un atbalstīs senjoru tiesvedības procesā. Redzams, ka šīs saistības, kas attiecināmas uz publiskajām tiesībām, neskar tiesības uz likumdošanu.

Vassi non casati gadījumos senjors izlēņoja nevis zemi, bet gan noteiktas tiesības, šajā gadījumā vasaļa izpildījums sastāvēja gan no parastajiem vasaļa pienākumiem (militārajiem pienākumiem), gan no piešķirto tiesību lietojuma. Lēņa tiesībām veltītajā literatūrā minēts, ka šādas tiesības parasti bija: 1) tiesības pārvaldīt tirgu; 2) atļauja medīt zaķus karaļa mežā;⁴⁴⁶ 3) tiesības kalt monētas; 4) tiesības bez karaļa atļaujas uzsākt karu; 5) tiesības uz savu administratīvo pārvaldi (galmu).⁴⁴⁷ Visbiežāk tomēr *vassi non casati* bija saistītas ar

⁴⁴³ Ganshof Fr. L. Was ist das Lehnswesen? Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1961, S. 122, 123. Citēts pēc: Osipova S. Viduslaiku tiesību spoguļis. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2004, 126. lpp.

⁴⁴⁴ Крашенинникова Н., Жидкова О. История государства и права зарубежных стран. Москва: Норма: Инфра-М, 1998. Pieejams: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Pravo/istrp/22.php (aplūkots 2014. gada 6. jūnijā).

⁴⁴⁵ Ibid.

⁴⁴⁶ Ganshof Fr. L. Was ist das Lehnswesen? Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1961, S. 122, 123. Citēts pēc: Osipova S. Viduslaiku tiesību spoguļis. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2004, 126. lpp.

⁴⁴⁷ Ливанцев К. Е. История Средневекового Государство и Право. Санкт-Петербург: Санкт-Петербургский государственный университет, 2000, с. 29.

administratīvā amata pildīšanu lēņa devēja vārdā.⁴⁴⁸ Parasti pie šādā kārtībā īpaši deleģētajām tiesībām tiek minēta tiesu jurisdikcija.

Karalis, būdams suverēnās varas nesējs arī attiecībā uz tiesu jurisdikciju, tiesu varas pilnvaras parasti nodeva saviem vasaļiem. Šāds tiesu varas deleģēšanas akts redzams, piemēram, jau minētajā Kārļa Lielā 802. gada Misī kapitulārijā: „Grāfiem un centenāriem jāraugās, ka taisnība notiek visā pilnībā; un tiem ir jāņem jaunāks palīgs, kam tie pilnībā var uzticēties, kas godprātīgi kalpos likumam un taisnīgumam [...]”⁴⁴⁹ „Sakšu spoguļi” redzams, ka pilnvarojumam būt par tiesnesi varēja būt divas formas – pastāvīgā, kas saņemta ar lēni, un *ad hoc* pilnvara. „Sakšu spoguļa” 58. panta 1. paragrāfā teikts: „Bet to, kuru ievēl uz ilgu laiku, to lai pilnvaro ar lēni grāfs vai markgrāfs.” Tomēr līdz ar tiesu varas deleģēšanu bīskapiem un firstiem karalis nezaudēja tiesu varas funkciju kā tādu. Par to skaidri liecina tālākais „Sakšu spoguļa” 58. panta 2. paragrāfs: „Kad grāfs ierodas uz gogrāfa tiesu, tad lai gogrāfa tiesai vairs nav varas. Tāpat kā grāfam, kad karalis ierodas grāfistē, ja abi ir klāt. Tāpat arī tiesnesim karaļa klātbūtnē, jo sūdzība tad tiek iesniegta karalim.”⁴⁵⁰

Minētais liek secināt, ka tiesu varas izlēņošana vasaļiem ir parasta lēņu tiesību sastāvdaļa un ka faktiski viduslaiku tiesu sistēma balstās tieši uz lēņa tiesību institūtu. Tādējādi atzīstams, ka tiesu varas deleģēšana ietilpst tajās publiski tiesiskajās attiecībās, kas tiek nodotas vasalim ar lēni.

Atbilde uz jautājumu, vai lēņa attiecības ietvēra likumdošanas tiesību deleģēšanu, nav viennozīmīga. No vienas puses, tiesības izdot likumus pretstatā tiesu varas deleģēšanai nav uzskatāmas par klasisku lēņa attiecību sastāvdaļu. Visas viduslaiku tiesību kompilācijas par suverēnās varas nesēju un tātad arī likumdošanas varas nesēju atzīst karali (imperatoru). No otras puses, pastāvēja arī izņēmumi no vispārējās viduslaikos atzītās tiesību doktrīnas.

Piemēram, *Coutumes de Beauvaisis* ir noteikts, ka „tas, kas tur barona apgabalu, var uz laiku izdot likumu (*coutumes*) saviem padotajiem, uz gadu, diviem vai trim, jo ir nepieciešamība uzlabot ceļus vai veikt kādu citu darbu kopējā labuma dēļ vai ārvalstu tirgotāju interesēs. Bet tāda jauna paraža var kļūt pastāvīga tikai ar karaļa atļauju”.⁴⁵¹ No teiktā redzams, ka Francijā baroni, tas ir, otrā vairoga vasaļi, var dot vispāršaistošus priekšrakstus uz noteiktu laiku, taču šie vispāršaistošie priekšraksti nevarēja iegūt pastāvīgu spēku, ja tie nebija likumdevēja apstiprināti.

⁴⁴⁸ Mitteis H. *Lehnrecht und Staatsgewalt. Untersuchung der mittelalterlichen Verfassungsgesichte*. Weimar: Verlag Herman Bohlaus Nachf., 1933, S. 356–362. Citēts pēc: Osipova S. *Viduslaiku tiesību spoguļis*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2004, 126. lpp.

⁴⁴⁹ *Capitulary of Charlemagne Issued in the Year 802*. Pieejams: <http://avalon.law.yale.edu/medieval/capitula.asp> (aplūkots 2014. gada 2. jūlijā).

⁴⁵⁰ *Sakšu spoguļis*. I grām. 58.p. No: *Ārvalstu tiesību vēstures avoti*. Zin. red. V. Blūzma, G. Zemītis, S. Osipova. Rīga: SIA „Biznesa augstskola „Turība””, 2007, 250. lpp.

⁴⁵¹ Кутюмы Б. *Антология мировой правовой мысли*. Том II. Москва: Мысль, 1999, с. 455.

Tātad Francijā lēņa tiesiskajām attiecībām saskaņā ar paražu tiesībām ir saskatāmas deleģētās likumdošanas pazīmes.

Svarīgi, ka *Coutumes de Beauvaisis* neko nemin par šādu likumdošanas tiesību tālāku deleģēšanu. No citētās tiesību normas konteksta izriet, ka šāda tiesība ir tikai baroniem, bet ne zemākas kārtas vasaļiem.

Iesākumā jāaplūko jautājums, vai vasalis ir uzskatāms par valsts amatpersonu, kas saņēmusi noteiktu deleģējumu tiesību aktu izdošanai, un vai tā izdotais tiesību akts ir vispāršaistošs tiesību akts. Papildus jāizvērtē, vai šāds tiesību akts atbilst noteiktiem likumdevēja satura ierobežojumiem un ir elastīgs instruments likumu piemērošanai vai arī noder kā likuma aizstājējs apstākļos, kad likumdevējs pats likumu neizdod.

Jautājums par to, vai vasalis ir amatpersona, kas apveltīta ar publisko varu, bet vienlaicīgi nav uzskatāma par suverēnās varas nesēju vai likumdošanas institūciju, viduslaiku publisko tiesību doktrīnā nav viennozīmīgi atbildams. No vienas puses, var apgalvot, ka jau franku valstī lēņi tika piešķirti kā atlīdzība par kalpošanu karaļa galmā, proti, par grāfa, maršala vai kanclera pienākumu pildīšanu. Tātad lēnis ir saistīts ar valsts amata pildīšanu. Tomēr, no otras puses, lēņa piešķirums varēja būt saistīts arī ar militāro dienestu, nevis ar valsts dienesta pildīšanu. Bez tam jāpatur prātā, ka vasalitātes attiecībās atrodas ne tikai tiešie karaļa vasaļi un ka vasalitātes attiecību ķēde stiepjas sešās pakāpēs. Līdz ar to, stingri ņemot, nevar apgalvot, ka atrašanās vasalitātes attiecībās nozīmē noteikta valsts amata ieņemšanu, tomēr, ja valsts amats tiek ieņemts, tad lēņa kungs ir pielīdzināms valsts amatpersonai.

Ja amatpersona darbojas deleģētās likumdošanas kārtībā, ir svarīgi, lai amatpersona apzinās, ka tai nepieder suverēnā vara likumdošanas jomā un tā rīkojas tikai kā pilnvarnieks. Tomēr *Coutumes de Beauvaisis* aprakstīta mūsdienās grūti saprotama vertikālā suverenitātes dalīšana, kur „katrs barons savā zemē ir suverēns”.⁴⁵² Nedaudz tālāk tekstā minēts, ka „baroni nevar dibināt jaunas tirgus vietas vai noteikt jaunas paražas bez karaļa piekrišanas. Karalis gan to var darīt, kad vien pats vēlas un kad to uzskatīs par nepieciešamu kopējā labuma vārdā”.⁴⁵³ Tādējādi jāsecina, ka, neaizskarot karaļa tiesības uz suverenitāti *de jure*, katrs barons savās lēņa zemēs varēja rīkoties kā suverēns *de facto*. Šāda veida suverenitātes dalījums liedz atzīt, ka barons ir darbojies kā karaļa pilnvarnieks, nevis pats savā un savu interešu vārdā.

Tā kā baronu, atšķirībā no romiešu prētoriem vai mūsdienu ministriem, grūti nosaukt par valsts amatpersonu, nevaram uzskatīt, ka tiesības izdot iepriekš minētos terminētos normatīvos aktus barons īstenoja kā piešķirto valsts amatpersonas pienākumu noteiktu sastāvdaļu. Veids,

⁴⁵² Кутюмы Б. Антология мировой правовой мысли. Том II. Москва: Мысль, 1999, с. 454.

⁴⁵³ Ibid.

kādā šī tiesība atspoguļota *Coutumes de Beauvaisis*, liecina par to, ka likumdošanas tiesību barons īstenoja pēc saviem ieskatiem, nevis kā noteiktu senjora uzliktu obligātu un regulāru pienākumu.

Nenoliedzami, *Coutumes de Beauvaisis* minētās baronu īstenotās tiesību jaunrades rezultāts ir ārējais normatīvais akts. Tomēr tas ir terminēts tiesību akts un nevar iegūt patstāvīgu nozīmi bez karaļa akcepta. Savukārt pēc karaļa akcepta iegūšanas šis tiesību akts pārvēršas par likumu.

Coutumes de Beauvaisis teksts ir pietiekami skaidrs attiecībā uz šāda iespējamā deleģējuma robežām – „jo ir nepieciešamība uzlabot ceļus vai veikt kādu citu darbu kopējā labuma dēļ vai ārvalstu tirgotāju interesēs. Bet tāda jauna paraža var kļūt pastāvīga tikai ar karaļa atļauju.”⁴⁵⁴. Tomēr deleģējuma robežas ir grūti nosakāmas, un šāda veida deleģējumu var uzskatīt par vispārīgu deleģējumu darboties likumdošanas jomā.

Nevar atzīt, ka barona izdotie likumi saturiski ir pakārtoti karaļa likumiem un to mērķis ir karaļa izdoto likumu piemērošanas atvieglošana, skaidrošana un precīzāku detaļu noteikšana. Toties var manīt, ka šāda vasaļu īstenošana aizstāj karaļa likumdošanu tās bezdarbības gadījumā, proti, ir saskatāmas aizstājošās deleģētās likumdošanas pazīmes.

Izvērtējot iepriekš minētos argumentus, secināms, ka Francijas baronu īstenojamā likumdošanā savā lēņa apgabalā vēlīnajos viduslaikos saskatāmas aizstājošās deleģētās likumdošanas pazīmes – ārējā normatīvā akta izdošana, zināms deleģējums, zināma saikne ar valsts amata pildīšanu un rīcība situācijā, kad likumdevējs pats likumu izdot nevar. Pie tam šādai likumdošanai bija nepieciešams vēlāks likumdevēja akcepts.

Vasaļa un senjora lēņa attiecību savstarpējie pienākumi neaptvēra likumdošanas tiesības, tomēr lēņa pārvaldīšanas pienākums radīja praktisku nepieciešamību izdot normatīva rakstura tiesību aktus. Tādējādi šāda prakse ar laiku nostiprinājās kā vasaļa tiesības, kas balstītas uz paražu.

Vasaļu likumdošanas rezultātā izdotie tiesību akti veidoja daļu no zemes tiesību sistēmas, jo tie bija normatīvie akti, kas ir spēkā kādā noteiktā zemē. Tādēļ vasaļu likumdošanas rezultātā izdotie tiesību akti jāanalizē zemes tiesību sistēmas kontekstā.

⁴⁵⁴ Кутюмы Бовези; Антология Мировой Правовой Мысли, Том II, Москва:Мысль, 1999, с. 455

3.3. Aizstājošās deleģētās likumdošanas pirmsākumi zemes tiesību sistēmā

Ar zemes tiesībām viduslaiku tiesību sistēmā saprot tās tiesības, kas ir spēkā esošas kādā konkrētā zemē. Ar zemi šeit domāta nevis valsts vai kāda cita teritorija, ko apvieno viens nomināls valdnieks, bet gan reģions, ko apvieno noteikta, lielākoties etniskā, piederība – visgotu zemes, lombardu zemes, sakšu zemes, burgundiešu zemes, kuras pārvalda viens zemes kungs.

Zemes tiesību sistēma noteiktā reģionā pastāvēja paralēli vispārīgai tiesību sistēmai. Zemes tiesību sistēma un kanonisko tiesību sistēma tika nošķirtas pēc subjektu un priekšmetiskās jurisdikcijas. Pēc viduslaiku doktrīnas Katoļu baznīcas jurisdikcija ietvēra personālo jurisdikciju un priekšmetisko jurisdikciju. Personālā jurisdikcija attiecās uz garīdzniekiem un viņu saimniecību locekļiem, studentiem, krustnešiem, *personae miserabiles* (nabagi, bāreņi, atraitnes), ebrejiem lietās pret kristiešiem, ceļotājiem (arī jūrniekiem). Priekšmetiskā jurisdikcija attiecās uz garīgajām lietām, svētajiem sakramentiem, beneficijiem (baznīcas amatu ieņemšanas kārtība, desmitās tiesas maksāšana baznīcai, baznīcas zemes īpašumi u. c.), zvērestiem, grēkiem, kas paredzēja baznīcas sodus.⁴⁵⁵ Tātad baznīcas un laicīgā jurisdikcija nebija nodalītas pēc teritoriālā principa, izņēmums bija vienīgi pāvesta zemes. Vienā un tajā pašā teritorijā vienlaicīgi darbojās gan laicīgie likumi, gan kanoni, tādējādi atspoguļojot „divu zobenu principu” – pāvesta varu un imperatora varu.

Zemes tiesību jeb laicīgo likumu statuss viduslaiku tiesību zinātnē bija zems. Saskaņā ar Akvīnas Toma tiesību hierarhiju tie ieņēma viszemāko stāvokli un tika uzskatīti par *lex humana*. Nevēriģi uz zemes tiesībām skatījās arī universitātēs. Graciāns izdalīja *ius* – dabiskās tiesības un *lex* – Bībeli un svētos rakstus, bet ar *lex* vai *leges* netika saprasti sekulārie likumi.⁴⁵⁶ Universitātēs zemes tiesības sāka mācīt ievērojami vēlāk nekā romiešu vai kanoniskās tiesības, līdz ar to zemes tiesībām trūkst tādas iekšējas sakārtotības un skaidrības, kāda ir romiešu tiesībām vai kanoniskajām tiesībām.

Ievērojot minēto, zemes tiesību avotu kategorizācija ir apgrūtināta, jo viduslaiku tiesību doktrīnā nepastāv nedz vispāratzīta zemes tiesību avotu mācība, kurā būtu izsmeļoši uzskaitīti atzītie tiesību avoti, nedz pietiekami skaidrs šo tiesību avotu savstarpējais nodalījums. Pieņemot, ka tiesību avots ir kādā teritorijā spēkā esošās tiesības, zemes tiesību sistēmā mēdz minēt šādus tiesību avotus: likumi, paražas, likumu grāmatas, statūti, tiesību grāmatas, pilsētu tiesības, imunitātes (privilēģijas).

⁴⁵⁵ Blūzma V. Romas valsts tiesības un kanoniskās tiesības viduslaikos. Rīga: Ekonomikas un kultūras augstskola, 2002, 57. lpp.

⁴⁵⁶ Crossing Boundaries at Medieval Universities. Ed. by S. E. Young. Boston: Brill, 2011, p. 228.

Zemes tiesību sistēmu, neņemot vērā tiesību avotu daudzveidību, caurauž paražu tiesības kā kopīgs pamats citiem tiesību avotiem. Lai gan formāli centrālais tiesību avots zemes tiesībās ir likums, sabiedrība ievēroja paražu tiesības, nevis karaļu izdotos likumus.⁴⁵⁷ Paražu tiesību pielīdzināšanu likumam skaidrojis romiešu jurists Juliāns, un šo skaidrojumu pilnā mērā var attiecināt arī uz viduslaiku tiesiskās kārtības izpratni: „Iepriekšējās, iesakņojušās paražas pamatoti tiek piemērotas kā likums, un šīs tiesības sauc par tiesībām, ko noteicis tikums. Jo, ja paši likumi mūs saista vien ar to spēku, ka ir pieņemti ar tautas lēmumu, tad pamatoti visus saista arī tas, kam tauta piekritusi nepierakstot.”⁴⁵⁸

Paražu tiesību ietekme ir saskatāma katrā viduslaiku tiesību jaunrades posmā.

Paražu tiesības veidojās pamatā uz tiesisku kāzusu precedentu pamata. Brīvo vīru vecāko padomes noteica, kāda tiesiskā paraža ir attiecināma uz risināmo tiesisko problēmu. Šāda paražu tiesība tika uzskatīta nevis par imperatīvu tiesību normu, bet drīzāk par vadlīniju konkrēta tiesiskā kāzusa risināšanai.⁴⁵⁹ Ar laiku šīs vadlīnijas nostiprinājās kā noteiktā etniskā kopienā atzītas tiesības. Etniskā kopiena rīkojās pēc šīm nerakstītajām tiesībām, līdz paražas ieguva rakstveida tiesību avota statusu, jo tika iekļautas likumos, tiesību grāmatās vai pilsētas tiesībās. Gan karalis, gan imperators savu likumdošanas pienākumu uzskatīja par izpildītu, kad nerakstīto tiesību vietā nodrošināja tāda paša satura rakstveida tiesības.⁴⁶⁰ Saskaņā ar viduslaiku tiesisko mentalitāti likums ir rakstveidā nostiprinātas paražas (*consuetudo*), savukārt paražas ir likumi, kuri vēl nav oficiāli pierakstīti un apstiprināti.⁴⁶¹ Tādējādi tiesību fiksēšana rakstveidā ne vienmēr nozīmēja, ka tiek radīta jauna, iepriekš neesoša tiesību norma. Tiesību normu pierakstīšana varēja noderēt arī kā rakstveidā fiksēts apstiprinājums, ka attiecīgā satura paražu tiesība pastāv un tiek atzīta. Piemērs šādai likumdošanas kārtībai atrodams Glenhauzenes hartas ievaddaļā – to 1180. gada 13. aprīlī izdeva Svētās Romas impērijas imperators Frederiks: „Svētās un nedalāmās Trīsvienības vārdā. Frederiks, pēc Dieva žēlastības Augusts, Romiešu imperators. Tā kā cilvēku atmiņa ir īsa un nepatur daudzas lietas, vēl pirms mūsu laikiem dzīvojušo dievišķo imperatoru un karaļu griba bija tāda, ka šīs lietas jāpieraksta, ja neapturamais laika ritējums tās varētu dzēst no cilvēku atmiņas.”⁴⁶²

Paražu tiesības, kā kļūdaini varētu uzskatīt, nav tikai ģermāniskas izcelsmes barbaru paražas. Bijušās Romas impērijas teritorijās cilvēki gadsimtiem bija pieraduši pie romiešu

⁴⁵⁷ Crossing Boundaries at Medieval Universities. Ed. by S. E. Young. Boston: Brill, 2011, p. 228.

⁴⁵⁸ Суд и судьи в избранных фрагментах из Дигест Юстиниана. Москва: Статут, 2006, с. 43.

⁴⁵⁹ Stein P. Roman Law in European History. Cambridge University Press, 2004, p. 39.

⁴⁶⁰ Grossi P. A History of European Law. Willey – Blackwell, 2010, p. 14.

⁴⁶¹ Ibid., p. 11.

⁴⁶² The Gelnhausen Charter. April 13, 1180 A. D. Pieejams: <http://avalon.law.yale.edu/medieval/gelnhaus.asp> (aplūkots 2015. gada 23. jūnijā).

tiesībām un arī pēc barbaru iekarojumiem turpināja slēgt līgumus ierastajā kārtībā pēc tām pašām tiesībām, kādas tika izmantotas iepriekšējās paaudzēs.⁴⁶³ *Corpus Iuris Civilis* bija paražu tiesību avots Ziemeļitālijas teritorijā, kur, saplūstot romiešu un ģermāniskajām tradīcijām, sāka veidoties Eiropai raksturīgās tiesību iezīmes.

Daļā bijušās Romas impērijas teritorijas par vietējām paražu tiesībām kļuva romiešu tiesības. Romiešu tiesību izplatība šajās teritorijās jau pēc Rietumromas impērijas sabrukuma ir saistāma ar centieniem atjaunot Romas impēriju. Bizantijas imperatora Justiniāna kodekss, *Corpus Iuris Civilis*, bijušajā Rietumromas impērijas teritorijā nonāca aprītē 6. gs., pēc tam, kad Justiniāns bija atkarojis plašas bijušās impērijas teritorijas Itālijā,⁴⁶⁴ nodibinot tur Bizantijas impērijas teritoriāli administratīvās vienības – eksarhātus.

Pastāv atšķirīgi viedokļi par to, cik ilgs bija *Corpus Iuris Civilis* piemērošanas periods atkarotajās Itālijas teritorijās un cik plaši kodekss bija izplatīts tiesību piemērošanas praksē. Prof. Čārlzs Radings un prof. Antonio Čiaralli uzskata, ka no brīža, kad *Corpus Iuris Civilis* stājās spēkā atkarotajās Itālijas teritorijās, līdz brīdim, kad šīs teritorijas atkal iekaroja lombardi, pagāja vien četrpadsmit gadu,⁴⁶⁵ tātad arī kodeksa piemērošanas laiks varētu būt bijis vien četrdesmit gadu. Prof. Ēriks Annerss uzskata, ka Justiniāna likumi Itālijas teritorijā visai ilgu laiku arī pēc langobardu iekarojumiem saglabāja spēkā esošu likumu statusu.⁴⁶⁶ Tātad pietiekami precīzu ziņu par to, kādā veidā notika *Corpus Iuris Civilis* piemērošana un kāda bija šī likuma vieta 6. gs. Rietumeiropas tiesību sistēmā, pagaidām trūkst.

Corpus Iuris Civilis netika piemērots atkarotajās Itālijas teritorijās līdz tā saucamās Pragmatiskās sankcijas izdošanai (*Pragmatic Sanction*), kas datējama ar 554. gadu.⁴⁶⁷ Ar šo likumu Justiniāns pilnībā atjaunoja romiešu tiesību spēku Itālijas teritorijā, atceļot ostgotu iekarojumu rezultātā radītās tiesību izmaiņas. Savukārt 568. gadā Itālijas teritorijās iebruka langobardi un nodibināja savu valsti.⁴⁶⁸ Langobardi pašos pamatos pārveidoja valsts un tiesību sistēmu tajās teritorijās, ko bija iekarojuši. Langobardi rakstīja paši savas tiesības, kas gan bija latīņu valodā, tomēr balstītas uz tradicionālajām ģermāņu tiesībām, un tās drīz vien sāka prevalēt pār romiešu tiesībām.⁴⁶⁹

Līdz ar to formāli Bizantijas atkarotajās teritorijās *Corpus Iuris Civilis* bija spēkā četrpadsmit gadus. Tomēr langobardi neiekaroja pilnīgi visu Itālijas teritoriju, un vairākas

⁴⁶³ Radding C. M., Ciaralli A. *The Corpus Iuris Civilis in Middle Ages*. Boston: Brill, 2007, p. 40.

⁴⁶⁴ *The History of Medieval Canon Law in the Classical Period, 1140–1234*. Ed. by W. Hartman, K. Pennington. Washington: The Catholic University of America Press, 2008, p. vii.

⁴⁶⁵ Radding C. M., Ciaralli A. *The Corpus Iuris Civilis in Middle Ages*. Boston: Brill, 2007, p. 64.

⁴⁶⁶ Аннерс Э. *История европейского право*. Москва: Наука, 1996, с. 159.

⁴⁶⁷ Radding C. M., Ciaralli A. *The Corpus Iuris Civilis in Middle Ages*. Boston: Brill, 2007, p. 36.

⁴⁶⁸ Birziņa L. *Itālijas valsts un tiesību vēsture*. Rīga: SIA „Biznesa augstskola „Turība””, 2001, 9. lpp.

⁴⁶⁹ Андерсон П. *Переходы от античности к феодализму*. Москва: Территория будущего, 2007, с. 123.

desmitgades Itālijā pastāvēja Bizantijas eksarhāti. Tā, piemēram, Ravennas eksharāts pastāvēja no 555. gada līdz 751. gadam,⁴⁷⁰ tādēļ šajā teritorijā formāli bija spēkā romiešu, nevis langobardu tiesības.

Savukārt ārpus Itālijas teritorijas *Corpus Iuris Civilis* netika ieviests kā piemērojams likums, līdz ar to šajās bijušās Rietumromas impērijas daļās zināšanas par romiešu tiesībām saglabājās tādā līmenī, kāds tas bija līdz faktiskai impērijas centrālās varas sairšanai.

Tādējādi paražu tiesības Rietumeiropā veidojās, saplūstot barbariskajām tiesiskajām tradīcijām ar romiešu tiesību elementiem. Šāds tiesisko tradīciju raibums kļuva par pamatu karaļu un imperatora likumdošanas darbībai.

Eiropas karaļnama idejas veidošanās sakņojas tradīcijā, kas pārņemta no Romas un Bizantijas un balstās uz ideju, ka likumdošanas vara ir saistīta ar likumdevēja suverēnās varas dievišķo atzīšanu.⁴⁷¹ Suverēnās varas ideja, kas ietver likumdošanas varu, pārdzīvoja Romas impērijas sabrukumu un turpinājās viduslaiku Eiropas karaļnamos. Taču tas nenotika bez noteiktām izmaiņām suverēna konceptā. *Corpus Iuris Civilis* tika prezumēts, ka imperators sevī iemieso ne tikai augstāko laicīgo varu – *imperium*, bet arī augstāko reliģisko varu – *sacredotium*. *Corpus Iuris Civilis* neatzina pāvesta Gelāsija I ieviesto divu zobenu principu.⁴⁷² Turpretī viduslaiku valdniekam pilnīgas autonomijas ideja ir sveša – viņam jārēķinās ne tikai ar Dievu kā augstāko likumdevēju, bet arī ar pāvestu, kura pretenzijas uz pasaulīgo varu karaļi un imperators bija spiesti atzīt un respektēt. Papildu apstākļi, kas noteica laicīgā valdnieka kā augstākā likumdevēja vājumu, bija tas, ka valdnieks nevarēja efektīvi uzturēt savu jurisdikciju, jo trūka spēcīgas centrālās administrācijas, kā arī tas, ka valdnieku rīcībā nebija kvalificētu juristu, kas spētu sagatavot juridiski kvalitatīvus likumprojektus.

Lai gan viduslaiku tiesību doktrīnā netiek izteiktas šaubas par karali (imperatoru) kā vienīgo laicīgo likumdevēju un tādējādi šai likumdošanas darbībai nebūtu nekāda sakara ar deleģēto likumdošanu, karaļa veiktās likumdošanas plašāka aplūkošana nepieciešama, lai saprastu citu tiesību avotu saikni ar karaļa likumdošanas aktiem. Karaļa likumdošanas vājums kļuva par iemeslu tam, kādēļ radās citi tiesību avoti.

Viduslaiku kolektīvajā apziņā valdnieks netika uztverts kā augstākā autoritāte likumdošanas jomā. Valdnieka uzdevums bija nodrošināt taisnīguma (*aequitas*) valdīšanu sabiedrībā.⁴⁷³ Valdnieka nozīme vismaz līdz tūkstošgades mijai bija saistīta ar augstāko tiesu varu, nevis augstāko likumdošanas varu. Viduslaiku valdnieki likumdošanas funkciju drīzāk

⁴⁷⁰ Birziņa L. Itālijas valsts un tiesību vēsture. Rīga: SIA „Biznesa augstskola „Turība””, 2001, 9. lpp.

⁴⁷¹ Maas M. Age of Justinian. Cambridge University Press, 2001, p. 6.

⁴⁷² Stein P. Roman Law in European History. Cambridge University Press, 2004, p. 42.

⁴⁷³ Grossi P. A History of European Law. Willey – Blackwell, 2010, p. 11.

uzskatīja par pienākumu, kas tiem uzlikts līdz ar valdnieka statusu, nevis par īpašu tiesību, ar kuru varētu realizēt savas īpašās intereses. *Formu Iudicum* – visgotu tiesību apkopojumā, kas nācis klajā ap 642. vai 643. gadu, likums skaidrots šādi: „Likums ir dievišķā līdzinieks, mācības avots, tiesību veidotājs, labas morāles radītājs un sargātājs, valsts stūre, taisnīguma vēstnesis, dzīves pavadonis, publiskās varas dvēsele.”⁴⁷⁴ Savukārt likumdevēja uzdevumi likumdošanas jomā skaidroti šādi: „Likumu radītājam nav jāveicina nevienprātība un strīdi, bet jānodrošina taisnīgums.”⁴⁷⁵ Tāpat likumdevējam jāņem vērā, ka likums tiek radīts nevis tāpēc, lai iegūtu slavu, bet gan savu pavalstnieku pestīšanai.⁴⁷⁶ Redzams, ka saskaņā ar šiem agrīno viduslaiku uzskatiem likumiem ir nevis jārisina praktiskās dzīves problēmas, bet gan jānodrošina miers un stabilitāte, likumos jāatspoguļo zināma pasaules kārtība un mūžīgās vērtības. Tādēļ karaļi, pildot savu likumdošanas pienākumu, par drošāko likumdošanas taktiku uzskatīja spēkā esošo paražu tiesību apstiprināšanu likuma statusā, tā dodot pavalstniekiem tādas tiesības, pie kādām tie pieraduši.

Pirmais zināmais šāds tiesību apkopojums ir edikts, ko apstiprinājis visgotu karalis Eiriks 475. gadā, kad pārņēma faktisko varu no Romas prefekta Gallijā,⁴⁷⁷ tas ir tā saucamais *Codex Euricianus*. Īsā laika posmā jaunizveidoto valstiņu karaļi apstiprināja virkni šādu paražu tiesību apkopojumu, kuros aptvertas gan ģermāniskās izcelsmes tiesību tradīcijas, gan atsevišķi romiešu tiesību elementi. Pie šādiem likumiem pieskaitāms pirmais langobardu tiesību apkopojums *Edictum Rothari* (643. g.)⁴⁷⁸, *Lex Burgundionum*, *Lex Ribuaria* u. c. Nozīmīgākais no šiem tiesību apkopojumiem ir franku karaļa Hlodviga 5. gs. sākumā apstiprinātais *Lex Salica*.⁴⁷⁹ Tādējādi tika likts pamats ilglaicīgajai viduslaiku tradīcijai, ka ikviena zeme pamatā dzīvo pēc savām vietējām paražu tiesībām, kuras formāli apstiprina likumdevējs.

Situācija nemainījās arī pēc tam, kad izveidojās Svētā Romas impērija un Kārlis Lielais (*Karolus Magnus*, 742–814) 800. gadā tika kronēts par Svētās Romas impērijas imperatoru. Viņa sekotāji ieguva varu izdot likumus attiecībā uz visiem sev pakļautajiem subjektiem, neņemot vērā to tautības piederību, – līdzīgi darbojās arī Romas impērijas laika likumi.⁴⁸⁰ Svētās Romas impērijas imperatori nespēja atjaunot tās likumdošanas tradīcijas, kas pastāvēja Romas impērijā

⁴⁷⁴ The Visigothic Code: (Forum iudicum). Ed. S. P. Scott. Pieejams: <http://libro.uca.edu/vcode/visigoths.htm> (aplūkots 2014. gada 20. jūnijā).

⁴⁷⁵ Ibid.

⁴⁷⁶ Ibid.

⁴⁷⁷ Stein P. *Roman Law in European History*. Cambridge University Press, 2004, p. 30.

⁴⁷⁸ Incipit edictvm qvem renovavit dominvs rothari vir excellentissimo rex genti langobardorvm cvm primatos ivdices svos. Pieejams: http://www.smixx.de/ra/Links_F-R/Edictum_Rothari_Regis_643.pdf (aplūkots 2014. gada 21. jūnijā).

⁴⁷⁹ Lex Salica. Pieejams: <https://archive.org/details/lexsalicatentex03kerngoog> (aplūkots 2014. gada 21. jūnijā).

⁴⁸⁰ Stein P. *Roman Law in European History*. Cambridge University Press, 2004, p. 42.

vai Bizantijā. Imperatora likumdošanas darbība daudz neatšķīrās no tās, ko veica karaļi, proti, imperators atzina paražu tiesības.

Iepriekš minētais nenozīmē, ka karaļi un imperators faktiski vispār atturējās no darbības likumdošanas jomā. Līdz mūsdienām saglabājies ievērojams skaits karaļu izdotu likumu. Tiesa gan, apzīmējums *lex* vai *legis* šajos tiesību avotos praktiski netiek izmantots. Kopš Romas impērijas laikiem tieši termini „dekrēti” un „statūti” tika lietoti, lai apzīmētu varu nesošā subjekta likumdošanas darbību.⁴⁸¹ Svētās Romas impērijas imperatori, līdzīgi kā Romas imperatori, savu likumdošanas darbību mēdza saukt par konstitūcijām, taču katrs atsevišķais tiesību akts varēja tikt nosaukts gan par ediktu, gan epistulu, paktu, kapitulāriju vai konstitūciju.⁴⁸² Franku karaļi savus likumus dēvēja par ordonansēm. Līdzīgi kā romiešu tiesībās normatīvajam aktam ar likuma spēku bija iespējami dažādi nosaukumi, arī viduslaiku tiesībās likumdošanas procesa rezultāts varēja tikt nosaukts dažādos vārdos. Normatīvā akta juridiskais spēks un vieta tiesību sistēmā nosakāma atkarībā no normatīvā akta izdevēja, nevis pēc tā nosaukuma.

Tā kā periods, ko pieņemts uzskatīt par viduslaikiem, aptver aptuveni tūkstoš gadu, apgalvojums, ka monarhu likumdošanas process vienmēr bijis vājš, ir neprecīzs. Lai gan monarhu likumdošanas procesa būtība nemainījās, ir svarīgi atzīmēt, ka līdz ar jurisprudences kā zinātnes atdzimšanu arī monarhu likumdošana kļuva kvalitatīvāka, biežāka un mērķtiecīgāka. Īpaši tas attiecināms uz Franciju. 14. gs. Francijas karaļi sāka novērtēt likumdošanas nozīmi – tādējādi tie saskatīja iespēju nostiprināt savu centrālo varu, tomēr šie centieni nesniedzās līdz civiltiesisku jautājumu regulēšanai, un šī sfēra joprojām palika paražu tiesību ziņā.⁴⁸³

Ar līdzīgām problēmām saskārās arī Svētās Romas impērijas imperators, jo impērijas centrālā vara bija pārāk vāja, lai īstenotu centralizētu un vienpersonisku likumdošanu. Līdzīgi kā franču karaļi, arī imperators centās uzlabot likumdošanas kvalitāti, proti, radīt apjomīgus, juridiski kvalitatīvus likumus, kam būtu spēks visā impērijas teritorijā. Šādu valdnieka likumu dažkārt mēdz izdalīt kā atsevišķu tiesību avotu – likumu grāmatu. Likumu grāmata ir tiesību kodifikācija, ko izdevis imperators⁴⁸⁴, proti, likumdošanas varas nesējs. Šāda nozīmīga krimināltiesību kodifikācija ir *Constitutio Criminalis Carolina*, kas stājās spēkā 1532. gadā. Tās ievadā Kārlis V (*Charles*, 1500–1558) gan pamatoja savas likumdošanas tiesības ar Romas

⁴⁸¹ Harding A. *Medieval Law and Foundations of State*. Oxford University Press, 2001, p. 192.

⁴⁸² Sk.: *Monumenta Germaniae Historica, Constitutiones et Acta Publica Imperatorum et Regum*. Tomus I. Hannoverae, 1863. Pieejams: http://www.dmgh.de/de/fs1/object/display/bsb00000800_00002.html?sortIndex=020%3A050%3A0001%3A010%3A00%3A00&zoom=1.00 (aplūkots 2014. gada 20. jūnijā).

⁴⁸³ Grossi P. *A History of European Law*. Willey – Blackwell, 2010, p. 45.

⁴⁸⁴ Lazdiņš J., Osipova S. *Latvijas un Eiropas viduslaiku tiesību vēsturē sastopamie jēdzieni un to skaidrojumi*. Rīga: [b.i.], 1998, 17. lpp.

imperatora titulu, gan atsaucās uz senajām paražām, gan Vācu Nācijās Svētās Romas impērijas paražām.⁴⁸⁵

Formāli vācu zemēs vēl 12. un 13. gs. neeksistēja vispārējās impērijas tiesības, ja neskaita atsevišķos jautājumos izdotus imperatora likumus, – to vietā joprojām pastāvēja dažādas teritoriāla rakstura tiesības, tai skaitā pilsētas tiesības.⁴⁸⁶

Apkopojot iepriekš minēto, secināms, ka likumi kā tiesību avots bija pārāk vāji, lai pastāvētu bez paražu tiesību atbalsta. Tādēļ bieži vien attiecībā uz viduslaiku vēstures periodu tiek lietots apzīmējums „tiesību vakuums” vai „tiesību bads”⁴⁸⁷. Precīzāk būtu teikt, ka viduslaikos valdīja „likumu vakuums”, jo normatīvā regulējuma trūkums tika atrisināts, pielietojot paražu tiesības vai arī veidojot tikai viduslaikiem raksturīgus tiesību avotus, kas palīdzēja aizpildīt šo likumu vakuumu, proti, tiesību grāmatas un statūtu grāmatas.

Nopietnāka tiesību jaunrades darbība sākās tikai 13. gs., bet ne tik daudz ar centralizētas karaļa vai imperatora likumdošanas palīdzību, kā ar vietējām tiesību kompilācijām⁴⁸⁸ jeb tā saucamajām tiesību grāmatām. Var minēt veselu virkni šādu tiesību grāmatu, kas radītas 13. gs.: *Tres Ancien Coutumier* (1200–1204) un *Grand Coutumier* (1254–1258) Normandijā, *Fuero Real or Flores de las Leyes* (1252–1255) Kastīlijā, *Sachsenspiegel* (1220) Saksijā, *Livre de Jostice et de Plet, Établissements de Saint-Louis* un *Coutumes de Beauvaisis* (ap 1280) Francijā.⁴⁸⁹

Visi šie tiesību avoti ir privāti veidotas tiesību kompilācijas, un tām nebija oficiāla statusa.⁴⁹⁰ Likumdevējs nav nedz pasūtījis šo tiesību kompilāciju veidošanu, nedz tās apstiprinājis ar oficiālu likumu. Piemēram, *Coutumes de Beauvaisis* autors ir Filips de Bomanuārs (*Philippe de Beaumanoir*, 1250–1296), savukārt *Sachsenspiegel* autors ir Eike no Repgovas.⁴⁹¹ *Sachsenspiegel* prologā Eike no Repgovas raksta: „Tāpēc es lūdzu visus labos ļaudis, kuri tiecas pēc taisnības, man palīdzēt, ja viņi sastopas ar tiesībām, kuras mans dumjais prāts nav pamanījis un kuras šī grāmatiņa nepiemin.”⁴⁹² Tiesību grāmatās ir apkopots viss, ko autors ir uzskatījis par tiesībām, – gan oficiālās likumdošanas kārtībā radītās tiesības, gan paražu tiesības, gan statūti.

⁴⁸⁵ Constitutio Criminalis Carolina (1532). Pieejams: <http://pages.uoregon.edu/dluebke/Witches442/ConstitutioCriminalis.html> (aplūkots 2014. gada 25. jūnijā).

⁴⁸⁶ Крашенинникова Н., Жидкова О. История государства и права зарубежных стран. Москва: Норма: Инфра-М, 1998. Pieejams: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Pravo/istrp/22.php (aplūkots 2014. gada 6. jūnijā).

⁴⁸⁷ Lazdiņš J., Osipova S. Latvijas un Eiropas viduslaiku tiesību vēsturē sastopamie jēdzieni un to skaidrojumi. Rīga: [b.i.], 1998, 28. lpp.

⁴⁸⁸ Harding A. Medieval Law and Foundations of State. Oxford University Press, 2001, p. 191.

⁴⁸⁹ Ibid.

⁴⁹⁰ Ливанцев К. Е. История Средневекового Государство и Права. Санкт-Петербург: Санкт-Петербургский государственный университет, 2000, с. 51.

⁴⁹¹ Ārvalstu tiesību vēstures avoti. Zin. red. V. Blūzma, G. Zemītis, S. Osipova. Rīga: SIA Biznesa augstskola „Turība”, 2007, 219. lpp.

⁴⁹² Turpat, 221. lpp.

Tiesību grāmatas nav tiesību avots, kas radīts deleģētās likumdošanas kārtībā. Tiesību grāmatas radās pēc privātas iniciatīvas, un to rašanās iemesls lielākoties ir jau minētais „likumu bads” un ar to saistīti blakus apstākļi. Pirmkārt, 13. gs. vēl nebija tādas tehnoloģijas, lai pietiekamā skaitā pavairotu un izplatītu oficiālos likumus. Otrkārt, nepieciešamība pēc tiesiskā regulējuma gandrīz vienmēr saistīta ar ekonomiskās aktivitātes palielināšanos, un 13. gs. gan veidojās jaunas pilsētas, gan paplašinājās tirdzniecības sakari. Šie apstākļi lielā mērā izskaidro, kāpēc tieši 13. gs. radās nepieciešamība pēc tiesību grāmatām. Vēl bez visa minētā 13. gs. Eiropā jau bija noteikts skaits universitātēs mācītu juristu, kas vietējās tiesības varēja kaut kādā mērā sakārtot un sistematizēt.

Nozīmīgs viduslaiku tiesību avots ir statūti. Statūtu apkopojumu vienā oficiālā izdevumā sauc par statūtu grāmatu. Statūtu grāmatas ir tiesību kompilācijas, ko izdevusi varas institūcija, kas nav likumdevējs.⁴⁹³ Šādas statūtu grāmatas varēja būt izdevusi pilsētas rāte, arhibīskaps, vietējais landtāgs. Nepieciešamību pēc statūtu grāmatu izdošanas nosaka tie paši apstākļi, kādēļ bija nepieciešamas tiesību grāmatas vai likumu grāmatas – šādi normatīvo aktu apkopojumi bija ērtākais veids, kā uzzināt tiesības. Statūti pēc savas juridiskās dabas ir ārējs normatīvais akts, ko izdevusi ar publisku varu apveltīta amatpersona vai institūcija, kas darbojas tiesību jaunrades jomā, bet nav likumdevējs. Tādējādi statūtu tiesību jaunradē ir saskatāmas deleģētās likumdošanas pazīmes.

Zemes kungu un bīskapu statūtu tiesību jaunrades leģitīmais pamats vislielākajā mērā saistāms ar privilēģijām, kas piešķirtas zemes kungiem un bīskapiem, tādēļ šo amatpersonu apstiprinātie statūti aplūkoti nākamajā šīs nodaļas sadaļā, kurā analizēta privilēģiju juridiskā daba. Taču viduslaikos bija pazīstami ne tikai vienpersoniski apstiprināti statūti, bet arī personu kopuma apstiprināti statūti. Raksturīgākais šāda veida statūts ir pilsētas tiesības. Savas nozīmes un izplatības dēļ pilsētas tiesības ir jāaplūko plašāk, mēģinot noskaidrot, vai šāda veida pilsētu pašpārvaldes tiesības viduslaiku pilsētām tika piešķirtas deleģētās likumdošanas kārtībā un vai pilsētu statūti tika izdoti deleģētās likumdošanas kārtībā.

Lai noskaidrotu pilsētu pašpārvaldes tiesību jaunrades leģitīmo pamatu, ir jānoskaidro viduslaiku pilsētas juridiskais statuss un vieta viduslaiku valsts sistēmā. Viduslaiku pilsētām Eiropā nebija vienāds juridiskais statuss, tās varēja būt gan brīvpilsētas, gan imperatora pakļautības pilsētas, gan bīskapu pilsētas, gan laicīgo firstu pilsētas. Savi statūtu apkopojumi bija katrai pēc viduslaiku mēroga lielākai pilsētai neatkarīgi no šīs pilsētas juridiskā statusa.

⁴⁹³ Lazdiņš J., Osipova S. Latvijas un Eiropas viduslaiku tiesību vēsturē sastopamie jēdzieni un to skaidrojumi. Rīga: [b.i.], 1998, 17. lpp.

Viduslaiku pilsētas juridiskais statuss ir atvasināts no pilsētas statusa un vietas lēņa sistēmā. Sākotnēji visas pilsētas kā uz konkrēta lēņa zemes esoši objekti bija tieši pakļautas attiecīgā lēņa senjoram – bīskapam vai laicīgajai amatpersonai. Būdams ieinteresēts attīstīt ieņēmumus nesošo īpašumu daļu, senjors dāvāja pilsētai noteiktas privilēģijas, kas mazpamazām tiesisko režīmu pilsētā sāka atšķirt no tiesiskā režīma lauku teritorijās. Šādas privilēģijas sauca par hartām, un tādas pirmoreiz parādījās 11. gs. beigās Francijas teritorijā (Kombrē – 1076. gadā, Amjēnā – 1084. gadā).⁴⁹⁴ Tiesību vēsturei veltītajā literatūrā uzsvērts, ka viduslaiku pilsētas tālākais tiesiskais statuss bija atkarīgs no tā, kas ir pilsētas senjors – bīskaps, laicīgais firsts vai pats imperators.⁴⁹⁵

Pilsētu statūtos atrodamais tiesību saturs radās pakāpeniski. Pilsētas rātes vai padomes lēmumi vienā vai otrā jautājumā tika fiksēti rakstveidā un noderēja par vadlīniju tālākiem tiesu spriedumiem. Lēmumi tika ierakstīti pilsētas grāmatā jeb protokolā un tika uzskatīti par precedentiem.⁴⁹⁶ Tādējādi pamazām katrā pilsētā radās savas atšķirīgas tiesiskās paražas. Būtisks faktors, kas noteica nepieciešamību pēc zināma autonoma tiesiskā režīma pilsētās, ir lauku teritoriju un pilsētu atšķirīgā ekonomiskā funkcionēšana. Lauku apvidos ekonomika pārsvarā balstījās uz naturālo saimniecību, taču pilsētās – uz amatniecisko ražošanu (cunftēm) un uz tirdzniecību (ģildēm). Pati pilsētas ekonomiskā funkcionēšana noteica nepieciešamību pēc īpaša tiesiskā režīma. Tomēr tas, ka pilsētas bija spējīgas radīt pašas savas paražu tiesības, vēl nenozīmē, ka tādējādi radās arī tiesības šīs paražas oficiālā tiesību jaunrades kārtībā apstiprināt par statūtiem. Līdz pat 12. gs. otrajai pusei visas pilsētas bija lēņa atkarības stāvoklī no sava senjora, tātad nekāda autonoma tiesību jaunrade pilsētās notikt nevarēja. Ja šīm pilsētām bija savi statūti, tos formāli bija izdevis pilsētas feodālais senjors, lai gan statūtu saturs varēja būt pašu pilsētnieku ieteikts.

Oficiāls precedents pilsētu autonomijas iegūšanai ir 1183. gada 25. janvārī noslēgtais Konstances miera līgums starp imperatoru Frīdrihu Barbarosu (*Friedrich I*, 1122–1190) un Lombardijas savienības pilsētām (Milānu, Boloņu, Venēciju, Mantuju, Paduju, Lodi, Veronu u. c.⁴⁹⁷), kurā imperators atzina pilsētu tiesības uz zināmu patstāvību.⁴⁹⁸ Šī līguma 1. punktā ir teikts, ka imperators Frīdrihs garantē „pilsētām tādas tiesības, pie kādām tās radušas; tas ir, katrai

⁴⁹⁴ Омельченко О. А. Всеобщая История Государство и Права. Том 1. Москва, 2000. Pieejams: http://adhdportal.com/book_3132_chapter_43_L%D1%96teratura.html (aplūkots 2014. gada 13. jūnijā).

⁴⁹⁵ Sk.: Osipova S. Viduslaiku tiesību spogulis. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2004, 285. lpp.

⁴⁹⁶ Аннерс Э. История европейского право. Москва: Наука, 1996, с. 190.

⁴⁹⁷ Lombard League/ Encyclopaedia Britannica. Pieejams: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/346706/Lombard-League> (aplūkots 2014. gada 17. jūnijā).

⁴⁹⁸ Birziņa L. Itālijas valsts un tiesību vēsture. Rīga: SIA „Biznesa augstskola „Turība””, 2001, 24. lpp.

līgas locekļiem ir tādas tiesības, kādas Veronas pilsētai ir bijušas un ir tagad”.⁴⁹⁹ Lai gan pašā līgumā nekas nav minēts par pilsētu autonomiju likumdošanas jomā, pēc šī līguma noslēgšanas Lombardijas līgas pilsētās izveidojās tāda pilsētas pārvalde, kurā galvenā pilsētas pārvaldes institūcija bija vēlēta padome. Padomei piederēja likumdošanas tiesības, t. i., tā varēja pieņemt lēmumus ar vispārīgu spēku.⁵⁰⁰ Vēlāk vācu zemēs šādas pilsētas likumdošanas institūcijas sauca par rāti. Sākotnēji Ziemeļitālijas pilsētās, bet vēlāk arī visur citur Eiropā pilsētas vēlējās atbrīvoties no feodālās varas, lai kļūtu par brīvpilsētām un iegūtu pašnoteikšanās tiesības.

Viduslaiku pilsētas centās savu statūtu izdošanas faktu pamatot, norādot likumdevēja saikni ar pilsētas statūtu rašanos. Tā saucamajā *Sachsen Weichbild*, Magdeburgas – Gerlicas pilsētas tiesībās, kas sastādītas aptuveni 13. gs. pirmajās desmitgadēs, minēts, ka pilsētām pašnoteikšanās bijusi jau no seniem laikiem un ka tādai autonomijai savu piekrišanu devis karalis Kārlis, ar to domājot pirmo Svētās Romas impērijas imperatoru Kārli Lielo. „Pilsētas tiesības ir tas, ko agrāk cilvēki vecākās pilsētās lietoja, vai tas, par ko pilsētas cilvēki savstarpēji vienojās pēc karaļa Kārļa likuma; tas jums jāuzzina no šīs grāmatas; tātad pilsētas tiesības attiecas uz tām pilsētām, kurām bija paradums lietot Magdeburgas pilsētas tiesības, Ķelnes pilsētas tiesības un citas pilsētu tiesības no cienījamām Saksijas zemes pilsētām.”⁵⁰¹ Šai pašā dokumentā tālāk rakstīts: „Tad tirgotāji teica karalim: ja katrai zemei ir dotas un noteiktas savas tiesības, tad arī viņi grib zināt, ar kādām tiesībām tie dzīvo.”⁵⁰² Tad karalis Kārlis tirgotājiem devis viņu tiesības, kas jāievēro viņu pilsētā. Tādējādi Gerlicas pilsētai statūtus ir piešķīris tās senjors, kas šajā gadījumā bija pats imperators.

Šajā tiesību fragmentā saskatāma zīmīga viduslaiku pilsētas tiesiskā rakstura problēma. Pilsētām savas tiesības bija vajadzīgas ne tikai kā īpaša privilēģija, kas piešķirtu pilsētniekiem ekskluzīvu tiesisko stāvokli, bet tiesības pilsētniekiem bija vajadzīgas, lai tie varētu zināt, pēc kādas kārtības dzīvot. Proti, Gerlicas pilsētas gadījums spilgti ilustrē tiesisko vakuumu, kurā tirgotāji karalim nevis lūdza īpašas un labākas tiesības par jau esošajām, bet gan lūdza noteikt tiesisko kārtību, lai vispār būtu zināms, pēc kādām tiesībām jādzīvo. Viduslaiku pilsētas ekonomiskā apgrozība prasīja ne tikai noteikt zināmas tiesības, bet ik pa laikam arī tās pilnveidot un atjaunot, pielāgojot attiecīgās pilsētas ekonomiskajām un politiskajām interesēm. Imperatora likumdošanas kapacitāte nespēja nodrošināt šādu tiesisko režīmu, tādēļ pilsētām bija jāpaļaujas uz savu senjoru izdotajiem statūtiem vai jācenšas pašām kļūt par brīvpilsētām.

⁴⁹⁹ The Peace of Constance (1183). Pieejams: <http://www.fordham.edu/halsall/source/barbarossa-lombards.asp> (aplūkots 2014. gada 17. jūnijā).

⁵⁰⁰ Birziņa L. Itālijas valsts un tiesību vēsture. Rīga: SIA „Biznesa augstskola „Turība””, 2001, 23. lpp.

⁵⁰¹ Записи Магдебургского право, Саксонский Вейхбильд. Pieejams: http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Germany/XIV/Magdeburg_recht/text.phtml?id=5769 (aplūkots 2014. gada 21. jūnijā).

⁵⁰² Ibid.

Līdz mūsdienām saglabājies imperatora Vaclava IV (*Wenceslas; Václav; Wenzel*, 1361–1419) edikts, ar kuru tas vairākām Svētās Romas impērijas pilsētām piešķīra brīvpilsētas statusu. „1387. gada 20. martā Nirnbergā

Mēs, Vaclavs, pēc dieva žēlastības Romas ķēniņš, impērijas pavēlnieks un Čehijas karalis uz mūžīgiem laikiem, norāda un pasludinām ar šo grāmatu visiem, kas to dzirdēs vai izlasīs:

Mēs dāvājam žēlastību mūsu dārgajiem pilsētniekiem Rēgnesburgā un Bāzelē ar brīvpilsētas tiesībām, un tāpat mūsu un Svētās Romas impērijas pilsētām Augsburgai, Nirnbergai, Konstancei, Ulmai, Eslingenai, Roitlingenai, Rotveilai, Vailai, Iberlingenai, Memmingenai, Bīberahai, Rāvensburgai, Lindavai, Sankt-Gallenai, Kemptenai, Kaufboirenai, Loitkrihai, Isinai, Vangenai [...]. Tās var saglabāt visas savas tiesības un brīvības, privilēģijas un labo kārtību, ko tās ieguvušas no mums vai citiem imperatoriem un karaļiem, mūsu priekštečiem Svētās Romas impērijā, kā tas līdz šim pilsētās bija pierasts, un paražas līdz pat šai dienai. Un lai iepriekš uzskaitītās pilsētās paliek visas kopā un savienībā ar mums un ar impēriju, un, lai kurš arī uzdrošinātos nodarīt iepriekš minētajām pilsētām spaidus, apgrūtinājumus vai pazemojumus, mēs tās no šī visa aizsargāsim un atbalstīsim ar labu padomu un palīdzību. Un pret tām nekad nedarbosimies. Šīs grāmatas teksts sastiprināts ar mūsu lielo karalisko zīmogu. Izdots Nirnbergā, tūkstoš trīssimt septiņdesmit astoņus gadus pēc Kristus dzimšanas, trešdienā pēc svētdienas, kad dzied *leatre* gavēņa laikā, divdesmit ceturtajā mūsu valdīšanas gadā Čehijā un vienpadsmitajā mūsu impērijas valdīšanas gadā.”⁵⁰³

Ar šo tiesību aktu imperators piešķir autonomiju vasalitātes subjektiem, vienlaikus nosakot to tiesību un pilnvaru kopumu, kas tiem nākotnē piemītīs. Tiesības uz statūtu noteikšanu šajā pilnvaru apkopojumā nav ierakstītas tādā nepārprotamā un tiešā veidā, kādā mūsdienās redzam uzrakstītus pilnvarojumus deleģētajai likumdošanai. Tomēr edikta daļa, kas ļauj pilsētām „saglabāt savas tiesības un brīvības, privilēģijas un labo kārtību”, pēc viduslaiku tiesību izpratnes dod tiesības uz tiesiskās kārtības noteikšanu pilsētā. Šīs tiesības vienlaikus ietver gan tiesas spriešanu, gan arī statūtu izdošanu. Tātad imperators šim ediktā minētajām pilsētām ir devis tālāku autonomiju pilsētas tiesiskās iekārtas noteikšanā un tai skaitā arī statūtu izdošanā.

Saskaņā ar likumdošanas procesa loģiku pilsētu tiesību juridiskajam statusam būtu jābūt atkarīgam no to senjora statusa. Tātad zemes kungu pilsētu tiesībām ir jābūt ar statūtu juridisko spēku, savukārt imperatora pilsētu un brīvpilsētu tiesībām būtu jābūt ar likuma juridisko spēku. Tomēr šāda loģika viduslaiku pilsētu tiesībās nepastāv. Arī brīvpilsētu tiesības, kā Hamburgas

⁵⁰³ Грамота Короля Вацлава с подтверждением привилегии союзных городов. Pieejams: <http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Germany/XIV/Reichstag/frametext.htm> (aplūkots 2015. gada 24. augustā).

tiesības vai Lībekas tiesības, bija ar statūtu juridisko statusu.⁵⁰⁴ Tātad pilsētu tiesības nekļūst par likumiem, pat ja to senjors ir imperators vai arī pilsēta bauda brīvpilsētas statusu. Iespējams, to var izskaidrot ar brīvpilsētu statūtu apstiprināšanu tieši deleģētās likumdošanas kārtībā, nevis autonomas likumdošanas kārtībā.

Pilsētu statūtu jaunrades leģitīmais pamats ir atvasināms no pilsētas juridiskā statusa. Ja pilsēta atrodas senjorālā atkarībā, tad tās statūtu leģitīmais pamats ir jāatvasina no pilsētas senjora privilēģijām jeb likumdošanas tiesībām, ja senjors ir pats imperators. Imperatora pilsētu gadījumā arī nevar būt runas par deleģētu likumdošanu, jo statūtus izdod pats likumdevējs. Sarežģītāks ir jautājums par brīvpilsētu kā viduslaiku pilsētas pilsoņu kopuma leģitīmo pamatu izdot statūtus.

Lai secinātu, ka brīvpilsētu tiesības ir deleģētās likumdošanas kārtībā veikta tiesību jaunrade, būtu nepieciešams konstatēt, ka pastāv tieši vai vismaz nepārprotami izteikts suverēnā likumdevēja deleģējums pilsētas pašpārvaldes institūcijai izdot statūtus. Ja šādā kontekstā aplūkojam pilsētas tiesības, tad secināms, ka viduslaiku Eiropā vismaz tiktāl, ciktāl tas atteicas uz Franku valsti un vēlāk uz Svēto Romas impēriju, nav atrodams imperatora izdots tiesību akts, kas dod brīvpilsētām tiesības izdot savus normatīvos aktus. Proti, nav tāda imperatora izdota tiesību akta, kas vispārīgi attiektos uz visām brīvpilsētām, nosakot tām vienādu autonomijas statusu. Tā vietā katra brīvpilsēta savu autonomo statusu bija ieguvusi ar īpašu imperatora lēmumu, un tieši šajos partikulārajos lēmumos ir meklējams leģitīmais pamats jeb deleģējums pilsētas statūtu tiesību jaunradei, kā tas, piemēram, ir iepriekš minētajā Rēgensburgas, Bāzeles un citu brīvpilsētu gadījumā.

Pilsētu tiesības zināmā mērā aizpilda to „tiesību vakuumu”, kas viduslaikos pastāvēja attiecībā uz tirdzniecības tiesībām, banku kreditēšanu un jūras kravu pārvadājumiem. Ne agrīnajos, ne tā saucamajos dižajos viduslaikos nebija centralizētas imperatora radītas likumdošanas tādā kvalitātē, lai pilsētu statūtu tiesības darbotos kā imperatora likumu skaidrojoši un papildinoši normatīvie akti, kas sīkākā detalizācijas pakāpē skaidro centralizētās likumdošanas kārtībā izdotos likumus. Tādējādi secināms, ka pilsētu statūtu tiesībās ir saskatāmas aizvietojošās deleģētās likumdošanas pazīmes, kas ar pilsētai ikdienā nepieciešamo tiesisko regulējumu piepilda centralizētās likumdošanas neesamību.

Juridiskajā literatūrā grūti atrast imunitātes vai privilēģijas skaidrojumu (latviešu valodā bieži tiek lietots arī termins „žēlastība”). Viens no retajiem skaidrojumiem ir šāds: „Privilēģija jeb žēlastība bija zemes kunga izdots normatīvs akts, kas personai vai to grupai (parasti lēņa vīriem) piešķīra privileģētu stāvokli attiecībā pret vispārīgajām zemes tiesībām vai to noteikto

⁵⁰⁴ Verzeichniss der in der Bibliothek des Königl. Staatsraths vorhandenen Werke. Berlin: Prussia. Königlicher Staatsrath, 1843, S. 29.

kārtību.⁵⁰⁵ Graciāns privilēģiju ir uzskatījis par normatīvo aktu, kam ir „individuāls normatīvs akts”.⁵⁰⁶

Imunitāšu jeb privilēģiju pirmsākumi nav līdz galam skaidri. 511. gada Orleānas koncila lēmumā ir atsauce uz baznīcas imunitāti, kas sasaucas ar Romas impērijas tradīciju atbrīvot baznīcas zemes no valsts nodevām.⁵⁰⁷ Tādējādi ir pieņemts uzskatīt, ka tradīcija piešķirt imunitātes ir aizsākusies vēl Romas impērijas laikā, tomēr, neapšaubāmi, tolaik imunitātēm nebija tāda satura un nozīmes kā viduslaiku imunitātēm.

Sākotnēji imunitātes tika piešķirtas baznīcas zemēm un klosteriem, atbrīvojot tos no laicīgās jurisdikcijas pakļautības jeb piešķirot noteiktai teritorijai privilēģiju neieļaut tajā tiesnešus.⁵⁰⁸ Privilēģija parasti aptvēra arī citu karaļa amatpersonu darbības ierobežojumus, jo sevišķi nodokļu ievācēju tiesības darboties ar privilēģiju apveltītajā zemes gabalā.⁵⁰⁹

Šādas imunitātes piemērs ir franku karaļa Dagoberta I (*Dagobert*, 603–639) 635. gadā Resbahas (*Resbach*) klosterim dotā imunitāte⁵¹⁰, kurā klosterim tiek garantēts, ka „nekāda tiesu vara – nedz esošā, nedz nākamā neiedrošināsies ienākt klosterā teritorijā, [...] klosteris un tā brāļi, lietojot imunitāti, var pilnībā izlietot visus tā labā no tiesas piespriestos naudas sodus [...]”.⁵¹¹ Līdzīga satura imunitāti 775. gadā no Kārļa Lielā iegūst Mecas baznīca. Saskaņā ar šo imunitāti Kārlis Lielais, tāpat kā citi karaļi pirms viņa, garantēja, ka karaļa tiesneši nevar ieiet Mecas baznīcas teritorijā un spriest tiesu.⁵¹²

Plašāku izplatību un īpašu nozīmi tiesību sistēmā imunitātes ieguva Franku valstī 6.–7. gs. Kopš Merovingu dinastijas laikiem karaļi piešķīra gan zemes, gan imunitātes.⁵¹³ Imunitātes institūta jēga visskaidrāk atklājas tieši kopsakarā ar lēņa tiesībām. Franku valstī imunitāte kļuva par izņēmuma stāvokli, ko senjors piešķir kādam no saviem vasaļiem iepretim tai kārtībai, kādai ir pakļauti pārējie vasaļi.

Sākotnējo imunitāšu būtība ir atbrīvot laicīgo vai garīgo zemes valdītāju no publiskās varas uzliktiem pienākumiem.⁵¹⁴ Franku karaļu piešķirtās imunitātes parasti sastāvēja no trīs

⁵⁰⁵ Lazdiņš J., Osipova S. Latvijas un Eiropas viduslaiku tiesību vēsturē sastopamie jēdzieni un to skaidrojumi. Rīga: [b.i.], 1998, 13. lpp.

⁵⁰⁶ Decretum 3.2.2. In: Grartian The Treatise on Laws (Decretum DD. 1–12). Washington: The Catholic University of America Press, 2003, p. 11.

⁵⁰⁷ Property and Power in Early Middle Ages. Ed. by W. Davies, P. Fourance. Cambridge University Press, 1995, p. 59.

⁵⁰⁸ Ibid., p. 58.

⁵⁰⁹ Ibid., p. 57.

⁵¹⁰ Dopsch A. The Economic and Social foundations of European Civilization. New York: Routledge, 2010, p. 269.

⁵¹¹ Грамота короля Дагоберта I Ресбахскому монастырю. Антология Мировой Правовой Мысли. Том II. Москва: Мысль, 1999, с. 76.

⁵¹² Грамота Карла Великого Мецкой церкви. Антология Мировой Правовой Мысли. Том II. Москва: Мысль, 1999, с. 76.

⁵¹³ Harding A. Medieval Law and Foundations of State. Oxford University Press, 2001, p. 38.

⁵¹⁴ Ibid., p. 211.

garantētajām tiesībām: 1) atrašanās ārpus karaļa tiesas jurisdikcijas; 2) tiesībām nemaksāt nodokļus karalim; 3) tiesībām izlietot ienākumu no zemes gabala baznīcas un klostera uzturēšanai un labdarībai.⁵¹⁵

Tā kā imunitātes kļuva par visai ietekmīgu līdzekli karaļa centrālās varas mazināšanai un feodālās sadrumstalotības veicināšanai, tās ātri nostiprinājās feodālajā sabiedrībā. Franku valstī iedibināto privilēģiju sistēmu pārņēma arī citas valstis, un tā pamazām izplatījās zemēs, kurās pastāvēja lēņa sistēma, tai skaitā vācu zemēs.

Ar laiku imunitātēs piešķirto tiesību klāsts paplašinājās un kļuva ievērojami plašāks par tām trim pamatgarantijām, ko sniedz franku karaļu imunitātes. Piemēram, investitūras strīda laikā imperators Frīdrihs Barbarosa apsoltāja piešķirt imunitāti no kriminālsoda visiem, kas cīnījušies pret pāvestu viņa pusē.⁵¹⁶

Viduslaiku vēlīnajā posmā un jauno laiku sākumā privilēģijas faktiski varēja attiekties uz jebkāda veida tiesiskajām attiecībām. Tā, piemēram, spāņu un portugāļu karaļi jūrasbraucējiem piešķīra privilēģijas jaunatklātajās zemēs dibināt kolonijas, nodarboties ar aizjūras tirdzniecību u. c.⁵¹⁷

16. gs. Svētās Romas impērijas imperatori ar privilēģijām garantēja zinātniekiem noteiktu tiesību kopumu, ko mūsdienās sauktu par autora personiskajām un mantiskajām tiesībām. Tāda, piemēram, ir 1516. gadā izdotā imperatora Maksimiliāna I (*Maximilian I*, 1459–1519) imperiālā privilēģija, ar kuru Eukarijs Roslins (*Eucharius Rösslin*) tiek atzīts par vienīgo autoru šajā laikā izplatītai rokasgrāmatai vecmātēm.⁵¹⁸ Savukārt 1517. gadā Bavārijas hercogs Vilhelms izdeva privilēģiju grāmatu tirgotājam Erhardam Sampašam, un tā viņam deva izņēmuma tiesību tirgot tai laikā populāru grāmatu „Turmāra gramatika”.⁵¹⁹

Imunitātes piešķīra arī pāvesti. Tāda, piemēram, ir pāvesta Urbāna II (*Urbanus II*, 1042–1099) 1095. gadā Klermonas koncilā piešķirtā privilēģija, kas visiem svētceļniekiem uz Jeruzalemi dāvāja garantētu grēku atlaišanu.⁵²⁰ Tāpat arī pāvests Eugēnijs III (*Eugenius III*, ?–1153) 1146. gadā garantēja grēku atlaišanu krusta karotājiem un viņu ģimenēm.⁵²¹ Šie piemēri

⁵¹⁵ Property and Power in Early Middle Ages. Ed. by W. Davies, P. Fourance. Cambridge University Press, 1995, p. 59.

⁵¹⁶ Henderson E. F. History of Germany in the Middle Ages. London: George Bell & Sons, 1894, p. 75.

⁵¹⁷ Burell T. A Story of Privileges and Immunities: From Medieval Concept to Colonies and United States Constitution. Campbell Law Review, Vol. 34: 7, 2011, p. 8.

⁵¹⁸ Imperial privilege for Eucharius Rösslin's 'The Rose Garden for Pregnant Women and Midwives'. Pieejams: http://copy.law.cam.ac.uk/cam/tools/request/showRecord.php?id=record_d_1513 (aplūkots 2014. gada 1. septembrī).

⁵¹⁹ Privilege of the Duke of Bavaria, Augsburg / Ingolstadt (1517). Pieejams: http://copy.law.cam.ac.uk/cam/tools/request/showRecord.php?id=record_d_1516b (aplūkots 2014. gada 3. septembrī).

⁵²⁰ Privilege Granted by Urban at the Council of Clermont. Pieejams: <http://www.fordham.edu/halsall/source/cde-privs.asp> (aplūkots 2014. gada 5. septembrī).

⁵²¹ Privilege Granted by Pope Eugenius III. Pieejams: <http://www.fordham.edu/halsall/source/cde-privs.asp> (aplūkots 2014. gada 5. septembrī).

rāda, ka imunitātes deva gan laicīgā, gan garīgā vara, un tās varēja attiekties kā uz laicīgajiem, tā garīgajiem jautājumiem.

Imunitātes, piešķirot īpašas tiesības un paredzot īpašus izņēmumus no vispārējās kārtības, jau tā raibo viduslaiku tiesību pasauli padara vēl raibāku un fragmentārāku. Var pieņemt, ka pastāv neliela nianse, kas atšķir imunitāti no privilēģijas. Imunitāte ir atbrīvojums no pienākuma pakļauties kādai vispārīgai kārtībai (laicīgās varas jurisdikcijai), savukārt privilēģija piešķir kādu īpašu tiesību (tiesības savā teritorijā atvērt tirgu, grēku piedošanu). Imunitāšu un privilēģiju lielās dažādības dēļ šādu nošķirumu var uzskatīt vien par vispārīgu principu, bet ne par drošu to klasifikācijas pazīmi.

Saskaņā ar vispārējo kārtību imunitātes piešķīra karaļi,⁵²² vēlāk arī pāvesti un Svētās Romas impērijas imperators. Tādējādi imunitāti piešķir pats likumdevējs, kam saskaņā ar viduslaiku tiesību doktrīnu pieder likumdošanas vara. Taču šāda ekskluzīva likumdevēja tiesība piešķirt imunitātes ir saistāma tikai ar laika posmu līdz tūkstošgades mijai. Līdz ar imunitātes (privilēģijas) garantēto tiesību satura paplašināšanos atrodami gadījumi, kad imunitātes (privilēģijas) piešķir ne tikai pats likumdevējs. Tas attiecas gan uz jau iepriekš minēto Bavārijas hercoga Vilhelma izdoto privilēģiju, gan arī uz pirmo zināmo Livonijas privilēģiju, ko Ziemeļigaunijas vasaļiem izdevis Vācu ordeņa virsmestrs Konrāds fon Jungingens (*Konrad von Jungingen*, 1355–1407).⁵²³ Tādējādi paradums izdot privilēģiju izgāja ārpus likumdevēja ekskluzīvās tiesības, dižajos un vēlīnajos viduslaikos šādu normatīvo aktu izdeva arī zemes kungi jeb vasaļa kārtā esošie.

Imunitātēm (privilēģijām) nav vienvērtīga juridiskā daba. Imunitātes un privilēģijas var iedalīt tādās, kam ir likumam pielīdzināms spēks, jo tās ir izdevis pats likumdevējs, un tādās, kam ir statūtiem pielīdzināms spēks, jo tās ir izdevusi amatpersona, kas pēc autonomas iniciatīvas darbojas likumdošanas jomā. Papildus tam imunitātes, kas atbilda statūtu juridiskajam spēkam, varēja paredzēt izņēmuma kārtību attiecībā uz likumiem.

Deleģētās likumdošanas pazīmes šādās privilēģijās ir saskatāmas, ja iespējams konstatēt, ka 1) tās neizdeva pats likumdevējs; 2) privilēģijas izdevējs atsaucas uz likumdevēja pilnvaru izdot privilēģiju; 3) imunitāte (privilēģija) ir uzskatāma par likumu piemērošanas palīgīdzekli (papildinošā deleģētā likumdošana) vai tiesiskā regulējuma neesamības novēršanas līdzekli (aizvietojošā deleģētā likumdošana).

⁵²² Ливанцев К. Е. История Средневекового Государство и Права. Санкт-Петербург: Санкт-Петербургский государственный университет, 2000, с. 29.

⁵²³ Latvijas tiesību avoti. Seno paražu un Livonijas tiesību avoti 10. gs. – 16. gs. Aut. kol. E. Meļķiša red. Rīga: LU žurnāla „Latvijas Vēsture” fonds, 1998, 125. lpp.

Subjektu statuss atbilstoši viduslaiku feodālas valsts iekārtai ir aplūkojams no lēņu iekārtas viedokļa. Abi privilēģijas izdevēji ir vasaļa statusā, proti, Svētās Romas impērijas imperatora fīrsta statusā. Bavārijas hercogs Vilhelms IV (*Wilhelm IV*, 1493–1550), kurš Bavārijas hercoga titulu ieņēma no 1508. gada līdz 1550. gadam, ir Svētās Romas impērijas imperatora fīrsts. Tāpat Vācu ordeņa virsmestri, šajā gadījumā Konrāds fon Jungingens, ir Svētās Romas impērijas imperatora fīrsts. Otrkārt, nedz Jungingena privilēģijā⁵²⁴, nedz Bavārijas Vilhelma IV privilēģijā nav atsauces uz autoritāti, kas tiem dotu tiesības privilēģiju izdot. Visbeidzot, acīmredzami ir tas, ka minētajām fīrstu imunitātēm (privilēģijām) nepiemīt likumu skaidrojoša daba, un tās nav domātas kā imperatora izdoto likumu piemērošanas instruments. Tieši pretēji, imunitātes tiesiskā daba ir vērsta uz to, lai radītu izņēmumu no likumā noteiktās kārtības vai radītu jaunas tiesības tur, kur likums tādas nav noteicis. Atsauce uz tiesībām izdot privilēģiju Harijas un Virijas vasaļiem 1397. gadā izdotajā Jungingena privilēģijā nav atrodama, kaut gan tādai šeit jo sevišķi vajadzētu būt, jo tā ar zemes kunga autoritāti nosaka tādu mantošanas kārtību, kas ir pretēja vispārīgajiem romiešu tiesību mantošanas noteikumiem, kuri bija spēkā citās vācu zemēs. Šāda imunitāte nav nedz likumu papildinoša, nedz likumdevēju aizvietojoša.

Minētais liek secināt, ka deleģētās likumdošanas pazīmes imunitāšu un privilēģiju tiesiskajā dabā nav saskatāmas. Tām privilēģijām, kuras nav izdevuši paši likumdevēji, nav raksturīga nedz deleģētās likumdošanas kārtībā izdota normatīvā tiesību akta pieņemšanas procedūra, nedz arī attiecīgais tiesību akta mērķis. Privilēģiju tiesiskā daba zināmā mērā ir tieši pretēja likumdošanas dabai – parastā likumdošana un deleģētā likumdošana tiecas noteikt zināmu tiesisku kārtību, taču privilēģijas tiecas izdarīt partikulārus izņēmumus vispārīgajā tiesiskajā kārtībā.

Tomēr Svētās Romas impērijas zemēs privilēģijas ne vienmēr bija vērstas uz noteiktu izņēmumu radīšanu. Jau minēts, ka privilēģijas un imunitātes kā tiesību institūti, iespējams, radās jau romiešu tiesību vēlnajā periodā, taču savu plašāko pielietojumu un īstāko nozīmi ieguva, tikai nostiprinoties feodālajai valsts iekārtai. Jau minēts, ka Franku valstī līdz ar lēņa došanu dažkārt tika izdota arī privilēģija, kas ietvēra noteiktas tiesības lēņa pārvaldīšanai – tiesības rīkot gadatirgu, tiesības kalt naudu, tiesības iegūt dzelzsrūdu u. c. Tādējādi zināms privilēģiju kopums tika nodots līdz ar lēni un kļuva nevis par izņēmuma tiesību, bet gan savas vispārīgās izplatības dēļ par parastu tiesisko kārtību, kaut gan sākotnēji tas būtu izņēmums. Pie šādām tiesībām var minēt arī tiesas spriešanas tiesību, kas faktiski vienmēr tika dota vasalim viņa pārvaldāmajās zemēs.

⁵²⁴ Jungingena žēlastība (1397). Pieejams: <http://www.historia.lv/dokumenti/jungingena-zelastiba-1397> (aplūkots 2014. gada 26. decembrī).

Tā kā privilēģijas sekmēja centrālās imperatora varas vājināšanos Svētajā Romas impērijā, pirmi centās privilēģiju formā iegūt aizvien vairāk to suverēnās varas atribūtu, kas piederēja imperatoram. Šāda tendence pilnībā attiecināma arī uz likumdošanas varas decentralizēšanos.

Ap 10. gs. vidū vācu zemēs bija nodibinājusies feodālā iekārta. Imperators bija titulārs zemes kungs, viņš varēja pieprasīt no saviem vasaļiem palīdzību naudas vai bruņojuma un karavīru veidā, varēja izlēnot brīvās zemes un pieteikt karu vai slēgt mieru.⁵²⁵ Taču imperators faktiski vairs nevarēja nedot lēņos tās zemes, kuras kādreiz jau bija izlēnotas un uz kurām vasaļiem bija savas pretenzijas. Imperators nevarēja ne iejaukties savu vasaļu jurisdikcijā izlēnotajās zemēs, ne faktiski liegt tiem savā starpā vest karu un formēt alianses.⁵²⁶ Imperators nebija tautas priekšstāvis, viņa vara pastāvēja, pateicoties personiskām saitēm ar saviem vasaļiem.⁵²⁷

Viduslaiku tiesību doktrīna nepazina atziņu, ka karalis vai imperators valda kā visas savas tautas pilnvarots priekšstāvis. Nebija tāda jēdziena kā tauta vai nācija. Tomēr imperators vai karalis neuzskatīja sevi arī par visu viņa formālajai jurisdikcijai pakļauto cilvēku kopuma pilnvarotu pārstāvi. Arī šāda pilnvarojuma vienkārši nebija – ne faktiskā, ne formālā kārtā. Imperatoram nebija pienākums atskaitīties kādam par to, cik un kādu daļu no savas suverēnās varas tas nodod tālāk saviem vasaļiem. Vienīgie, kas kaut ko varēja pieprasīt no imperatora, bija viņa vasaļi, un vasaļi prasīja faktisku suverēno varu savās lēņu zemēs.

Tādēļ Svētajā Romas impērijā, tāpat kā citās feodālajās valstīs, centrālā imperatora vai karaļa vara bija fikcija un formalitāte. Tas pilnā mērā attiecās arī uz imperatora īstenoto vispārīgo likumdošanu vai tiesu varu. Imperators Frederiks II (*Frederick Hohenstaufen*, 1194–1250) ar divām privilēģijām 1220. gadā un 1232. gadā oficiāli apstiprināja jau eksistējošas paražu tiesības, ka pirmi savās zemēs bauda faktisku juridisku suverenitāti. Tādējādi imperatora tiešā jurisdikcija tika sašaurināta līdz imperatora domēnu zemēm un imperatora pilsētām.⁵²⁸

Frederiks II 1220. gada 26. aprīlī izdeva *Privilegium in favorem principum ecclesiasticorum*⁵²⁹, ar kuru saviem bīskapiem – pirmiem piešķīra tiesības veidot jaunus muitas punktus, kalt savu naudu, kā arī bez imperatora atsevišķas piekrišanas īstenot jurisdikciju savā zemē.⁵³⁰ 1232. gada maijā Frederiks II izdeva konstitūciju *Constitutio in favorem principum*⁵³¹,

⁵²⁵ Bruce J. Holy Roman Empire. 3rd ed. London: MacMillan and Co, 1871, p. 124.

⁵²⁶ Ibid, p. 125.

⁵²⁷ Ibid., p. 124.

⁵²⁸ Ibid., p. 212.

⁵²⁹ Monumenta Germaniae Historica, Constitutiones et acta publica imperatorum et regum 1198–1272. Tom VS II. Hannover: Impensis Bibliophili Hahniani, 1896, S. 86.

⁵³⁰ Ibid., S. 89.

⁵³¹ Ibid., S. 211.

ar kuru faktiskas suverenitātes tiesības visās varas izpausmēs tika piešķirtas arī laicīgajiem firstiem.

Tātad, piešķirot privilēģiju, kurā dotas pilnas jurisdikcijas tiesības pār savu lēņa zemi, imperators ir padarījis par vispārpieņemtu kārtību, ka ikkatrs impērijas firsts faktiski var īstenot visu suverēno varu savā zemē. Tas attiecas arī uz likumdošanas īstenošanu. Tātad imperators 1220. un 1232. gadā izdeva vispārēju delegāciju saviem firstiem darboties likumdošanas jomā. Līdz ar to secināms, ka firstu īstenotajai likumdošanai, izdodot statūtus, ir imperatora deleģējums, ko attiecīgās personas ieguva, iegūstot imperatora firsta titulu. Tādējādi arī Konrāds fon Jungingens, būdams imperatora firsts, baudīja pilnas jurisdikcijas tiesības savā zemē, kas ietvēra gan tiesu varas pilnvaras, gan likumdošanas pilnvaras. Tā kā uz šādu deleģējumu Jungingena privilēģijā nav nekādas atsauces, secināms, ka šāda firstu tiesība bija tik pašsaprotama, ka atsauces uz šādu privilēģiju firsti, īstenojot likumdošanu, nemaz nedevoja.

Tātad Svētās Romas impērijas firstiem 13. gs. sākumā pēc paražas jau bija tiesības uz pilnu jurisdikciju savās lēņa zemēs. Imperatora 1220. gada un 1232. gada privilēģijas rakstveidā nostiprināja šo paražu. Deleģētās likumdošanas sakarā šāda Svētās Romas impērijas firstu tiesība nozīmēja, ka 1) firstu likumdošanas darbībai bija vispārēja imperatora pilnvara, tādējādi firstu izdotie statūti atbilda deleģētās likumdošanas kārtībā izdotajam normatīvajam aktam; 2) tā kā imperators ar privilēģiju varēja deleģēt daļu no savas suverēnās varas, nav izslēdzams, ka arī firsti varēja šādā pašā kārtā deleģēt tālāk likumdošanas tiesības saviem vasaļiem.

Aplūkojot pazīmes, kas raksturo deleģēto likumdošanu, secināms, ka firstu izdotajiem statūtiem piemīt visas pazīmes, kas raksturo deleģēto likumdošanu: 1) tos ir izdevusi amatpersona, kas formāli nav valsts suverēnās varas nesējs; 2) amatpersona, kas šo tiesību aktu izdod, apzinās, ka tā nav likumdevējs, tāpēc savus tiesību jaunrades aktus sauc par statūtiem, nevis likumiem; 3) statūtu izdošanai kopumā nav gadījuma raksturs, tā ir pastāvīga firstu īstenošana kompetence; 4) statūtiem ir visas normatīvā akta pazīmes; 5) normatīvais akts ir izdots, lai aizvietotu likumdevēju apstākļos, kuros pats likumdevējs neizdod nepieciešamo normatīvo aktu.

Firstu izdotie statūti atšķiras no prētoru izdotajiem ediktiem. Prētoru edikti tika izdoti, lai būtu palīgīdzeklis likumu piemērošanai, tie bija saturiski pakārtoti likumam un bija paredzēti kā instruments likuma pareizākai un precīzākai piemērošanai. Firstu izdotie statūti nav domāti šādam mērķim. Svētās Romas impērijas imperatora likumdošana nedz pēc satura, nedz juridiskās kvalitātes nevarēja līdzināties romiešu likumdevēju radītajiem likumiem. Romiešu tiesībās radās praktiska nepieciešamība skaidrot abstraktās likuma normas, taču viduslaiku tiesībās nepieciešamība pēc papildinošās deleģētās likumdošanas nevarēja rasties. Lielākā daļa viduslaiku laicīgās tiesas tiesnešu (fogti un šēfeni) bija bez juridiskās izglītības, tāpēc tiesību normu teksts

lielākoties bija pielāgots viņu uztveres un izpratnes līmenim. Normatīvajam aktam, kas ir uzrakstīts nevis abstraktās formulās, bet kazuistiskā formā, nav nepieciešami papildu paskaidrojumi. Tāpat jāņem vērā, ka lielākā daļa rakstveidā nostiprināto tiesību normu bija paražu tiesību normas, kas savu formulējumu jau bija ieguvušas tautas mutvārdu tradīcijā, tāpēc nekādi papildu paskaidrojumi eksistējošai mutvārdu tradīcijai bieži vien nebija nepieciešami.

Oficiālās – karaļa un imperatora likumdošanas kazuistiskais un partikulārais raksturs bija viens no iemesliem, kāpēc oficiālajā likumdošanā pastāvēja tiesību vakuums. Arī tradīcija katrā zemē oficiāli apstiprināt paražu tiesības, nevis veidot kopīgu universālu likumdošanu visām impērijā ietilpstošajām zemēm veicināja to, ka tiesiskais regulējums gan atsevišķās zemēs, gan attiecīgajās pilsētās imperatora likumdošanas līmenī netika nodrošināts. Šāds imperatora likumdošanas trūkums atklāts nākamajā nodaļā, kurā aplūkota Livonijas tiesību sistēma. Tādēļ imperators bija spiests pieļaut tādu kārtību, ka viņa firsti novērš tiesību sistēmas trūkumus, savas zemes robežās izdodot nepieciešamos normatīvos aktus. Tādējādi viduslaiku tiesību specifika radīja nepieciešamību pēc likumdevēju aizvietojošās deleģētās likumdošanas.

Vēlreiz apkopojot visu iepriekš minēto par zemes tiesību avotiem, iespējams izveidot zemes tiesību avotu sistēmu, kura sastāv no četriem savstarpēji saistītiem tiesību avotiem: paražām, likumiem, statūtiem un privātām tiesību kompilācijām. Formāli vienīgais likumdošanas ceļā radītais normatīvais akts ir likumi. Statūti un privātās tiesību grāmatas ir tiesību avoti, kuru rašanos noteica tieši feodālās valsts sadrumstalotība, centrālās varas vājums un cīņa par faktisko varu. Nedz statūtu izdevējam, nedz privāto tiesību kompilāciju veidotājam nebija formāla likumdevēja deleģējuma darboties likumdošanas jomā, tomēr individuālā kārtā šāds deleģējums varēja tikt dots imperatora firstiem ar imperatora privilēģiju vai karaļa vasaļiem – ar karaļa privilēģiju. Iemesli, kādēļ statūti radās un tika atzīti par saistošiem, ir valsts centrālās varas nespēja apmierināt nepieciešamību pēc tiesiskā regulējuma un nespēja nodrošināt likumu vienveidīgu ievērošanu visā valsts teritorijā. Paražu tiesības neformāli ir galvenais viduslaiku tiesību avots, jo lielākoties tieši no paražu tiesībām tiek atvasināts pārējo tiesību avotu saturs, kas jau rakstveidā ir noformulēts un ieguvis cita – likuma vai statūtu – tiesību avota formu. Deleģētā likumdošana tādā formā, kādā tā bija pazīstama romiešu tiesībās, viduslaiku tiesībās nepastāv, savukārt statūtu likumdošana ir jauna, viduslaiku vēsturisko apstākļu iespaidā radusies deleģētās likumdošanas forma, kurā saskatāmas aizvietojošās deleģētās likumdošanas pazīmes.

Nav iespējams izpētīt, kā visā romāņu-ģermāņu tiesību sistēmā firsti ieguva deleģētās likumdošanas tiesības un kā visā Eiropā izveidojās vēsturiski nosacītie apstākļi, kas lika zemes kungiem ķerties pie tiesību jaunrades. Šim procesam iespējams detalizēti izsekot, par piemēru ņemot vienu no Svētās Romas impērijas zemēm. Tā kā Latvijas tiesību vēsturē nozīmīgu vietu

ieņem Livonijas periods, par šādu ilustratīvu piemēru viduslaiku deleģētās likumdošanas sistēmai
izvēlēta Livonija.

4. DELEĢĒTĀ LIKUMDOŠANA UN TĀS NOZĪME LIVONIJAS TIESĪBU SISTĒMĀ

4.1. Lēņu sistēmas izveidošanās Livonijā

Livonijas izveidošana un tālākā pastāvēšana ir spilgts piemērs viduslaiku tiesību sistēmas veidošanai un ģenēzei tiesību telpā, kas līdz pat dižajiem viduslaikiem nepazīna Rietumeiropai raksturīgās tiesības. Livonijas tiesību sistēmas analīze uzskatāmi parāda, cik lielā mērā viduslaiku tiesību saturs tika veidots oficiālās likumdošanas ceļā un cik – statūtu un neoficiālu tiesību kompilāciju ceļā.

No perioda pirms 12. gs. nav saglabājusies neviens rakstīts tiesību avots. Iespējams, ka šādu rakstītu tiesību Latvijas teritorijā nemaz nav bijis. Nav šaubu, ka vietējo cilšu tiesību telpa bija organizēta pēc paražu tiesībām, taču nav zināms, vai lībiešu, latgaļu, sēļu, kuršu vai zemgaļu valdnieki papildus paražu tiesībām pieņēma arī normatīva rakstura tiesību aktus un vai šādi likumdošanai, ja tāda tika īstenota, bija kāda formāla procedūra. Tāpat nav ziņu par to, kādā veidā tika organizēta valstisko veidojumu pārvalde.

Pirmie rakstītie tiesību avoti Latvijas teritorijā attiecināmi uz 13. gs., un tajos bez vietējo tautu paražu tiesībām atrodams viss Rietumeiropas viduslaiku tiesībām raksturīgais tiesību raibums.

Livonijas laika tiesību avoti aptver gan tā saucamās kārtu tiesības – zemnieku tiesības un bruņinieku tiesības, gan pilsētu tiesības, te pirmām kārtām jāmin Rīga, gan arī privilēģijas, landtāgu recesus, lēņa grāmatas un cunftu šrāgas.

Nedz Svētās Romas impērijas imperators, nedz pāvests nav apstiprinājuši zināmās zemnieku tiesību vai bruņinieku tiesību kompilācijas. Tādēļ var izvirzīt hipotēzi, ka visa Livonijas laika likumdošana un tādējādi arī Latvijas tiesību sistēmas pirmsākumi ir balstīti uz deleģēto likumdošanu.

Livonijas laika tiesību avotu analīze nav iespējama bez Livonijas lēņa sistēmas apraksta. Livonijas periods Latvijas vēsturē nosacīti aptver laika posmu no 11. gs. beigām līdz 1561. gadam, proti, vairāk nekā trīs simt gadu. 1225. gadā imperators Frederiks II piešķīra bīskapam Albertam visas iekarotās līvu, latgaļu un igauņu zemes⁵³², tādējādi apstiprinot Livoniju kā noteiktu lēņa apgabalu, kam ir saistība ar Svētās Romas impērijas zemēm. Savukārt 1561. gadā

⁵³² Арбузов Л. А. Очерки истории Лифляндии, Эстляндии и Курландии. Москва: Троица, 2009, с. 36.

Livonija pakļāvās Polijas karalim un Lietuvas lielkņazam Sigismundam II Augustam⁵³³ un beidza pastāvēt kā atsevišķa teritoriāla vienība.

Lai arī iekšpolitiski šie trīssimt gadi iezīmējās ar nemitīgām nesaskaņām un vairākiem kariem, Livonijas savienības uzbūve un tās pārvaldes kārtība, kuras pamatā ir lēņa sistēma, šajā laika posmā gandrīz nemainījās.

Livonijas teritorijās ietilpa pieci nelieli valstiski veidojumi: Livonijas ordeņa valsts, Rīgas arhibīskapija, Kurzemes bīskapija, Sāmsalas bīskapija un Tērbatas bīskapija.⁵³⁴

Formāli Livonijas priekšgalā bija Rīgas arhibīskaps⁵³⁵, bet galvenā militārā vara piederēja Livonijas ordeņa mestram. Livonijas ordeņa militārās varenības faktiskās sekas bija gan vislielākās teritorijas Livonijā, gan arī nozīmīgākā politiskā ietekme. Tomēr no lēņa sistēmas viedokļa Livonijas uzbūve bija citāda nekā faktiskais politiskā un militārā spēka sadalījums. Livonijas valstiskais veidojums un tā pamatā esošā lēņa sistēma veidojās pakāpeniski atbilstoši tam, kādā kārtībā un secībā tika iegūtas tiesības uz teritorijām Senlatvijā.

Rietumeiropai atbilstoša lēņu zemju pārvaldes izveidošana saskaņā ar viduslaiku juridisko doktrīnu notika trīs posmos. Pirmkārt, bīskaps Alberts nostiprināja savu tiesisko statusu iekarotajās teritorijās. Otrkārt, iekarotās zemes tika izlēņotas, veidojot Rietumeiropas viduslaiku valstij raksturīgo feodālo struktūru. Treškārt, iekarotajās teritorijās tika ieviestas viduslaikiem raksturīgās tiesības.

Neilgi pēc Meinarda (*Meinardus; Meinhard von Segeberg*, ap 1130/1140–1196) misionāra darbības uzsākšanas Brēmenes bīskaps Hartvihs II iecēla Meinardu par Ikšķiles bīskapu un savu vasali.⁵³⁶ Misionāru darbība ar militārajām aktivitātēm līdz bīskapa Alberta konsekrācijai balstījās uz pāvesta Celestīna III (*Caelestinus III*, ap 1106–1198) bullu par krusta kara pasludināšanu. Bullā, pēc Indriķa hronikas liecībām, bija noteikts, ka „pāvesta kungs visiem, kas pieņemšot krusta zīmi un ķeršoties pie ieročiem pret nodevīgajiem līviem, atvēlēja grēku atlaišanu”.⁵³⁷ Tādējādi sākotnēji Latvijas teritorijā rezidēja vienīgi Ikšķiles bīskaps un atsevišķi krusta karotāji. Nav saglabājušās ziņas, ka Ikšķiles bīskapam būtu piešķirta faktiskā vara pārvaldīt neticīgajiem atkarotās teritorijas un ka šeit būtu veidojies vācu zemēs pazīstamais pārvaldes modelis vai ka Meinards būtu izdevis kādus tiesību aktus. Līdzīga situācija saglabājās bīskapa Bertolda (*Bertoldus; Berthold Schulte*, ?–1198) laikā.

⁵³³ Latvijas tiesību avoti. Teksti un komentāri. 2. sēj. Aut. kol. Rīga: Juridiskā koledža, 2006, 53. lpp.

⁵³⁴ Spekke A. Latvijas vēsture. Stokholma: M. Gopers, 1958, 227. lpp.

⁵³⁵ Šterns I. Latvijas vēsture. Krustakari 1180–1290. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2002, 294. lpp.

⁵³⁶ Арбузов Л. А. Очерки истории Лифландии, Эстландии и Курландии. Москва: Троица, 2009, с. 16.

⁵³⁷ Indriķa hronika. No latīņu valodas tulkojis Ā. Feldhūns. Ē. Mugurēviča priekšvārds un komentāri. Rīga: Zinātne, 1993. Pieejams: http://www.historia.lv/alfabets/I/In/Indrika%20hronika/teksts/002_latv.htm (aplūkots 2014. gada 14. augustā).

Līdz ar bīskapa Alberta (*Albrecht von Buxhoeven*, ap 1165–1229) iecelšanu bīskapa amatā Senlatvijas teritorijās ienāca Rietumeiropā pazīstamās valsts pārvaldes formas un tiesības. Bīskaps Alberts faktisko varu Livonijā ieguva ar militāru sagrābšanu un nostiprināja to, izlēņojot zemes pakļautajās teritorijās. Bīskaps pakāpeniski paplašināja gan kristītos apgabalus, gan savu jurisdikciju pār šīm teritorijām, tādā veidā ar lēņu zemju militāru sagrābšanu veidojot viduslaiku feodālo valsti.

Pirmās ziņas par zemes izlēņošanu Latvijas teritorijā sniedz Indriķa hronika: „Savas konsekrācijas trešajā gadā bīskaps [...] paņēma pie sevis Daniēlu, dižciltīgu vīru, un Konrādu no Meiendorpas un piešķīra viņiem par lēni divas pilis – Lielvārdi un Ikšķili.”⁵³⁸ Tātad šo zemju izlēņošana notikusi 1201. gadā, un nav zināms, kāds formāls pamats bīskapam Albertam deva tiesības zemi izlēņot. Pirms bīskapa Alberta lēņa tiesības uz jauniekarotajām zemēm bīskapi nepiešķīra. Iespējams, Indriķa hronikas autors kļūdaini sapratis izlēņošanas faktu, jo šādam zemes piešķīrumam trūka juridiska pamata.

Bīskaps Alberts 1207. gadā kļuva par Svētās Romas impērijas imperatora vasali un ieguva privilēģiju, ka viņam vienīgajam tiek piešķirtas jauniegūstamās zemes Baltijas jūras austrumu piekrastē.⁵³⁹ Līdz ar šo lēņa attiecību nodibināšanu bīskaps Alberts pēc viduslaiku doktrīnas ieguva senjora tiesības uz nākotnē iegūstamu zemi, kā arī imperatora sniegto militārā atbalsta garantiju. Tādējādi bīskaps Alberts, būdams garīgā amatpersona, ieguva laicīgā valdnieka – garīga firsta statusu, vienlaikus saglabājot bīskapa sēdekli, kas no Ikšķiles tika pārcelts uz jaundibināto Rīgu. Visas jau iekarotās teritorijas un nākotnē iekarojamās teritorijas ieguva lēņa tiesisko saiti ar Svēto Romas impēriju, savukārt Rīgas bīskaps kļuva par visas šīs teritorijas senjoru. Rīgas bīskaps nezaudēja saikni ar Katoļu baznīcu un tās hierarhiju. Brēmenes arhibīskapi 13. gs. sākumā uzskatīja sevi par Livonijas metropolītiem ar tiesībām iecelt Rīgas bīskapu.⁵⁴⁰

Nākamais solis feodālās zemes izveidošanā ir teritorijas iegūšana un izlēņošana.

Militārās akcijas līvu, kuršu un latgaļu zemēs tika īstenotas ar Zobenbrāļu ordeņa militāro virsvadību. Par Zobenbrāļu ordeņa dibinātāju tiek uzskatīts brālis Teodorihš no Daugavgrīvā nodibinātā cisterciešu mūku klosterā. Teodorihš dibināja Zobenbrāļu ordeni ar paša pāvesta labvēlību.⁵⁴¹ Zobenbrāļu ordenim pāvests bija piešķīris Tempļiešu ordeņa statūtus, kas bija

⁵³⁸ Indriķa hronika. No latīņu valodas tulkojis Ā. Feldhūns. Ē. Mugarēviča priekšvārds un komentāri. Rīga: Zinātne, 1993. Pieejams: http://www.historia.lv/alfabets/I/In/Indrika%20hronika/teksts/005_latv.htm (aplūkots 2014. gada 14. augustā).

⁵³⁹ Zeids T. Feodālisms Livonijā. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1951, 68. lpp.

⁵⁴⁰ Арбузов Л. А. Очерки истории Лифляндии, Эстляндии и Курландии. Москва: Троица, 2009, с. 40.

⁵⁴¹ Indriķa hronika. No latīņu valodas tulkojis Ā. Feldhūns. Ē. Mugarēviča priekšvārds un komentāri. Rīga: Zinātne, 1993. Pieejams: http://www.historia.lv/alfabets/I/In/Indrika%20hronika/teksts/006_latv.htm (aplūkots 2014. gada 14. augustā).

patatā ordeņa pārvaldes kārtībai un militārajai struktūrai. Ordeņa priekšgalā atradās maģistrs, kam bija pakļauti pārējie brāļi.⁵⁴²

Zobenbrāļu ordenis kā atlīdzību par savu palīdzību bīskapam pieprasīja daļu no iekarotās zemes, ko Rīgas bīskapam bija piešķīris Svētās Romas impērijas imperators.⁵⁴³ 1207. gadā starp bīskapu un Zobenbrāļu ordeni tika sadalīta lībiešu apdzīvotā zeme. Bīskaps paturēja 2/3, Zobenbrāļu ordenis 1/3. Šāds dalījums saglabājās arī turpmāk, 2011. gadā sadalot Jersiku un 1224. gadā Tālavu.⁵⁴⁴ Šīs lēņa zemes kļuva par pamatu vēlākajai Livonijas ordeņa valstij.

Bīskaps zemes izlēņoja ne tikai iebrucējiem. Ir saglabājušās arī lēņa grāmatas ar vietējo valdnieku uzskaitījumu – viņi, visticamāk, bija spiesti nonākt lēņa atkarībā no Rīgas bīskapa, lai saglabātu vismaz lietojuma tiesības zemēm, ko tie agrāk uzskatīja par savu īpašumu. Vecākā lēņa grāmata, kas saglabājusies, bija dota Jersikas karalim Visvaldim 1209. gadā.⁵⁴⁵ Tādējādi arī vietējā dižciltīgo kārtā, vismaz sākotnēji, tika iesaistīta jaunajā, uz lēņa sistēmas pamata veidotajā valsts pārvaldē.

1236. gadā Zobenbrāļu ordenis cieta smagu sakāvi Saules kaujā. Pēc kaujas dzīvi palika tikai divi ordeņa brāļi. Šie brāļi lūdza Zobenbrāļu ordeni pievienot Teitoņu ordenim. Pāvests ar bullu 1237. gadā šo lūgumu apmierināja.⁵⁴⁶ Tādējādi Zobenbrāļu ordeņa vietā izveidojās Teitoņu (Vācu) ordeņa Livonijas atzars.

Pēc Zobenbrāļu ordeņa likvidēšanas Livonijas ordeņa valsts mantoja lēņa atkarības stāvokli.⁵⁴⁷ 1237. gadā pāvests apstiprināja Livonijas ordeņa lēņa atkarību no Rīgas bīskapa.⁵⁴⁸ Livonijas ordeņa mestram šāda vasalitātes atkarība no Rīgas bīskapa bija juridiski problemātiska situācija. Teitoņu ordeņa virsmestrs baudīja Vācu Svētās Romas impērijas fīrsta tiesības. Livonijas zemes mestram, atšķirībā no Rīgas arhibīskapa, 13. un 14. gs. šādu tiesību nebija.⁵⁴⁹ Līdz ar to faktiski Livonijas ordeņa mestrs bija spiests pakļauties diviem fīrstiem – gan Teitoņu ordeņa virsmestram, gan Rīgas bīskapam. Šāds Livonijas ordeņa mestra stāvoklis saglabājās līdz 1513. gadam, kad ordeņa mestrs Valters fon Plettenbergs (*Wolter von Plettenberg*, ap 1450–1535) izpirka no Vācu ordeņa virsmestra lēņa tiesības uz Livoniju.⁵⁵⁰ Pēc tam imperators Kārlis V (*Karl*

⁵⁴² Бунге Ф. Г. Орден меченосцев. Сборник материалов и статей по истории Прибалтийского края. Том II. Рига, 1879; Baltische Geschichtsstudien von Dr. F. G. Bunge, 2-te Lieferung: Der Orden der Schwertbrüder, dessen Stiftung, Verfassung und Auflösung. Leipzig, 1875, S. 98.

⁵⁴³ Ibid.

⁵⁴⁴ Zeids T. Feodālisms Livonijā. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1951, 69. lpp.

⁵⁴⁵ Šterns I. Latvijas vēsture. Krustakari 1180–1290. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2002, 299. lpp.

⁵⁴⁶ Feldmanis R. Lekcija „Kopsavilkums par bīskapa Alberta laikmetu”. 1992. gada 5. oktobris. Pieejams: <http://www.robertsfeldmanis.lv/lv/?ct=bvesture&fu=read&id=1219783090> (aplūkots 2014. gada 15. augustā).

⁵⁴⁷ Бунге Ф. Г. Орден меченосцев. Сборник материалов и статей по истории Прибалтийского края. Том II. Рига, 1879; Baltische Geschichtsstudien von Dr. F. G. Bunge, 2-te Lieferung: Der Orden der Schwertbrüder, dessen Stiftung, Verfassung und Auflösung. Leipzig, 1875, S. 98.

⁵⁴⁸ Ibid.

⁵⁴⁹ Balatasars Rusovs. Livonijas Kronika. Rīga: Valtera un Rapas akciju sabiedrības izdevums, 1926, 48. lpp.

⁵⁵⁰ Turpat.

V *Habsburg*, 1500–1558) atzina Livonijas ordeņa mestru Valteru fon Pletenbergu par savu firstu.⁵⁵¹ Tādējādi Livonijas pēdējās desmitgadēs firsta tituls bija gan Rīgas arhibīskapam, gan ordeņa mestram.

Kurzemes bīskapija tika izveidota ar pāvesta legāta Modēnas Vilhelma (*Guillielmum Mutinensis*, ap 1184–1251) gādību. Bīskapija tika izveidota jau 1234. gadā,⁵⁵² bet tās robežas noteiktas 1237. gadā⁵⁵³. Lai arī faktiski vēlāk Kurzemes bīskapija nonāca pilnīgā Livonijas ordeņa ietekmē, Kurzemes bīskapa senjors bija Rīgas bīskaps. Arī pēc Sāmsalas bīskapijas un Tērbatas bīskapijas izveidošanas tās kļuva par Rīgas bīskapa lēņa zemēm un bīskapi – par Rīgas bīskapa vasaļiem.

No lēņa attiecību viedokļa Livonija bija Svētajai Romas impērijai pietuvināta zeme, kuru imperators bija izlēņojis Rīgas bīskapam kā savam laicīgajam firstam. Rīgas bīskaps nespēja aizkavēt to, ka jaunieģūtājās zemēs tiek dibināti jauni teritoriāli valstiski veidojumi, kas pārvaldes ziņā nepakļāvās Rīgas bīskapam un bija autonomi. Tomēr Rīgas bīskapam bija izdevies panākt, ka šie valstiskie veidojumi nonāk lēņa atkarībā no Rīgas bīskapa.

⁵⁵¹ Balatasars Rusovs. *Livonijas Kronika*. Rīga: Valtera un Rapas akciju sabiedrības izdevums, 1926, 48. lpp.

⁵⁵² Feldmanis R. Lekcija „Kopsavilkums par bīskapa Alberta laikmetu”. 1992. gada 5. oktobris. Pieejams: <http://www.robertsfeldmanis.lv/lv/?ct=bvesture&fu=read&id=1219783456> (aplūkots 2014. gada 3. septembrī).

⁵⁵³ Modenas Vilhelms. *Latvijas vēstures enciklopēdija*. Pieejams: <http://www.letonika.lv/groups/default.aspx?r=2&q=kurzemesb%C4%ABskaps&id=965922&g=1> (aplūkots 2014. gada 3. septembrī).

4.2. Rīgas arhibīskapa tiesību jaunrade

Lai Livonija varētu iekļauties Eiropas politiskajā apritē, tai bija nepieciešams izveidot tādu pašu lēņa sistēmu un tiesību sistēmu, kāda pastāvēja Svētās Romas impērijas zemēs. Skaidrība par spēkā esošajām tiesībām bija nepieciešama arī tādēļ, lai nodarbotos ar tirdzniecību. Tāpēc paralēli lēņa sistēmas izveidei Livonijā tika izdoti pirmie tiesību apkopojumi.

Pēc vēsturnieku Leonīda Arbusova juniora un Arveda Švābes domām, Rīgas arhibīskapijas zemes tiesības ir vecākais zemnieku tiesību apkopojums.⁵⁵⁴ Apstiprināšanas laika ziņā tuvas, tomēr nedaudz jaunākas ir Lībiešu-igauņu zemes tiesības. Savukārt par visjaunākajām tiek uzskatītas Kuršu zemes tiesības. Daudzviet juridiskajā literatūrā šie tiesību apkopojumi tiek saukti par zemnieku tiesībām. Tas nav pareizi. Jāpiekrīt Arveda Švābes domām, ka šie tiesību apkopojumi ir jāsauc par zemes tiesībām, jo tie attiecās uz visu kārtu iedzīvotājiem, nevis tikai uz atsevišķas kārtas – zemnieku – tiesībām.⁵⁵⁵

Jautājums par to, kas un kādā veidā izveidoja pirmos rakstveida tiesību apkopojumus jeb pirmos formālā tiesību jaunrades ceļā radītos ārējos normatīvos aktus, kļūst ievērojami skaidrāks, pateicoties tradīcijai normatīvo aktu ievaddaļās vai preambulās norādīt aktu izdevēju un nereti arī to, kāpēc tas ticis darīts. Arī Livonijā zemes tiesību kompilācijām ir šādas ievaddaļas, kurās nosaukti šīs tiesību jaunrades autori.

Rīgas arhibīskapijas zemes tiesības nav īsti precīzs tiesību apkopojuma nosaukums, jo Rīgas bīskapija kļuva par arhibīskapiju tikai 1251. gadā, bet tiesību apkopojuma apstiprināšanas laiks tiek datēts ar periodu pirms 1236. gada. Tomēr šajā darbā lietots ierastais nosaukums – Rīgas arhibīskapijas zemes tiesības.

Pastāv divi atšķirīgi Rīgas arhibīskapijas zemes tiesību ievaddaļas tulkojumi latviešu valodā. Saskaņā ar vienu no variantiem ievaddaļa skan šādi: „Šīs ir tās atsevišķās tiesības, (kuras deva) Vidzemes bīskapi un Dieva bruņinieki, un vācieši, un vidzemnieku vecaji.”⁵⁵⁶ Saskaņā ar otru tulkojuma variantu ievaddaļa skan šādi: „Šīs ir tās atsevišķās tiesības (kuras deva) Livonijas bīskapi un Dieva bruņinieki, un vācieši un Livonijas vecākie.”⁵⁵⁷ Kā redzams, atšķirība tulkojumos attiecas tieši uz „bīskapiem” un „vecajiem”, kuri vienā gadījumā ir Vidzemes, otrā gadījumā Livonijas bīskapi un vecājie. Rīgas arhibīskapijas zemes tiesības rakstītas 13. un 14. gs. lejasvācu valodā⁵⁵⁸ un oriģinālā skan šādi: „*Diet seinnt dye vornemlichen Rechte vonn denn*

⁵⁵⁴ Švābe A. Vecākās zemnieku tiesības. Rīga: Latvijas Skolotāju savienība, 1927, 11. lpp.

⁵⁵⁵ Švābe A. Latvijas cilšu tiesības. Rīga: [b.i.], 1939, 73. lpp.

⁵⁵⁶ Latvijas tiesību avoti. Seno paražu un Livonijas tiesību avoti 10. gs. – 16. gs. Aut. kol. E. Meļķiša red. Rīga: LU žurnāla „Latvijas Vēsture” fonds, 1998, 26. lpp.

⁵⁵⁷ Kalniņš V. Latvijas PRS Valsts un tiesību vēsture I. Rīga: Zvaigzne, 1972, 88. lpp.

⁵⁵⁸ Turpat.

*Bischofen vonn Leyffland vnd vonn Rittern Gotz, vnnd denn deutschenn vnnd oldenn Lyfflenderenn.*⁵⁵⁹ Autores ieskatā tulkojums „Livonijas bīskapi” un „Livonijas vecākie” ir tuvāks oriģinālajam tekstam, tāpēc turpmākajā tiesību avota analizē lietots šis tulkojums.

No minētā noprotams, ka šī normatīvā akta likumdevēji vārda plašākā nozīmē ir bīskapi, bruņinieki, vācieši un cilšu vecākie. Tā kā šāds uzskaitījums ir sniegts tiesību kompilācijas ievadā, secināms, ka minētie subjekti uzskatīja, ka tiem ir pilnīgas tiesības darboties likumdošanas jomā Livonijas teritorijā. Tai pašā laikā ir zināms, ka likumdevēja tiesību formālā nozīmē šiem subjektiem nebija, jo tādas Livonijas teritorijā piederēja tikai imperatoram kā šīs teritorijas suverēnam. Arveds Švābe min, ka šie tiesību avoti radušies, „Baltijas bīskapiem un vācu ordenim no vienas puses un vietējo cilšu vecajiem no otras puses vienojoties”.⁵⁶⁰ Tomēr nekur tālāk Arveds Švābe neanalizē, kāpēc bīskapi un bruņinieku ordenis (Zobenbrāļu ordenis) uzskatīja, ka tiem ir šādas tiesības darboties likumdošanas jomā. Kā koleģiāla institūcija šāds formējums tiesību jaunradē darboties nevarēja, šāda veida tiesību avoti viduslaiku tiesībās nav zināmi. Tātad, lai atrisinātu šo jautājumu, ir jāaplūko atsevišķi katra minētā subjekta faktiskās iespējas un juridiskās pilnvaras darboties tiesību jaunrades jomā.

Pirmie šajā uzskaitījumā minēti Livonijas bīskapi. Pēc vispārēja uzskata Rīgas arhibīskapijas zemes tiesības attiecās uz Rīgas arhibīskapijas (agrāko Rīgas bīskapijas) teritoriju, kā arī ordeņa zemēm Latgalē un igauņu zemēm.⁵⁶¹ Tātad šis normatīvais akts aptvēra Rīgas bīskapa, Sāmsalas bīskapa un Tērbatas bīskapa zemes. Jāpieņem, ka ar Livonijas bīskapiem domāti tieši šie trīs bīskapi.

Vai bīskapa kompetencē ietilpa likumdošanas funkcijas? Voldemārs Kalniņš bīskapu vispārējās varas funkcijas skaidro šādi: „Bīskapa galvenā kompetence ir: 1) izdarīt visus baznīcas kulta aktus (arhibīskaps var iecelt un ordinēt priesterus); 2) izdot likumdošanas aktus; 3) spriest tiesu; 4) pārraudzīt visus bīskapijas garīdzniekus; 5) ievākt nodokļus un pārvaldīt īpašumus; 6) dibināt baznīcas un valstiskas iestādes.”⁵⁶² Viduslaiku kanonisko tiesību avotu uzskaitījums nepazīst tādus tiesību avotus, kurus vienpersoniski būtu izdevis bīskaps. Tādējādi var pieņemt, ka Voldemārs Kalniņš ar bīskapa likumdošanas funkciju domājis bīskapu darbību baznīcas koncilos, kuros tika apstiprināti kanoni.

No šāda viedokļa raugoties, visu Livonijas bīskapu kopsapulce varētu būt uzskatāma par Livonijas baznīcas koncilu, kurā varēja tikt pieņemti jauni kanoni. Šādi precedenti ir atrodami 13. gs. pirmajā pusē. 1226. gada sākumā Modēnas Vilhelms sasauca Rīgā pirmo sinodi, kas

⁵⁵⁹ Bunge G. Fr. Beiträge zur Kunde der liv-, esth- und curländischen Reschtsquellen. Riga – Dorpat – Frantzen, 1832, S. 82.

⁵⁶⁰ Švābe A. Vecākās zemnieku tiesības. Rīga: Latvijas Skolotāju savienība, 1927, 12. lpp.

⁵⁶¹ Latvijas tiesību avoti. Teksti un komentāri. 1. sēj. Aut. kol. Rīga: [b.i.], 1998, 35. lpp.

⁵⁶² Kalniņš V. Latvijas PRS Valsts un tiesību vēsture I. Rīga: Zvaigzne, 1972, 55. lpp.

izstrādāja Rīgā pirmos Rīgas baznīcas provinces statūtus.⁵⁶³ Rīgas baznīcas provinces 1226. gada sinodes statūti ir saglabājušies, un tajos spriests par pavisam citiem jautājumiem: nevāciem ir jākristī bērni mēneša laikā no dzimšanas; piedraudot ar nāvessodu, aizliegts noliegt vai nomazgāt kristietību; katram pieaugušajam vismaz reizi gadā gavēnī jāizsūdz grēki.⁵⁶⁴ Zemnieku tiesību saturs nav pakļauts kanonisko tiesību jurisdikcijai. Tas satur gan tiesību normas, kas būtu attiecināmas uz kanonisko tiesību jomu, gan arī tiesību normas, kas attiecināmas uz laicīgajām jeb zemes tiesībām. Taču pamatā šis normatīvais akts domāts kā tiesību kompilācija zemnieku kārtas tiesiskai reglamentācijai, un tādējādi tas ir laicīgo tiesību avots, nevis kanons.

Ja pievēršam uzmanību tam, ka apstiprinājumu šim tiesību aktam devuši gan bīskapi, gan ordenis, redzams, ka tie visi ir Rīgas arhibīskapa vasaļi. Tātad šādu sanākumi varētu uzskatīt arī par landtāgu un attiecīgo tiesību aktu – par landtāga recesu. Taču landtāgi Livonijā sāka sanākt kopā pēc Grīnvaldes kaujas (Grunvaldes, Žalgiras jeb Tannenbergas kaujas 1410. gada 15. jūlijā), un saskaņā ar vispārīgi pieņemto teoriju pirmais Livonijas landtāgs notika 1422. gadā Valkā.⁵⁶⁵ Tātad pirmais landtāgs Livonijā sanāca aptuveni 200 gadus pēc Rīgas arhibīskapijas zemes tiesību izdošanas.

Saskaņā ar viduslaiku tiesību doktrīnām nav neviena pietiekami skaidra un ticama izskaidrojuma, kā Livonijas bīskapu kopums varēja uzstāties kā likumdevējs Rīgas arhibīskapijas zemes tiesību oficiālā apstiprināšanā. Jau 1207. gadā pāvests Inocents III (*Innocentius III*, 1160–1216) piešķīra Rīgas bīskapam tiesības iecelt citus bīskapus,⁵⁶⁶ nostādot Rīgas bīskapu virs citiem Livonijas bīskapiem. Gan kanonisko tiesību sistēmā, gan lēņa tiesību sistēmā Livonijas bīskapiem ir atšķirīgs tiesiskais statuss, tādēļ nevienā sistēmā tie nevar darboties tiesību jaunrades jomā kā bīskapu kopums.

Tiek pieņemts, ka jēdziens „dieva bruņinieki” (*Gottes Ritter, milites Dei*) ir attiecināms uz Zobenbrāļu ordeni.⁵⁶⁷ Zobenbrāļu ordeņa kā militāri klerikālas organizācijas tiešie mērķi bija atbalstīt un aizstāvēt kristietības izplatību Livonijā ar militārā spēka palīdzību, kā arī veltīt savu dzīvi kalpošanai Dievam. Tomēr Zobenbrāļu ordeņa faktiskie mērķi Livonijā bija plašāki. Vērtējot Zobenbrāļu ordeņa vēlmi iegūt zemes īpašumus, secināms, ka Zobenbrāļu ordenis bija ieinteresēts iegūt faktiskā valdījumā zemes un gūt no tām ienākumus – tātad būt par laicīgajiem feodāļiem, laicīgiem zemes kungiem viduslaiku lēņa sistēmas kārtībā. Arī saskaņā ar Frīdriha Georga fon Bunges (*Friedrich Georg von Bunge*, 1802–1897) viedokli Zobenbrāļu ordeņa maģistrs bija arī laicīgais valdnieks Zobenbrāļu ordenim izlēnotajās zemēs, kur maģistra

⁵⁶³ Švābe A. Senās Latvijas tiesību avoti. I burtnīca. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgādiens, 1937, 96., 97. lpp.

⁵⁶⁴ Turpat.

⁵⁶⁵ Zeids T. Senākie rakstītie Latvijas vēstures avoti. Rīga: Zvaigzne, 1992, 62. lpp.

⁵⁶⁶ Арбузов Л. А. Очерки истории Лифляндии, Эстляндии и Курландии. Москва: Троица, 2009, с. 29.

⁵⁶⁷ Kalniņš V. Latvijas PRS Valsts un tiesību vēsture I. Rīga: Zvaigzne, 1972, 51. lpp.

jurisdikcijai pakļāvās ne tikai ordeņa brāļi, bet visi attiecīgo apgabalu iedzīvotāji.⁵⁶⁸ Tādējādi no politiskā viedokļa saprotams, ka „dieva bruņinieki” uzskatīja par nepieciešamu iesaistīties arī jauniegūto teritoriju pārvaldīšanā ar likumdošanas metodēm, lai gan formāli tie bija klerikāli militāra organizācija, kas atradās vasalitātes pakļautības stāvoklī.

Kā jau minēts, Zobenbrāļu ordenim pāvests bija piešķīris Tempļiešu bruņinieku ordeņa reglamentu. Saskaņā ar Tempļiešu ordeņa regulu (*La Règle du Temple*) ordeņa mestram bija absolūta vara ordeņa iekšienē attiecībā uz tiesībām dot ordeņa brāļiem dažādus rīkojumus un noteikt ierobežojumus (regulas 39. punkts).⁵⁶⁹ Tomēr Rīgas arhibīskapijas zemes tiesības ir ārējs normatīvs akts, jo tas attiecas ne tikai uz Zobenbrāļu ordeņa brāļiem, bet arī uz trešajām personām. Tempļiešu ordeņa regula nesniedz nekādus norādījumus par ārējās likumdošanas tiesībām, vismaz ne tādā striktā formā, kā tas ir attiecībā uz mestra iekšējo rīcības suverenitāti. Taču Tempļiešu ordeņa regulas 57. punktā ir noteikts, ka Tempļa bruņiniekiem, ar to domājot ordeņa brāļu kopumu, „[...] var piederēt zemes, var būt kalpi, zemnieki un lauki un [Tempļa bruņinieki] var pārvaldīt tos taisnīgi, un nest tiem savu kārtību, kā tas ir speciāli noteikts”.⁵⁷⁰ Citiem vārdiem sakot, Tempļiešu ordeņa bruņinieki varēja iegūt lēni un rīkoties ar to visādi citādi, kā parasti lēņa vīri rīkojās ar savām lēņa zemēm. Tiesības uz zemes pārvaldīšanu atbilstoši viduslaiku doktrīnai nav tulkojamas vienīgi kā tiesības uz izpildvaru savās lēņa zemēs. Jāatceras, ka šāds strikts varas dalījums viduslaiku tiesībās nav pazīstams. Pārvalde atbilstoši viduslaiku izpratnei drīzāk skaidrojama no politiskā, nevis juridiskā viedokļa – kā visu sava lēņa teritorijās svarīgo jautājumu kārtošana tiktāl, ciktāl tā neskar senjora tiešās intereses šajās teritorijās. Tādējādi Zobenbrāļu ordenim varēja būt tiesības izdot vispāršaistošus noteikumus savām lēņa zemēm.

Netiešu pierādījumu Zobenbrāļu ordeņa darbībai likumdošanas jomā sniedz tas, ka līdzīgu praksi vēlāk pārņēma Vācu ordeņa Livonijas atzars. No Hermaņa Vartberga hronikas zināms, ka Vācu ordeņa mestrs Hane starp 1324. un 1328. gadu „atjaunoja līviem un latvjiem zināmus likumus un statūtus”.⁵⁷¹ Katru pavasari un rudeni pulcējās ordeņa kapituls. Kapitulā apsprieda visus svarīgākos ordeņa jautājumus – iekšpolitiku, ārpolitiku, likumdošanu, saimniecību, finanses, pārvaldi, jaunu brāļu uzņemšanu utt.⁵⁷² Kā minēts iepriekš, Livonijas ordenis kļuva par Zobenbrāļu ordeņa tiesību pārņēmēju Livonijā. Tas liek vismaz netieši pieņemt, ka veids, kādā

⁵⁶⁸ Бунге Ф. Г. Орден меченосцев. Сборник материалов и статей по истории Прибалтийского края. Том II. Рига, 1879; Baltische Geschichtsstudien von Dr. F. G. Bunge, 2-te Lieferung: Der Orden der Schwertbrüder, dessen Stiftung, Verfassung und Auflösung. Leipzig, 1875, S. 98.

⁵⁶⁹ Upton-Ward J. *The Rule of the Templars*. Woodbridge: The Boydell Press, 1992. Pieejams: <http://www.templiers.org/regle1-eng.php> (aplūkots 2014. gada 22. septembrī).

⁵⁷⁰ Ibid.

⁵⁷¹ Švābe A. Vecākās zemnieku tiesības. Rīgā: Latvijas Skolotāju savienība, 1927, 10. lpp.

⁵⁷² Klišāns V. Vācu ordenis Livonijā. XIII–XIV gs. Rīga: [b.i.], 1991, 14. lpp.

šie ordeņi pārvaldīja savu lēni, daudz neatšķīrās. Secināms, ka Zobenbrāļu ordenis, piedaloties Rīgas arhibīskapijas zemes tiesības apstiprināšanā, rīkojies kā lēņa pārvaldnieks, kas atbilstoši viduslaiku izpratnei nodarbojas ar sava lēņa pārvaldības jautājumiem. Šādu tiesību tie varētu būt atvasinājuši no pāvesta piešķirtās Templiešu regulas. Tomēr, atšķirībā no Rīgas bīskapa, Zobenbrāļu ordenim nebija vasalitātes saiknes ar Svētās Romas impērijas imperatoru, tādējādi Zobenbrāļu ordeņa pilnvara risināt dažādus laicīgus jautājumus nav izsecināma.

Visbeidzot, Rīgas arhibīskapijas zemes tiesību ievaddaļā minēti vācieši un vietējie vecākie. Vērtējot pieejamo informācijas avotu klāstu – Indriķa hroniku, lēņa grāmatas un padošanās līgumus, nav iespējams precīzi noteikt, kāda ir bijusi vāciešu nozīme Rīgas arhibīskapijas zemes tiesību apstiprināšanā. Norāde uz vāciešiem var būt ietverta tādēļ, ka Rīgas arhibīskapijas zemes tiesībās iekļautas paražu tiesību normas no vācu zemēm, proti, tie tiesību institūti, kas vietējām tautām bija pagāniski, tika aizstāti ar līdzīgiem, bet jau kristīgajai doktrīnai pieņemamiem tiesību institūtiem no vācu zemēm. Piemēram, asinsatriebības sistēmas vietā tika noteikta kompozīciju sistēma.⁵⁷³ Tātad tās būtu tiesības, ko savas nosacīti augstākās tiesiskās kultūrās vārdā vācu zemes dāvināja tolaik vēl par samērā barbarisku zemi uzskatītajai Livonijai. Otra iespējamā interpretācija šādai norādei var būt tāda, ka zināmi vācieši patiešām bijuši klāt sanāksmē, kurā Rīgas arhibīskapijas zemes tiesības ieguvušas oficiālu tiesību apstiprinājumu. Līdzīgu norādi atrodam bīskapa Alberta lēņa grāmatā Jersikas Visvaldim: „[...] Tā kā viņš, Rīgā ieradies, jo daudziem vācu, krievu, līvu augstmaņiem, garīdzniekiem, ordeņbrāļiem un tirgotājiem klātesot [...].”⁵⁷⁴ Šeit vienlīdz iespējami un ticami ir abi skaidrojumi.

Līdzīga problēma rodas, skaidrojot vietējo cilšu vecāko pieminēšanu Rīgas arhibīskapijas zemes tiesību ievaddaļā. Atbalstāms ir Arveda Švābes skaidrojums: Livonijas vecākie ir bijuši klāt, noslēdzot vienošanos, ka noteiktas tiesību normas ir atzīstamas par saistošām zemniekiem (Livonijas teritorijas pamatiedzīvotājiem neatkarīgi no nodarbošanās veida). Labas likumdošanas tradīcijas prasa, lai likuma subjekti piekristu likumam un būtu labprātīgi ar mieru tam pakļauties, jo atzīst likumu par labu un pareizu. Taču šādas demokrātiskas likumdošanas procedūras nepazīna viduslaiku likumdošanas kārtība. Formāli nebija nepieciešams ievērot noteiktas procedūras, lai pārliecinātos par likumu un statūtu adresātu viedokli. Tādējādi Livonijas vecāko piekrišana Rīgas arhibīskapijas zemes tiesībām nebūt nav priekšnoteikums tam, lai šīs tiesības iegūtu oficiālu spēku. Tātad vai nu Livonijas vecākie šī tiesību avota ievaddaļā minēti tikai tālab, ka patiešām bijuši klāt kādā sanāksmē, kur panākta vienošanās par šo tiesību formālu

⁵⁷³ Latvijas tiesību avoti. Teksti un komentāri. 1. sēj. Aut. kol. Rīga: [b.i.], 1998, 35. lpp.

⁵⁷⁴ Švābe A. Jersikas karaļvalsts. Senatne un Māksla, Nr. 1, 1936, 5.–31. lpp. Pieejams: <http://www.historia.lv/raksts/svabe-jersikas-karalvalsts-senatne-un-maksla-1936-nr1-5-31lpp> (aplūkots 2014. gada 28. septembrī).

nostiprināšanu, vai arī tādēļ, lai atspoguļotu Rīgas arhibīskapijas vietējo iedzīvotāju paražu tiesību saturu. Kā minēts iepriekš, arī formālie likumdevēji, karaļi, nereti par labāko un taisnīgāko likumdošanas formu uzskatīja formāla likuma statusa atzīšanu vietējo paražu tiesību kompilācijām. Visticamāk, līdzīgā kārtā arī Livonijas valdnieki ir vēlējušies sekot šai praksei, pamatā iekarotajās zemēs atstājot spēkā vietējās tiesības un pēc saviem ieskatiem tās uzlabojot ar tiesību institūtiem no kristīgajām vācu zemēm, no kurām lielākoties nāca paši šie Livonijas zemes kungi.

Apsverot visu iepriekš minēto, jāsecina, ka nedz viduslaiku vispārējās tiesībās, nedz zemes tiesību sistēmā nav tādu likumdošanas avotu un tādas likumdošanas kārtības, kas ļautu pilnībā izskaidrot, kāpēc Rīgas arhibīskapijas zemes tiesību ievaddaļā kā formālie tiesību devēji ir uzskaitīti visi iepriekš minētie tiesību subjekti. Tādēļ visticamākais ir skaidrojums, ka Rīgas arhibīskapijas tiesības ir formāli apstiprinājis Rīgas arhibīskaps, darbotamies nevis kā bīskaps, bet gan kā laicīgais valdnieks – Svētās Romas impērijas firsts un Livonijas senjors. Tā kā tiesību aktam bija jābūt spēkā ne tikai paša arhibīskapa valdījumā esošajās zemēs, bet arī to lielāko vasaļu zemēs – Zobenbrāļu ordeņa zemēs, Sāmsalas bīskapijā un Tērbatas bīskapijā, tad šie vasaļi tika pieaicināti sniegt savu atbalstu šādam tiesību jaunrades aktam. Formāli gan senjoram nav jāprasa šāda piekrišana saviem vasaļiem, visticamāk, šis ir bijis politisks Rīgas arhibīskapa solis, jo tā politiskās pozīcijas Livonijā nebija tik spēcīgas, kā to paredzētu formālais firsta statuss. Iespējams, liecinieku klātbūtne ir daļa no ceremoniālās formas, kādā tika apstiprināti šie statūti. Savukārt norāde uz vāciešiem un vietējiem zemju vecajiem ir norāde uz šīs tiesību kompilācijas satura izcelsmi, proti, vācu un latgaļu, līvu un igauņu paražu tiesībām. To, ka Rīgas arhibīskaps kā Svētās Romas impērijas firsts būtu izmantojis tiesību jaunrades tiesības, apliecina fakts, ka šāda tradīcija Svētajā Romas impērijā bija izplatīta un tādējādi visai dabiski ieviesās arī Livonijā. Arveds Švābe norāda, ka „pēc Vācijas ļaunā parauga arī Latvijā ne vien katrs zemes kungs, bet pat katra pilsēta un muiža centās dzīvot pēc savām vietējām tiesībām”.⁵⁷⁵

Tāpat pēc juridiskā statusa un vietas tiesību sistēmā Rīgas arhibīskapijas zemes tiesības ir attiecināmas uz zemes tiesību sistēmu un savā juridiskajā nozīmē atzīstamas par statūtiem.

Lībiešu-igauņu zemes tiesību ievaddaļa ir līdzīga Rīgas arhibīskapijas zemes tiesību ievaddaļai: „Šīs ir tās laicīgās tiesības, kuras deva kāds Livonijas bīskaps un Dieva bruņinieki un lībju vecaji kā zemnieku tiesības, pie kurām parasti turas Livonijā...”⁵⁷⁶ Atšķirībā no Rīgas arhibīskapijas zemes tiesībām, šajā ievaddaļā jau uzreiz norādīts, ka tās ir laicīgās tiesības, tas ir, tās nav kanonisko tiesību avots, lai gan tā izdevējs ir „kāds Livonijas bīskaps”. Ar vārdiem „kāds

⁵⁷⁵ Švābe A. Latvju tiesību vēsture. Rīga: [b.i.], 1935, 5. lpp.

⁵⁷⁶ Latvijas tiesību avoti. Seno paražu un Livonijas tiesību avoti 10. gs. – 16. gs. Aut. kol. E. Meļķiša red. Rīga: LU žurnāla „Latvijas Vēsture” fonds, 1998, 30. lpp.

Livonijas bīskaps”, visticamāk, arī jāsaprot Rīgas arhibīskaps, kāds no Sāmsalas vai Tērbatas bīskapiem. Saskaņā ar Arveda Švābes viedokli zemnieku tiesību apkopojumi sākotnēji eksistējuši kā privātas tiesību kompilācijas, tikai vēlāk tie ieguvuši oficiālu spēku, kad tos apstiprināja Vācu ordenis un cilšu vecākie.⁵⁷⁷ Tātad, ja šādas tiesības neformāli bijušas spēkā jau ilgāku laiku, tad vēlākajiem tiesību kompilatoriem varētu būt neskaidrs jautājums, kura tieši bīskapa episkopāta laikā tiesības pirmoreiz sāktas piemērot. Tas varētu izskaidrot, kāpēc atsauce uz bīskapu, kurš ir šī tiesību akta autors, ir nekonkrēta. Otrs izskaidrojums šādai nekonkrētai atsaucei varētu būt tas, ka bīskapa vārds un amats ir pazudis laika gaitā, pavirši un nevērīgi pārrakstot šī normatīvā akta ievaddaļu. Ja uzmanīgi to apskatām, tad redzams, ka šai ievaddaļai ir drīzāk atstāstoša forma, nevis ceremoniāla forma, kā tas ir Rīgas arhibīskapijas zemes tiesībām, it īpaši oriģinālvalodā.

Var pieņemt, ka arī šajā gadījumā ar „kādu Livonijas bīskapu” ir domāts Rīgas arhibīskaps. Rīgas arhibīskapu 13. gs. avotos mēdz dēvēt arī par Livonijas bīskapu. Piemēram, Leonīds Arbuzovs raksta, ka „1207. gadā pāvests Inocents III piešķīra Livonijas bīskapam tiesības iecelt citus bīskapus”.⁵⁷⁸ Vartberges Hermaņa hronikā attiecībā uz Meinardu, Bertoldu un Albertu lietots apzīmējums „Livonijas bīskapi” (*episcopus Livonensis*).⁵⁷⁹ Pie tam Vartberges Hermanis piebilst, ka šajā laikā Livonijā bija tikai viens bīskaps ar titulu Livonijas bīskaps.⁵⁸⁰ Tātad līdz ar citu bīskapu iecelšanu iepriekšējo titulu Livonijas bīskaps nomainīja pret titulu Rīgas bīskaps. Saskaņā ar Balatasara Rusova Livonijas hroniku bīskaps Alberts tai pašā laikā, kad sāka celt Doma baznīcu Rīgā, dibinājis arī Leales un Ugenijas bīskapijas.⁵⁸¹ Tādējādi secināms, ka tituls Livonijas bīskaps varēja tikt izmantots līdz 1211. gadam, jo Rīgas Doma pamatakmeni bīskaps Alberts ielika 1211. gada 25. jūlijā.⁵⁸² Šāda termina „Livonijas bīskaps” interpretācija nozīmē, ka Lībiešu-igauņu zemes tiesības ir pieņemtas pirms 1211. gada. Tas, ka Lībiešu-igauņu zemes tiesību ievaddaļā minēti arī Dieva bruņinieki, netraucē šādai interpretācijai, jo Zobenbrāļu ordenis ir dibināts jau 1202. gadā.

Saskaņā ar iepriekšminēto interpretāciju var pieņemt, ka gan Rīgas arhibīskapijas zemes tiesības, gan Lībiešu-igauņu zemes tiesības (ja vien Rīgas arhibīskapijas zemes tiesības patiešām ir vecākā kompilācija) ir oficiāli apstiprinātas nevis līdz 1236. gadam, kad tika likvidēts Zobenbrāļu ordenis, bet līdz 1211. gadam, kad Livonijā izveidojās vairākas bīskapijas ar vairākiem bīskapiem. Vienīgā pretruna šādam pieņēmumam ir tā, ka Rīgas arhibīskapijas zemes tiesību ievaddaļā ir atsauce uz vairākiem bīskapiem, nevis tikai vienu bīskapu.

⁵⁷⁷ Švābe A. Vecākās zemnieku tiesības. Rīga: Latvijas Skolotāju savienība, 1927, 12. lpp.

⁵⁷⁸ Арбузов Л. А. Очерки истории Лифляндии, Эстляндии и Курландии. Москва: Троица, 2009, с. 29.

⁵⁷⁹ Vartberges Hermaņa hronika. Ē. Mugrēviča tulk. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2005, 39. lpp.

⁵⁸⁰ Turpat.

⁵⁸¹ Balatasars Rusovs. Livonijas Kronika. Rīga: Valtera un Rapas akciju sabiedrības izdevums, 1926, 17. lpp.

⁵⁸² Rīgas doma vēsture. Pieejams: http://www.doms.lv/info/?mnu_id=50 (aplūkots 2014. gada 25. oktobrī).

Pēc savas juridiskās dabas Lībiešu-īgauņu zemes tiesības arī ir statūti, ko apstiprinājis kāds no Livonijas bīskapiem, pamatojoties uz sava lēņa pārvaldes tiesībām.

Par nosacīti jaunāku vietējo tiesību kompilāciju uzskata Kuršu zemes tiesības. To ievaddaļa skan šādi: „Šīs ir tās vispārīgās zemes tiesības, kuras deva vecaji un kuras bij spēkā Vidzemē, Kurzemē un Zemgalē, kā to liecina sekojošais...”⁵⁸³ Tā kā šī normatīvā akta ievaddaļā nav minēta neviena oficiāla amatpersona, kas vismaz statūtu veidā būtu varējusi oficiāli izdot šādu tiesību kompilāciju, atliek secināt: vai nu kāda iemesla dēļ bīskapa amats nav ierakstīts šo statūtu ievaddaļā, vai arī tas sākotnēji tur bijis, bet vēlākos norakstos vienkārši pazudis, bet varbūt arī tieši pretēji – Kuršu zemes tiesības nekad nav apstiprinātas oficiālā tiesību jaunrades ceļā un ir vienkārši privāta paražu tiesību kompilācija jeb tiesību grāmata, un nevis statūti.

Pēc kuršu padošanās līguma Vācu ordenim 1267. gadā kuršiem bija „jāpadodas visām lībju tiesībām”.⁵⁸⁴ Tātad kuršiem bija jāsaņem ievērot tās tiesības, kas jau bija apstiprinātas pārējos, iepriekš iekarotajos Livonijas novados. Šis fakts izslēdz interpretāciju, ka Kuršu zemes tiesības ir neoficiālā kārtā kompilētas kuršu paražu tiesības, jo kuršiem bija formāli jāatsakās no savām paražu tiesībām. Kā redzams no kuršu padošanās līguma konteksta, Livonijas ordenis ar uzvarētāja tiesībām piespieda kuršus pieņemt zināmu jaunu tiesisko kārtību. Tādēļ, visticamāk, Kuršu zemes tiesības arī ir oficiālā tiesību jaunrades ceļā radīts normatīvais akts. Domājams, arī šis tiesību akts bija Rīgas arhibīskapa apstiprināts, taču to droši apgalvot nevar, jo sākotnējās norādes par tiesību akta izdevēju Kuršu zemes tiesībām laika gaitā ir zudušas.

Pieņemot rakstveida zemnieku tiesību kompilācijas, Livonijas zemes kungi bija nodrošinājuši to tiesību minimumu, lai Livonijā varētu ieviest citās vācu zemēs pazīstamo tiesas kārtību ar fogtu tās priekšgalā. Tādējādi Livonijā 13. gs. laikā izveidojās visas galvenās feodālo zemi raksturojošās struktūras. Livonijas pamatiedzīvotāju tiesības netika noteiktas oficiālā likumdošanas kārtībā, bet gan ar statūtu tiesību jaunrades palīdzību. Nedz Svētās Romas impērijas imperators, nedz pāvests nav izdevuši likumus, kas regulētu Livonijas zemnieku tiesības, atstājot šo jautājumu Rīgas bīskapa ziņā.

Īpaša tiesību nozare regulēja attiecības starp senjoru un viņa vasali. Livonijā tās parasti sauca par bruņinieku tiesībām, bet faktiski tās ir lēņa tiesības.⁵⁸⁵

Pieņemts uzskatīt, ka Livonijas pastāvēšanas laikā lēņa tiesiskās attiecības regulējušas piecas bruņinieku tiesību kompilācijas: Valdemāra-Ērika lēņa tiesības, Senākās Livonijas bruņinieku tiesības, „Livonijas spogulis”, Vidējās bruņinieku tiesības un Pārstrādātās bruņinieku

⁵⁸³ Latvijas tiesību avoti. Seno paražu un Livonijas tiesību avoti 10. gs. – 16. gs. Aut. kol. E. Meļķiša red. Rīga: LU žurnāla „Latvijas Vēsture” fonds, 1998, 28. lpp.

⁵⁸⁴ Švābe A. Vecākās zemnieku tiesības. Rīga: Latvijas Skolotāju savienība, 1927, 10. lpp.

⁵⁸⁵ Zeids T. Senākie rakstītie Latvijas vēstures avoti. Rīga: Zvaigzne, 1992, 58. lpp.

tiesības⁵⁸⁶. No minētajām kompilācijām divas – Valdemāra-Ērika lēņa tiesības un „Livonijas spogulis” – regulēja lēņa attiecības mūsdienu Igaunijas teritorijā. Pārējās bruņinieku tiesību kompilācijas bija spēkā Rīgas arhibīskapijas zemēs un, visticamāk, arī Livonijas ordeņa zemēs un citās bīskapijās.

Esošā Livonijas bruņinieku tiesību doktrīna, kura balstās uz Frīdriha Georga fon Bunes un Arveda Švābes viedokļiem, pieņem, ka satura ziņā minētajās bruņinieku tiesībās vērojama izteikta pēctecība un visu vēlāko bruņinieku tiesību kodifikāciju pamatā ir Valdemāra-Ērika lēņa tiesības.⁵⁸⁷

Valdemāra-Ērika tiesības ir vienīgais bruņinieku tiesību apkopojums, kas pieņemts oficiālā kārtā un kuram bija likuma statuss. Šīs tiesību kompilācijas ievaddaļā rakstīts aptuveni šādi: „Tā Kunga vārdā, Āmen. Cēlais Voldemārs, ar Dieva vēlību Dānijas un Vendenas karalis, ar Dieva palīgu, ar viņa kopīgās valdības (?), bīskapu, Dānijas vecajo, bruņinieku (?) un citu labo cilvēku palīdzību [...] cēlais karalis Ēriks šo ir noteicis tā kunga tūkstoš trīs simti piecpadsmitajā gadā.”⁵⁸⁸ Balstoties uz minētajiem ievadvārdiem, tiek pieņemts, ka šīs lēņa tiesības ir noteicis dāņu karalis Valdemārs II (*Valdemar*, 1170–1241) vasaļiem Harijā un Virijā, bet tās uzrakstītas un kodificētas tikai 1315. gadā ar karaļa Ērika VI Menveda (*Erik Menved*, 1274–1319) pavēli.⁵⁸⁹ Šis, iespējams, ir viens no retajiem oficiālās likumdošanas ceļā radītajiem Livonijas tiesību avotiem. Zināms, ka pēc tam, kad Dānijas karalis Valdemārs III pārdeva Ziemeļigauniju Vācu ordenim, ordeņa virsmestrs Konrāds fon Jungingens 1397. gadā apstiprināja Valdemāra-Ērika bruņinieku tiesības par likumu grāmatu.⁵⁹⁰ Indriķis Šterns uzskata, ka Konrāds fon Jungingens, apstiprinot Valdemāra-Ērika tiesības, tām ir devis likumu grāmatas statusu. Tai pašā laikā Balatasara Rusova hronika tikai liecina, ka „Dāņu ķēniņš un vēlāk arī virsmestrs deva bruņiniekiem lielas tiesības”, nepasakot, kāds statuss ir šīm tiesībām. Iespējams, Indriķa Šterna apgalvojuma pamatā ir doma, ka tiesību akts, kuram jau ir likuma statuss, nevar tikt samazināts savā statusā, ja to vēlāk atkārtoti apstiprina kāda zemāka līmeņa oficiālā amatpersona. Cik zināms, Valdemāra-Ērika bruņinieku tiesības nekad nav atceltas, vienkārši to vietā nāca vēlākas tiesību kompilācijas.

Par Livonijas senāko bruņinieku tiesību rašanās apstākļiem ir zināms visai maz. Saskaņā ar Arveda Švābes pētījumiem par Livonijas senākajām bruņinieku tiesībām tuvāk zināms tikai tas, ka šo tiesību teksts ir tieši norakstīts no Valdemāra-Ērika tiesībām, tikai vietām tās lokalizējot un

⁵⁸⁶ Bunge G. F. *Altlivlands Rechtsbüher*. Lepizig: Druck und Verlag Breitkopf und Härtel, 1879, S. 56.

⁵⁸⁷ Zeids T. *Senākie rakstītie Latvijas vēstures avoti*. Rīga: Zvaigzne, 1992, VI. lpp.

⁵⁸⁸ Bunge G. F. *Altlivlands Rechtsbüher*. Lepizig: Druck und Verlag Breitkopf und Härtel, 1879, S. 56.

⁵⁸⁹ Švābe A. *Livonijas senākās bruņinieku tiesības*. Rīga: A. Gulbis, 1932, 35. lpp.

⁵⁹⁰ Šterns I. *Latvijas Vēsture 1290–1500*. [b.v.]: Daugava, 1997, 435. lpp.

karaļu vārdus aizstājot ar bīskapu vārdiem.⁵⁹¹ Livonijas senāko bruņinieku tiesību ievaddaļa ir šāda: „Tā Kunga vārdā. Āmen. Tā kā (līdz šim) tautā bija greizi uzskati par tiesībām, no kā ceļas visādas nelikumības, tad bīskaps, paklausīdams lūgumam, ar savu bruņinieku padomu (un) atļauju nosaka šādas rakstītās tiesības...”⁵⁹²

Līdzīgi kā citi Livonijas laika tiesību avoti, arī Livonijas senākās bruņinieku tiesības ir nonākušas līdz mūsdienām vēlāku norakstu veidā, nevis dokumentu oriģinālu veidā. Tas apgrūtina šo tiesību avotu rašanās apstākļu noskaidrošanu. Šādam jautājumam līdz šim pievērsta minimāla uzmanība, jo Arveds Švābe uzskatīja, ka tam, vai bruņinieku tiesību kodifikācijām ir likumu grāmatas vai tiesību grāmatas statuss, ir visai maza praktiska nozīme.⁵⁹³

Livonijas senāko bruņinieku tiesību ievaddaļa pirmšķietami nepārprotami noteic, ka šo tiesību normu oficiālais izdevējs ir bīskaps. Neviens no četriem Livonijas bīskapiju bīskapiem nav minēts ne vārdā, ne pēc titula – Kurzemes bīskaps vai Rīgas bīskaps. Iespēju lokalizēt tiesību kompilācijas piemērošanu kādā noteiktā Livonijas apgabalā traucē arī Livonijas tiesās ierastā prakse spriedumos nenorādīt atsauces uz konkrētām piemērotajām tiesību normām, bet gan lietot vispārīgas atsauces – „parastās zemes tiesības”, „zemes ieradumi un veco tiesa” utt.⁵⁹⁴ Tādēļ nav iespējams izdarīt kaut cik ticamu pieņēmumu par konkrētu bīskapu, kas izdevis šīs tiesības, un konkrētu bīskapiju, kurā tā bija spēkā. Apsvērums par labu pieņēmumam, ka šeit minētais bīskaps ir Rīgas arhibīskaps, varētu būt šāds: ja Rīgas arhibīskaps ir apstiprinājis tiesības zemnieku kārtai, tad grūti pamatot, kāpēc lai arhibīskaps atturētos apstiprināt tiesības bruņinieku kārtai, jo sevišķi tāpēc, ka satura ziņā bruņinieku tiesības balstījās uz paražu tiesībām un oficiālam tiesību kompilāciju pastiprinājumam būtu vien ceremoniāls raksturs, kas pēc būtības nemainītu šo tiesību faktisko saistošo spēku. Šāda iespēja savukārt nozīmētu to, ka Livonijas senākās bruņinieku tiesības bija spēkā visos tajos Livonijas apgabalos, kuros nebija spēkā Valdemāra-Ērika bruņinieku tiesības (ja pieņemam, ka statūtu juridiskais spēks ir pakārtots likuma juridiskajam spēkam), jo Rīgas arhibīskapa statūti būtu spēkā visā Livonijas teritorijā, izņemot tās teritorijas, kurās to pašu jautājumu nosaka likums. No otras puses, nav izslēdzama arī versija, ka šādu tiesību kompilāciju Rīgas arhibīskaps ir apstiprinājis tikai saviem lēņa vīriem.

Neatkarīgi no tā, kurš bīskaps būtu apstiprinājis Livonijas senākās bruņinieku tiesības, tās viduslaiku izpratnē ir izdevusi oficiāla amatpersona, un tādējādi tās atzīstamas par statūtu grāmatām. Neatbildēts pagaidām paliek jautājums, vai šādi tiesību jaunradei Rīgas arhibīskaps bija saņēmis īpašu deleģējumu.

⁵⁹¹ Švābe A. Livonijas senākās bruņinieku tiesības. Rīga: A. Gulbis, 1932, 35. lpp.

⁵⁹² Latvijas tiesību avoti. Seno paražu un Livonijas tiesību avoti 10. gs. – 16. gs. Aut. kol. E. Meļķiņa red. Rīga: LU žurnāla „Latvijas Vēsture” fonds, 1998, 46. lpp.

⁵⁹³ Švābe A. Livonijas senākās bruņinieku tiesības. Rīga: A. Gulbis, 1932, 39. lpp.

⁵⁹⁴ Turpat, 35. lpp.

Tā kā tiek pieņemts, ka Valdemāra-Ērika bruņinieku tiesības ir vecākās bruņinieku tiesības un tās apstiprinātas vien 1315. gadā, tad bruņinieku tiesību kompilācijas Livonijā sāktas rakstveidā nostiprināt aptuveni simts gadus vēlāk kā zemnieku tiesības. Indriķis Šterns pieņem, ka Livonijas senākās bruņinieku tiesības ir sastādītas laika posmā no 1315. gada līdz 1337. gadam.

Par secīgi trešo bruņinieku tiesību kompilāciju tiek uzskatīts „Livonijas spogulis”. Kompilācijas sastādīšanas laiku igauņu tiesību vēsturnieks Lēsmanta datējis ar laika posmu no 1322. gada līdz 1337. gadam.⁵⁹⁵ Tādējādi šī tiesību kompilācija radīta vien septiņus līdz divdesmit divus gadus pēc tam, kad oficiālu apstiprinājumu bija ieguvušas Valdemāra-Ērika lēņa tiesības. Jāņem vērā, ka šajā laika posmā tapa arī Livonijas senāko bruņinieku tiesību kompilācija. Iemesls šādai bruņinieku tiesību rakstveida fiksēšanai droši vien bijis kāds vairs nezināms faktiskais apstāklis, kas raisījis strīdus par bruņinieku tiesību saturu. „Livonijas spoguļa” būtiskā atšķirība no diviem iepriekš minētajiem tiesību avotiem ir tā, ka papildus Livonijā jau ierastajām bruņinieku tiesībām šī tiesību kompilācija papildināta ar lokalizētiem institūtiem no „Sakšu spoguļa”.⁵⁹⁶ „Livonijas spogulim” nav tādas ievaddaļas, kurā sevi būtu pieteicis šī tiesību akta autors. Tāpat nav saglabājusies neviena cita norāde, ka šīs tiesību avots būtu apstiprināts kādā formālā likumdošanas procedūrā. Tādēļ jāpieņem, ka šīm tiesību avotam ir vienīgi tiesību grāmatas juridiskais statuss.

Vidējās bruņinieku tiesības ir izdotas 1537. gadā, un tā ir kompilācija no Senākajām bruņinieku tiesībām un Livonijas bruņinieku tiesībām.⁵⁹⁷ Tiek pieņemts, ka šī tiesību avota publicēšanas gads nesakrīt ar laiku, kad šīs tiesības ieguva savu oficiālo spēku. Vidējās bruņinieku tiesības par Rīgas arhibīskapijā spēkā esošajām tiesībām Limbažos 1422. gada martā apstiprināja Rīgas arhibīskapijas mantāgs.⁵⁹⁸ Publicēto Vidējo bruņinieku tiesību ievaddaļā teikts, ka tās ir „vispārīgās bīskapijas tiesības Rīgas bīskapijā, sauktas par bruņinieku tiesībām”.⁵⁹⁹ Tādējādi var pieņemt, ka šīs tiesības ir mantāga recess jeb saskaņā ar zemes tiesību avotu klasifikāciju – statūti. Tomēr, kā tiks pierādīts turpmāk (mantāga recessu analīzē), Vidējās bruņinieku tiesības nav apstiprinātas ar mantāga recessu.

Pārstrādātās bruņinieku tiesības pirmo reizi minētas 1539. gadā, kad uz tām atsaucās kāds Livonijas advokāts Dionīsijs Šmits.⁶⁰⁰ Pēc Frīdriha Georga fon Bunges domām, Pārstrādātajās

⁵⁹⁵ Latvijas tiesību avoti. Seno paražu un Livonijas tiesību avoti 10. gs. – 16. gs. Aut. kol. E. Meļķiša red. Rīga: LU žurnāla „Latvijas Vēsture” fonds, 1998, 102. lpp.

⁵⁹⁶ Zeids T. Senākie rakstītie Latvijas vēstures avoti. Rīga: Zvaigzne, 1992, 59. lpp.

⁵⁹⁷ Turpat, 60. lpp.

⁵⁹⁸ Turpat, 62. lpp.

⁵⁹⁹ Švābe A. Livonijas senākās bruņinieku tiesības. Rīga: A. Gulbis, 1932, 35. lpp.

⁶⁰⁰ Zeids T. Senākie rakstītie Latvijas vēstures avoti. Rīga: Zvaigzne, 1992, 60. lpp.

bruņinieku tiesībās ir mēģināts sistematizēt un sakārtot iepriekšējās bruņinieku tiesību kodifikācijas.⁶⁰¹ Tas gan nenozīmē, ka Dionīsijs Šmits (citur arī Fabris) ir šīs tiesību kompilācijas autors. Dionīsijs Šmita atsauce ļauj vien aptuveni izsecināt laiku, kad šīs bruņinieku tiesības jau tika uzskatītas par spēkā esošām. Noraksti, kas saglabājušies no Pārstrādātajām bruņinieku tiesībām, neļauj izsecināt šīs kompilācijas autoru, nedz arī konkrētu gadu, kad šīs kompilācijas darbs ir veikts. Tādējādi Pārstrādātās bruņinieku tiesības uzskatāmas vienīgi par tiesību grāmatu, un tām Livonijā nebija oficiālā kārtībā izdota tiesību avota statusa.

⁶⁰¹ Bunge G. F. *Altivlands Rechtbücher*. Leipzig: Druck und Verlag von Breitkopf und Härtel, 1879, S. 5.

4.3. Zemes kungu pārstāvju sanāksmju tiesību jaunrade

14.–15. gs. Livonijā par nozīmīgu politisko procesu sastāvdaļu un pārvaldes instrumentu kļuva zemes kungu un kārtu sanāksmes, kurās tika pieņemti dažādi gan juridiski nesaistoši, gan arī juridiski saistoši tiesību akti, kuriem piemīt visas normatīvo aktu pazīmes. Nozīmīgākā šāda veida sanāksme bija Livonijas savienības landtāgs, tomēr arī pirms Livonijas landtāga pirmās sanāksšanas dažādu kārtu pārstāvji pulcējās gan uz mantāgiem, gan pilsētu sūtņu sanāksmēm, gan bīskapiju domkapitula sanāksmēm. Šajās sanāksmēs pieņemtos tiesību aktus sauca gan par aktiem, gan arī par recesiem.

Juridiskajā ziņā nozīmīgākais bija landtāga recess – landtāgā akceptēts normatīvs akts, kas pēc tā pieņemšanas stājas spēkā visā Livonijas teritorijā.⁶⁰² Citās zemes kungu sanāksmēs pieņemto recesu saistošais spēks attiecās tikai uz sanāksmē pārstāvētajiem zemes subjektiem. Landtāgi ir koleģiāla institūcija, kas izdod statūtus, un to nozīme Svētās Romas impērijas valstiskajā uzbūvē bija īpaša.

14. gs. un vēl jo vairāk 15. un 16. gs. Eiropā atnesa nozīmīgas pārmaiņas vairākās viduslaikiem raksturīgās paradigmās, tai skaitā tajās, kas skar valsti un likumdošanu. Kārtu pārstāvji vēlējās piedalīties lēmumu pieņemšanā, un dažādas kārtu pārstāvju sapulces notika daudzviet Eiropā. Arī Svētās Romas impērijas teritorijās notika dažādas nozīmības kārtu sanāksmes un pamazām attīstījās pašpārvaldes idejas. Tomēr šādu kārtu pārstāvju sanāksmju akti nav automātiski attiecināmi uz statūtiem. Lai saprastu Livonijas kārtu sanāksmju aktu juridisko dabu, ir jāizvērtē attiecīgo kārtu sanāksmju statuss un mērķi.

Pirmās ziņas par mantāgiem Livonijā ir no 14. gs. sākuma. Senākais mantāgs Livonijā datēts ar 1304. gadu, kad sapulcējās Livonijas ordeņa, Sāmsalas un Tērbatas bīskapijas pārstāvji.⁶⁰³ 1385. gadā notika Rīgas arhibīskapijas mantāgs, kurā izskatīja vasaļu feloniju pret savu senjoru – Rīgas arhibīskapu.⁶⁰⁴

No mantāgu recesiem redzams, ka tajos izšķirti vasaļu savstarpējie ķīviņi: nesaskaņas ar lēņa novadiem, domstarpības par atstāto mantojumu, parādiem, feloniju, bruņinieku tiesību iztulkošanu.⁶⁰⁵ Tiesvedības nolūkiem mantāgā pat tika ieviesta īpaša amatpersona – manrihters, kas vadīja tiesas sēdes un apstiprināja gala lēmumu.⁶⁰⁶ Mantāga sanāksmes uzņēmās tiesas instances funkcijas, kad bija jāizskata vasaļu iespējamie pārkāpumi pret senjoru, vai arbitrāžas sanāksmes funkcijas, kad bija jāizskata dažādas vasaļu savstarpējās pretenzijas.

⁶⁰² Latvijas tiesību avoti. Teksti un komentāri. 1. sēj. Aut. kol. Rīga: [b.i.], 1998, 143. lpp.

⁶⁰³ Zeids T. Senākie rakstītie Latvijas vēstures avoti. Rīga: Zvaigzne, 1992, 61. lpp.

⁶⁰⁴ Turpat.

⁶⁰⁵ Šterns I. Latvijas Vēsture 1290–1500. [b.i.]: Daugava, 1997, 475. lpp.

⁶⁰⁶ Turpat, 476. lpp.

Vēlāk mantāgu darba kārtībā arvien vairāk izvirzījās politiski un saimnieciski jautājumi. Domājams, ka 16. gs. pirmajā pusē mantāgos sāka apspriest arī nākamajā landtāgā izskatīšanai paredzētos jautājumus, kas bija saistīti ar vasaļiem, bet, iespējams, arī visu gaidāmā landtāga problemātiku. Mantāgu darba kārtībā bija politiskie jautājumi – par vasaļu kā feodālās sabiedrības kārtas ietekmi uz Livonijas konfederācijas politiskajiem procesiem. Mantāga sanāksmes nebija pozicionētas kā likumdošanas institūcijas sanāksmes. Tātad mantāga recesu izdošana nebija apzināta un mērķtiecīga tiesību jaunrade. Atsevišķiem mantāga recesiem varētu saskatīt mūsdienu tiesību teorijā atzītās normatīvo aktu pazīmes, tomēr šāds pazīmju kopums atsevišķam recesam sakrīt vien gadījuma pēc, jo mantāgu darbības mērķis nav saistīts ar tiesību jaunrades funkciju.

Indriķis Šterns raksta: „1422. gadā Limbažu mantāgā vasaļu padome bija piespiedusi arhibīskapu Jāni VI Abmundi izsludināt par arhibīskapijas likumu grāmatu t. s. „Vidējās bruņinieku tiesības”. [...] Otro reizi vasaļu svars likumdošanā iepretim arhibīskapam parādījās arhibīskapa Silvestra Stodevešera (*Silvester Stodewescher*, 1427–1479) laikā, kad 1457. gadā arhibīskaps bija spiests paplašināt lēņa mantošanas tiesības vasaļiem, izdodot t. s. Silvestra žēlastību.”⁶⁰⁷ Var piekrist Indriķim Šternam, ka vasaļi minētajos jautājumos parādīja savu politisko ietekmi, lai panāktu sev interesējoša jautājuma atrisinājumu. Tomēr nevar uzskatīt, ka vasaļi būtu piedalījušies likumdošanas procesā. Likumu grāmatu izsludināja Rīgas arhibīskaps, un nevis vasaļu sanāksme, tātad vasaļu sanāksmi varam uzskatīt vienīgi par likumdošanas ierosinātāju un arī tikai neformālā nozīmē. Formālas likumdošanas procedūras, kurā tikai noteiktiem subjektiem ir tiesības nākt klajā ar likumdošanas iniciatīvu, Livonijā nemaz nebija. Secināms, ka mantāgi varēja gan beigties ar noteikta tiesību akta pieņemšanu, bet statūtu vai privilēģiju izdošana nebija mantāga spēkos. Šādi dokumenti mantāgā varēja rasties vien tad, ja tajos piedalījās Rīgas arhibīskaps vai ordeņa mestrs, kas šādus dokumentus vienpersoniski spēja pieņemt.

Līdzīga nozīme ir pilsētas sūtņu sanāksmēm 14. un 15. gs. Šādas pilsētu sūtņu kopējās sanāksmes notika visai bieži. Līdz mūsdienām saglabājušies sanāksmju akti liecina, ka tās notika regulāri. Tā, piemēram, 1405. gada 29. martā šāda sanāksme notika Valkā, 1406. gada 3. janvārī – Valmierā, 1407. gada 6. martā – Valmierā, 1408. gada 15. janvārī – Pērnavā.⁶⁰⁸

Arī šo sanāksmju gala dokumentus bieži vien sauca par recesiem. Viens šāds dokuments vēsta: „1405. gada 29. martā Valkā, Hermans Bobe, Borkhards Vēzendāls no Rīgas, Albrehts fon Oldenbrekenvelde no Olpes, Johans fon dem Velde no Dorpatas, Gerts Vite, Gerds fon der Beke,

⁶⁰⁷ Šterns I. *Latvijas Vēsture 1290–1500*. [b.i.]: Daugava, 1997, 475. lpp.

⁶⁰⁸ Sk.: *Akten und Rezesse der Livländischen Städtentage, erster band (1304–1459)*. O. Stavenhagen, L. Arbusow Jun. Riga: Verlag von Jonck & Poliewsky, 1923, S. 130–140.

Henings Romors no Rēveles, Godeke fon Unne no Pērnavas, Johans Forkenhauzens un Johans fon der Vords no Vendenas, Gerds Grauvekops un Hinriks Taranke no Fellinas, Laurens Ropens no Kokenhauzenes, Bernards Vu [...] no Lemsalas. Recess ir pieņemts. Ir noteikts, ka šajā gadā neviens pirms 24. maija nedrīkst no Livonijas ostām izkuģot.”⁶⁰⁹

Nav šaubu, ka šis recess ir saistošs pārstāvētajām pilsētām, iespējams, arī citām Livonijas pilsētām, kuras savus pārstāvjus nebija atsūtījušas uz sanāksmi. Tomēr acīmredzami, ka šāds recess ir vien pārvaldības kārtībā izlemts jautājums jeb pārvaldes lēmums, nevis normatīvs akts. Šis lēmums ir vērsts uz konkrētas, pašā lēmuma neatspoguļotas problēmas risināšanu, nevis uz vispārējās kārtības noteikšanu Livonijas ostu darbībā.

Bez jau pieminētajiem mantāgiem un pilsētu pārstāvju sanāksmēm līdzīga veida lēmumi jeb recesi tika pieņemti arī Rīgas arhibīskapijas domkapitula sanāksmēs, ordeņa kapitula sanāksmēs, kā arī ordeņa un domkapitula kopsanāksmēs.⁶¹⁰

Šādas kārtu pārstāvju sanāksmes nebija saistītas ar deleģētās likumdošanas procesu. Protams, ir jāņem vērā, ka viduslaikos likumdošana, atšķirībā no mūsdienu parlamentārās darbības, nebija pastāvīga institucionalizēta darbība, kurā katram iesaistītajam subjektam ir zināms pilnvaru apjoms un loma normatīvā akta pieņemšanā. Mūsdienās likumdošana ir pastāvīga un intensīva likumdošanas institūciju darbība, viduslaikos likumdošana bija hronoloģiski neregulāra un institucionāli nestandardizēta. Tomēr arī ar šo atrunu mantāgu un citas līdzīgas sanāksmes nevar uzskatīt par likumdošanas institūcijām. Šādas sanāksmes drīzāk uzskatāmas par pārvaldes sanāksmēm jeb mūsdienu terminoloģijā – par pašpārvaldes sanāksmēm, koordinācijas komisijām. Ir jāatzīst, ka šajās sanāksmēs varēja tikt izsludināti normatīvi akti, kā iepriekš minētās Vidējās bruņinieku tiesības. Tomēr šī tiesību akta izdevējs nav attiecīgā koleģiālā sanāksme, bet gan bīskaps, tātad šie likumdošanas akti vien sakritības pēc pieņemti mantāga sanāksmē. Citādi būtu, ja arhibīskaps ar noteiktu aktu būtu deleģējis mantāgam tiesības koleģiāli apspriest un apstiprināt bruņinieku tiesības. Šādā gadījumā varētu runāt par nepieciešamību analizēt, vai šeit saskatāmas arī pārējās deleģētās likumdošanas pazīmes. Taču nav zināms, ka Rīgas arhibīskaps vai Livonijas ordeņa mestrs vai domkapituls būtu šādu pilnvarojumu devis.

Mantāgi un tam pielīdzināmās kārtu pārstāvju sapulces Livonijā nevarēja būt iesaistītas nedz likumdošanas, nedz deleģētās likumdošanas procesos.

Livonijas landtāga darbība, izdodot landtāga recesus, juridiski vērtējama pavisam citādi nekā iepriekš analizētā mantāgu darbība.

⁶⁰⁹ Akten und Rezesse der Livländischen Städtentage, erster band (1304–1459). O. Stavenhagen, L. Arbusow Jun. Riga: Verlag von Jonck & Poliewsky, 1923, S. 130–140.

⁶¹⁰ Ibid.

1418. gadā par Rīgas arhibīskapu tika iecelts Johanness VI Abmundi (*Johannes Ambundi von Schwan; Iohannes Habundus, arī Abundi, Ambundij, Habundi, Habindi, Habendi*, 1384–1428), un viņa darbība arhibīskapa amatā saistīta gan ar Livonijas landtāga izveidošanu, gan dažādām likumdošanas iniciatīvām.⁶¹¹

Gads, kurā notika pirmais Livonijas landtāgs, nav noskaidrots. Vēsturnieki ir vienisprātis, ka landtāgs sanācis Valkā, tomēr dažos avotos norādīts, ka tas noticis 1419. gadā⁶¹² savukārt citos avotos – ka 1422. gadā.⁶¹³

Livonijas landtāgā bija četras kūrijas jeb frakcijas. Pirmā bija prelātu kūrija, tajā ietilpa Livonijas bīskapi un domkungi (parasti prāvesti un dekāni), otrajā – ordenis, ko pārstāvēja Livonijas mestrs un ordeņa augstākās amatpersonas, trešo kūriju veidoja Livonijas bruņniecība jeb vasaļi gan no bīskapijām, gan ordeņa zemēm, bet ceturtajā kūrijā ietilpa Rīgas, Tērbatas un Tallinas pilsētnieku pārstāvji (birģermeistars un 2–3 rātskungi), kas reprezentēja visas Livonijas pilsētas. Livonijas landtāgos netika pārstāvēta zemniecība.⁶¹⁴

Landtāga kompetencē ietilpa plašs jautājumu loks – kopīga Livonijas ārpolitika un militārā darbība, iekšpolitisko attiecību veidošana, tirdzniecisko līgumu slēgšana, nodokļu un naudas politika, izbēgušo zemnieku atdošana u. c.

Landtāgs savu tiesību jaunrades darbību īstenoja, izdodot landtāga recesu. Landtāga recesiem kā lielai daļai normatīvo aktu ir ievaddaļa, kurā šī akta autors paskaidro savu statusu jeb titulu un dažkārt arī nosauc likumdošanas mērķi.

Livonijas landtāga recesiem laika gaitā bijušas atšķirīgas ievaddaļas, un tās ir vērtīgs uzziņas materiāls par to, kā landtāgs saprata savas likumdošanas institūcijas funkcijas.

1422. gada landtāga recesā teikts, ka Valkā „bijuši kopā” (*to sammende geweszet syn*) šīs zemes kungi; 1424. gada Valkas landtāgs saukts par „šīs zemes kungu kopīgu sanāksmi” (*gemeinen tage disser landeshern czur Walke*). 1435. gada decembra landtāga recesā rakstīts „Livonijas zemju prelātu, ordeņa pavēlnieku, vasaļu un pilsētu kopīgā sanāksmē”.⁶¹⁵

Ļoti zīmīga ievaddaļa ir landtāga recesam, kas pieņemts Valkā 1424. gada 25. oktobrī. „Lai top zināms visiem, kuri šo vēstuli redz vai dzird, ka šo vēstuli izdevušie, mēs, Dideriks, no Dieva žēlastības Tērbatas bīskaps visas mūsu Tērbatas bīskapijas pilnvarots, un arī godājamā Dieva Tēva, tā Kunga, Sāmsalas bīskapa Kristiana un viņa bīskapijas pavalstnieku pilnvarots, un mēs, brālis Cisce fon Rūtenbergs, mestrs Gosvins fon Polems no Vīlandes, Gosvins fon Felmede, Rēveles komutrs, Helvihs fon Gilsens Jervas, Johans fon Trehs Cēsu, Verners fon Neselrode

⁶¹¹ Šterns I. *Latvijas Vēsture 1290–1500*. [b.i.]: Daugava, 1997, 437. lpp.

⁶¹² Turpat.

⁶¹³ Zeids T. *Senākie rakstītie Latvijas vēstures avoti*. Rīga: Zvaigzne, 1992, 62. lpp.

⁶¹⁴ Šterns I. *Latvijas Vēsture 1290–1500*. [b.i.]: Daugava, 1997, 337. lpp.

⁶¹⁵ Turpat.

Krakus, Johans Fosungers Vēzenbergas fogti, Tamme Vulfs fon Spanheims Merenborgas kompturs, un līdz ar viņiem abu zemju Harijas un Virijas rāte un sūtņi, mūsu ordeņa un visu mūsu Livonijas pavalstnieku pilnvaroti un arī godājamā Dieva Tēva tā Kunga, Kurzemes bīskapa Gotšalka un Rēveles bīskapa Hinriksa kunga un viņa kapitulu un pavalstnieku pilnvarā, un mēs, Henningus Šarpenberhs, elekts un domprāvests, Martinus Kogelers, domkungs un ekonoms, Johaness Trepe, Rīgas svētās baznīcas domkungs, Hinriks fon Fitinghofens, bruņinieks un tā paša ekonoms palīgs, Johans Vildenberhs, fogts, un Gotšalks fon der Pēls, Turaidas hauptmanis, Jorge Gideslefs, Kokneses fogts, Kerstens fon Rozens, Bertrams fon Ikskuls, Hindriks Adelkase un Oderts Orgescs, tās pašas Rīgas baznīcas vīri, Rīgas bīskapijas un visas tās pavalstnieku pilnvaroti, bija sanākuši kopā Valkā, lai runātu un vienotos par katru no uzrakstītajiem pantiem [...].”⁶¹⁶

Šajā recesā landtāga dalībnieki ne tikai nosauc sevi vārdā, bet arī sniedz atskaiti par savu pilnvarojumu, proti, par to, kas viņus ir šai sanāksmei un šādam uzdevumam deleģējis. Tātad landtāga dalībniekiem ir būtiski uzsvērt, ka šī sanāksme nav vis patvaļīga, bet pilda zināmu deleģētu uzdevumu. Tā redzams, ka Dideriks ir pilnvarots ne tikai no Dieva Tēva tā Kunga, bet arī no visas Tērbatas bīskapijas. Tālāk lasāms, ka nosauktie komutri un fogti un rātes sūtņi ir „mūsu ordeņa un visu mūsu Livonijas pavalstnieku pilnvaroti”. Savukārt Kokneses fogts un tālāk nosauktie kungi ir Rīgas bīskapijas un visas tās pavalstnieku pilnvaroti. Respektīvi, šajā landtāga recesā atrodama tieša atsauce uz pilnvarojumu darboties likumdošanas jomā.

Kā redzams, šajā pilnvarojumā nav atsaucis uz likumdevēja dotu pilnvaru un pilnvarojuma satura robežām. Tātad šis pilnvarojums nedod tiesības darboties deleģētās likumdošanas kārtā, proti, tas nav imperatora dots pilnvarojums landtāgam pieņemt noteiktus normatīvos aktus, lai atvieglotu imperatora likumdošanas funkciju.

Kopš pastāv rakstīti likumi, likumdevējs vienmēr atsaucies tikai uz diviem avotiem, no kuriem rodas likumdevēja pilnvara noteikt lietu kārtību savā zemē. Viena veida pilnvarojums ir dievišķs – Hammurapi likumi, *Corpus Iuris Civilis*, otra veida pilnvarojums ir likumdošanas subjektu dots pilnvarojums – Atēnu likumdošana, Romas republikas likumdošana, mūsdienu parlamentārās likumdošanas piemēri. Arī Svētās Romas impērijas imperators, bez šaubām, bija Dieva tā Kunga pilnvarots pieņemt imperatora titulu.

Citētajā Livonijas landtāga recesa ievaddaļā ir atsauces uz abiem šo pilnvarojumu veidiem. Bīskapi sava titula pamatošanai lieto atsauci uz Dievu to Kungu, kā arī norādi uz pārstāvēto zemju iedzīvotāju pilnvarojumu. Savukārt ordeņa un pilsētu pārstāvji atsauca tikai uz ordeņa un ordeņa

⁶¹⁶ Latvijas tiesību avoti. Teksti un komentāri. 1. sēj. Aut. kol. Rīga: [b.i.], 1998, 144. lpp.

pavalstnieku pilnvarojumu. (Protams, šeit nav runa par to, ka zemnieku kārta būtu pilnvarojusi pārstāvjus landtāgā.)

Minētais varētu nozīmēt, ka Livonijas landtāgs ir uzskatījis sevi par likumdošanas instanci Livonijā un tādējādi par īstu un primāru likumdevēju, kas darbojas pārstāvētās zemes vārdā, nevis Svētās Romas impērijas imperatora vai kāda cita ārpus Livonijas esoša senjora pilnvarojumā. Tātad Livonijas landtāgs šajā gadījumā darbojās kā pašpārvaldes varas nesējs, ciktāl viduslaikos vispār pastāvēja izpratne par autonomiju, suverēno varu un tās avotiem.

Lai saprastu, vai Livonijas landtāga pretenzijas uz zināmu pašpārvaldi bija pamatotas, ir jāaplūko Livonijas teritoriālās formācijas nozīme Svētajā Romas impērijā.

Vācu ordeņa un vēlāk arī Livonijas ordeņa kā Vācu ordeņa sastāvdaļas saikne ar Svēto Romas impēriju balstās uz tā saucamo Rimini zelta bullu, ko 1226. gadā apstiprinājis imperators Frederiks II.⁶¹⁷ Tā deva tiesības Vācu ordenim iekarot zemes uz austrumiem no Kulmas un rīkoties ar šīm zemēm kā feodāliem zemes kungiem. Livonijas teritorijas 13. un 14. gs. mijā tika uzskatītas par piederīgām impērijai.⁶¹⁸ Tomēr šī kārtība nenozīmēja, ka Svētās Romas impērijas imperators Livonijā iedibināja arī savu politisko virsvadību.

Pomerānijas zemes Brandeburga un Silēzija tika uzskatītas par imperatora feodiem, bet Livonija par tādu netika uzskatīta.⁶¹⁹ Kartē, kas attēlo Svētās Romas impērijas teritorijas 1547. gadā – krietni pirms Livonijas padošanās līguma noslēgšanas, Livonija nav attēlota.⁶²⁰ Livonijas statuss Svētajā Romas impērijā nebija viennozīmīgs. Tā drīzāk bija sabiedroto teritorija nekā impērijas sastāvdaļa.⁶²¹ Lai gan imperators arī 16. gs. vēl uzturēja saikni ar Livoniju, piemēram, atzīstot Livonijas ordeņa mestru Valteru fon Pletenbergu un turpmākos mestrus par saviem firstiem,⁶²² tomēr Livonijai tika pieļauta zināma faktiskā autonomija,⁶²³ citiem vārdiem sakot, Svētās Romas impērijas centrālās varas intereses nesniedzās līdz Livonijas teritorijai.

Dažāda veida kārtu pārstāvju sanāksmes bija pierasta pārvaldes forma Svētajā Romas impērijā. Landtāgi bija nozīmīgākā no šādām sanāksmēm, bet pastāvēja arī pilsētu pārstāvju sanāksmes (*urban diet*) un citas. Landtāga sanāksmēm bija pavisam īpašs svars. Landtāgiem bija liela nozīme impērijas likumdošanas attīstībā, jo landtāgiem faktiski piekrita spēkā esoša tiesību

⁶¹⁷ The Golden Bull of Rimini, March 1226. Pieejams: <http://www.deremilitari.org/RESOURCES/SOURCES/baltic1.htm> (aplūkots 2014. gada 9. novembrī).

⁶¹⁸ Henderson E. A History of Germany in Middle Ages. London: George Bell & Sons, 1894, p. 410.

⁶¹⁹ Wahaley J. Germany and the Holy Roman Empire. Volume I: Maximilian I to the Peace of Westphalia. Oxford University Press, 2012, p. 22.

⁶²⁰ Ibid., p. 378.

⁶²¹ Wahaley J. Germany and the Holy Roman Empire. Volume I: Maximilian I to the Peace of Westphalia. Oxford University Press, 2012, p. 378.

⁶²² Balatasars Rusovs. Livonijas Kronika. Rīga: Valtera un Rapas akciju sabiedrības izdevums, 1926, 48. lpp.

⁶²³ Wahaley J. Germany and the Holy Roman Empire. Volume I: Maximilian I to the Peace of Westphalia. Oxford University Press, 2012, p. 23.

avota atzišana. Landtāgi varēja protestēt pret pieņemamām izmaiņām jau esošajās tiesībās.⁶²⁴ Tas īpaši spilgti parādījās sakšu novadu landtāgu protestos pret Karolinas (*Constitutio Criminalis Carolina*, 1530) ieviešanu, tādēļ imperatora likuma tekstā tika ieviestas sakšiem pieņemamas atrunas par likuma piemērošanu.⁶²⁵

Zemju kārtu pārstāvju sanāksmes Svētās Romas impērijas zemēs sauca par landtāgiem, bet to izdotos dokumentus par *landesordnung*,⁶²⁶ savukārt Livonijas landtāga lēmumus sauca par recesiem – tāpat kā Reihstāga, visas Svētās Romas impērijas apvienotās kārtu pārstāvju sanāksmes lēmumus.

Tātad Livonijas landtāgs pamatā tika izveidots un darbojās līdzīgi kā citi landtāgi Svētās Romas impērijas vācu zemēs, tomēr te saskatāma arī atšķirība. Livonijas landtāgs uzskatīja sevi par autonomas varas nesēju Livonijas teritorijā, proti, par augstāko lēmējvaru, augstāko tiesu varu (tas gan neizslēdz iespēju Livonijas pārstāvjiem lūgt lietu iztiesāt impērijas augstākajā tiesā (*Reichsgerichte*)), kā arī piedevām par likumdevēja institūciju, jo šādam uzdevumam bija saņēmis pilnvarojumus no pārstāvētajām kārtām un zemēm. Vasalitātes atkarība no Svētās Romas impērijas imperatora tika uzskatīta par šauri traktējamu *de iure* faktu, kas netraucēja īstenot autonomu provinces pārvaldes kārtību, ko neietekmēja Svētā Romas impērija. Tādējādi arī landtāga recesiem ir divējāda tiesiskā daba. Formāli tie uzskatāmi par statūtiem, jo tos izdevusi atzīta koleģiāla lēmēj institūcija – landtāgs. Faktiski Livonijas robežās tiem bija tāda nozīme, kāda ir suverēna likumdevēja izdotam normatīvajam aktam, jo Livonijas landtāgs uzskatīja sevi par pašpārvaldes varas nesēju Livonijas zemē.

⁶²⁴ Wahaley J. Germany and the Holy Roman Empire. Volume I: Maximilian I to the Peace of Westphalia. Oxford University Press, 2012, p. 236.

⁶²⁵ Švābe A. Karolinas recepcija Latvijā un Igaunijā. Rīga: [b.i.], 1936, 832. lpp.

⁶²⁶ Wahaley J. Germany and the Holy Roman Empire. Volume I: Maximilian I to the Peace of Westphalia. Oxford University Press, 2012, p. 236.

4.4. Rīgas pilsētas tiesības

Vēstures literatūrā pieņemts uzskatīt, ka Rīgas pilsētu ir dibinājis bīskaps Alberts, viņš ir bijis arī Rīgas pirmais senjors⁶²⁷ un devis Rīgai pirmās tiesības. Šāda vēstures interpretācija balstās uz Indriķa hronikas sniegtajām liecībām – citi dokumenti, kas šo faktu apstiprinātu, nav zināmi. Tāpat tiesību vēstures literatūrā minēts, ka Rīgai bijuši trīs tiesību apkopojumi: Visbijas-Rīgas tiesības, Hamburgas-Rīgas tiesības un Pārstrādātie statūti. Arveds Švābe raksta, ka Rīgas pilsētas tiesības ap 1290. gadu sauca arī par Rīgas statūtiem.⁶²⁸ Šāda vienkāršota pieeja faktiem liek secināt, ka visas minētās Rīgas tiesības ir apstiprinājis Rīgas arhibīskaps.

Tomēr historiogrāfijā maz uzmanības pievērsts tam, lai noskaidrotu, kurš ir apstiprinājis šos Rīgas tiesību apkopojumus un kāda ir šīs tiesību jaunrades leģitimitātes saikne ar oficiālo imperatora likumdošanu.

Saskaņā ar viduslaiku tiesību doktrīnu pilsētai tiesības piešķir tās senjors⁶²⁹. Sākotnēji Rīgas senjors bija bīskaps Alberts, kas jau 2013. gadā 1/3 bija spiests atdot Zobenbrāļu ordenim. Ap 1217.–1219. gadu bīskaps Alberts atdeva senjora tiesības Dānijas karalim Valdemāram II.⁶³⁰ Pēc 1221. gada notikumiem, kad no Rīgas tika padzīts Dānijas karaļa sūtītais pārstāvis fogts Gotšalks, Rīga *de facto* atbrīvojās no senjora un izmantoja brīvpilsētas tiesības.⁶³¹ *De iure* Rīga par brīvpilsētu tomēr nekļuva, jo imperators šādas tiesības Rīgai nepiešķīra. 1330. gada 30. martā Rīga bija spiesta parakstīt līgumu ar Livonijas ordeni, kurā noteikts, ka ordenis kļūst par Rīgas senjoru.⁶³² Tātad skaidras senjora un vasaļa attiecības Rīgai konstatējama no 1201. gada līdz 1217./1219. gadam un no 1330. gada. Savukārt laika posmā no 1217./1219. gada līdz 1330. gadam, tas ir, aptuveni 110 gadus, Rīgas vasalitātes statuss ir neskaidrs, jo dāņu karalim Valdemāram neizdevās Rīgā iedibināt savu faktisko varu, un nav zināms, kurā laikā šis Rīgas senjors atteicās no nodoma faktiski būt par Rīgas senjoru un nodibināt šeit savu jurisdikciju. Saskaņā ar tiesību vēsturnieku ieskatiem visi Rīgas tiesību apkopojumi radušies no 13. gs. pirmās puses līdz pat 13. gs. beigām. Rīgas vācu tirgotājiem bīskaps Alberts sākotnēji piešķīra Visbijas tiesības.⁶³³ Rīga 1279. gadā pieņēma Hamburgas tiesības, bet ap 1300. gadu pārstrādātos

⁶²⁷ Zeids T. Feodālisms Livonijā. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1951, 110. lpp.

⁶²⁸ Švābe A. Latvju tiesību vēsture. Rīga: [b.i.], 1935, 7. lpp.

⁶²⁹ Sk.: Gaupp E. T. Deutsche Stadtrechte des Mittelalters. Breslau: Josef Max und Komp, 1851, S. 560.

⁶³⁰ Zeids T. Feodālā Rīga. Rīga: Zinātne, 1978, 38. lpp.

⁶³¹ Turpat, 41. lpp.

⁶³² Klišāns V. Livonija XIII–XVI gs. Rīga: Mācību apgāds, 1996. Pieejams: <http://www.historia.lv/raksts/v-nodalacina-par-kundzibu-livonija-livonijas-landtagi> (aplūkots 2014. gada 25. oktobrī).

⁶³³ Zeids T. Feodālā Rīga. Rīga: Zinātne, 1978, 38. lpp.

statūtus.⁶³⁴ Tātad to oficiālas apstiprināšanas laiks sakrīt ar periodu, kad Rīgas vasalitātes statuss nav skaidrs.

Nav saglabājies ne dz Rīgas dibināšanas akts, ne dz kāds cits dokuments, kurā būtu precīzas ziņas par Rīgas dibināšanas notikumu, tā precīzu datumu un dibinātāja personu. Līdzīgi neskaidros apstākļos rīdzinieki ieguva savas pirmās tiesības. Pierādījumi, ka šīs tiesības Rīgai apstiprinājis bīskaps Alberts, ir netieši.

2011. gada pavasarī bīskaps Alberts izdeva privilēģiju Visbijas (Gotlandes) tirgotājiem, „piešķirot viņiem Daugavā un citās Livonijas ostās dažādas priekšrocības, atbrīvodams tos no muitas, tiesas divkaujas, karstas dzelzs pārbaudījuma un krasta tiesas, tai pašā laikā noteikdams, ka Rīgas nauda kaļama pēc gūdu kausiņu parauga un ka slepkavība līdzināma ar 40 kausiņiem; kopīgu tirgotāju ģildi [gūdu sētu] var dibināt tikai ar bīskapa atļauju”.⁶³⁵ Šajā privilēģijā nav runas par to, ka Rīgas tirgotājiem tiktu piešķirtas tādas vai citādas tiesības. Dokuments atteicas tikai uz tiem Visbijas tirgotājiem, kas ieradušies tirgoties Rīgā. Privilēģijā ietverta latīņu formula *quod sui quis iuris in alterum statuit, eodem et ipse utatur*⁶³⁶ („kādas kuram tiesības ir, tādas tas var izmantot”). Tas tikai norāda uz nodomu ar šo privilēģiju atzīt Gotlandes tirgotājiem jau piederošās tiesības un ļaut tās izmantot arī Rīgā, nevis uz to, ka Gotlandes tiesības Rīgā turpmāk vispārīgi būtu saistošas. Viduslaiku tiesībās dominēja personālā un priekšmetiskā, nevis teritoriālā jurisdikcija. Tāpēc viduslaiku cilvēku ieskatā bija pierasts, ka Rīgā Visbijas tirgotāji izmanto Visbijas tiesības, bet Hamburgas tirgotāji – Hamburgas tiesības un Magdeburgas tirgotāji – Magdeburgas tiesības. Nav nekāda pamata šo privilēģiju interpretēt tādējādi, ka Rīgā vispārīgi būtu bijušas spēkā Visbijas tiesības, ja reiz Visbijas tirgotājiem Rīgā bija Visbijas tiesības.

Cits avots, kas norāda uz bīskapa Alberta saistību ar Visbijas-Rīgas statūtiem, ir Rīgas-Rēveles tiesības. Rīga, paklausot Rēveles lūgumam, ap 1227. gadu nosūtīja tai savu tiesību kodeksu.⁶³⁷ Tā ievaddaļā rakstīts: „Lai miers dvēselē laikos un mūžīgi ar visiem kristīgiem ļaudīm, rēveliešiem un viruiešiem, kuri šo rakstu lasīs! Lai top zināms tagadējām un nākamajām paaudzēm, ka pilsoņu tiesības, kuras Rīgas pilsoņi no Alberta, Rīgas bīskapa, kopš Livonijas pārmaiņu sākumiem saņēmuši un rakstiskā veidā saglabājuši, arī mēs Rēvelē un apkārtējos

⁶³⁴ Osipova S. Lībekas pilsētas tiesības un to izplatība Austrumeiropā. Rīga: Latvijas Universitāte, 1997, 107. lpp.; citēts pēc: Bunge G. F. Einlaltung in die liv-, est- und curlandische Rechtgeschichte und Geschichte der Rechtsquellen. Revel, 1849, S. 153.

⁶³⁵ Švābe A. Senās Latvijas tiesību avoti. I burtnīca. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgādiens, 1937, 43. lpp.

⁶³⁶ Turapt, 44. lpp.

⁶³⁷ Straubergs J. Rīgas vēsture. Rīga: Grāmatu draugs, 1937, 93. lpp.

apgabalos esam lēmuši stingri ievērot. Jo vēlamies, lai mums būtu kā Rīgā, kur vienas tiesības ir kā svešzemniekiem, tā pilsētniekiem.”⁶³⁸

Šajā tekstā minēts, ka bīskaps Alberts devis Rīgai tiesības, kuras tā rakstveidā saglabājusi. Visticamāk, šeit runa ir tieši par Visbijas-Rīgas tiesībām. Diemžēl pilns Visbijas-Rīgas tiesību teksts līdz mūsdienām nav saglabājies, ir tikai atsevišķi fragmenti no vēlāka laika norakstiem. Tostarp ir saglabājusies šo tiesību ievaddaļa, kas rakstīta lejasvācu valodā: “*Dhat sie wetellic allen dhen ghenen, dhe nu sint unde hir na comen solen, dhat sint dher tit, dhat sic in dheme namen Godes begunde to versamende uppe Gotlande dhydesch tunge unde nedher to donde, dhorch eine meine ghenut unde malt allen dhen genen, dhe sic dhar nedher gedan hebben unde mit Godes willen noch dhenken neder to donde, redhelike unde bedherflicken van eneme menen wilcore gemener Dhudeschen, dhe uppe Gotlande wonhaftich sin, recht aldus gesat is unde beschreven.*”⁶³⁹ Kā redzams, šajā ievadā ir atsauces uz Gotlandi, bet nav minēts bīskaps Alberts. Protams, tas vien, ka statūtu apstiprinātājs nav minējis savu vārdu tiesību akta ievadā, vēl nepierāda, ka šīs tiesības nevar būt apstiprinājis bīskaps Alberts. Tomēr tas lieku reizi apliecina, ka nav saglabājies neviens rakstveida tiesību avots, kurā bīskaps Alberts būtu tieši minēts kā Rīgas statūtus oficiāli apstiprinājušais senjors.

Ir saglabājies vēl kāds dokuments, kas netieši norāda uz bīskapa Alberta saistību ar statūtu piešķiršanu Rīgai. Tas ir pergaments, kurā fiksēts pāvesta legāta Modēnas Vilhelma arbitrāžas rezultāts Rīgā. Arveda Švābes kopsavilkums par šo dokumentu ir šāds: „Pāvesta legāts Modenas Viļums izšķir jurisdikcijas strīdu starp Livonijas bīskapu Albertu, Rīgas baznīcas prāvestu Jāni un Zobenbrāļu ordeņa mestru Folkvīnu no vienas puses un Rīgas pilsētas sindiku Albertu no otras puses, līdz ar to iztulkodams Rīgai 1211. gadā piešķirto gūdu tiesību saturu: 1. laicīgo lietu izspriešanai namnieki var vēlēt sev pilsētas soģi, bet amatā viņu ievēd bīskaps; 2. izņemot pilsētā vai tās novadā noslēgtos līgumus un izdarītos noziegumus, bīskapa, mestra, prāvesta un viņu leimaņu pavalstnieki nav tiesājami pilsētas tiesā; 3. pilsētas tiesai nepiekrīt tieslietas, kas gan izcēlušās pilsētas novadā, bet bīskapam, mestram, prāvestam vai Daugavgrīvas abatam piederošos laukos vai namos; 4. namnieki, kam pieder īpašumi bīskapa, mestra vai prāvesta tiesā, vai tur ko līguši vai nodarījuši, atbild attiecīgās tiesas kungam; 5. nekādā ziņā pilsētas tiesa nevar iztiesāt garīdznieku un garīgo ordeņu lietas; 6. bīskaps var kaldināt visāda veida pilsētas naudu, bet tai jābūt Gotlandes naudas labumā un svarā; 7. namnieki ir atsvabināti no karstas dzelzs pārbaudes, [tiesas] divkaujas, muitas un krasta tiesas; 8. katrs, kas vēlas apmesties pilsētā uz dzīvi, iegūst minētās namnieku brīvības; 9. ja namnieki 1226.–1228. gadā var pierādīt, ka

⁶³⁸ Latvijas tiesību avoti. Teksti un komentāri. 1. sēj. Aut. kol. Rīga: [b.i.], 1998, 182. lpp.

⁶³⁹ Švābe A. Senās Latvijas tiesību avoti. I burtnīca. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgādiens, 1937, 92. lpp.

[Visbijas] vāciešiem ir vēl kādas citas gūdu tiesības, tad tās var izlietot arī rīdzinieki, izņemot tiesības vēlēt savu svētnieku. Rīgā, 1225. g. decembrī.”⁶⁴⁰ Arveds Švābe kļūdās, savā atstāstījumā norādot 1211. gadu kā gadu, kad Rīgai piešķirtas gūdu (Visbijas) tiesības. Dokumenta oriģināltekstā latīņu valodā nav minēts 1211. gads: “*civibus licere iudicem civitatis constituere, eo quod haberent ius Gutorum, sini ab episcopo a constitutione civitatis concessum.*”⁶⁴¹ Tātad no šī dokumenta izriet, ka rīdzinieki atsaukušies uz to, ka tiem pieder Gotlandes tiesības, kuras tiem kā pilsētas tiesības piešķīris bīskaps. Tāpat no šī dokumenta izriet, ka šīs pašas tiesības – atbrīvojums no karstas dzelzs pārbaudes, tiesu divkaujas, muitas un krasta tiesas – rīdziniekiem akceptē un atkārtoti apstiprina pāvesta legāts Modēnas Vilhelms. Mulsinoši ir tikai tas, ka gan 1211. gada privilēģijā, gan šajā, 1225. gada dokumentā, kā Visbijas tiesības minētas tieši šīs četras un nekas nav teikts par citām pilsētnieku tiesībām. No saglabātajiem Visbijas-Rīgas tiesību fragmentiem izriet, ka šīs tiesības noteica arī laulību, mantošanas un aizbildnības noteikumus.⁶⁴²

Valda pieņēmums, ka laika posmā no 1211. gada (kad Rīgai vēl nebija piešķirtas tiesības) līdz 1217./1219. gadam (kad Rīga nonāca vasalitātes atkarībā no dāņu karaļa) bīskaps Alberts Rīgai ir piešķīris rakstveida tiesības pēc Visbijas (Gotlandes) tiesību parauga. Arveds Švābe gan uzskata, ka pirmās Rīgas tiesības radušās 1225./1226. gadā,⁶⁴³ tomēr šādam apgalvojumam nav pamata. Pēc tam, kad rīdzinieki 1221. gadā nepieņēma dāņu karaļa sūtīto fogtu, tie negribēja pakļauties arī bīskapa fogtam.⁶⁴⁴ Rīgas pilsētas komūna ievēlēja sev fogtu kopš 1221. gada, bet formālu apstiprinājumu šādai tiesībai guva vien 1225. gadā.⁶⁴⁵ Kā zināms, pilsētas fogtu ieceļ tās senjors, un rīdzinieku komūnas vēlēts fogts norāda vien uz to, ka rīdzinieki neatzina nevienu senjoru. Kā redzams arī no Modēnas Vilhelma arbitrāžas rezultāta, bīskaps 1225. gadā jau faktiski bija zaudējis varu pār pilsētu, un tādējādi nācās iejaukties pāvestam, lai Rīgā atjaunotu zināmu kārtību.

Apkopojot iepriekš teikto, ir pamats pieņemt, ka laika posmā no 1211. gada līdz 1217./1219. gadam bīskaps Alberts apstiprināja Rīgai Gotlandes (Visbijas) tiesības. Nedz šo tiesību oriģinālais teksts, nedz arī pilns šī tiesību avota vēlāks noraksts nav saglabājies. Papildus hronoloģisku ierobežojumu Visbijas-Rīgas tiesību pieņemšanas gadam var radīt apstākļi, ka jau 1213. gadā bīskaps Rīgas pilsētas senjora tiesības sāka dalīt ar Zobenbrāļu ordeni. Taču Zobenbrāļu ordenis jeb Dieva bruņinieki netika piesaukti pie Rīgas tiesību izdošanas. Tātad,

⁶⁴⁰ Švābe A. Senās Latvijas tiesību avoti. I burtnīca. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgādiens, 1937, 91. lpp.

⁶⁴¹ Turpat, 92. lpp.

⁶⁴² Turpat.

⁶⁴³ Turpat.

⁶⁴⁴ Straubergs J. Rīgas vēsture. Rīga: Grāmatu draugs, 1937, 92. lpp.

⁶⁴⁵ Turpat, 98. lpp.

iespējams, Visbijas-Rīgas tiesības bīskaps apstiprinājis vienpersoniski laika posmā no 1211. gada līdz 1213. gadam.

Atbilstoši viduslaiku tiesību doktrīnai šīs tiesību jaunrades rezultāts ir statūti, ko pieņēmis laicīgais firsts.

Daudz sarežģītāks ir jautājums par Hamburgas-Rīgas un Pārstrādāto Rīgas statūtu tiesību jaunrades formu un autoru. Ap 1290. gadu Rīga pieņēma Hamburgas statūtus, bet tie izrādījās Rīgai nepiemēroti, tādēļ ap 1300. gadu tika pieņemti tā sauktie Pārstrādātie Rīgas statūti.⁶⁴⁶ Tātad šo tiesību apstiprinājums iekrīt laika posmā, kad Rīgai nebija senjora un tā *de facto* baudīja brīvpilsētas statusu.

Hamburgas-Rīgas tiesībām nav ievaddaļas.⁶⁴⁷ Šī tiesību avota autors nav uzskatījis par nepieciešamu sniegt paskaidrojumu par šo tiesību izcelsmi, mērķi vai apstiprināšanas kārtību.

Pārstrādātajiem Rīgas statūtiem ir šāda ievaddaļa: „Lai ir zināms, ka šie ir Rīgas pilsētas likumi, kā tas te ir rakstīts.”⁶⁴⁸ Pārstrādātie Rīgas statūti norāda, ka Rīga ir pārrāvusi savas meitas pilsētas attiecības un kā mātes pilsēta veido pati savas tiesības, jo šajās tiesībās nav atsaucis uz mātes pilsētu, kā to parasti dara meitas pilsētas. Tāpat skaidrs, ka Pārstrādātos pilsētas statūtus nav apstiprinājis pilsētas senjors, jo Rīga ap 13. un 14. gs. miju joprojām baudīja faktiskas brīvpilsētas tiesības. Tātad šo tiesību kompilāciju ir radījuši un apstiprinājuši paši rīdzinieki. Jānis Straubergs savā pētījumā par Rīgas vēsturi uzsver, ka kopš 1238. gada Rīgai pašai ir likumdošanas tiesības,⁶⁴⁹ proti, Rīga pati pēc savas vajadzības un ieskatiem var saturiski papildināt pilsētas statūtus. Kādas rīdzinieku veidotas pārvades institūcijas būtu varējušas apstiprināt Hamburgas-Rīgas tiesības un Pārstrādātos Rīgas statūtus?

Pirmos namniekus uz Rīgu 1202. gadā atveda bīskapa Alberta brālis Engelberts, ordeņa brālis no Noiminsteres klostera Holšteinā.⁶⁵⁰ Savukārt regulāras namnieku sanāksmes, kurās rīdzinieki sanāca savu interešu aizstāvībai, fiksētas kopš 1212. gada.⁶⁵¹ Nav iespējams pateikt, kad izveidojās Rīgas rāte, bet no 1221. gada Rīgas pārvaldība atradās pašu pilsoņu rokās, un Rīgā jau bija vēlēti rātes locekļi.⁶⁵² No 1226. gada rīdzinieku vēlēto pārvaldi sauca par rāti.⁶⁵³ Respektīvi, no namnieku kopsapulces divdesmit gadu laikā izauga tāda pārvaldes institūcija kā rāte.

⁶⁴⁶ Straubergs J. Rīgas vēsture. Rīga: Grāmatu draugs, 1937, 94. lpp.

⁶⁴⁷ Latvijas tiesību avoti. Teksti un komentāri. 1. sēj. Aut. kol. Rīga: [b.i.], 1998, 195. lpp.

⁶⁴⁸ Straubergs J. Rīgas vēsture. Rīga: Grāmatu draugs, 1937, 94. lpp.

⁶⁴⁹ Turpat.

⁶⁵⁰ Bunge G. F. Die Stadt Riga. Leipzig: Verlag von Duncker und Humblot, 1878, S. 9.

⁶⁵¹ Šterns I. Latvijas Vēsture 1290–1500. [b.i.]: Daugava, 1997, 465. lpp.

⁶⁵² Straubergs J. Rīgas vēsture. Rīga: Grāmatu draugs, 1937, 92. lpp.

⁶⁵³ Šterns I. Latvijas Vēsture 1290–1500. [b.i.]: Daugava, 1997, 166. lpp.

12. un 13. gs. pilsētās varas nesēji bija pilsētnieku komūna, ja vien pilsēta bija neatkarīga no sava zemes kunga.⁶⁵⁴ Rāte varēja vadīt pilsētu tikai tajās robežās, ko noteica likumi un paražas. Visos ārkārtējos gadījumos lietas izšķīra komūna. Rāte ir komūnas izpildu institūcija.⁶⁵⁵ Tiesā gan, rātes nozīme iepretim pilsētnieku komūnas lomai pamazām aizvien pieauga. Rīgā rāte visai ātri atbrīvojās no tiesas atkarības no pilsētas komūnas. 13. gs. pirmajā pusē rāti vēl vēlēja namnieki, bet 14. gs. rātes locekļus vairs nevēlēja komūna.⁶⁵⁶ Pārstrādāto Rīgas statūtu paragrāfos nostiprināta kārtība, ka jauno rāti ievēl vecā rāte, nevis pilsoņu komūna, kā bija līdz tam. Vēl 1300. gadā pastāvēja namnieku komūna, kam bija tiesības noklausīties jauno rātskungu vārdus, bet vēlēšanas jau rīkoja nevis pilsētas komūna, bet pati rāte.⁶⁵⁷

Jautājums par to, kas apstiprinājis Hamburgas-Rīgas statūtus un Pārstrādātos Rīgas statūtus, izšķirams starp pilsētnieku komūnu un rāti. Drošu pierādījumu par šo jautājumu nav. Līdz ar to jebkādi secinājumi izdarāmi vien pieņēmumu veidā. Tā kā Hamburgas-Rīgas statūti pieņemti ap 1290. gadu, visticamāk, to formālo pieņemšanas aktu būs apstiprinājusi pilsētnieku komūna. Jaunu tiesību pieņemšanu, jo sevišķi, ja ar šo soli tika sarautas saites ar Lībekas pilsētas tiesību saimi, noteikti nevarēja uzskatīt par pārvaldes kārtībā risināmu jautājumu, lai ar to nodarbotos rāte bez pilsētas komūnas ziņas. Mazliet sarežģītāks ir jautājums par Pārstrādāto statūtu apstiprināšanu. Redzams, ka tieši pirms gadsimtu mijas rātes un pilsētnieku komūnas attiecībās notikušas ievērojamas pārmaiņas par labu tieši rātes neatkarībai un tātad arī lielākam politiskajam svaram. Pilsētnieku komūna bija zaudējusi tiesības vēlē rātskungus. Tomēr tas nenozīmē, ka komūnai vispār vairs nebūtu bijusi nekāda loma pilsētai svarīgu jautājumu izlemšanā. Kad 1330. gadā Rīga padevās ordenim, par to lēma nevis rāte, bet pilnā namnieku kopsapulce.⁶⁵⁸ Tātad namnieku kopsapulce joprojām izšķīra visus ārkārtas jautājumus pilsētas dzīvē. Tas liek pieņemt, ka pilsētas tiesību apstiprināšana droši vien arī 1300. gadā joprojām bija pašu namnieku rokās.

Interesants ir jautājums par pašu rīdzinieku pieņemto tiesību statusu. Lai gan viduslaiku tiesību doktrīnā nepastāvēja nekāda normatīvo aktu hierarhija un tiesību juridiskais spēks netika atvasināts no šī tiesību izdevēja statusa iepretim suverēnajai varai, tomēr par statūtiem mēdza saukt tieši tos normatīvos aktus, kurus nebija radījis pats likumdevējs – imperators vai pāvests. Savukārt viena no imperatora un pāvesta suverēnās varas sastāvdaļām bija tā, ka tie atradās feodālās sistēmas pašā virsotnē un neatzina neviena cita subjekta varas pārākumu. Arī brīvpilsētas

⁶⁵⁴ Osipova S. Pilsētu tiesību vēstures pārskats: Latvijas tiesību avoti. Seno paražu un Livonijas tiesību avoti 10. gs. – 16. gs. Aut. kol. E. Melņiša red. Rīga: LU žurnāla „Latvijas Vēsture” fonds, 1998, 157. lpp.

⁶⁵⁵ Straubergs J. Rīgas vēsture. Rīga: Grāmatu draugs, 1937, 99. lpp.

⁶⁵⁶ Šterns I. Latvijas Vēsture 1290–1500. [b.i.]: Daugava, 1997, 166. lpp.

⁶⁵⁷ Straubergs J. Rīgas vēsture. Rīga: Grāmatu draugs, 1937, 96. lpp.

⁶⁵⁸ Turpat, 99. lpp.

viduslaikos neatzina pakļautību kādam senjoram. Brīvpilsētas statusu piešķīra pats imperators, tādējādi atsvabinādams pilsētu no vasalitātes pakļautības. Tātad arī normatīvajam aktam, ko izdod tāds subjekts, kas pakļautos tikai pats sev, būtu jābūt likumam, vai vismaz tam būtu jāpiemīt likuma statusam. Diemžēl viduslaiku tiesību doktrīnā likuma spēks un statūtu spēks nekādi neatšķiras, jo tie nav hierarhiski viens otram pakārtoti. Arī brīvpilsētu tiesības viduslaikos tika sauktas par statūtiem, nevis likumiem.⁶⁵⁹ Rīgas gadījumā papildu apstākļi ir tas, ka Rīga tikai faktiski baudīja brīvpilsētas statusu, bet juridiski tā šādas tiesības no imperatora nebija saņēmusi.

Viduslaiku pilsētas dzīvē nozīmīgs tiesību avots bija ne tikai pilsētas tiesības, bet arī cunftes statūti jeb šrāgas. Cunfte bija viduslaiku Eiropas pilsētai raksturīga amatnieku organizācijas forma. Itālijā cunftes radās 9.–11. gs., Vācijā – 11. gs. beigās un 12. gs. sākumā, Francijā – 13., 14. gs.⁶⁶⁰ Arī Rīgā drīz pēc pilsētas dibināšanas sāka veidoties dažādas cunftes, kā arī tirdzniecības ģildes, kuru darbības regulēšanai bija nepieciešams normatīvs ietvars. Noteikumus par ģilžu dibināšanu Rīgā izdevis bīskaps Alberts 1211. gadā.⁶⁶¹ Vecākā līdz šim zināmā cunftu šrāga Rīgā ir 1360. gada sastādītie zeltkaļu amata statūti.⁶⁶² Cunftes statūtos jeb šrāgās parasti bija rakstīta meistara tiesību iegūšanas kārtība, sanāksmju un dzīru noteikumi, savstarpējās konkurences ierobežošana, noteikumi par zeļļu līgšanu un viņu algām, kā arī vispārīgi noteikumi par dzīvesveidu un uzvešanos.⁶⁶³ Tātad, neņemot vērā šo tiesību avotu nozīmi pilsētas saimnieciskās dzīves organizēšanā, šie tiesību akti uzskatāmi par noteiktas amata organizācijas iekšējiem normatīviem aktiem. Protams, viduslaiku tiesību teorija neizšķīra iekšējos un ārējos normatīvos aktus, kā to saprotam mūsdienās, tomēr cunftes un ģildes arī viduslaikos tika uzskatītas par noteiktam amatam piederošu personu iekšējām profesionālām organizācijām, nevis par vispārīgās likumdošanas organizācijām. Tādēļ šo tiesību avotu tālākā analizē nav saskatāmas deleģētās likumdošanas pazīmes.

⁶⁵⁹ Verzeichniss der in der Bibliothek des Königl. Staatsraths vorhandenen Werke. Berlin: Prussia. Königlicher Staatsrath, 1843, S. 29.

⁶⁶⁰ Zeids T. Feodālā Rīga. Rīga: Zinātne, 1978, 89. lpp.

⁶⁶¹ Zeids T. Senākie rakstītie Latvijas vēstures avoti. Rīga: Zvaigzne, 1992, 71. lpp.

⁶⁶² Turpat.

⁶⁶³ Turpat.

4.5. Livonijas zemes privilēģijas un deleģētās likumdošanas leģitīmais pamats

Arī Livonijas tiesību vidi, tāpat kā citur viduslaiku Eiropā, ietekmēja privilēģijas. Parasti kā pirmā tiek minēta Vācu ordeņa virsmestra Konrāda fon Jungingena 1397. gadā izdotā privilēģija, ar kuru pretēji civillikuma noteikumiem mantošanas tiesības Ziemeļigaunijas vasaļi var nodot arī pa meitas līniju.⁶⁶⁴ Bez Jungingena žēlastības plašāk zināma vien Silvestra žēlastība. Rīgas arhibīskaps Silvestrs Stodevešers piešķīra saviem vasaļiem tādas pašas tiesības, kādas Konrāds fon Jungingens bija piešķīris igauņu vasaļiem.⁶⁶⁵ Privilēģijas varēja piešķirt arī bīskaps pēc saviem ieskatiem. Bīskaps jaunajiem Rīgas pilsoņiem piešķīra dažādas privilēģijas – atbrīvoja no Dieva tiesas, tas ir, tiesu divkaujas, no ordālījām, kā arī aizliedza atbraukušajiem tirgoņiem pašiem tirgot savu preci krastā.⁶⁶⁶ Saglabājušās arī liecības, ka privilēģijas piešķīra ne tikai atsevišķas amatpersonas, bet Rīgas pilsēta: „Rīgas bīskaps Nikolajs apliecina, ka Rīgas Sv. Jēkaba baznīcas plebans Burkharde nopircis kā šīs baznīcas devu no namnieka Vīgera gruntsgabalu ar ēkām un visiem piederumiem, kas atrodas pie minētās baznīcas kapsētas, un ko Rīgas rāte atbrīvojusi no parastām namnieku tiesām un nastām.”⁶⁶⁷

Līdzšinējā historiogrāfija pamatā koncentrējusies uz tām privilēģijām, kas izdotas Livonijas teritorijā, bet nepamatoti ir aizmirstas tās privilēģijas, kas attiecas uz Livonijas zemes kungiem, taču nav izdotas pašā Livonijas teritorijā. Tieši pāvesta un Svētās Romas impērijas imperatora privilēģijas ir tās, kas nosaka Livonijas lēņa iekārtas uzbūvi un Livonijas zemes kungiem dotās tiesības. Tā, piemēram, 1207. gadā pāvests Inocents III piešķīra Livonijas bīskapam tiesības iecelt citus bīskapus.⁶⁶⁸ Tādējādi līdz ar citu bīskapu iecelšanu Livonijas bīskaps sāka saukties par Rīgas bīskapu. Savukārt Rīgas bīskaps kā laicīgais valdnieks izlēņoja zemes citiem bīskapiem. Tā sāka veidoties feodālā struktūra, kas veidoja Livonijas pārvaldes pamatu.

Vēlāk tieši pāvests turpināja veidot Livonijas lēņa struktūru un senjorālās pakļautības attiecību hierarhiju Livonijā. Tā, piemēram, 1210. gada 20. oktobrī Romā pāvests Inocents III apstiprināja Rīgas bīskapa Alberta un Zobenbrāļu ordeņa mestra Folkvīna izlīgumu, saskaņā ar to „ordenis saņem no bīskapa Latgales un Lībijas trešdaļu, par ko solās aizstāvēt Rīgas baznīcas provinci un būt paklausīgs tās bīskapam”.⁶⁶⁹ Neapšaubāmi, lēņa un vasalitātes attiecības Livonijā

⁶⁶⁴ Balatasars Rusovs. Livonijas Kronika. Rīga: Valtera un Rapas akciju sabiedrības izdevums, 1926, 38. lpp.

⁶⁶⁵ Zeids T. Senākie rakstītie Latvijas vēstures avoti. Rīga: Zvaigzne, 1992, 61. lpp.

⁶⁶⁶ Арбузов Л. А. Очерки истории Лифляндии, Эстляндии и Курландии. Москва: Троица, 2009, с. 20.

⁶⁶⁷ Švābe A. Senās Latvijas vēstures avoti. 2. burtnīca (1238–1256). Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgādiens, 1940, 257. lpp.

⁶⁶⁸ Арбузов Л. А. Очерки истории Лифляндии, Эстляндии и Курландии. Москва: Троица, 2009, с. 29.

⁶⁶⁹ Švābe A. Senās Latvijas tiesību avoti. I burtnīca. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgādiens, 1937, 40. lpp.

veidojās atbilstoši tam, kāds bija bīskapu un Zobenbrāļu ordeņa militārais spēks un politiskā veiklība. Tomēr bez pāvesta juridiska akcepta Rīgas bīskapa senjorālajai virskundzībai Livonijā šāda feodālā iekārta, visticamāk, nebūtu saglabājusies, jo Livonijas ordenis bija politiski spēcīgāks un ietekmīgāks par Rīgas bīskapu un ilgstoši meklēja izeju no vasalitātes atkarības stāvokļa. Tādējādi tieši pāvests ar saviem tiesību aktiem un piešķirtajām privilēģijām Rīgas bīskapam ir izveidojis Livonijas feodālās struktūras pamatu. Pāvests Honorijs III (*Honorius III*, 1155–1227) 1219. gada 28. oktobrī apstiprināja Livonijas bīskapa tiesības uz jauniegūtajām zemēm Zemgalē, Igaunijā un Sēlijā.⁶⁷⁰

Tāpat saglabājušās liecības, ka gan pāvests, gan Svētās Romas impērijas imperators ar izdotajām privilēģijām tieši vēlējušies iedibināt Livonijā tiesisko kārtību. „Dabūjis zināt, ka lībji, igauņi, sembji un prūši, zemgaļi un citas kaimiņu ciltis grib kristīties, bet baidās, ka laicīgie valdnieki varētu pārvērst viņu brīvību kalpībā, Romas imperators Frederihs ar šo ediktu uzņem visus jaunkristītos savā un ķeizārvalsts sevišķā aizsardzībā, nodrošinādams viņu īpašumus un pagānu laiku tiesības, kā arī atbrīvodams tos no karaļu un zemes kungu laicīgām nastām un tiesas kundzības, līdzīgi citiem ķeizārvalsts brīvniekiem, pakļaudams tos tikai katoļu baznīcai un Svētās Romas impērijai. Katānijā 1224. gada martā.”⁶⁷¹ Līdzīgā kārtā arī pāvests mēģināja noregulēt Livonijas vietējo iedzīvotāju tiesisko stāvokli. 1201. gada 19. aprīlī pāvests Inocents III ziņoja Livonijas (Rīgas) bīskapam Albertam šādas dekretālijas: “ievērojot, ka jaunkristītajiem lībjiem ir citādas laulības tiesības, nekā to nosaka katoļu baznīcas kanoni, un ka viņi ir paraduši precēties ar savu brāļu atraitnēm, tad misijas labā pēc iespējas jāievēro viņu pagānu laiku paražas un pagānu laiku laulības nav šķiramas, ja arī tās noslēgtas starp kanoniskajās tiesībās aizliegtajiem otrās un trešās pakāpes tuviniekiem; tā kā Livonijas baznīca vēl jauna, tad par netiklību, laulības pārkāpšanu, slepkavību, zvēresta laušanu un citiem noziegumiem jaunkristītie sodāmi mēreni ar svētnieka spriedumu, ņemot vērā ne tik daudz nodarījuma smagumu, cik noziedznieka vainīgumu.”⁶⁷² Tātad pāvests noteica, ka Livonijā paliek spēkā vietējās laulību paražu tiesības, ciktāl tās nav pretrunā ar galvenajiem kanonisko tiesību uzskatiem, kā arī atviegloja krimināltiesiskās atbildības režīmu vietējiem iedzīvotājiem.

„Paklausīdams bīskapa Alberta lūgumam, Svētās Romas imperators Frederiks II [precizēja – A. S.] atzīst Livonijas zemes Lībijā, Latgalē, Lealē un Vīkā par vienu Svētās Romas impērijas teritoriju un piešķir tās bīskapam Albertam ar tām pašām tiesībām, kas ir citu zemju firstiem: naudas kalšanas, pilsētas dibināšanas, tiesas kundzības un kalnu regāliju.”⁶⁷³ Privilēģija Albertam

⁶⁷⁰ Švābe A. Senās Latvijas tiesību avoti. I burtnīca. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgādiens, 1937, 69. lpp.

⁶⁷¹ Švābe A. Senās Latvijas tiesību avoti. I burtnīca. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgādiens, 1937, 78. lpp.

⁶⁷² Turpat, 23. lpp.

⁶⁷³ Turpat, 89. lpp.

izdota 1225. gada 1. decembrī Nirnbergā. Šim aktam gan politiski, gan juridiski ir būtiska nozīme. Politiski šis akts radies laikā, kad Rīgas bīskapa ietekme Rīgā un Livonijā bija sašķobījusies, tādēļ pāvests nosūtīja uz Rīgu savu legātu ieviest Livonijā kārtību. Tādējādi Rīgas bīskaps mēģināja savas feodālā senjora pozīcijas Livonijā stiprināt arī ar vasalitātes atkarību no imperatora. No juridiskā viedokļa šis akts nozīmē, ka Svētās Romas impērijas imperators pieņēma Livoniju kā lēni no sava vasaļa Rīgas bīskapa un vienlaikus iecēla šo savu vasali par Livonijas zemes senjoru, piešķirot tam īpašas tiesības, kādas imperators piešķir tikai saviem firstiem.

Līdzīgu privilēģiju attiecībā uz Livonijas zemēm Svētās Romas impērijas imperators piešķīra arī Vācu ordenim. „Paklausīdams Vācu ordeņa virsmestra Indriķa Hohenloes lūgumam, Romas vācu ķeizars Fridrihs II piešķir minētam ordenim visas zemes, ko viņš iekaros Kursā, Lietuvā un Zemgalē, ar visām ķeizarvalsts tiesībām uz kalniem, līdzenumiem, mežiem, upēm un jūru, valdīt bez kādām gaitām un nodevām; tāpat ordenim atļauts visās šajās zemēs ņemt tilta naudas un muitas, noteikt tirgus vietas un dienas, kalt naudu, uzlikt nodokļus, ierīkot ceļus un rūdas raktuves; iecelt soģus un pārvaldniekus, kas pēc prāta principiem taisnīgi spriestu civilo un kriminālo tiesu pār jaunkristītiem un citiem ordeņa pavalstniekiem; vispār virsmestram un viņa mantiniekiem tiek dota tāda paša tiesas vara, kā citiem ķeizarvalsts firstiem, kā arī tiesības ieviest savā zemē labas parašas, noteikumus un likumus, piedraudot šīs privilēģijas pārkāpējiem ar 500 zelta mārciņu lielu naudas sodu. Veronā 1245. gada jūnijā.”⁶⁷⁴

Ja vērsām uzmanību uz likumdošanas tiesību deleģēšanu, kas Svētajā Romas impērijā parasti notika ar imperatora izdotu privilēģiju firstam, tad acīmredzamā atšķirība bīskapa Alberta un Vācu ordeņa mestra privilēģijās ir tā, ka Rīgas bīskapam Svētās Romas impērijas imperators piešķīris tikai augstāko tiesas varu savā zemē, savukārt Vācu ordeņa virsmestram – tiesības ieviest savā zemē labas parašas, noteikumus un likumus. Proti, šāds piešķirto tiesību formulējums liek *prima facie* pieņemt, ka virsmestrs no imperatora saņēmis arī likumdošanas tiesības, kamēr Rīgas bīskaps tikai augstākā tiesneša tiesības. Šādam secinājumam gan nav pamata. Livonijā, tāpat kā citās vācu teritorijās, zemes kunga galvenā tiesība bija tiesas vara, kura daļai izpildīja otro valsts varas funkciju – likumdošanu.⁶⁷⁵ Viduslaiku publiskās varas doktrīnā tiesu vara bija galvenā valsts varas izpausme, likumdošana bija šai funkcijai daļēji pakārtota funkcija. Tādēļ tikai no konkrētiem apstākļiem un juridiskā dokumenta sagatavotāja ieskatiem likumdošanas (statūtu izdošanas) funkcija tika atsevišķi pieminēta dokumentā. Tātad, ja imperators bija nodevis tiesas varu, saskaņā ar paražu tas nozīmēja arī tiesības pieņemt nepieciešamos statūtus, lai

⁶⁷⁴ Švābe A. Senās Latvijas vēstures avoti. 2. burtnīca (1238–1256). Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgādiens, 1940, 262. lpp.

⁶⁷⁵ Švābe A. Livonijas senākās bruņinieku tiesības. Rīga: A. Gulbis, 1932, 39. lpp.

nodrošinātu savā zemē mieru un kārtību. Tātad līdz ar galvenās tiesu varas nodošanu tiesības izdot statūtus imperatora firstiem tika nodotas kā tiesu varā ietilpstoša sastāvdaļa jeb apakštiesība.

Pāvesta un Svētās Romas impērijas imperatora izdotie tiesību akti attiecībā uz Livoniju faktiski ir pirmie tiesību akti ar normatīvu dabu, kas nosaka Livonijas valsts feodālās uzbūves struktūru, tās robežas, pamatiedzīvotāju paražu tiesību saglabāšanu, kā arī Livonijas zemes kungu tiesu, izpildvaras un arī likumdošanas funkcijas. Tādējādi ir pamatoti uz Livonijas laika tiesību avotiem attiecināt arī šos tiesību avotus, ne tikai zemnieku tiesības vai pilsētas tiesības, kas radītas pašā Livonijas teritorijā.

Privilēģijas, ko Svētās Romas impērijas imperators deva Vācu ordeņa virsmestram un Rīgas bīskapam, uzņemdamas tos firsta kārtā, ietver tipisku firstiem nododamo tiesību apjomu. Tādas pašas tiesības tika dotas firstiem citās vācu zemēs atbilstoši jau minētajām imperatora Frederika II 1220. un 1232. gadā izdotajām privilēģijām. Firstu pārvaldītajās zemēs firstiem tika dotas *de facto* suverenitātes tiesības, kas ietvēra gan tiesu varu, gan tai pakārtoto likumdošanas varu. Tādējādi statūtu izdošana, ciktāl tos izdevuši firsti (Rīgas arhibīskaps un vēlāk arī Livonijas ordeņa mestrs), nav patvaļīga tiesību jaunrades darbība, bet gan imperatora deleģēta likumdošanas tiesība. Imperatora īstenotā likumdošanas darbība bija fragmentāra un selektīva, un tā nevarēja apmierināt pieprasījumu pēc tiesiska noregulējuma strīdīgos jautājumos. Firstu pretenzijas pēc politiskās neatkarības no imperatora lieliski saderējās ar imperatora sniegtajām atļaujām „iedibināt savā zemē labas paražas un likumus”. Skaidrs, ka šāda imperatora sniegta privilēģija nedeļa tiesības uz likumdošanu mūsdienu izpratnē. Likumdošana visā viduslaiku periodā galvenokārt izpaudās kā nerakstīto paražu tiesību apstiprināšana rakstīto tiesību kārtā. Tomēr nepieciešamības gadījumā statūtos varēja regulēt jebkādos jautājumus.

Secināms, ka arī Livonijā Rīgas arhibīskapa statūti izdoti deleģētās likumdošanas kārtībā. Šī kārtība aizvietoja paša likumdevēja izdotos normatīvos aktus, palīdzot radīt ikdienas tiesiskajai regulācijai nepieciešamo tiesību apjomu. Īpatnējs stāvoklis konstatējams attiecībā uz Rīgas statūtiem un Livonijas landtāga recesiem. Nedz Rīgas pilsētai, nedz landtāgam nebija imperatora privilēģiju, līdzīgi kā firstiem. Šo institūciju likumdošanas tiesības ir pamatojamas ar faktiskām, bet ne juridiski nostiprinātām pašpārvaldes tiesībām. Rīgas arhibīskapa neapstiprinātie Rīgas statūti, kā arī Livonijas landtāga recesi nav deleģētās likumdošanas kārtībā izdoti tiesību akti. Šos tiesību aktus nesaista formāla leģitimitātes saikne ar likumdevēju, to faktiskā spēkā esamība Livonijas teritorijā izskaidrojama vien ar viduslaiku tiesiskās realitātes īpatnībām.

Apkopojot iepriekš teikto, secināms: pieņēmums, ka visi Livonijas laika tiesību avoti ir balstīti tikai uz deleģēto likumdošanu, ir neprecīzs. Livonijas feodālās uzbūves pamati ir noteikti tiešās likumdošanas ceļā ar Svētās Romas impērijas imperatora un pāvesta privilēģijām. Statūti,

kurus apstiprinājis Rīgas bīskaps, kā arī Livonijas ordeņa mestrs pēc firsta statusa iegūšanas, ir oficiālā deleģētās likumdošanas kārtā izdoti normatīvie akti. Pie tādiem pieskaitāmi gan zemnieku tiesību kompilācijas, gan bruņinieku tiesības, gan arī Gotlandes-Rīgas statūti. Šie statūti, tāpat kā citur Rietumeiropā, un jo sevišķi Svētās Romas impērijas zemēs, ir likumdevēju aizvietojošās deleģētās likumdošanas kārtībā izdoti normatīvi akti, jo tie izdoti, lai ar imperatora piekrišanu aizvietotu to tiesību vakuumu, ko ar tiešās likumdošanas palīdzību nespēja novērst pats imperators. Landtāga recesi, Hamburgas-Rīgas tiesības un Pārstrādātie Rīgas statūti ir pieņemti pašpārvaldes ceļā, nevis deleģētās likumdošanas ceļā. Tātad Livonijas tiesību kopumu veido gan pilnībā oficiāli likumdošanas akti, gan aizvietojošās deleģētās likumdošanas kārtībā izdoti tiesību akti, kas veidoja lielāko tiesību kopumu, gan neoficiālā *de facto* pašpārvaldes ceļā izdoti tiesību akti.

Livonijas piemērs uzskatāmi ilustrē statūtu nozīmi iepretim oficiālā kārtā izdotiem likumiem un tādējādi arī deleģētās likumdošanas vietu un lomu iepretim oficiālajai imperatora likumdošanai. 13. gs. sākumā gan pāvestam, gan Svētās Romas impērijas imperatoram bija nozīmīga politiska interese par kristietības ieviešanu Livonijas zemēs, kā arī stratēģiski militāru un tirdzniecības punktu uzturēšanu. Tomēr šī interese aprobežojās ar privilēģiju izdošanu šīs zemes iekarošanai, firstu iecelšanu un vispārīgu lēņa iekārtas un vasalitātes atkarības noteikšanu starp zemes kungiem. Normatīvos aktus, kas nepieciešami Livonijas pārvaldīšanai, tirdzniecības uzturēšanai un tiesu iekārtas darbībai, nedz pāvests, nedz Svētās Romas impērijas imperators neizdeva. Jautājumi, kas skar gan vietējo iedzīvotāju civilās un kriminālās tiesības, gan bruņinieku tiesības, gan pilsētu statūtus, nominālie suverēnās varas nesēji pilnībā atstāja firstu ziņā. Savukārt firsti statūtus izdeva savas lēņa zemes pārvaldības kārtībā, apzinoties, ka šādā veidā ar saviem statūtiem aizvieto to oficiālo likumdošanu, kuru katrai zemei, novadam un pilsētai nespēj nodrošināt pats likumdevējs. Firstu deleģētā likumdošana ir vēsturiskais pamats aizvietojošās deleģētās likumdošanas institūtam.

Šie piemēri rāda, kā oficiālās likumdošanas trūkuma apstākļos statūtu tiesību jaunrade aizņēma tukšo vietu, kas nepieciešama ikdienas tiesiskās regulēšanas vajadzību apmierināšanai. Tā kā Svētās Romas impērijas imperators Livonijas gadījumā bieži vien atturējās pildīt likumdošanas pienākumu, Livonijas bīskapi, Livonijas landtāgs un lielākās Livonijas pilsētas, kā Rīga, ķērās pie trūkstošā tiesiskā regulējuma radīšanas, savukārt oficiālais likumdevējs šādu tiesību jaunrades rezultātu faktiski pieņēma ar klusēšanu.

KOPSAVILKUMS

1. Ar terminu „deleģētā likumdošana” nekorekti tiek apzīmētas gan vēsturiskās izcelsmes ziņā, gan likumdošanas mērķa ziņā divas pilnīgi atšķirīgas likumdošanas formas. Šāds terminu lietojums atrodams ne tikai latviešu valodā. Juridiski korekti būtu lietot atšķirīgus terminus šo dažādo likumdošanas formu apzīmēšanai – „aizvietojošā deleģētā likumdošana” un „papildinošā deleģētā likumdošana”.

2. Senie grieķi Eiropas kultūrā iedibināja tādu tiesību jaunrades tradīciju, kurā likuma saturu var noteikt cilvēki, savstarpēji vienojoties. Tas ir pamats formāla likumdošanas procesa tālākai attīstībai. Polisās ar demokrātisku iekārtu tika nostiprināta ideja, ka likumdošanas tiesības neatraujami pieder pilsoņu kopumam. Grieķi amatpersonu tiesību jaunrades formu neatzina. Tādējādi tiek likts pamats izpratnei, ka amatpersonu tiesību jaunrade nav vienādojama ar tiesību jaunradi, ko veicis pats likumdevējs.

3. Papildinošās deleģētās likumdošanas kārtībā izdotu tiesību aktu jaunrade saistāma ar *leges Liciniae Sextiae* un 367. gadu pirms mūsu ēras, kad tika izveidoti romiešu maģistrātu amati, tai skaitā *praetor urbanus* amats. Prētoru edikti ir normatīvs akts, ko izdevusi amatpersona, kurai nepieder likumdošanas funkcija, bet kurai likumdevējs, ieceļot amatā, ir devis uzdevumu izdot likuma normas skaidrojošu vispārsaistošu iztulkojumu. Tādējādi pēc savas juridiskās būtības prētoru edikti ir papildinošās deleģētās likumdošanas pazīmēm atbilstošs normatīvais akts.

4. Prētoru ediktu uzdevums bija fiksēt vispārsaistošas formulas abstrakto likuma normu interpretācijai konkrētās situācijās. Šāda kārtība garantēja to, ka tiesību sistēma spēj vienlaikus sasniegt divus mērķus – likumi nodrošina tiesisko stabilitāti, jo ir abstrakti un saturiski nemainīgi, savukārt prētoru edikti nodrošina tiesību sistēmas efektivitāti. Vispārsaistoša tiesību interpretācija jeb tiesību normas teksta konkretizācija garantēja, ka likuma normas ir vienmēr aktuālas un aptver plašu faktisko gadījumu loku.

5. Gan sengrieķi, gan romieši likuma normās aprakstīja tikai tipiskās situācijas, tādējādi likumi neaptvēra visus iespējamus faktiskos gadījumus. Atšķirībā no sengrieķiem, kas likuma nepilnību novēršanu atstāja tiesību piemērotāja ziņā atkarībā no katras konkrētās lietas apstākļiem, romieši likuma nepilnību jeb robu novēršanā vēlējās lielāku konkrētību un tādēļ iespējamus likuma normu iztulkojumus vēlējās nostiprināt ediktos fiksētā formā. Iemesls, kādēļ radās prētoru edikti jeb papildinošā deleģētā likumdošana, ir rakstītā likuma teksta neizbēgamā nepilnība.

6. Deleģētās likumdošanas tradīciju izbeigšanās Romā saistāma ar diviem apstākļiem: 1) tiesību sistēma bija kļuvusi pārlietu sarežģīta un nepārskatāma, jo spēkā esošo tiesību avotu skaits bija pārāk liels; 2) imperatori nostiprināja vienpersonisku varu. Minēto iemeslu dēļ tika uzsākts tiesību kodifikācijas process, kura rezultātā likumi tiek atzīti par vienīgo tiesību avotu. No *Corpus Iuris Civilis* izriet, ka amatpersonu tiesības uz tiesību jaunradi uz mūžīgiem laikiem tiek atceltas.

7. Romiešu tiesību studēšana viduslaiku universitātēs neveicināja papildinošās deleģētās likumdošanas atdzimšanu. *Ius civile* doktrināro pamatu veidoja *Corpus Iuris Civilis*, kas tika uzskatīts par visaptverošu un izsmeļošu tiesību apkopojumu. Tajā tika atzītas vienīgi imperatora likumdošanas tiesības un par vienīgo tiesību avotu tika atzīts imperatora izdots likums. Tāpēc viduslaiku juristiem papildinošās deleģētās likumdošanas ideja palika sveša.

8. Romas imperatoru un vēlāk Bizantijas imperatoru varas centralizēšana nostiprināja likumdošanas varu valdnieka rokās, turpretī tauta kļuva tikai par imperatoru likumdošanas subjektiem. Šādu kārtību kā kristīgās pasaules dabisku lietu kārtību pārņēma viduslaiku tiesību doktrīna. Pilnvarojums būt par likumdevēju viduslaiku politiskajā filosofijā nāk kopā ar pilnvarojumu būt par valdnieku. Vienlaikus likumdošana līdz pat 14. gs. netika uzskatīta par īpašu varas funkciju, kas jāizdala atsevišķi no pārvaldes un tiesu varas funkcijām. Imperators nespēja nodrošināt faktisko nepieciešamību pēc tiesiskās regulācijas, jo šāds uzdevums imperatoram netika izvirzīts.

9. Likumdevēja nespēja apmierināt elementāras prasības pēc tiesiskā regulējuma veidoja situāciju, kurā ar tiesību jaunradi bija jānodarbojas zemes lēņa kungiem. Šāda pirmu un citu zemes kungu tiesība lēņa pārvaldes nolūkā izdot arī normatīvos aktus balstījās uz paražu. Svētās Romas impērijas imperators šādu kārtību akceptēja. Statūti ir normatīvie akti, kurus izdeva zemes kungi, lai aizvietotu formālās likumdošanas trūkumus. Šādā kārtībā tika apstiprināti gan zemes tiesību, gan kārtu tiesību apkopojumi, gan pilsētu tiesības. Tomēr šādi statūti nevar tikt pilnībā atzīti par aizvietojošās deleģētās likumdošanas kārtībā izdotiem, ja vien attiecīgais zemes kungs nebija saņēmis sava senjora pilnvarojumu (parasti privilēģijas formā) izdot normatīvos aktus.

10. Svētās Romas impērijas imperators Frederiks II 1220. gada 26. aprīlī izdeva *Privilegium in favorem principum ecclesiasticorum*, kurā saviem bīskapiem – firstiem piešķīra tiesības veidot jaunus muitas punktus, kalt savu naudu, kā arī bez imperatora atsevišķas piekrišanas īstenot jurisdikciju savā zemē. 1232. gada maijā Frederiks II izdeva konstitūciju *Constitutio in favorem principum*, ar kuru faktiskas autonomijas tiesības visās varas izpausmēs tiek piešķirtas arī laicīgajiem firstiem. Tādējādi ar šīm privilēģijām imperators Frederiks II deva

pilnvarojumu saviem vasaļiem izdot statūtus. Statūtus, ko Svētās Romas impērijas zemēs izdeva zemes kungi, lai aizpildītu tiesību vakuumu, var uzskatīt par aizvietojošās deleģētās likumdošanas kārtībā izdotiem. Par šādas tiesību jaunrades sākuma punktu *de jure* var uzskatīt minēto privilēģiju izdošanas gadu, kaut gan nav izslēdzams, ka šīs privilēģijas nevis rada pēc būtības jaunu tiesību firstiem, bet gan, pēc viduslaiku tradīcijas, rakstiskā formā nostiprina jau agrāk eksistējušu paražu.

11. 1207. gadā Rīgas bīskaps kļuva par Svētās Romas impērijas imperatora firstu. Statūti, ko apstiprinājis Rīgas bīskaps kopš 1220. gada, kad tika izdota imperatora privilēģija *Privilegium in favorem principum ecclesiasticorum*, uzskatāmi par aizvietojošās deleģētās likumdošanas kārtībā izdotiem tiesību aktiem. Pie šādiem tiesību avotiem pieskaitāmas gan zemnieku tiesību kompilācijas, gan pirmie Rīgas statūti, gan arī atsevišķi bruņinieku tiesību apkopojumi, ciktāl to izdošanas gadu ir iespējams hronoloģiski precizēt pēc 1220. gada.

12. Latvijas tiesību pirmsākumi nav saistāmi vienīgi ar deleģētās likumdošanas kārtībā izdotiem statūtiem. Pāvests Inocents III 1201. gadā ar dekretāliju licis misionāriem respektēt vietējās cilšu tiesību tradīcijas. Savukārt Svētās Romas impērijas imperators Frederiks II 1224. gadā izdevis privilēģiju un garantējis jaunkristītajiem Livonijas iedzīvotājiem pagānu laiku tiesības. Šādi likumdevēja norādījumi lika Rīgas bīskapam, veidojot pirmos vietējos zemes tiesību apkopojumus, ņemt vērā un iekļaut tajos vietējās paražu tiesības.

13. Deleģētās likumdošanas institūts nav viens no valsts varas dalīšanas teorijas elementiem, jo ir daudz senāks par šo teoriju. Papildinošās deleģētās likumdošanas tradīcija aizsākusies Romas republikā 367. gadā pirms mūsu ēras, savukārt ārkārtas deleģētā likumdošana radusies Eiropā ar 9.–11. gs., bet ne vēlāk par 1232. gadu. Abas deleģētās likumdošanas formas ir senākas par varas dalīšanas teoriju, tādēļ nav korekti tiesību institūtu jēdziena skaidrojumu aprobežot tikai ar šo institūtu vietu varas dalīšanas sistēmā.

14. Papildinošā deleģētā likumdošana ir katras efektīvas likumdošanas sastāvdaļa, kas jau romiešu tiesībās, tāpat kā mūsdienu likumdošanas sistēmā, nodrošina efektīvu tiesību sistēmu. Viduslaikos, kad papildinošā deleģētā likumdošana nebija pazīstama, tiesību sistēma bija kazuistiska, fragmentāra un neefektīva. Papildinošās deleģētās likumdošanas esība tiesību

sistēmā neapdraud valsts varas dalījumu un likumdevēja lomu tajā. Papildinošā deleģētā likumdošana palīdz uzlabot tiesību sistēmas efektivitāti.

15. Savukārt aizvietojošā deleģētā likumdošana norāda uz valsts varas funkciju neefektivitāti un zināmā mērā patoloģiju. Aizvietojošās deleģētās likumdošanas izplatība nozīmē, ka formālās likumdošanas vara ir vāja un faktiski nespējīga pildīt likumdošanas funkciju. Aizvietojošā deleģētā likumdošana apdraud gan varas dalīšanu valstī, gan arī tiesību sistēmas efektivitāti.

16. Atsevišķs papildinošās deleģētās likumdošanas riska faktors ir apstākļi, ka valdība izstrādā un iesniedz parlamentā lielāko daļu no parlamentā izskatāmajiem likumprojektiem. Tādejādi gan likumprojekta, gan tam pakārtoto papildinošās deleģētās likumdošanas kārtībā izdotā normatīvā tiesību akta autors bieži vien ne tikai ir viena un tā pati valsts pārvaldes iestāde, bet gan viena un tā pati amatpersona. Šī pati amatpersona, kā izpildvaras īstenotāja var arī piemērot šos normatīvos aktus. Šāda kārtība neatbilst varas dalīšanas teorijai.

Anotācija

Promocijas darbā veikts pētījums par deleģētās likumdošanas institūta vēsturiskajiem pirmssākumiem romāņu-ģermāņu tiesību lokā. Promocijas darba pētījums aptver antīko laiku un viduslaiku tiesību vēstures posmus Eiropas vēsturē, kā arī Livonijas laika periodu Latvijas tiesību vēsturē.

Mūsdienās deleģētās likumdošanas institūta būtību juristi cenšas izskaidrot nesaraucamā kopsakarā ar 17.gs. iedibināto valsts varas dalīšanas teoriju, saskaņā ar kuru deleģētā likumdošana nozīmē likumdošanas funkcijas deleģēšanu izpildvarai. Promocijas darbā tiek pierādīts, ka deleģētās likumdošanas institūta vēsturiskā izcelšanās un šī tiesību institūta skaidrojums nav saistāms ar valsts varas dalīšanas teoriju, jo deleģētās likumdošanas institūtam atbilstoša tiesību jaunrades forma romiešu tiesībās ir pazīstama jau no 4.gs. p.m.ē.

Promocijas darbā ir secināts, ka deleģētās likumdošanas kārtībā izdotu tiesību aktu jaunrade saistāma ar *leges Liciniae Sextiae* un 367. gadu pirms mūsu ēras, kad tika izveidoti romiešu maģistrātu amati, tai skaitā *praetor urbanus* amats. Prētoru izdotie edikti ir normatīvs akts, ko izdevusi amatpersona, kurai nepieder likumdošanas funkcija, bet kurai likumdevējs, ieceļot amatā, ir devis uzdevumu izdot likuma normas skaidrojošu vispārsaistošu iztulkojumu. Prētoru ediktu uzdevums bija fiksēt vispārsaistošas formulas abstrakto likuma normu interpretācijai konkrētās situācijās. No prētoru ediktiem atšķirīga deleģētās likumdošanas forma ir viduslaikos plaši izplatītā statūtu izdošana. Deleģētās likumdošanas kārtībā izdotajiem feodālo zemes kungu statūtiem bija nozīmīga loma viduslaiku tiesību iekārtas funkcionēšanā. Tā kā oficiālās likumdošanas kārtībā izdoto likumu skaits bija mazs, nepieciešamība pēc tiesiskā regulējuma tika nodrošināta statūtu tiesību jaunrades ceļā, proti, deleģētās likumdošanas ceļā.

Promocijas darbā tiek pierādīts, ka Livonijas tiesību sistēma neveidojas vienīgi deleģētās likumdošanas kārtībā. Livonijas feodālās iekārtas struktūra un tiesību sistēmas pamati izveidoti oficiālās likumdošanas kārtībā ar pāvesta un Svētā Romas imperatora likumiem un privilēģijām, kuras garantēja paražu tiesību saglabāšanu vietējām tautām. Livonijas feodālā senjora Rīgas arhibīskapa tiesību jaunrade nodrošināja Rietumeiropā ierastās tiesību sistēmas iedibināšanu Livonijā, kurā atrodamas gan zemes tiesības, gan bruņinieku kārtas tiesības, gan pilsētu statūti.

Promocijas darbs ir pirmais pētījums Latvijā, kas deleģētās likumdošanas institūta vēstures izpētē aptvēris laika periodu pirms 20. gs.. Promocijas darba secinājumi, kas balstās uz šī tiesību institūta vēsturisko analīzi, ir nozīmīgi arī mūsdienu deleģētās likumdošanas institūta izpratnei.

Summary

Doctoral thesis are focused on revealing historical origins of delegated legislation in roman-german legal system. The research includes enquiry on antiquity and medieval period in European legal history as well as period of Livonia in legal history of Latvia.

Since the establishment of the theory of separation of powers in 17th century lawyers incline to explain phenomenon of delegated legislation in context of separation of powers. It is explained as function of government body that has been delegated from the lawgiving body. Doctoral thesis proves that historic origins of delegated legislation leads to far more earlier history than 17th century and theory of the separation of powers.

Research concludes that beginnings of delegated legislation leads back to *leges Liciniae Sextiae* 367 B.C when the office of *praetor urbanus* was established alongside of other roman magistrates of republican period. The edict of preator is legal act issued by authority who do not posses legislative function, but who is entitled by legislative body to issue binding legal acts as particular obligation of the office of preator. The objective of praetor's edict is to clarify the interpretations of abstract legal text and to fill the gaps of legal regulation established by popular assemblies. Also the statutory legislation carried out by feudal senjors in medieval times can be recognized as a form of delegated legislation. As the official legislation of emperors and popes could not respond to all needs of legal regulation, feudal senjors had to issue statutes as the substitutes of official law.

Doctoral thesis claims that legal system in Livonia was not established only on statutory legislation alone. The feudal structure of Livonia as well as the legal system was significantly influenced by official legislation of pope and Holy Roman emperor.

The doctoral thesis „The Historic Origins of Delegated Legislation in Europe and Latvia” is first and at the moment most comprehensive study of historical aspects of delegated legislation in Latvia.

Аннотация

Докторская диссертация посвящена исследованию исторических начал делегированного законодательства романо-германской правовой системе. Исследование относится к историческому периоду античности и средневековья в правовой истории Европы а также к периоду Ливонии в правовой истории Латвии.

Современные юристы правовой институт делегированного законодательства изъясняет в неразрывной связи с теорией разделения властей, которая основывается в философии право 17 века. Согласно этому делегированное законодательство является уполномочие законодательной власти, которое исполнительной власти дает право издавать нормативные акты.

Автор докторской диссертации выводят, что первоначало делегированного законодательство относятся к 367 г. д.н.э., когда с принятием *leges Liciniaie Sextiae* создаются должности римских магистратов, в том числе *praetor urbanus*. Эдикты принятие претором являются нормативными актами, которых приняло должностное лицо не являющимся законодателю, но уполномоченному от законодателя к принятию нормативного акта по вступлению в должность. Задачей преторских эдиктов является закреплением обязательных пояснительных формул истолкования абстрактных норм официального закона. Особенное значение в правовой системе средневекового Европа имели нормативные акты – статуты, которых выдавали феодальные сенёры. Так как официальные законодатели - короли и папа Римский - не смогли обеспечить все потребности нормативной регуляции, феодальные сенёры заполнили эту пустоту законов своими статутами.

В докторской диссертации заключается что правовая система Ливонии не возникла лишь посредством делегированного законодательство. Структура феодального строя Ливонии была создана привилегиями папы Римского и императора Святой Римской империи, которые, между прочем, гарантировали сохранение местных правовых обычий. Рижский архиепископ, утвердив статуты городов, ленное право рыцарей и компиляции местных правовых обычий, создал основу правовой систему Ливонии.

Докторская диссертация является первой научной работой в Латвии, которая относится к истории делегированного законодательства до XX-того века. Выводы данного исследования имеет значение в формировании понятия современного правовова института делегированного законодательства.

Izmantotās literatūras, normatīvo aktu un juridiskās prakses saraksts

Literatūra:

Latviešu valodā

1. Akadēmiskā terminu datu bāze.
<http://termini.lza.lv/term.php?term=deleģēt&list=&lang=LV;>
2. Aristotelis, Nikomaha ētika, Rīga: Zvaigzne, 1985.
3. Ārvalstu tiesību vēstures avoti, Blūzma V., Zemītis G., Osipova S., Rīga: “Turība”, 2007.
4. Balatasars Rusovs Livonijas Kronika, Rīga: Valtera un Rapas akciju sabiedrības izdevums, 1926.
5. Balodis A. Latvijas un latviešu tautas vēsture, Rīga, Neatkarīgā teātra „Kabata” grāmatu apgāds, 1991.
6. Balodis R. Baznīcas tiesības, Rīga: Reliģijas Brīvības Asociācija, 2002.
7. Birziņa L. Latviešu juridiskās terminoloģijas attīstība XIX-XX gs., Rīga, Latvijas Universitāte, 1991.
8. Birziņa L. Romiešu tiesības, Rīga: [b.i.], 1997.
9. Birziņa L. Itālijas valsts un tiesību vēsture, Rīga: „Turība”, 2001.
10. Birziņa L. Francijas tiesību vēsture, Rīga: „Turība”, 2000.
11. Blūzma V. Romas valsts un tiesības. Kanoniskās tiesības viduslaikos, Rīga: Ekonomikas un kultūras augstskola, 2002.
12. Branta A. Ultra vires principa izpratne un tā piemērošana Latvijas Republikas Satversmes tiesas spriedumos, Referāts nolasīts Satversmes tiesas un Lietuvas Konstitucionālās tiesas konferencē (seminārā) „Ultra vires princips konstitucionālās tiesas praksē” Ventspilī, 2007.gada 7.septembrī; pieejams:
http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/Branta_ultra_vires_07_09_2007.pdf [aplūkots 2013.gada 22.aprīlī]
13. Disterlo B. Juridiskas piezīmes pie LR Satversmes. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis Nr.7, 1923.

14. Dišlers K. Latvijas valsts varas orgāni un viņu funkcijas, Rīga, Tiesu namu aģentūra, 2004.
15. Dišlers K., Ievads administratīvo tiesību zinātnē, Rīga: Tiesu Namu Aģentūra, 2002.
16. Dišlers K. Ievads Latvijas valststiesību zinātnē, Rīga: A. Gulbis, 1930.
17. Džugleja T. Tiesību pamati. Mācību līdzeklis, Rīga:Rīgas tirdzniecības tehnikums, 2011.
18. Eiropas tiesības, aut. kol. T.Jundža red., Rīga: Juridiskā koledža, 2007.
19. Eglītis V. Ievads Konstitūcijas teorijā, Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2006.
20. Ērmiņš A., Deleģētās likumdošanas institūta attīstība Latvijā, Jurista Vārds, 02.10.2007., Nr.40 (493)
21. Feldmanis R. Lekcija “Kopsavilkums par bīskapa Alberta laikmetu”, 1992.gada 5.oktorbis; pieejams:
<http://www.robertsfeldmanis.lv/lv/?ct=bvesture&fu=read&id=1219783090> (aplūkots 2014.gada 15.augustā)
22. Feldmanis R. Lekcija “Kopsavilkums par bīskapa Alberta laikmetu”, 1992.gada 5.oktorbis; pieejams:
<http://www.robertsfeldmanis.lv/lv/?ct=bvesture&fu=read&id=1219783456> (aplūkots 2014.gada 3.septembrī)
23. Griķis J. Ministru kabineta likumdošanas darbība. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 3.sējums, 1924.gads
24. Indriķa hronika. No latīņu valodas tulkojis Ā. Feldhūns; Ē. Mugurēviča priekšvārds un komentāri. Rīga: Zinātne, 1993. pieejams:
http://www.historia.lv/alfabets/I/In/Indrika%20hronika/teksts/002_latv.htm (aplūkots 2014.gada 14.augustā)
25. Iljanova D. Vispārējo tiesību principu nozīme un piemērošana. Rīga: Ratio iuris, 2005.
26. Jakubaņecs V. Juridiski terminoloģiskā skaidrojošā vārdnīca, Rīga:[b.i.], 1999.
27. Jelāgins J. Tiesību pamatavoti, Grām: Mūsdienu tiesību teorijas atziņas: Mācību grāmata.Rakstu krājums, aut.kol. prof. E.Melķīša redakcijā, Rīga, Tiesu namu aģentūra, 1999.
28. Jungingena žēlastība (1397.) pieejams: <http://www.historia.lv/dokumenti/jungingena-zelastiba-1397;>
29. Juridisko terminu vārdnīca, aut. kol I.Krastiņa vadībā,, Rīga: Nordic, 1998.
30. Kalniņš V. Latvijas PRS Valsts un tiesību vēsture I, Rīga:Zvaigzne”, 1972.
31. Kalniņš V. Romiešu civiltiesību pamati, Rīga:Liesma, 1977.

32. Kants I. Par teicienu “Tas var būt pareizi teorijā, bet neder praksei” Grām:Kas ir apgaismība?, Rīga, Zvaigzne ABC, [b.g.]
33. Kants I. Ideja par vispārīgu vēsturi kosmopolītiskā skatījumā Grām:Kas ir apgaismība?, Rīga, Zvaigzne ABC, [b.g.]
34. Klišāns V. Vācu ordenis Livonijā. XIII – XIV gs., Rīga:[b.i.], 1991.
35. Klišāns V. Livonija XIII - XVI gs. Rīga: Mācību apgāds, 1996.; pieejams:
<http://www.historia.lv/biblioteka/klisans-v-livonija-xiii-xvi-gs-riga-macibu-apgads-1996-82-lpp>
 (aplūkots 2014.gada 11.oktobrī)
36. Konstitucionālo tiesību komisijas Viedoklis par Valsts prezidenta funkcijām Latvijas parlamentārās demokrātijas sistēmas ietvaros, 2011.gada 10.maijā. pieejams:
http://president.lv/images/modules/items/Viedoklis_10maijs.pdf (aplūkots 2015.gada 9.martā)
37. Konstitucionālo tiesību komisijas viedoklis par iespējamo ministra noteikumu satversmību, 2011.gada 31.maijs pieejams:
http://www.president.lv/images/modules/items/KTKT_viedoklis_01_06_11.pdf (aplūkots 2013.gada 13.jūlijā)
38. Latvijas Satversmes Sapulces stenogrammu izvilks (1920–1922). Latvijas Republikas Satversmes projekta apspriešana un apstiprināšana. [b.a.], Rīga:Tiesu namu aģentūra, [b.g.]
39. Latvijas tiesību avoti. Seno paražu un Livonijas tiesību avoti 10.gs. – 16.gs., aut.kol., E.Meļķiša red., Rīga:LU žurnāla „Latvijas Vēsture” fonds, 1998.
40. Latvijas tiesību avoti. Seno paražu un Livonijas tiesību avoti 10.- 16.gs. 1.sējums, Rīga: Latvijas Universitāte, 1998.
41. Latvijas tiesību avoti. Teksti un komentāri, 2.sēj., Poļu un zviedru laiku tiesību avoti (1561. – 1795.), aut.kol. V.Blūzmas red., Rīga: Juridiskā koledža, 2006.
42. Latvijas tiesību avoti. Teksti un komentāri., 2.sējums, aut.kol., Rīga: Juridiskā koledža, 2006.
43. Latvijas tiesību avoti. Teksti un komentāri., 1.sējums, aut.kol., Rīga: [b.i.], 1998.
44. Lazdiņš J., Osipova S., Latvijas un Eiropas viduslaiku vēsturē sastopamie jēdzieni, Rīga:[b.i.], 1998.
45. Livonijas ordeņa mestra Voltera Pletenberga lēņa grāmatu Oto Pralenam par zemes piešķiršanu pie Ventas 1496.gada 1.janvārī. pieejams:
<http://www.arhivi.lv/sitedata/LVVA/DigIzstBagatibas/PLetenbergaLenaGr.pdf>
46. Levits E., Normatīvo tiesību aktu demokrātiskā leģitimācija un deleģētā likumdošana: teorētiskie pamati. Likums un Tiesības, 2002., 4.sējums, Nr.9 (37)

47. Levits E. Valsts un valsts pārvaldes juridiskā struktūra un pamatjēdzieni, Jaunā Valsts Pārvalde 2002, Nr.1 2-8.lp. piejams: <http://public.law.lv/ptilevicvalsts.html> (aplūkots 2013.gada 13.jūnijā)
48. Lēbers D.A., Bišers I., Ministru kabinets. Komentārs Latvijas Republikas Satversmes IV nodaļai "Ministru kabinets", Rīgā: [b.i.], 1998.
49. Modenas Vilhelms:Latvijas Vēstures enciklopēdija; pieejams: <http://www.letonika.lv/groups/default.aspx?r=2&q=kurzemes> b%C4%ABskaps&id=965922&g=1 (aplūkots 2014.gada 3.septembrī)
50. Mucenieks P. Valdības tiesība izdot noteikumus ar likuma spēku, Tieslietu Ministrijas Vēstnesis Nr.5, 1924.
51. Neimanis J. Ievads tiesībās, Rīga:Zv. Adv. Jānis Neimanis, 2004.
52. Osipova S. Lībekas pilsētas tiesības un to izplatība Austrumeiropā, Rīga:Latvijas Universitāte, 1997.
53. Osipova S. Viduslaiku tiesību spogulis, Rīga:Tiesu namu aģentūra, 2004.
54. Ovidija Matamorfozas, Rīga: Grāmatu apgādniecība A.Gulbis, 1939., 3.lpp.; Ovid Metamorphoses Book I peieejams: <http://classics.mit.edu/Ovid/metam.1.first.html> (aplūkots 2013.gada 22.novembrī)
55. Pastars E. Kas ir deleģētā likumdošana, Jurista Vārds, 2003.14.01. Nr.2(260)
56. Pleps J., Pastars E., Plakane I. Konstitucionālās tiesības, Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2004.
57. Pleps J., Pastars E., Plakane I., Konstitucionālās tiesības. Papildināts un pārstrādāts izdevums, Rīga:Latvijas Vēstnesis, 2014., 319.lpp.
58. Plotnieks A. Padomju sociālistiskās tiesības :marksistiski ļeņiniskā vispārīgā tiesību teorija; zinātnes sākotne, attīstība un sociālistisko tiesību problēmas, Rīga, Zvaigzne, 1975.
59. Padomju tiesības, V.Millera un E.Meļķīša redakcijā, Rīga, Zvaigzne, 1978.
60. Rīgas doma vēsture, pieejams: http://www.doms.lv/info/?mnu_id=50 (aplūkots 2014.gada 25.oktobrī)
61. Rubenis A. Senās Grieķijas kultūra, Rīga:Zvaigzne ABC, 1998.
62. Rubenis A. Senās Romas kultūra, Rīga: Zvaigzne ABC, 1999.
63. Ruso Ž.Ž. Par sabiedrisko līgumu, Rīga: Zvaigzne ABC, 2013.
64. Smiltēna A. Ministru un autonomo iestāžu ārējie normatīvie akti. Jurista Vārds Nr.5, 01.02.2011.
65. Sniedzīte G., Tiesnešu tiesības, Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2013.
66. Spale A., Pleps J., Konstitucionālās tiesības. Tālmācību studiju kurss, Rīga: SIA "Biznesa vadības koledža", 2008.

67. Spekke A., Latvijas vēsture, Stokholma: M.Gopers, 1958
68. Straubergs J. Rīgas vēsture, Rīga:Grāmatu draugs, 1937.
69. Šterns I. Latvijas vēsture.Krustakari 1180.-1290., Rīga:Latvijas vēstures institūta apgāds, 2002.
70. Švābe A. Jersikas karaļvalsts. Senatne un Māksla. 1936. Nr.1, 5.-31.lpp. pieejams: <http://www.historia.lv/raksts/svabe-jersikas-karalvalsts-senatne-un-maksla-1936-nr1-5-311pp> (aplūkots 2014.gada 28.septembrī)
71. Švābe A. Karolinas recepcija Latvijā un Igaunijā, Rīga:[bi.i.], 1936.
72. Švābe A., Kurzemes muižas tiesības, Rīga: A.Gulbja apgāds, 1931.
73. Švābe A., Latvijas cilšu tiesības, Rīga: [b.i.], 1939.
74. Švābe A. Latvju tiesību vēsture, Rīga: [b.i.], 1935.
75. Švābe A., Latvijas vēsture 1800-1914.gads, Stokholma: Daugava, 1958.
76. Švābe A. Livonijas senākās bruņinieku tiesības, Rīga: A.Gulbis, 1932.
77. Švābe A. Senās Latvijas tiesību avoti I burtnīca, Rīga:Latvijas Vēstures institūta apgādiens, 1937.
78. Švābe A. Senās Latvijas vēstures avoti, 2.burtnīca (1238.-1256.), Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgādiens, 1940.
79. Švābe A. Vecākās zemnieku tiesības, Rīgā: Latvijas skolotāju savienība, 1927.,10.lpp.
80. Van Lons H. Cilvēces vēsture, Rīga: A.Gulbis, 1931.
81. Vartberges Hermaņa hronika, Muģrēviča Ē. tulk., Rīga:Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2005.
82. Vipērs R. Jauno laiku vēsture (1795-1851), Rīgā: Grāmatu apgādniecība A.Gulbis, 1938.
83. Zeids T. Feodālisms Livonijā, Rīga:Latvijas Valsts izdevniecība, 1951.
84. Zeids T. Feodālā Rīga, Rīga:Zinātne, 1978.
85. Zeids T. Senākie rakstītie Latvijas vēstures avoti, Rīga:Zvaigzne, 1992.

Citās valodās:

86. Akten und Rezesse der Livländischen Städtentage, erster band (1304-1459), Stavenhagen O., Arbusow L. Jun., Riga:Verlag von Jonck&Poliewsky, 1923.
87. Ancient Greek Lawgivers <http://www.stipsi.gr/gods/law.htm> [aplūkots 2012.gada 5.augustā]

88. Arbusow L. Jun., Riga: Verlag von Jonck&Poliewsky, 1923
89. Aristotles Politics, London: William Henman Ltd, 1932
90. Arnaoutoglou I. Ancient Greek Laws: A Sourcebook, New York: Routledge, 1998
91. Artemi E. Emperor Constantine and the theology of Christianity from his autocracy to the second Eumenical Council, pieejams:
http://www.egolpion.com/emperor_constantine_.en.aspx#ixzz2m9U8an7A (aplūkots 2013.gada 30.novembrī)
92. Audentia episcopalis/ New Schaf-Herzog Encyclopedia of Religious Knowledge.
Pieejams: <http://www.ccel.org/ccel/schaff/encyc01> (aplūkots 2013.gada 30.novembrī)
93. Bachari B.S. Early Carolingian Warfare: Prelude to Empire, University of Pennsylvania Press, 2001
94. Barnett H. Constitutional and Administrative Law, 4th edition, Londin: Cavendish Publishing Press, 2002
95. Berger A. Encyclopedic Dictionarie of Roman Law, Philadelphia: The American Philosophical Society, 1953
96. Bernard of Pavia Summa Decretalium, Ed. by Laspeyres E.A.T., Regensburg: Josef Manz, 1860. Reprint Graz: Akademische Druck-u. Verlagsanstalt, 1956 pieejams:
http://works.bepress.com/david_freidenreich/13 (aplūkots 2013.gada 30.novembrī)
97. Braun J., Einführung in die Rechtsphilosophie, Mohr Siebeck, 2006
98. Bradley A.W., Ewing K.D., ConstotutionalandAdministrativeLaw, 14th edition, PearsonLongman, 2007
99. Bristow W. "Enlightenment": The Stanford Encyclopedia of Philosophy; pieejams:
<http://plato.stanford.edu/entries/enlightenment/> (aplūkots 2015.gada 3.aprīlī)
100. Bruce J. Holy Roman Empire, 3rd. ed., London: MacMillan and Co, 1871
101. Bunge G.F. Altlivlands Rechtsbüher, Lepizig: Druck und Verlag Breitkopf und Härtel, 1879
102. Bunge.G.F., Die Stadt Riga, Leipzig: Verlag von Duncker und Humblot, 1878
103. Bunge G.F. Einlaitung in die liv-, est- und curlandische Rechtgeschichte und Geschichte der Rechtquellen, Revel: 1849
104. Burell T. A Story of Privilages and Immunities: From Medieval Concept to Colonies and United States Constitution, Campbell Law Review Vol34:7, 2011
105. Cambridge Companion to Ancient Greek Law, ed. By Gagarin M., Choen D., Cambridge University Press, 2005
106. Campbell T. Separation of Power in Practice, Stanford: Stanfons University Press, 2004

107. Carins J.W. du Plesis P. *Beyond Dogmatics: Law and Society in Roman World*, Edinburgh University Press, 2007
108. Carroll A. *Constitutional and Administrative Law*, London: Pearson Longman, 2009
109. Christensen K. *Introduction/ Gratian The Treatise on Laws (Decretum DD. 1-12)*, Washington: The Catholic University of America Press, 2003
110. Conner S. *The Age of Napoleon*, Westport: Greenwood Press, 2004
111. *Councils and Assemblies, Studies in Church History*, ed. by Cuming G.J., Baker D., Cambridge University Press, 1971
112. Crankshaw E. *Maria Theresa*, London: Bloomsbury Academic, 2013, p.146
113. Dickerman W.C. *Introduction. The Theodosian Code and Novels and the Sirmundian Constitutions*, tr. by Pharr C., New Jersey: The Law Book Exchange, 2001
114. *Dictionary of Law*, edited by Martin E.A., 5th edition, Oxford University Press
115. Diocletian (Roman emperor): Britannica Online, pieejams:
<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/245496/Gregorian-code> (aplūkots 2013. gada 10. jūnijā)
116. Ellis-Jones I. Berker D., *Essential Administrative Law*, Sydney: Cavendish Publishing, 2001
117. *Enlightenment World*, ed by Fitzpatrick M., New York: Routledge, 2004
118. *European Legal History*, Robinson O.F., Ferrgus T.D., Gordon W.M., Oxford University Press, 2010
119. Evans J.A. *The Emperor Justinian and Byzantine Empire*, Westport: Greenwood Press, 2005
120. Frotscher W., Pieroth B., *Verfassungsgeschichte*, München: Verlag C.H. Beck, 2012, S.305
121. Flower H.I. *Cambridge Companion to Roman Republic*, Cambridge University Press, 2004
122. Franchino F. *The Powers of the Union. Delegation in EU*, New York: Cambridge University Press, 2006.
123. Foster N.G., Sule S., *German Legal System and Laws*, 4th edition, Oxford University Press, 2009
124. Franchino F. *The Powers of the Union. Delegation in EU*, New York: Cambridge University Press, 2006
125. Fox R.L. *The Classical World*, London: Penguin Books, 2006
126. Gagarin M. *Early Greek Law*, University of California Press, 1989
127. Gagarin M. *Writing Greek Law*, New York: Cambridge University Press, 2008

128. Ganshof Fr.L. Was ist das Lehnswesen?, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1961
129. Gaupp E.T. Deutsche Stadtrechte des Mittelalters, Breslau: Jpsef Max und Komp, 1851
130. General Councils:Chatolic Encyclopedia, pieejams:
<http://www.newadvent.org/cathen/04423f.htm> (aplūkots 2015.gada 26.aprīlī)
131. Greendige A.H.J. A Handbook of Greek Constitutional History, London: MacMillan&Co, 1914
132. Greendige A.H.J. Historical Introduction/ Gai Institutiones or Institutes of Roman Law by Gaius, Oxford:Calderon Press, 1906
133. Grossi P. A History of European Law, Willey – Blackwel, 2010
134. Harries J. Law and Empire in Late Antiquity, Cambridge University Press, 2004
135. Harding A. Miedieval Law and Foundations of State, Oxford University Press, 2001
136. Hegel G. W. F. Grundlinien der Philosophie des Rechts , Lepizig:Felix Meiner, 1911
137. Henderson E.F. History of Germany in the Middle Ages, London:George Bell&Sons, 1894.
138. Heller H., Hegel und der nationale Machtstaatsgedanke in Deutschland, Berlin/Leipzig: Teubner, 1921
139. Herodotus Histories Book VII pieejams:
<http://www.bostonleadershipbuilders.com/herodotus/book07.htm>; (aplūkots 2013.gada 13.jūnijā)
140. Homer Iliad, <http://classics.mit.edu/Homer/iliad.13.xiii.html> (aplūkots 2013.gada 20.aprīlī)
141. Inesee/Kirchhof, Handbuch des Staatsrechts der Bundesrepublik Deutschland, Heidelberg: C.F.Müller, 2007
142. Isidore of Seville Etymologies, Cambridge University Press, 2006
143. Johnston D. Roman Law in Context, Cambridge: Cambridge University Press, 2004
144. Kanovitz J.R. Constitutional Law, 12th edition, New Providence:Matthew Bender &Company, 2010
145. Kant I. Über den Gemeinspruch: Das mag in der Theorie richtig sein, taugt aber nicht für die Praxis, CreateSpace Independent Publishing Platform, 2013
146. Kelly J.M. The Short History of Western Legal Theory, Calderon Press, 1992
147. Kenny A. The Rise of Modern Philosophy, Oxford:Calderon Press, 2006

148. Köbler G. Deutsches Etymologisches Wörterbuch, Pieejams:
<http://www.koeblergerhard.de/der/DERR.pdf> (aplūkots 2015.gada 23.aprīlī); Fisher H.D.,
 German Legal System and Legal Language, 4th edition, Routledge, 2009
149. Latin dictionary <http://www.math.ubc.ca/~cass/frivs/latin/latin-dict-full.html> (skatīts
 2012.gada 18.janvārī)
150. Law in Ancient Egypt/ Digital Egypt for Universities;
<http://www.digitalegypt.ucl.ac.uk/administration/law.html> (aplūkots 2013.gada 19.aprīlī)
151. Legal glossator: Encyclopaedia Britannica
<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/334856/legal-glossator> (aplūkots 2013.gada
 8.augustā)
152. Le Goff Jaques The Birth of Europe, Blackwell Publishing, 2005
153. Levick B. The Government of Roman Empire, London:Routledge, 2000
154. Locke J. Two Treatises of Government and A Letter Concerning Toleration, New
 Heaven: Yale University Press, 2003
155. Lombard League/ Encyclopaedia Britannica pieejams:
<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/346706/Lombard-League> (aplūkots 2014.gada
 17.jūnijā)
156. Lupoi M. Origins of European Legal Order, Cambridge University Press, 2006
157. Maas M. The Age of Justinian, Cambridge University Press, 2005
158. Mayer E.A. Legitimacy and Law in Roman World, Cambridge University Press, 2004
159. Mitteis H. Lehnrecht und Staatsgewalt. Untersuchung der mittelalterlichen
 Verfassungsgesichte, Weimar:Verlag Herman Bohlaus Nachf., 1933
160. Mommsen Th. The History of Rome, Vol.I, Cambridge Library Collectione, Cambridge
 University Press, 2009
161. Mommsen Th. A History of Rome under Emperors, London:Routledge, 1996
162. Montesquieu The Spirit of the Laws, CambridgeTexts in the History of
 PoliticalThought, Cambridge UniversityPress, 1989
163. Morey W.C. Outlines of Roman Historyby.New York, Cincinnati, Chicago: American
 Book Company (1901). <http://www.forumromanum.org/history/morey26.html> (aplūkots
 2013.gada 9.jūnijā)
164. Mousourakis G., A Legal History of Rome, New York:Routledge, 2007
165. Nicholas B. An Introduction to Roman Law, New York: Oxford University Press, 1996
166. Novellae http://webu2.upmf-grenoble.fr/DroitRomain/Anglica/N72_Scott.htm
 (aplūkots 2013.gada 10.jūnijā)

167. Page E. *Governing by Numbers. Delegated legislation and Everyday Policy-Making*, Portland:Hart Publishing, 2001.
168. Parliament of United Kingdom: Secondary Legislation pieejams: <http://www.parliament.uk/business/bills-and-legislation/secondary-legislation/> (aplūkots 2015.gada 10.martā)
169. Pausanias *Description of Greece, Book I*, London: William Heinemann, 1918, p.175
170. Pennington K., *The Development of Feudal Law in the Ius commune*, New York: Charles Scribner's Sons-Thompson-Gale, 2004, p. 320-323 pieejams: <http://faculty.cua.edu/pennington/Law508/FeudalLaw.htm> (aplūkots 2014.gada 12.jūnijā)
171. Petersen L.I.R. *Siege Warfare and Military Organization in the Successor States (400-800 AD)*, Brill, 2013
172. Plato *Laws 715d The Laws of Plato*, trans.Palngle T.L., Chicago: Chicago University Press, 1980
173. *Property and Power in Early Middle Ages* ed.by Davies W., Fourance P., Cambridge University Press, 1995
174. Pufendorf S. *Two Books on the Elements of Universal Jurisprudence*, Indianapolis: Liberty Fund, 2009
175. Radding C.M., Ciaralli A., *The Corpus Iuris Civilis in Middle Ages*, Boston:Brill, 2007
176. Seidler M., Pufendorf's Moral and Political Philosophy, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* pieejams: <http://plato.stanford.edu/entries/pufendorf-moral/> (aplūkots 2015.gada 5.aprīlī)
177. Sellers M.N.S. *Republican Legal Theory*, New York: Palgarve McMillan, 2003
178. Stein P. *Roman Law in European History*, Cambridge University Press, 2004
179. Solon:Encyclopedia Britanica <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/553609/Solon> [aplūkots 2012.gada 5.augustā]
180. St. Thomas Aquinas "The Summa Theologica" Christian Classics Eternal Library, p.2269; pieejams <http://www.ccel.org/ccel/aquinas/summa.html> (aplūkots 2013.gada 22.novembrī)
181. Šulmane D., "Legislative Inflation" - An analysis of the Phenomenon in Contemporary Legal Discourse, *Baltic Journal of Law & Politics*. Volume 4, Issue 2
182. Tamanaha B.Z. *On the Rule of Law*, Cambridge University Press, 2004.
183. Tellegen-Couperus O. *A Short Histroy of Roman Law*, London:Routledge, 1990
184. Titi Livi, *Ab Urbe Conditia (3.34.)* <http://www.thelatinlibrary.com/livy/liv.3.shtml#34> (aplūkots 2013.gada 5.jūnijā)

185. The Cambridge History of Greek and Roman Political Thought, Ed. By Rowe C., Schofield M., Cambridge University Press, 2008
186. The Corpus Iuris Civilis in Middle Ages, Radding C.M., Ciaralli A., Boston: Brill, 2007
187. The Histories of Herodotus, MacMillan and Co: London and New York, 1890,
pieejams:
http://wps.pearsoncustom.com/wps/media/objects/2427/2486120/chap_assets/bookshelf/herodotus.pdf (aplūkots 2013.gada 21.aprīlī)
188. The History of Medieval Canon Law in the Classical Period, 1140-1234, ed.by Hartman W, Pennington K., Washington: The Catholic University of America Press, 2008
189. Tradition and Lawgivers: pieejams
http://www.fhw.gr/chronos/04/en/society/310trad_lawgivers.html [aplūkots 2012.gada 5.augustā]
190. Unversita di Bologna
<http://www.eng.unibo.it/PortaleEn/University/Our+History/default.htm> (aplūkots 2013.gada 7.septembrī)
191. Upton-Ward J. The Rule of the Templars, Woodbridge: The Boydell Press, 1992,
pieejams: <http://www.templiers.org/regle1-eng.php> (aplūkots 2014.gada 22.septembrī)
192. van Canegem R.C. European Law in the Past and the Future: Unity and Diversity over Two Millennia, Cambridge University Press, 2001
193. Wahaley J. Germany and the Holy Roman Empire, Volume I: Maximilian I to the Peace of Westphalia, Oxford University Press, 2012
194. Walker B. Introduction to the Fragments of Perpetual Edict, London: Cambridge University Press, 1877
195. Williamson C. The Laws of the Roman People. Public Law in the Expansion and Decline of Roman Republic, The University of Michigan Press, 2005
196. Western Civilisation: Ideas, Politics and Society, ed. Perry M., 11th ed., Boston: Cengage Learning, 2015
197. Xsenophon The Memorabilia, Book I, pieejams:
<http://www.classicreader.com/book/1792/2/> (aplūkots 2013.gada 13.jūnijā)
198. Young S.E. Crossing Boundaries at Medieval Universities, Boston: Brill, 2011

Krievu valodā:

199. Абдулаев М.И. Теория государства и права: Учебник для высших учебных заведений. (Серия «Учебники для вузов») – Москва: Финансовый контроль, 2004
200. Андерсон П. Переходы от античности к феодализму, Москва: Издательский дом «Территория будущего», 2007
201. Аннерс Э. История европейского право, Москва:Наука, 1996
202. Арбузов Л.А. Очерки истории Лифляндии, Эстляндии и Курландии, Москва:Троица, 2009
203. Богрош Ю. “Фома Аквинский”, Москва :Издательство “Мысль”, 1975
204. Бунге Ф.Г. Орден меченосцев. Сборник материалов и статей по истории Прибалтийского края. Том II. Рига, 1879.; „Baltische Geschichtsstudien von Dr. F. G. Bunge, 2-te Lieferung: Der Orden der Schwertbrüder, dessen Stiftung, Verfassung und Auflösung. Leipzig, 1875
205. Давид Р., ЖоФФре-Спинози К. Основные правовые системы современности, Москва: Международные отношения, 2009
206. Крашенинникова Н., Жидкова О. История государства и права зарубежных стран, Москва: Норма—Инфра – М, 1998. pieejams:
http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Pravo/istrp/22.php (aplūkots 2014.gada 6.jūnijā)
207. Ливанцев К. Е. История Средневекового Государство и Право, Санкт-Петербург: Санкт-Петербургский государственный университет, 2000
208. Новицкий И.Б. Римское право, Москва: ТЕИС, 2001
209. Основные Государственные Законы Российской Империи; pieejams:
<http://www.imperialhouse.ru/rus/history/foundations/dinzak1/160.html>
210. Омельченко О.А. Всеобщая История Государство и Права, Том 1, Москва, 2000
pieejams: http://adhdportal.com/book_3132_chapter_43_L%D1%96teratura.html (aplūkots 2014.gada 13.jūnijā)
211. Омельченко О.А. Римское право: Учебник, 3-е изд., Москва: Эксмо, 2005
212. Плешков Е.В. Каноническое право средневековой Европы, Ставрополь: [б.и.], 2002
213. Суд и судьи в избранных фрагментах из Дигест Юстиниана, Москва: Статут, 2006
214. Юридический словарь <http://dic.academic.ru/dic.nsf/lower/14264> (Skatīts 2011.gada 20.novembrī)

Normatīvie akti:

215. Latvijas Republikas Satversme: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 1993. 1.jūlijs, nr.43
216. Starptautiskās civilās aviācijas konvencija, Starptautiskās civilās aviācijas organizācija, 07.12.1944, Čikāga, pieejams:
http://www.google.lv/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=3&ved=0CCkQFjAC&url=http%3A%2F%2Fwww.vvc.gov.lv%2Fexport%2Fsites%2Fdefault%2Fdocs%2FSTA%2FTulkojumi_no_anglju_val%2FKonvencijas%2FConvention_on_International_Civil_Aviation.doc&ei=8Ir9VJTMYWtaa3igJgK&usg=AFQjCNHgSrdpu1XxWD1b9-hR0FQtknorgQ&bvm=bv.87611401,d.d2s (aplūkots 2015.gada 9.martā)
217. Ministru kabineta iekārtas likums: LR likums, Latvijas Vēstnesis 2008. 28.maijs, nr.82 (3866)
218. Valsts prezidenta 2012.gada 12.decembra rīkojums Nr.7 “Par priekšlikumu izstrādi likumu grozījumu skaita un apjoma samazināšanai”, Latvijas Vēstnesis 2012. 13.decembris., Nr.196 (4799)
219. Basic Law of the Federal Republic of Germany, Deutcher Bundestag, 2010; pieejams: <https://www.btg-bestellservice.de/pdf/80201000.pdf> (aplūkots 2015.gada 22.aprīlī)
220. Constitution of Belarus Republic http://www.servat.unibe.ch/icl/bo00000_.html (aplūkots 2012.gada 15.aprīlī)
221. Constitution of Estonia http://www.servat.unibe.ch/icl/en00000_.html (aplūkots 2012.gada 15.aprīlī)
222. Constitution of Finland <http://www.finlex.fi/fi/laki/kaannokset/1999/en19990731.pdf> (aplūkots 2012.gada 15.aprīlī)
223. Constitution of the Republic of Poland <http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/angielski/kon1.htm> (aplūkots 2012.gada 5.maijā)
224. Constitution of the Republic of Turkey http://www.anayasa.gov.tr/images/loaded/pdf_dosyalari/THE_CONSTITUTION_OF_THE_REPUBLIC_OF_TURKEY.pdf (aplūkots 2012.gada 5.maijā)
225. Constitution of Slovak Republic http://www.vop.gov.sk/en/legal_basis/constitution.html (aplūkots 2012.gada 15.aprīlī)

Vēsturiskie normatīvie akti:

226. Allgemeines Landrecht für die Preußischen Staaten von 1794; pieejams:
<http://www.google.lv/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&ved=0CCwQFjAB&url=http%3A%2F%2Fwww.uni-heidelberg.de%2Finstitute%2Fak2%2Fmussgnug%2FALR.doc&ei=cE8QVea6LNXwaNK>

- VgKAF&usg=AFQjCNG7ioKMbTb3stPzQR7PAuGyXFFzuw&bvm=bv.88528373,d.d2s
(aplūkots 2015.gada 22.martā)
227. Beschreibung der Handschrift Der Sachsenspiegel pieejams:
<http://www.sachsenspiegel-online.de/export/ssp/ssp.html> (aplūkots 2014.gada 12.jūnijā)
228. Canons of the Council of Nicaea pieejams:
<http://www.fourthcentury.com/index.php/nicaea-325-canons> (aplūkots 2013.gada 29.novembrī)
229. Capitulary of Charlemagne Issued in the Year 802 pieejams:
<http://avalon.law.yale.edu/medieval/capitula.asp> (aplūkots 2014.gada 2.jūlijā)
230. Code Napoleon, Washington D.C.: Beard Books, 1999
231. Codex I, 14.9. http://webu2.upmf-grenoble.fr/DroitRomain/Anglica/CJ1_Scott.htm#26
(aplūkots 2013.gada 10.jūnijā)
232. Codex Juris Bavarici Criminalis De Anno M.DCC.LI.; pieejams:
http://bavarica.digitale-sammlungen.de/de/fs1/object/display/bsb10372128_00001.html
(aplūkots 2015.gada 2.aprīlī)
233. Codex Iuris Civilis Iustinianei (Band 1): Tomus Hic Primus Digestum Vetus continet, Lyon, 1627; pieejams: <http://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/justinian1627bd1/0001?sid=9b1fa131fd881f9ccb0a5cad7ae1ef0b>
(aplūkots 2013.gada 9.septembrī)
234. Codex Theodosianus, (I,1. 5.); The Theodosian Code and Novels and the Sirmondian Constitutions, tr.by Pharr C., New Jersey: The Law Book Exchange, 2001
235. Constitutions of German States, ed by. Zeydel E.H., Washington: Government Printing Office, 1919
236. Constitutio Criminalis Carolina (1532) pieejams:
<http://pages.uoregon.edu/dluebke/Witches442/ConstitutioCriminalis.html> (aplūkots 2014.gada 25.jūnijā)
237. Creed of Council of Nicaea pieejams:
<http://www.fourthcentury.com/index.php/urkunde-24> (aplūkots 2013.gada 29.novembrī)
238. Decree of the Senat on the Bacchanalia 186 BC; pieejams: http://droitromain.upmf-grenoble.fr/Anglica/D25_Scott.htm#VII (aplūkots 2015.gada 13.martā)
239. Digesta 25.7.1. Pieejams: http://droitromain.upmf-grenoble.fr/Anglica/D25_Scott.htm#VII (aplūkots 2015.gada 13.martā)
240. Digesta (I.4.1) S. P. Scott, The Civil Law, II, Cincinnati, 1932, pieejams:
http://webu2.upmf-grenoble.fr/DroitRomain/Anglica/D1_Scott.htm#IV (aplūkots 2013.gada 13.jūnijā)

241. Edict of Caracalla on Citezenship (AD 212-215); pieejams: <http://droitromain.upmf-grenoble.fr/> (aplūkots 2015.gada 20.jūnijā)
242. Edict of Marcus Aagrippa and Augustus Concerning the Relirious Policy (27 BC), H. W. Pleket, *The Greek Inscriptions in the Rijksmuseum van Oudheden*, Leiden, 1958, n. 57 , pieejams: http://webu2.upmf-grenoble.fr/DroitRomain/Anglica/Asia3_Pleket.htm (aplūkots 2013.gada 7.jūnijā)
243. Edict of Servilius on Military Service (495 BC), Johnson, Coleman-Norton & Bourne, *Ancient Roman Statutes*, Austin, 1961, p. 8, n. 4; pieejams http://webu2.upmf-grenoble.fr/DroitRomain/Anglica/Servilii_johnson.htm (aplūkots 2013.gada 8.jūnijā)
244. Edict of Lucius Sentius on the Esquiline Field, pieejams: <http://droitromain.upmf-grenoble.fr/> (aplūkots 2015.gada 20.jūnijā)
245. Edict of the Consuls on Magisterial Auspices (After 449 BC), Johnson, Coleman-Norton & Bourne, *Ancient Roman Statutes*, Austin, 1961, p. 18, n. 8a ; pieejams http://webu2.upmf-grenoble.fr/DroitRomain/Anglica/Consulis1_johnson.htm (aplūkots 2013.gada 8.jūnijā)
246. Epistula C. Livii Consuliset Sc. ad Delphos, (189-188 BC), W. Dittenberger et al., *Sylloge inscriptionum graecarum*, 3rd ed., Leipzig, 1915-24, n. 611, pieejams: http://webu2.upmf-grenoble.fr/DroitRomain/Anglica/Delphorum1_johnson.htm (aplūkots 2013.gada 7.jūnijā)
247. French Constitution 1791; pieejams: <https://web.duke.edu/secmod/primarytexts/FrenchConstitution1791.pdf> (aplūkots 2015.gada 3.martā)
248. Fulbert of Chartres: On Feudal Obligations, Mutual Duties of Vassals and Lords, *Recueil des Hist. des Gaules et de la France* , Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1898, Vol 4:, no, 3, pp. 23-24 pieejams: <http://www.fordham.edu/halsall/source/fulbert1.asp> (aplūkots 2014.gada 5.jūnijā)
249. Gai Institutiones or Institutes of Roman Law by Gaius, Oxford:Calderon Press, 1906
250. Gai Institutiones or Institutes of Roman Law by Gaius, with a Translation and Commentary by the late Edward Poste, M.A. 4th edition, Oxford: Clarendon Press, 1904
251. Grartian The Treatise on Laws (Decretum DD. 1-12), Washington: The Chatolic University of America Press, 2003
252. Hammurabi's Code of Laws, translated by L.W.King, pieejams: <http://eawc.evansville.edu/anthology/hammurabi.htm>; (aplūkots: 2013.gada 5.februārī)

253. Imperial privilege for Eucharius Rösslin's 'The Rose Garden for Pregnant Women and Midwives'; pieejams:
http://copy.law.cam.ac.uk/cam/tools/request/showRecord.php?id=record_d_1513 (aplūkots 2014.gada 1.septembrī)
254. Incipit Edictvm Qvem Renovavit Dominvs Rothari Vir Excellentissimo Rex Genti Langobardorum Cvm Primatosi Iudicissvos Pieejams: http://www.smixx.de/ra/Links_FR/Edictum_Rothari_Regis_643.pdf (apkūkots 2014.gada 21.jūnijā)
255. Law of the Constitution of Alsace-Lorraine, May 31, 1911/ Constitutions of German States, ed by. Zeydel E.H., Washington: Government Printing Office, 1919
256. Laws of the Kings (753-509 ? BC) Johnson, Coleman-Norton & Bourne, Ancient Roman Statutes, Austin, 1961, pp. 3-6, n. 1; pieejams:
http://webu2.upmf-grenoble.fr/DroitRomain/Anglica/leges_regia_johnson.htm; (aplūkots 2013.gada 8.jūnijā)
257. Letter of Augustus to Sardis, Concerning the election of Gaius to the Consulship (5-1 BC), R. K. Sherk, Rome and the Greek East to the death of Augustus, Cambridge, 1984, p. 134, n. 104 B). Pieejams: http://webu2.upmf-grenoble.fr/DroitRomain/Anglica/Sardianos_Sherk.htm (aplūkots 2013.gada 13.jūnijā)
258. Lex Salica, pieejams: <https://archive.org/details/lexsalicatentex03kerngoog> (aplūkots 2014.gada 21.jūnijā)
259. Monumenta Germaniae Historica, Constitutiones et Acta Publica Imperatorum met Regum, Tomus I, Hannoverae, 1863. pieejams:
http://www.dmgh.de/de/fs1/object/display/bsb00000800_00002.html?sortIndex=020%3A050%3A0001%3A010%3A00%3A00&zoom=1.00 (aplūkots 2014.gada 20.jūnijā)
260. Monumenta Germaniae Historica, Constitutiones et acta publica imperatorum et regum 1198-1272; TOMVS II, Hannover: Impensis Bibliophili Hahniani, 1896
261. New Constitution of October 12, 1832, Brunswick// Constitutions of German States, ed by. Zeydel E.H., Washington: Government Printing Office, 1919
262. Pauli Sententiarum Interpretatio, Interpretation of Paul's Sentences, P. F. Girard & F. Senn, Textes de droit romain, I, Paris, 1967, pp. 370-407, n. 9 pieejams: <http://webu2.upmf-grenoble.fr/DroitRomain/index.htm> (aplūkots 2013.gada 7.jūnijā)
263. Privilege of the Duke of Bavaria, Augsburg / Ingolstadt (1517); pieejams:
http://copy.law.cam.ac.uk/cam/tools/request/showRecord.php?id=record_d_1516b (aplūkots 2014.gada 3.septembrī)

264. Privilage Granted by Pope Eugenius III; pieejams
<http://www.fordham.edu/halsall/source/cde-privs.asp> (aplūkots 2014.gada 5.septembrī)
265. Privilage Granted by Urban at the Council of Clermont; pieejams:
<http://www.fordham.edu/halsall/source/cde-privs.asp> (aplūkots 2014.gada 5.septembrī)
266. Prussia.Constitution of January 31 1850/Constitutions of German States, ed by. Zeydel E.H., Washington: Government Printing Office, 1919
267. Responsa Prudentium, Writings of the Roman jurists pieejams <http://webu2.upmf-grenoble.fr/DroitRomain/index.htm> (aplūkots 2013.gada 7.jūnijā)
268. Revisiting Dictatus Papae pieejams:
<http://www.unamsanctamcatholicam.com/history/79-history/215-revisiting-dictatus-papae.html>, (aplūkots 2013.gada 30.novembrī)
269. Sc. De Pago Montano, Decree of the Senate on the Mountain Canton (2nd-1st century BC) S. Riccobono, Fontes iuris Romani antejustiniani, I, Firenze, 1941, pp. 272-273, n. 39
http://webu2.upmf-grenoble.fr/DroitRomain/Anglica/Montano_johnson.htm (aplūkots 2013.gada 7.jūnijā)
270. Sc. Silanianum, Decree of the Senate on various matters (AD 10), pieejams:
<http://webu2.upmf-grenoble.fr/DroitRomain/index.htm> (aplūkots 2013.gada 7.jūnijā)
271. TI. Coruncanus (3rd century BC), P. E. Huschke, Iurisprudentiae anteiustinianae quae supersunt, Leipzig, 1886, p. 1 pieejams : <http://webu2.upmf-grenoble.fr/DroitRomain/index.htm> (aplūkots 2013.gada 7.jūnijā)
272. The Code. First parface. Concerning the Establishmant of a New Code; S. P. Scott, The Civil Law, XII, Cincinnati, 1932 http://webu2.upmf-grenoble.fr/DroitRomain/Anglica/codjust_pre1_Scott.htm (aplūkots 2013.gada 9.jūnijā)
273. The Code. Second parface, Concerning the Confirmation of the Code of Justinian
http://webu2.upmf-grenoble.fr/DroitRomain/Anglica/codjust_pre2_Scott.htm (aplūkots 2013.gada 9.jūnijā)
274. The Code. Third parface Concerning the Amendments of the Code of Our Lord Justinian, and the Second Edition of the Same http://webu2.upmf-grenoble.fr/DroitRomain/Anglica/codjust_pre3_Scott.htm (aplūkots 2013.gada 9.jūnijā)
275. The Gelnhausen Charter; April 13, 1180 A.D. pieejams:
<http://avalon.law.yale.edu/medieval/gelnhaus.asp>
276. The Golden Bull of Rimini, March 1226. pieejams:
<http://www.deremilitari.org/RESOURCES/SOURCES/baltic1.htm> (aplūkots 2014.gada 9.novembrī)

277. The Law Code of Gortyn (Crete), c. 450 BCE;
<http://www.fordham.edu/halsall/ancient/450-gortyn.asp> [aplūkots 2013.gada 2.februārī]
278. The Peace of Constance (1183) pieejams:
<http://www.fordham.edu/halsall/source/barbarossa-lombards.asp> (aplūkots 2014.gada 17.jūnijā)
279. The Provincial Law of Anhalt 1859/ Constitutions of German States, ed by. Zeydel E.H., Washington: Government Printing Office, 1919
280. The Visigothic Code: (Forum judicum), ed. S. P. Scott, pieejams:
<http://libro.uca.edu/vcode/visigoths.htm> (aplūkots: 2014.gada 20.jūnijā)
281. To Quintus, Concerning the Baptism of Heretics pieejams:
<http://www.newadvent.org/fathers/050670.htm> (aplūkots 2013.gada 29.novembrī)
282. Translations and Reprints from the Original Sources of European history, Vol. VI, No. 5, Philadelphia: University of Pennsylvania Press , 1900, p. 16-18 pieejams:
www.fordham.edu/halsall/source/carol-missil.asp (aplūkots 2014.gada 2.jūlijā)
283. Verzeichniss der in der Bibliothek des Königl. Staatsraths vorhandenen Werke;, Berlin: Prussia. Königlicher Staatsrath, 1843
284. Высочайше утвержденные Основные Государственные Законы 23 апреля 1906 г.;
 pieejams: <http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/apr1906.htm>
285. Грамота короля Дагоберта I Ресбахскому монастырю; Антология Мировой Правовой Мысли, Том II, Москва:Мысль, 1999
286. Грамота Карла Великого Мецкой церкви; Антология Мировой Правовой Мысли, Том II, Москва:Мысль, 1999
287. Грамота Короля Вацлава с подтверждением привилегии союзных городов;
 pieejams:
<http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Germany/XIV/Reichstag/frametext.htm>
288. Записи Магдебургского право, Саксонский Вейхбильд pieejams:
http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Germany/XIV/Magdeburg_recht/text.phtml?id=5769 (aplūkots 2014.gada 21.jūnijā)
289. Кутюмы Бовези; Антология Мировой Правовой Мысли, Том II, Москва:Мысль, 1999

Tiesu prakses materiāli:

290. “Par Ministru kabineta 1997.gada 10.janvāra noteikumu nr.23 “Grozījumi likumā “Par uzņēmējdarbības regulēšanu enerģētikā” (izdoti Satversmes 81.pantā noteiktajā kārtībā) atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 81.pantam un Ministru kabineta 1995.gada 14.marta noteikumu nr.54 “Par Latvijas Republikā ražotās elektroenerģijas iepirkuma cenām” atbilstību Latvijas Republikas Satversmei, likumam “Par uzņēmējdarbības regulēšanu enerģētikā” un citiem likumiem”. Satversmes tiesas 1997.gada 7.maija spriedums lietā Nr.04-01(97)
291. “Par Ministru kabineta 2005. gada 11. janvāra noteikumu Nr. 17 “Grozījumi likumā “Par nekustamā īpašuma piespiedu atsavināšanu valsts vai sabiedriskajām vajadzībām”” un 2005. gada 9. jūnija likuma “Grozījumi likumā “Par nekustamā īpašuma piespiedu atsavināšanu valsts vai sabiedriskajām vajadzībām”” atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 105. pantam”. Satversmes tiesas 2015.gada 16.decembra spriedums lietā 2005-12-1003
292. „Par Civilprocesa likuma 567.panta trešās daļas, ciktāl tā neparedz zvērināta tiesu izpildītāja amata atlīdzības segšanu no valsts budžeta gadījumos, kad piedzinējs ir atbrīvots no sprieduma izpildes izdevumu samaksas, atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 107.pantam un Ministru kabineta 2011.gada 30.augusta noteikumu Nr.670 „Noteikumi par izpildu darbību veikšanai nepieciešamo izdevumu apmēru un to maksāšanas kārtību” 8., 9., 10., 11. un 12.punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 64. un 105.pantam” Satversmes tiesas 2013.gada 28.jūnija spriedums lietā Nr. 2012-22-0103
293. „Par Ministru kabineta 2007. gada 6. marta noteikumu Nr.173 „Transportlīdzekļu vadītāja kvalifikācijas iegūšanas, transportlīdzekļu vadīšanas tiesību iegūšanas un atjaunošanas kārtība un vadītāja apliecības izsniegšanas, apmaiņas un atjaunošanas kārtība” 40. punkta pirmā teikuma atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 64. pantam”. Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2011.gada 11.janvāra spriedums lietā 2010-40-03. Latvijas Vēstnesis 2011.13.janvāris nr.7 (4405)
294. “Par Ministru kabineta 2007. gada 8. maija noteikumu Nr. 312 “Grozījumi Ministru kabineta 2005. gada 13. septembra noteikumos Nr. 712 “Kārtība, kādā piešķir valsts atbalstu ikgadējā minimāli nepieciešamā biodegvielas daudzuma ražošanai un nosaka finansiāli atbalstāmās kvotas biodegvielai”” 4. punkta par finansiāli atbalstāmo kvotu biodīzeļdegvielas ražošanai 7 813 953 litri – lauksaimniecības pakalpojumu kooperatīvajai sabiedrībai “Latraps” (LV58503007191) un 3 255 814 litri – akciju sabiedrībai “Baltic Holding Company” (LV40003558603) atbilstību Biodegvielas likuma 8. panta pirmajai daļai un likuma „Par akcīzes nodokli” 8. panta ceturtās daļas 1. punktam”. Satversmes tiesas 2008.gada 23.septembra spriedums lietā 2008–01–03

295. “Par Ministru kabineta 2002. gada 23. aprīļa noteikumu Nr. 165 „Apdrošināšanas periodu pierādīšanas, aprēķināšanas un uzskaites kārtība” 2. punkta vārdu un skaitļu “(bet ne agrāk kā no dienas, kad persona sasniegusi 15 gadu vecumu, izņemot šo noteikumu 40. punktā norādīto gadījumu)” atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 64., 91. un 109. pantam”. Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2007. gada 9.oktobra spriedums lietā Nr. 2007-04-03 15.punkts. Latvijas Vēstnesis 2007.12.oktobris, nr.165(3741)
296. „Par Ministru kabineta 2004. gada 22. aprīļa noteikumu Nr. 417 „Grozījumi Ministru kabineta 2002. gada 19. februāra noteikumos Nr. 74 „Notiesāto darba samaksas kārtība brīvības atņemšanas iestādēs”” atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91., 107. pantam un Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 14. pantam”. Satversmes tiesas 2005.gada 21.novembra spriedums lietā 2005-03-0306
297. “Par Ministru kabineta 1999.gada 6.jūlija noteikumu nr.249 “Grozījumi Ministru kabineta 1998.gada 6.oktobra noteikumos “Noteikumi par tirdzniecības kārtību tirgos, gadatirgos, ielu tirdzniecības vietās un izbraukumos”” 1.1.punkta atbilstību likuma “Par uzņēmējdarbību” 4.panta otrajai daļai un 32.panta pirmās daļas 1.punktam, Latvijas Republikas Satversmes 91.pantam un “Vispārējās vienošanās par tarifiem un tirdzniecību” (VVTT 1947) III panta 4.paragrāfam, Ministru kabineta iekārtas likuma 14.pantam un likuma “Par Igaunijas Republikas, Latvijas Republikas un Lietuvas Republikas līgumu par brīvo tirdzniecību ar lauksaimniecības precēm” 3.panta otrajai daļai”. Satversmes tiesas 2001.gada 3.aprīļa spriedums lietā Nr. 2000-07-0409
298. “Par Finanšu ministrijas 1993.gada 30.aprīlī apstiprinātā nr.047./475. un Ekonomisko reformu ministrijas 1993.gada 4.maijā apstiprinātā nr.34–1.1.–187. kopīgā skaidrojuma “Par pamatlīdzekļu pārvērtēšanu uzņēmumu un uzņēmējsabiedrību grāmatvedībā” un Ekonomikas ministrijas 1993.gada 28.decembra skaidrojumu nr. 3–31.1–231 “Par kārtību, kādā piemērojams Finanšu ministrijas un Ekonomisko reformu ministrijas kopīgais skaidrojums “Par pamatlīdzekļu pārvērtēšanu uzņēmumu un uzņēmējsabiedrību grāmatvedībā”” atbilstību likumam “Par valsts un pašvaldību īpašuma objektu (uzņēmumu) privatizācijas kārtību”, likumam “Par valsts un pašvaldību īpašuma objektu privatizāciju” un citiem likumiem.” Satversmes tiesas 1998.gada 11.marta spriedums lietā Nr. 04-05 (97)
299. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2009.gada 26.janvāra blakus lēmums lietā SKA-40/2009
300. Administratīvās rajona tiesas 2010.gada 30.jūlija spriedums lietā A05224-10/12